

Dergâh Yayınları : 168
Armağan kitaplar : 4

ORHAN OKAY'A ARMAĞAN

Orhan Okay'a armağan'ın yayın hakları Dergâh Yayınları'na aittir.

DERGÂH YAYINLARI
Peykhane Cad. Gedikpaşa Camii Sokak Nu: 57/1
Çemberlitaş / İstanbul
Tel: 516 12 62 - 516 00 47 Faks: 516 19 21

İçindekiler

Sunuş/7

HAYAT HİKÂYESİ VE ESERLERİ

Hüseyin Yorulmaz-*Dopdolu bir ömür*/13

Orhan Okay ile ilgili kısa bilgiler/17

M. Orhan Okay bibliyografyası/43

Ömer Selim-*Prof. Dr. Orhan Okay'ın Atatürk Üniversitesi'nde yönettiği lisans, yüksek lisans, doktora tezleri ve doktora ön çalışmaları*/58

İNCELEMELER

Ali İhsan Kolcu-*Orhan Okay'ın Beşir Fuad'ı*/71

Yılmaz Taşcıoğlu-*Niçin Beşir Fuad?...?*/76

Mehmet Tekin-*Sanat ve Edebiyat Yazıları*/78

Osman Gündüz-*Sanat ve Edebiyat Yazıları'nı yeniden okumak*/86

Turan Karataş-*Bir bilim adamının gözüyle Mehmet Akif*/96

Rıdvan Canım-*Eski şiirimizin suskun bir ustası: M. Orhan Okay*/103

Mustafa Kök-*Orhan Okay ve milliyetçiliğimiz*/114

GÖRÜŞLER, DUYUŞLAR

Mübeccel Okay-*Sınıf arkadaşım..... Hayat arkadaşım*/129

Ayhan Yücel-*Orhan Okay*/132

Muzaffer Civelek-*İyiye ve san'ata söz vermiş insan*/135

M. Nazif Şahinoğlu-*Orhan Okay Hoca*/138

İnci Enginün-*Orhan Okay*/145

M. Sıdkı Aras-*Toprağını bulamayan çınar*/150

Feyyaz İbrahimhakkıoğlu-*Orhan Okay Ağabeyimizle geçen kırk yıl*/153

Mustafa Kutlu-*Bir rüya gibi*/156

Mustafa İsen-*Orhan Bey Hoca*/159

Nazan Bekiroğlu-*Gemilerin geçtiği umman*/163

Hayriye Kabadayı-*Orhan Okay Mektebi*/175

Nâzım H. Polat-*Aziz Hocam*/181

Mehmet Törenek-*Üç temel mesele*/185

Dilaver Düzgün-*Orhan Okay'ın Atatürk Üniversitesi'nde verdiği veda dersi*/188

ORHAN OKAY-*Sanat ve Hayat*/199

FOTOĞRAFLAR/209

ISBN: 975-7032-13-1

Orhan Okay'a armağan, Emek Matbaacılık tesislerinde hazırlanmıştır.

*Dünyada herşeyin ölçüsü vardır. Sevgininki de fedakârlıktır.
Fedakârlık yapmayanların sevgisine inanılmaz.*

ABDÜLAZİZ BEKKİNE

Yaşamak, hizmet etmek ve af dilemek için bir mühlettir.

RAHMI ERAY

Dostlar! İnanmak, ummak ve sevmek gibi saadet yoktur.

NURETTİN TOPÇU

SUNUŞ

“Erzurum’a gidiyorsun, orada bizim Orhan’ı bul. Çok iyi yetişmiştir. İyi anlarsınız, sana da faydalı olur” diyen Hocam Nurettin Topçu 1961’de Orhan Okay’la tanışmama sebep oldu. Erzurum’da bir Ayhan Yücel bir Sıtkı Evren buldum. Türkiye’yi kurtarmak üstümüze vazife imiş gibi 27 Mayıs havasında tanıştık. Uzun zamandan beri tanışıyormuş gibiydik.

Orhan Ağabey Vefa’dan, bense İstanbul Erkek Lisesi’nden Nurettin Topçu Bey’in talebesiydik. Milliyetçiler Derneği kurucusu olan Orhan Okay Ağabeyle Derneğin Erzurum Şubesini kurduk. Rahmi Ağabey “dergâh”ı Erzurum’daydı. 1963’de telaşlı bir Paris yolculuğu arefesinde yine memleket dertleri ile ortaklaştık. Paris dönüşü, çektiği slaytlarla bize Paris müzelerini, sanat eserlerini hatıra sokak ve meydanlarını anlattı. 1966 yılı *Hareket* dergisi için yazı yazmaya ikna etmekle geçti. İlk yazı *Nesillerin Ruhü*’nu tanıtmak için. Daha sonra ilk birkaç yazıda S. F. Kâhyaoğlu imzasını kullandı. Yazı yazmaktan çekinir gibiydi. Uzun bir süre yazıya ara verdiler, fakat bu arada Mustafa Kutlu’yu bize tanıttılar. Beşir Fuad’ın yayını, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*’ne az da olsa madde yazımı, *Dergâh* dergisinde sonu gelmeyen Tanpınar ve Necip Fazıl Kısakürek tahlilleri, edebiyat ve sanat yazıları kitabının yayını, yeni kitap projeleri...

Para, şöhret, devlet, muvaffakiyet, ünvan, insanların önünde ve onları kuşatan sedlerdir. Orhan Okay için bu sedler yoktur. Mecbur olmasa akademik ünvanları almayacaktır. Kitabın son bölümünde, 1956’da dernekte verdiği seminer metnini okuduğunuzda olgun ve yetişmiş bir üniversite hocasını -ta o zamanlarda- bulacaksınız. Etrafından bir şey isterken çekingendir. Devletli arkadaşlarına oğlunun tayinini bile söyleyemeyecek mizaçtadır. 37 yıl sonra İstan-

bul’a dönmek isteyince, bu kadarcık bir istek, arkadaşlarınca çok görülür. Erzurum’dan ayrılmadan önce teklif edilen dekanlığı kabul etmez.

Hocası Nurettin Bey gibi o da bir muallimdir. Rahmetli Hocamız muallimi tarif ederken, Orhan Okay’ı tanıyabilişiniz: “Muallim, ruhları işleyen sanatkârdır. Muallim öğreten, irşad eden, yol gösteren, terbiye eden kısaca emin, mürebbi ve veli vasıflarına sahip insandır. Muallim nakledici, gençlere bilmediklerini öğreten değildir. Muallim tüccar değildir. Muallim sadece memur da değildir. Devletleri ve medeniyetleri kuran, yapan da, yıkan da muallimlerdir. Muallimin alçaltıldığı, mesleğinin hor görüldüğü milletler düşmüştür, alçalmıştır, parçalanmıştır. Muallim, geçeceği yol bütün engellerle örtülü olduğu halde, buna tahammül etmesini seven idealisttir. Muallimlik sevgi işidir, ruh sevgisidir. Muallim toplumun muhtaç olduğu doktordur. O hakikat aleminden haber, ruhlarımızı doyuran bilgiler verir. Muallim bizim ruh yapımızın sanatkâridir. Muallim toplumda en fazla hür olan insandır.” Hocamızın yaptığı bu muallim tarifine Orhan Okay Ağabeyimizin uyduğunu onun öğrencilerinin şahadet edeceği kanaatindeyim. Kendisi “mektepe insanlar” nehrinden geliyor. Toplumun gizli/görünmez kahramanlarından Rahmi Ağabey (Eray) başka bir muallimdi. “Eşyayı dahi incitmemek”, israf haram olduğu için “son fayda teorisi” ondan öğrenilmiş. Dayanılmaz maddi ve bedeni sıkıntılarına rağmen ağzından bir “of” çıkmayan bu mütebessim ve mütevazi insanın yanında uzun yıllar kalmış. Bir islâm âlimi olan Celâl Hoca (Ökten)’nin derslerinde bulunmuş. Ve tabi Abdülaziz Bekkine Hazretleri. “Para ateştir, ateşe rufailer karışır. Bizim parayla işimiz, alışverişimiz yoktur” diyen, etrafına “feragat”, sadakat, kanaat” aşılayan büyük zat. Orhan Okay bu mekteplerden geliyor.

Telaşsız ve tevazu içinde bir dindarlık. Toplumla, muhiti ile, üniversite ile didişmeyen, rahatsızlık duydukça içine kapanan bir mizaç. Ay sonlarında maaşı tüketenler için başvuru olan “gizli yardım sandığı”. Bilgisini sunmaktan çekinen, sanki utanan bir haleti ruhiye. Orhan Okay’ın Erzurum’daki odası bir ilim, öğrenme, öğretme mekânı olduğu gibi ihtiyaç sahiplerinin uğrak ve sığınma yeridir.

Muhakkak ki Orhan Ağabey de eşyayı, parayı sever. Ama başkası bunları verirse alır. Muammer Çelik kardeşimin “Orhan Ağabey’e ne bir tavuk ne bir kitap satamadım, benden almadı” burukluğu müstesna.

28 Haziran 1997. Aynı jüri önünde ve aynı dönemde doçent olan Orhan Okay ve İnci Enginün, bu iki meslektaş, aynı gün ve toplulukta “armağan kitap”larını alıyorlar. Bu bizi mutlu ediyor.

Eğer elinizdeki kitap daha mükemmel değil ve hatalar varsa benim yetersizliğimdendir. Bu kitabın güzel ve doğruları yazarlarına aittir. Yazı gönderen ve göndermeyenlere teşekkür ederiz.

EZEL ERVERDİ

HAYAT HİKÂYESİ VE ESERLERİ

DOPDOLU BİR ÖMÜR

DR. HÜSEYİN YORULMAZ

Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Orhan Okay, üç kuşaktan beri İstanbul'da yaşayan Arapgirli bir ailenin çocuğu olarak 1931 yılında bu şehirde, Balat'ta doğdu. Şimdi İstanbul'un orta yerinde bulunan Balat, o zamanlar kenar semtlerden biriydi. İstanbul'a yerleşmiş üçüncü neslin çocuğu. Büyük dedenin Arapgir'de kumaş boyacılığı yaptığı ve yaklaşık olarak 1860'larda İstanbul'a gelerek boyacılar kâhyası olduğu biliniyor. Aradan iki nesil geçtiği için ata diyârına karşı herhangi bir duygu hissetmez, ancak lise öğrenciliği yıllarında Fethi Gemuhluoğlu'nu tanıdığı zaman, hemşehrisi olan bu kişinin yüzü suyu hürmetine Arapgir'i yeniden tarif eder, memleketine karşı için için bir sempati duymaya başlar. Ancak asıl memleketi, yani ata diyârı daha yukarılarıdır. Anne tarafından Kafkasya Kütayis'ten geldikleri hakkında müphem bilgiler var zihninde.

Babası Salih Bey mütecessis bir insandır. Oğlunun doğumu üzerine, o güne ait takvim yaprağına kendi el yazısıyla bir not düşer. Bu takvim Osmanlı mozaığının bir kalıntısı olarak o yıllardaki usûle göre, bir tarafında 25 İkinci Kanun 1331, bir tarafında 6 Ramazan 1350, bir tarafında 25 Janvier, bir tarafında da Rumca olarak yine aynı günü gösteren ifade olmak üzere, dört dilde verilmiş, dört kültürde belirtilmiştir. Doğum günü 26 Ocak olup, saat üç sularıdır. Hatta Salih Bey oğlunun doğumunu dakika olarak da kaydederek bu sevincini tescil etme gereği bile duymuştur: 3.45.

Irklar mozayığı bir semt: Balat

Fatih'ten Edirnekapi'ya doğru giden ve Suriçi'nin en uzun caddelerinden biri olan Fevzi Paşa Caddesi, İstanbul'un yedi tepesinden birine tırmanır. Sağ tarafta eski bir Bizans sarnıcı olan Vefa Stadyumu vardır. Bu stadyumun bittiği yerden bir yokuş Haliç istikametine iner. Bu yolun adı Salmatomruk Caddesidir. Bir süre gittikten sonra adı Sultan Çeşmesi Caddesi olarak devam eder. Salih Bey ile Naciye Hanım'ın oğlu işte bu cadde üzerinde 58 numaralı, zamanına

ve biraz da semtine göre epey göz alan üç katlı bir hânede doğdu. Bu ev, bundan on-on beş yıl öncelerine kadar duruyordu. Şimdi İstanbul'da her evin başına gelen dert onu da alıp götürdü, yerine şekilsiz kocaman bir apartman dikildi. Bizans'ın artıklarıyla, Osmanlı'nın ilâveleri arasında bir mekân olma özelliğini son zamanlara kadar taşıyabilen bu cadde, sonra Kürkçü Çeşmesi adını alarak Balat'a ve Vodina Caddesi adıyla da Fener'e, dolayısıyla Haliç'e uzanır.

Semtteki evler genellikle bugün olduğu gibi yapışık nizamdı. Bununla beraber bahçeli evler de çoktu. Orhan Okay'a göre, asıl eski Bizans, yani Osmanlı'nın da şehir olarak iskân ettiği suriçi İstanbul da dışarısı kadar tabiat içinde yaşamakta idi. En kalabalık ve sıkışık bölgeler Beyoğlu, Eminönü, Bayezid, Haliç kıyılarında bile hemen her evin, evden daha büyük bahçesi olduğu gibi, evler arasında ekili bahçeler, bostanlar çoktu. Orhan Okay, evlerinin hemen karşısında, gündüzleri çocukların oynadığı, kuzu otlattığı kırık tepeleri, mayıs gecelerinde rüyalı pırıltılarla aydınlatan ateş böceklerini tatlı bir anı olarak hatırlıyor. Salih Bey'in evinin tam karısına düşen hazineye ait boş bir arazinin yanında Molla Aşkî Camii vardır. Bu camie doğru yükselen ve Bizans istinad duvarlarıyla destekli, cümbüşlü, girdili çıkıtlı, oyuklu, mağaralı tepeler vardı. Bugün insana hayâl gibi gelen, Suriçi'nde yürüyebileceğiniz, koşup oynayabileceğiniz mağaralar... Renk renk kelebekler, çekirgeler, duvar diplerinde dolaşarak eksik olmayan kertenkeleler... Rivayete göre aynı zincirin uzantısı olarak Sur'un hemen dışında Eğrikapı civarında da varmış benzer mağaralar.

Vefa stadyumunun bittiği noktadan başlayıp aşağıya doğru kıvrıla kıvrıla uzanan ve birbirinin devamı olan caddeler adeta iki tepe arasında bir dere yolu gibi Haliç'e inerdi. Söz konusu evin arka yüzü de, değişik mahallelerin yer aldığı kısa bir düzlükten sonra Draman'a ve Fatih'e doğru yükselen diğer bir tepeye bakardı.

Balat semtinin öteden beri sakinleri bakımından son derece zengin ırk ve din karışımı bir özelliği vardı. Yahudi, Rum ve Ermeni cemaati ile iç içe yaşanırdı. Osmanlı imparatorluğunun mütemmim cüzü olan azınlıklarla ilgili olarak, ilkokula başlamış olan Orhan'ın zihnindeki çocukluk fotoğrafları şunlar: İsteddiği gibi yaşayan bu insanlar belli günlerde güzel kıyafetlerini giyerek mabedlerine koşarlardı... Onlar müslümanların bayramlarını kutlamaya gelir, müslümanlar da onların Noellerini tebrike giderlerdi... Kendilerine mahsus yiyecekleri, şekerleri olurdu... Öyle ki, onların inançlarından dolayı toplum içerisinde değil küçük düşürülmesi, gayri müslim oldukları müslümanlar arasında hiçbir zaman hissedilmezdi bile.

Rum cemaatinin ve bütün Ortodoks dünyasının merkezi olan patrikhane buradaydı ve Fener'de bulunuyordu. Fener ve Balat'ta Yahudilerin de yoğunluklu olarak yaşadığını düşünürsek, bu bölgenin Osmanlı'nın bakiyesi olarak yüzyıl-

lardır müslüman toplumun sırrını teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Büyük bir imparatorluğun son temsilcileri grup grup olarak yıllar yılı iç içe yaşamış. Yahudiler ayrıca bu bölgeden başka Beyoğlu, Büyükağa ve Kuzguncuk'ta da yaşırdı. Ancak Balat ve Kuzguncuk'ta yaşayan yahudiler diğerlerine nazaran bu cemaatin en fakiri olanlardı. 1930'lu 40'lı yıllarda Balat'ta üç sinagog vardı. Burada ve tüm İstanbul'da yaşayan Yahudiler, 1948 yılında İsrail devleti kurulduktan sonra, yıllardan beri sanki uzun bir hazırlık içindeymişler gibi gruplar halinde akın akın İsrail'e göçtüler.

Söz konusu cemaatlerin dışında, son yüzyılın savaş artıkları olan Giritli, Arnavut ve Romanya Türkleri de semtin diğer sakinleriydi. Hatta Acem denen, Azeri Türk'ü olan kahveciler, büfeciler, aktarlar bile vardı bunlar arasında. Kırım ve Romanya Tatarları ise bu zengin mozayığın bir başka yönünü oluşturuyordu.

Orhan Okay çocukluğu Balat ve Surdışı'nda Otakçılar'da (Eğrikapı) oynamakla geçti. Rami'de alabildiğine geniş bir arazide yetişen üzüm bağlarını hatırlıyor. Çocukluğunda tadı damağında kalan üzüm cinsleri: Parmak, çavuş, pembe çavuş, rezaki, misket... ilk aklına gelenlerden. Şimdi bize Fatih dönemi kadar uzak olan bu üzümler lezzetleriyle beraber kokularıyla da tanınan İstanbul'un yerli üzümlerindendir. Edirnekapi'dan Topkapı'ya giderken, halen belediye otobüslerinin garajı olan yer marul ve bakla tarlası imiş. Söz konusu sebzeler, gözleri bağlı merkeplerin bir daire etrafında gıcırıtı bir sesle döndürdükleri dönme dolaplarla çıkarılan suyla besledikleri bu topraklardan yetişirdi. Sadece burası değil, Ayvansaray, Eğrikapı, Mevlânâkapı ve Yedikule gibi sur kapılarından çıkar çıkmaz alabildiğine ekili bir arazi uzanırdı. Mecidiyeköy'deki uçsuz bucaksız dut ağaçlarını, alabildiğine geniş çilek tarlalarının uzandığı bomboş arazileri unutamıyor. Osmanlı çileği denilen ve bambaşka bir lezzeti olan pembe, kokulu çilekleri bugünkülerle karşılaştırmıyor bile. Orhan Okay'a göre, bundan yarım asır önce nüfusu 850 bin olan İstanbul'da, atlı arabaları ve bir miktar otomobili, çoğu Osmanlı'dan kalmış taş ve ahşap evleriyle belki şimdikinden daha fakir, fakat daha bahtiyar insanlar, bugünün insanının tasavvur edemeyeceği kadar baş başa, iç içe yaşıyordu.

Orhan Okay, Otakçılar'da oynadığı bir gün, yanından geçen sepetli motosikletlerden bir alarm sesi duyar. Arkasından hemen bir camiye sığınır. Devir, İkinci Dünya Savaşı yılları. Türk hükümetinin savaş için aldığı tedbirlerden biri de, herkesin kendi bahçesinde iki metre derinliğinde ve genişliğinde çukurlar kazmasını mecburi tutması idi. Bunun için polis ve muhtarlar geziyor, ortalığı sık sık kontrol ediyordu. Edirnekapi, Süleymaniye gibi camilere asker girmiş ve bu mabedler kışla olarak kullanılıyordu. Sultan Ahmed ve Yeni Camii'nin kapılarında ise "şu kadar kişilik sığınaktır" gibi levhalar asılıydı. Ayrıca halka karne ile

ekmek dağıtılıyordu. Almanlar ortalığa inanılmaz bir şekilde korku salıyordu. Rusya korkusu ise harbin sonunda başladı. Kişi başına yarım ekmek dağıtılırdı. Ancak Salih Bey polis olduğu için ağır işçi sayılıyordu ve bir kilo ekmek alma hakkı vardı. Birinci Dünya Savaşı'nı da yaşamış olan baba Salih Bey, tecrübesi-ne dayanarak daha karne sistemi başlamadan dışardan aldığı ekmekleri dilim dilim keser, tavan arasında kuruturdu. Kıtlik yıllarıydı ve tavanda çuvallar dolusu kuru ekmek asılı dururdu. Kurtlanmasın diye de arada bir güneşlendirilirdi. Karnelerini satan insanlar olurdu. Ekmeğe ihtiyacı olduğu halde Millî Şef döneminde başka ihtiyaçları için zaruri olan hakkını satan insanlar...

Taş mektebin yollarında

Polis bir babanın oğlu olan kahramanımız, babasının memuriyeti dolayısıyla dört-beş yaşlarını sürdürdüğü 1930'lu yılların ortalarında Ankara'da bulunur. Çocukluğunun en verimli yıllarını İstanbul'da geçiren Orhan Okay için, Ankara, o yıllarda yavaş yavaş gelişmeye başlayan bir kasabadır. Okul öncesi bir çocuğun zihnine akseden film şeritlerinden arda kalan enstantaneler: Tâ Taşhan'dan (Ulus) Çankaya'ya kadar kalın taş duvarlı evlerin yerini yeni yeni dolduran apartmanlar, sıra sıra yükselen biçimsiz binalar işgal etmeye başlamıştı. Ve insanlar! Ünlü Ankara kalesinin altında bulunan Samanpazarı'nda sabahları birer ikişer dükkânlarını açan esnaf... Namaz vakti dükkânlarını bırakıp giden bu insanların bir kaç kuşak önceki dedeleri de onaltıncı, onyedinci asırlarda mutlaka yine bunlar gibidir. Geçmiş fazla derinlere gitmeyen silik bir kasaba hüviyetindeki Ankara'ya, dışarıdan getirilen şehir planlamacılarının, yabancı mimarların bugünkü şekli verdiği kabul edilir.

Çevresinde gördüğünü tanımak isteyen ve mütecessis bir yapıya sahip olan Orhan Okay, ilkokula İstanbul'da doğduğu semtte bulunan ve Taş mektep diye de anılan okulda başladı(1938). O zamanlar okulların numaraları vardı ve bu okul 17. İlkokul idi. Daha sonraları ise Muallim Naci İlkokulu adını almıştır. Ahşap binalara mukabil, Abdülhamid devrinin son zamanları veya Meşrutiyet binalarından biri olan bu yapı, şimdi Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir takım büro hizmetleri için kullanılıyor. Bölgede yaşayan Ermeni ve Rumların kendi okulları bulunduğu için, Orhan Okay, bu azınlıklara mensup okul arkadaşlarının olduğunu hatırlamıyor. Ancak buna rağmen birkaç Yahudi arkadaşının varlığını ve onlarla iyi geçindiğini belirtiyor.

Orhan Okay'ın annesinin hem annesi, hem de babası Erzurumludur. On-on iki yaşına kadar anneannesinin bulunduğu evde yetişen torun Orhan'ın zihninde onunla unutulmaz anılar var. Anneannesiyse elele tutuşur, pazara gider, o Karagömrük pazarının hemen içinde bulunan bir mescitte ikindi namazını edâ eder-

ken, kendisi dışarda oyalanır, birlikte tekrar eve dönerlerdi. Çocukluk arkadaşı olarak tarif ettiği anneannesine özenerek namaz kılmağa başladığını söylüyor. Tabii hareketlerini kadınların namaz kılışlarına bepzeterek ellerini göğüs hizasında birleştirmesini, iki ayağını da sağa doğru yaymasını tebessümle hatırlıyor. Çok sevdiği mütedeyyin, sabırlı bir kadın olan çocukluk arkadaşını 80 yaşlarında 1961 yılında yitirir.

1943 yılında ilkokulu bitirdikten sonra ise ortaokula zahiren bir ev görünümünde olan ve müdürlüğünü ortaokul Türkçe kitaplarının yazarı Baha Dürder'in yaptığı Edirnekapi Ortaokulu'nda devam etti Orhan Okay. Bu okul, bitirdiği ilkokulun hemen karşısındaki sokakta, herbiri İngilizce ve Fransızca olmak üzere ikişer sınıflı, yani toplam altı dershaneli bir mektepti. Bir Rum vakfına ait olan bu binanın karşısında bir de kilise vardır. Bugün bu bina yine aynı Rum vakfına aittir.

Orhan Okay'ın bütün bir hayatına yansıyan kişiliğinin ilk tomurcuklarını, Taş mektebin ve Edirnekapi Ortaokulu'nun yollarını yürüdüğü yıllarda görüyoruz. Devrin şartlarının aksine, belki de muhalefet olarak içinden gelen tarifi güç bir iştiaqla, amcasının Çarşamba karakolunun hemen yan tarafında bulunan helvacı dükkânının arka kuytu bir köşesinde Kur'an okumayı öğrendi. Böyle bir eylemin polis takibini gerektirdiği bir zamanda, yeğen Orhan Okay, amcasının cesaretini muhtemelen karakoldaki polislerle kurduğu diyaloga bağlıyor.

Sahhafların keşfi

İnsanın içine bir kere kitap kurdu düşmeyegörsün, -yetmiş yılına merdiven dayamış hocamızı yakından tanıyanların bizzat şahit olduğu üzere- sırasık bir tiryakilik gibi ömür boyu yakasını bırakmaz. O artık kendi çoğu yaş grubu arkadaşlarının aksine eski yazılı kitapları yavaş yavaş okuyabiliyordu. Bir insan eski yazı okur ve İstanbul Suriçi'nde oturur da Sahhaflar çarşısını tanımaz olur mu? İnsanın önüne bir define adası gibi açılan Sahhaflar'ı bu definenin yerlerini gösteren kitapları ve bunu tiryakilerine nikotin gibi alıştırıcı kitapçıları tanımak da aynen öyle bir alışkanlıktır.

Anne ve ablasının Kapalıçarşı'daki olağan işleri dolayısıyla kendisinin de onlara refakati neticesinde tanıdı Sahhaflar'ı. O devirde Balat'ta oturan bir ailenin Eminönü'ne, Kapalıçarşı'ya gitmek gibi ayda bir yapılması zorunlu olan rutin işleri vardı. Bayezid'e kadar tramvayla, oradan Sahhaflar'ın içinden geçerek Kapalıçarşı'ya gidilirdi. Ancak dükkân dükkân gezmek onun için sıkıcı idi ve fazla da umurunda değildi. Anne ve ablasına refakat bedeli o günün rayicinde bir buçuk kuruşa alınan bir simitten ibaretti. Bir de, aybaşı gibi özel günlerde Çukur Muhallebici'de yenilen döner kebab. Fakat gözü kaldırım kenarlarına ve vitrin-

lere dizilen kitaplarda olduğu için, ayda bir-iki kez yapılan Kapalıçarşı seyahatlerinin asıl kazancı kitapları tanımak olmuştur. Çok kere ilgisiz, bazan merakla, sonra da tecessüsle oraların ne olduğunu boyuna kendi kendine ve yakınlarına sormuştur. Bu kazancı edinene kadar kim bilir kaç defa geçilmiştir asma yapıkların loşlaştırdığı yerlerden?! Ve kim bilir su.sam kokulu gevrek kaç sıcak simit yenilmiştir?!

Ortaokul sıralarında artık ailesinin yardımına gerek duymadan da Sahhaflar'a gitmeye başlamıştır. Orada genç, yaşlı insanların peykelere, tezgâhlara eğilerek, yerlere konmuş kitapları ellerine alıp karıştırmaları lezzetli, tadına doym olmayan bir şey gibi gelirdi ona. O insanların kitabın sayfalarını ağır ağır çevirmeleri, bazan dükkânın kapısında bir sahhafla uzun süreceği belli olan bir sohbe dalmaları, sanki ona birden bire farklı ve bambaşka bir alış-veriş dünyasının kapılarını aralamıştı. Ne berikiler herhangi bir müşteri, ne de ötekiler sıradan bir esnaftı.

Ortaokul yıllarından bir mahalle arkadaşı vardır: Karadenizli Dursun. Tuhaf bir merakla Dursun, yaşı ve dönemine rağmen Osmanlıca okumasını da öğrenmiştir. Tarihe meraklı ve başta Ahmet Refik'e ait olmak üzere eski harfli pek çok kitabı vardır. 13-14 yaşlarındaki bu çocuk, arkadaşı Orhan'a göre sanki büyümüş de küçülmüş! Dursun, yaşadığı yüzyılın ikinci yarısında bir kaç edebiyat otoritesinden biri olacak bu arkadaşına elifba tedarik ederek onun Osmanlıcasını ilerletir. Haydar'ın bulduğu bu elifba, Cumhuriyet devrinde, eski harflerimizin son yıllarında Hattat Hamid Aytac'ın düzenlediği son elifbalardan biridir. Orhan Okay, biraz da rik'a ile yazmak suretiyle okumayı hayli geliştirir. Sahhaflar çarşısının ikinci safhası onun için bundan sonra başlamıştır. Resimli kıraat kitapları, kolay okunur cinsten tarih kitapları, polis, macera ve seyahat romanları türünden akla hayâle gelmeyen bir sürü kitap... Edebiyatımızdaki Orhan Okay isminin yönelişlerini biraz da bu yıllarda aramak gerekir. O, hikmetinden sual olunmayan kaderin insanı hangi yolda yürüteceğini bilmediği gizli bir güçle edebiyata yönelir.

Sahhaflar artık onun için haftada bir kaç kere mutlaka ziyaret edilmesi gereken bir uğrak yeridir. Sahhaflarla dostluk ve samimiyet ilerletilmiş, vitrinlerdeki kitapların sayfaları bir selamla hemencecik zorlanmadan açılır olmuştur. Bu Sahhaflar şimdikinden daha dar, ahşap, küçük dükkânlardı. Sonra bir yangında, geçmişin solugunu serinletici bir meltem gibi yanıbaşımızda hissettiren Sahhaflar, bu efsunlu çarşı birdenbire kayboldu. Tabii içindeki bütün o yazmalar hazinesi ile beraber. Galiba şimdiki Sahhaflar'ın giderek yeni kitapçılar çarşısı haline gelişi bu uğursuz yangının sonucudur.

Osman Nuri Ergin'in *Şehir Rehberi*'nde Sahhaflar, Kapalıçarşı içinde bir sokağın adıdır. Bugünkü Sahhaflar çarşısı da Hakkâklar sokağı olarak görülme-

tedir. Kim bilir ne zamandan beri Sahhaflar adını aldı?!

Orhan Okay'a göre yangından önceki Sahhaflar çarşısı da bugünkünün yerindeydi ve birbirine paralel iki sokaktan teşekkül ediyordu. Sol tarafa ve biraz geriye doğru olan sokakta kitapla ilgili bir dükkân yoktu. Umumi tuvaletler ve bir kaç bakırcı dükkânı vardı. Asıl Sahhaflar dar ve uzun bir koridor halinde sokağın alt ucuna kadar uzanıyordu. Belki üç metreden daha dar bir sokaktı. Yaşlı bir asma gökyüzünü göstermeyecek şekilde sokağın üzerini kaplıyor, yolun iki tarafındaki dükkânları samimi bir dostluk bağı gibi birbirine rabtediyordu. *İstanbul Belediye Mecmuası*'nda, Ertan Ünal, Sahhaflar Çarşısı'nı tanıtırken, bugün Beyazıt Camii arkasında küçük bir alan üzerinde kurulmuş olan bu çarşının eskiden Kapalıçarşı'nın içinde bugünkü Yorgancıların bulunduğu yerde olduğunu söyler. Osman Nuri Ergin'in görüşü de aynı doğrultudadır. Kıymetine paha biçilemeyen el yazması kitaplar burada alınır, satılırdı. Özellikle salı ve cuma günleri yapılan kitap mezatları, kitapsever her İstanbullu için kaçırılmaz bir fırsattı. Mezada çıkarılacak kitaplar önce Sahhaflar kâhyasının dükkânına getirilirdi. Kâhya kitapların değerini anlamak için kitap mütehassısı diyebileceğimiz birkaç kişinin fikrine başvurur, sonra kitap biçilen fiyat üzerinden satışa çıkarılırdı. Kapalıçarşı içindeki sahhafların son kâhyası "Sağır" namı ile tanınan ve bir oturuşta bir kuzu yediği söylenen şişman ve bütün İstanbullularca tanınan bir zat idi. Yine aynı devirde yaşayan en büyük kitap mütehassısı da Kütahyalı İsmail Efendi'ydi. Özellikle tarihî kitaplar üzerinde büyük ihtisası vardı. Sahhafların en enteresan tiplerinden biri de bohçacıları. Bunlar çarşıda ele geçirdikleri nadir yazmaları, minyatürlü eserleri, ya bir bohçaya sararak, ya da koyunlarında saklayarak devrin zengin kitap meraklılarının konaklarını teker teker gezerdi. Özellikle zenginler bu eserleri, kıymetine bohçacıyı memnun bırakacak bir meblağ ekleyerek alır, ancak onun devamlı olarak kendisine çalışması, bulduğu nadide eserleri kendisine getirmesi için paranın hepsini birden ödemez, taksite bağlardı. Çarşı içindeki dükkânlar bir süre sonra birer ikişer Hakkâklar çarşısına (bugünkü yerine) taşınmağa başladı.

O yıllarda Orhan Okay'ın tanıdığı birkaç kitapçı arasında en profesyonel Nizamettin Bey'di. Yabancılarla meramını anlatacak kadar bir kaç dili, bir kitapçıya yetecek seviyede konuşurdu. Geçen asrın meşhur şairlerinden Yenişehirli Avni Bey'in yeğeni olurdu. Nizamettin Bey'de pek yazma kitap yoktu, buna mukabil Türkiye ile ilgili yabancı tarih ve seyahatname kitaplarının zengin olduğu muhakkaktı. Müşterilerinin olmadığı zamanlarda kapı komşularıyla tavla oynamak onun en büyük zevki idi. Onun yanı başında İsmail Hakkı Bey diye diğer bir sahhaflar daha vardı. Muzaffer Özak Hoca ise cüsseli yapısı ve gür sesiyle hoşsohbet tiplerden biriydi. Bayağı gençti, Karagümrük'teki Cerrahî tekkesinin şeyhi Fahreddin Efendi'ye müntesipti. Vezneciler'de, şimdi yıkılmış olan küçük bir

mescidde de imamlık yapıyordu. Profesör Faruk Sümer kendisine veya kardeşi-ne ait bir küçük kitapçı dükkânında bulunuyordu. Eski alay müftüsü Şakir Çö-rüş Hoca daha çok dinî kitaplar satardı. Kendisinin de halk için yazdığı bazı kü-çük dinî kitapları vardı. Bir kaç yıl önce vefat eden Necâti Bey'in kayın pederi Raşid Efendi de eski sahhaflardan. Necâti Bey, dükkânının üzerinden onun adını eksik etmemiştir. Tokgözlü, herkesin ihtiyacını karşılayacak kitaplar bu-lunduran Necâti Bey, orta halli kitap müşterisini en kolay memnun eden bir ki-tapçıydı. Necâti Bey, Orhan Okay'ın dükkânını istediği gibi taradığı bir sahhaf-tı. Bir başka sahhaf olan Hulûsi Efendi ise tabela yazar, mürekkebe, kâğıt, ka-lem, lika gibi hat malzemesi satardı. Onun oğlu Ekrem Karadeniz de sıhren sah-haf oldu. Ekrem Bey'in meslekdaşlarına göre farklı meziyeti, Türk musikîsine ait değerli bilgilere sahip olmasıydı. İş Bankası Yayınları arasından çıkan o bü-yük hacimli musiki nazariyatı kitabı, bu mütevazî sahhafların eseridir.

Şeyhül-Sahhâfın Raif Yelkenci'yi de mutlaka anılması gereken bir kişi ola-rak görüyor Orhan Okay. Ancak onun asıl Sahhaflar çarşısı içinde olmadığını söylüyor. Onun dükkânı, Sahhaflar'ın alt ucundan çıktıktan sonra hemen Kapa-lıçarşı'nın duvarına bitişik, muhtemelen kapının birkaç dükkân solunda bulun-u-yordu. Raif Bey bir sahhaf değil, aynı zamandaengin bilgisi olan bir Osmanlı aydını idi. Pek çok araştırmada onun bilgisinden istifade edildiğini ilgililer bilir. Pek çok önsözde de, bilgisini ve elindeki yazmaları esirgmeden veren bu alicen-ap insanın adı geçer. O kitap satmaz, edebiyat, tarih vs. araştırmacılarına adeta ki-tap bulurdu. Kitapçı dükkânı değil, kütüphanesi olan bir insandı demek daha doğru olur. Çoğu kitap meraklısının, tarihçinin, edebiyatçının onun rahle-i tedri-sinden geçtiğini söylemek mübalağa zannedilmesin. Orhan Okay'ı, bir gün eli-ne "Hâmil-i kart..." ibareli küçük bir pusula sıkıştırarak Hattat Halim Hoca'ya meşk için gönderen de Sahhaflar'ın bu bilge kişisi yine Raif Yelkenci'dir.

Bugün okul araç-gereçleri ile, üniversiteye hazırlık ve ders kitaplarının sa-tıldığı kırtasiye dükkânları haline gelen Sahhaflar'ın eskiden şüphesiz daha ek-zotik bir havası vardı. Yağmur yağsa yere damla düşmeyecek gibi sıklıktaki asma yaprakları, sarmaşıklar o sevimli mekânın alışıktır olunan dekoruydu.

Bâbîâî, Sahhaflar'a göre daha yüksek bir kitapçıları sınıfı idi. Orada da es-ki kitaplar bulunsa bile daha çok yeni kitapçıları vardı. Büyük kitapçıları ekalli-yetlendirdi. Tahsin Demiray'ın Türkiye Yayınevi vardı. Bir ara Köylü Partisi'ne girdi. Daha sonra DP'ye geçti. 1928'den sonra alfabe basma imtiyazını almış ve zengin olmuş bir kişidir. Garbis Fikri'nin hâlâ devam eden İnkılap Kitabevi, İl-yas Bayar'ın Kanaat Kitabevi, Semih Lütfi'nin Tefeyyüz Kitabevi'ni de bu ara-da sayabiliriz. Semih Lütfi Kayserili bir Ermenidir. Karısı da Rumdur. Necip Fa-zıl'ın kitaplarını o basmıştır. Bunların dışında Zaman Kitabevi, Gayret Kitabevi de vardır. Gayret, yıllarca Samiha Ayverdi'nin romanlarını basmıştır.

Buna mukabil Ermeni ve Rumların dışında da memleket kültürüne iyi hiz-met etmiş ve başarılı yayıncılık yapmış Remzi, İbrahim Hilmi, Arif Bolat, Tah-sin Demiray gibi kitapçı ve yayıncıları da tanımıştır Orhan Okay. Remzi'nin sa-hibi Remzi Bengi'dir. Sahhaflar'daki Elif Kitabevi'nin sahibi Aslan Kaynardağ onun yanında yetişmiştir. İbrahim Hilmi'nin kitabevinin ismi Hilmi Kitabevi'dir. İbrahim Hilmi Bey, yıllar yılı Ahmed Rasim'in, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın ro-manlarını basmıştır. Sirkeci'ye giderken sol tarafta Ahmed Halid Kitabevi bulunurdu. Vîlayetin orada, sağ tarafta ise Hilmi ile beraber Türkiye Yayınevi yer alırdı. Beyoğlu'nda ise müslümanların açtığı Beyoğlu Kitap Sarayı göze çarpardı. Ağa Camii'nin sırasından başlar ve şimdiki iki-üç dükkânı içine alırdı. Sahipleri Vecihî Görk, Ebuzziya ve Osman Nebioğlu'dur. Haşet şimdikinden daha büyük bir yayınevidir. Yine Beyoğlu tarafında Tünel'de Kohen hemşirelerin sahibi olduğu Kitab-ı Mukaddes'in de iki katlı bir yeri vardı.

Sahhaflar'ın ve Bâbîâî'nin kitaplar konusundaki eski zenginliğini uçup git-miş bir Anka kuşu gibi hatırlayan Orhan Okay, bu kültür, önce şehrin sokakla-rında, vitrinlerinde ve kitapçı dükkânlarındadır, diyor. Belki çoğumuzun adını duymadığı, kütüphanelerde bakmayı akıl bile edemediği pek çok kitabı ve der-giyi, o, böyle kitapçı raflarında, peykelerde karıştırarak okuma fırsatını bulmuş-tur. Tabii çoğunu almıştır da.

Vefa yollarında

1947 yılında Edirnekapı Ortaokulu'ndan iyi bir derece ile mezun olan Or-han Okay, Vefa Lisesi'ne kaydını yaptırır. Kuruluşu 1876 yılına dayanan bu okul, ortaokulu Suriçi'nde bitiren çoğu talebenin rağbet ettiği iki-üç liseden bi-ridir. İstanbul'da her okulun yöneldiği bir istikamet vardır. Edirnekapı Ortaoku-lu'nu bitirenlerin yöneldiği lise de Vefa idi. O zamanlar Suriçi'nde beş lise var-dı ve henüz "bir müdür, bir mühür" modası yaygınlaşmamıştı. Bunlar Vefa, Per-tevniyal, İstanbul Erkek, İstanbul Kız ve Cumhuriyet Kız Lisesi'dir. Bu okullar-da kız ve erkek öğrenciler yüzde seksen ayrı okurlardı.

Maarif'e bağlı bu devlet okullarının yanında bir de özel okullar vardı. Or-han Okay'ın belirttiğine göre Horhor'da bulunan bir lisenin ismi Hayriye Lise-si'dir. Hatırlayabildiği kadarıyla Kenan Rifai bu lisenin ya müdürü, ya da hoca-sıydı. Hayriye Lisesi'nin Çarşamba'da da bir şubesi vardı ve paralı olması yü-zünden halk "Şirket-i Hayriye" ismini koymuştu. Ayrıca bugünkü belediyenin yanında bir de İstiklâl Lisesi bulunuyordu. Bu lisenin müdürlüğünü ise, eski Türk edebiyatı üzerine çok değerli çalışmaları olan Âgah Sırrı Levend yapıyor-du. Hiçbir mektepte dikiş tutturamayan, bir yerde okuyamayan bu liseye gelir ve oradan kolaylıkla mezun olurdu. Bir gün birisi Âgah Sırrı'ya, "Siz ne yapıyor-

sunuz, başka yerde okuyamayan gelip sizde liseyi bitiriyor, böyle giderse siz eşeklere de diploma vereceksiniz” demiş. Âgah Sırrı da yarı şaka yarı ciddi bir şekilde, “Biz zaten eşeklere diploma veriyoruz” demiş ve bir hikâye anlatmış: Bir karı-koca İsviçre’ye seyahate gitmiş. Giderken bir istasyonda tren birkaç saat mola vermiş. Dinlenme esnasında yolculardan birisi, orada para ile diploma veren bir üniversitenin bulunduğunu söylemiş. Adam bu sözün arkasını takip ederek, Türkiye’de bir türlü alamadığı üniversite diplomasını orada para ile almaya karar vermiş ve hemen elde etmiş diplomayı. Karısı, buraya kadar gelmişken bari ben de alayım, demiş ve o da almış bir diploma. Sonra adam, iki çocuğumuz var, ne olur ne olmaz, onlara da devlet kapısında iş bulabiliriz belki diyerek iki diploma daha tedarik etmiş aileye. Diploma almak problem değil, parayı yatırırsa hemen veriyorlarmış matbu bir kağıt parçasını. Kadın bu sefer, dünyada olmaz demiş, bizim evdeki eşeğe de diploma alacağız, almadan katiyen gitmem, diye tutturmuş. Adam çaresiz okul müdürüne gitmiş, böyle böyle demiş, ta Türkiye’den buraya kadar geldik, hanım ille de tutturdu evdeki eşeğe de diploma alacağız diye. Adamcağız nasıl bir cevapla karşılaşacağını kestiremediğinden bu düşüncesini müdüre ıkına sıkına anlatmış. Müdür işi bozuntuya vermeden yerinden şöyle bir doğrularak, yok demiş, sıkılmanıza hiç gerek yok, biz zaten eşeklere diploma veriyoruz.

Vefa Lisesi son sınıfta Mehmet Kaplan’ın eşi Behice Kaplan, Orhan Okay’ın edebiyat dersine girmiş, eski harfleri öğrenmiş bir kimse olarak onun dikkatini çekmiştir. Sınıfın göze batmayan arka sıralarında otururdu. Behice Hanım, derste Divan edebiyatından bir şiir okuduktan sonra talebelerine okuduğu şiirin veznini sorardı. Sınıfın çoğunluğu okunan şiirin veznini bulamaz, ya kem küm ederdi, ya da uzun bir hesaplama sonra zor bulurdu. Orhan Okay’a gelince, şiirin veznini okunur okunmaz anında cevaplandırır. Bir böyle, iki böyle, üç böyle... Behice Hanım, edebiyata karşı bir lise talebesindeki bu şevki görünce uzun vadede onu test etmeye kalkışır. Yine bir gün Divan edebiyatından okuduğu bir şiirin veznini sordu hocası. Orhan Okay tereddütsüz hemen cevap verince, “Kitabında mı yazıyor?” dedi asabi bir şekilde. Tabii onun aruza hakimiyetini sonradan öğrenince, aralarında öğretmen-öğrenci ilişkisi yerini yıllar boyu süren kalıcı bir dostluğa terketmeye başlamıştı. Sınıfta Behice Hanım’ın Orhan Okay’a sorduğu beyitlerin vezni “mef’ûlü” ile başlamış olacak ki, sınıfın muzip kızları, kıskançlıkla karışık bir sevgi belirtisi olarak arkadaşları Orhan’a “Mef’ûlü” ismini takmışlardı.

Orhan Okay edebiyatı ortaokuldan beri seviyordu ve arkadaşları arasında dersinde çok başarılıydı. Öyle ki Reşat Nuri Güntekin’in bile takdirini kazanmıştı. Edebiyat dersinde sınıfın çalışkan öğrencisi olan Orhan Okay’ın bir Yahya Kemal defteri vardır. Bilindiği gibi büyük şairin ölümüne kadar şiir kitabı ba-

sılmamıştır. Yahya Kemal’in dergi ve gazete sayfalarında kalan şiirlerini sevenler, ancak bu yolla okuyup zevk alabiliyorlardı. Okay, hâlâ sakladığı bu defterinde, Yahya Kemal’in yayınlanmış olup da gördüğü bütün şiirlerini kaydetmişti. Tabii yazılar eski harflerle rık’a yazı ile kaleme alınmıştır. Reşat Nuri Güntekin bir gün sınıfa müfettiş olarak girer. Edebiyat hocası Behice Kaplan, “abes-muktebes” farklılığını öğrencilerine göstermek için sınıfın çalışkan öğrencisi Orhan’ı tahtaya kaldırır ve bu iki kelimeyi eski harflerle yazdırır. Orhan Okay tahtaya yazıyı yazdıktan sonra, Behice Hanım, öğretmen masasında oturan Reşat Nuri’nin yanına kadar giderek, “Orhan eski yazıyı da biliyor, hatta Osmanlıca ile tutulmuş Yahya Kemal defteri bile var” der. Çalıkuşu yazarı masadan kalkarak arka kuytu bir köşede Orhan Okay’ın oturduğu sıraya kadar gelir ve ünlü şairin şiirlerini yazdığı defteri ister. Reşat Nuri, okuna okuna cildi oldukça yıpranmış defteri şöyle bir karıştırdıktan sonra, Behice Hanım’a dönerek, “Yazısı da benimkinden güzelmiş” diye Orhan Okay’a hayatı boyunca unutamadığı bir iltifatla bulunur.

Yine lisede derslerine giren hocalar arasında Nurettin Topçu da vardır. Topçu’nun derslerini büyük bir dikkat ve hayranlıkla dinlerdi. Bu dikkat ve hayranlık Nurettin Topçu’nun ölümüne kadar sürdü ve ona bağlanarak yakınlarında yer aldı. Orhan Okay’a göre hocası Nurettin Topçu, milliyetçi, dindar ve muhafazakâr bir dünya görüşünün insanı idi. Bununla beraber bu görüşün mensuplarını da tenkit etmiş, hatta zıt görüşlere mensup olanlara da gerektiğinde haklarını vermiştir. Bu davranış tarzı onun ilmi zihniyetinin ve hasbî vatanseverliğinin tabii bir tezahürüdür. Orhan Okay, Nureddin Topçu’yu 1946 yılında tanıdı. 1949 yılında da talebesi oldu. Gerek kendi gözlemi, gerekse bütün öğrencilerinin intibaları, başlangıçta onun öğrenci üzerinde sert, haşin ve müsamahasız bir öğretmen olarak görünmesidir. Fakat zamanla, öğrencilerine karşı derin ve gerçek bir sevgiyle dolu olduğunu farketmemek mümkün değildi. Bir mâbede girer gibi sınıfa girer, bir mihrâb önünde hissedilecek vecdi, kürsüde yaşardı. Cemiyetin başıboşluğundan doğan ıstıraplarını, kürsüde, bir anda unutuverdiğini defalarca söylemiştir.

Nurettin Topçu’nun Vefa Lisesi’nde verdiği bir konferansı hatırlar Orhan Okay. Konu “Büyük Adam”dı ve konferansta ideal şahsiyetler, ruh adamları ele alınmıştı. Reşat Ekrem Koçu da liseden tarih hocasıdır. Kısacık boylu olan Koçu olağanüstü derecede güzel konuşur, öğrencilerini ders boyunca adeta kendisine hayran bırakırdı. Fecr-i Âtî üzerine bir kitabı ve ayrıca rubaileri de bulunan Rifat Necdet Evcimer de derslerine girmiştir. Hocaları arasında Vefa Kulübü’nün bir numaralı üyesi Saim Turgut Aktansel de vardır. Turan Oflozoğlu kendisinden bir sınıf altıdır.

Orhan Okay, Vefa Lisesi’nde iken iki kanattan ibaret bu okulun Süleymani-

ye tarafında, bugünkü İlim Yayma Yurdu'nun yerinde Zeyrek Ortaokulu vardı. İmam-Hatip okullarının kurucusu Celâl Hoca adıyla maruf Celâleddin Ökten'in uzun çalışmaları neticesinde orası ilk İstanbul İmam-Hatip Okulu oldu ve eğitim ve öğretim bir süre bu binada devam etti. Bu binayı Topbaşlar'ın de içinde bulunduğu birkaç zengininin yaptırdığını hatırlıyor. Bu arada Orhan Okay kendisinden yaşça çok çok büyük hocası Celâl Hoca ile üstad-çömez yakınlıkları içinde arkadaş olmuş, İmam-Hatip okulu için bina temininde onunla İstanbul'u karış karış gezmiş, Eyüp'ten Edirnekapı'ya kadar metruk binalar, yıkık medreseler tek tek dolaşmışlardır. Üşenilmeden Beyoğlu'nda Galata Mevlevihanesi'ne bile gidilmiştir. Celâl Hoca bunu yakınlarına "Bir yanımda bizim Orhan, bir yanımda da şu emektâr baston İmam-Hatib'e yer bulmak için yazın sıcağında çok dolaştık" der dururmuş.

Bilindiği gibi İlim Yayma Yurdu'nun Fatih tarafına düşen yönünde tarihi Vefa Bozacısı vardır. Suriçi'nde oturan ailelerin akşamları buraya kadar aheste aheste yürüyerek boza içmeye gelmeleri özel zevkleri arasında idi. Yine aynı şekilde serin ve temiz havada yürüyerek evlere dönülürdü. Vefa'dan başka yerde de boza satılmazdı. Boza sıcak leblebi ile içilir ve leblebici de hemen karışısında bulunurdu. Boza şarapsa leblebi onun mezesi sayılırdı. Vefa Bozacısı'nın içi sütunlu aynalı bir yerdi. Bugün olduğu gibi muşamba koltuklar vardı. Atatürk'ün bizzat oraya kadar gelerek içtiği boza bardağı hâlâ yerinde durur. Orhan Okay'ın hatırladığına göre, şimdi aynı yerinde durmayan bir de Celâl Bayar'ın içtiği boza bardağı vardı Adnan Menderes'in asılmasından sonra bir gün bardağın kaybolduğunu görür Mütecessis lise öğrencisi oradaki görevlilere, "Burada Celâl Bayar'ın boza içtiği bir bardak vardı, şimdi göremiyorum" diye sorunca, görevli de, 27 Mayıs'tan sonra bir subayın gelip o bardağı oradan kaldırdığını söyler.

Vefa'da bozacının hemen yanı başında şirin mi şirin ufacık bir mescid de vardır. Mescidin kerdisiyle mütenasip küçük bir de minaresi mevcuttur. 1930'larda camilerin tasfiye edildiği sıralarda bu mescid at nallayan bir demirciye vakıflar tarafından bir kaç yıllığına kiraya verilmiş ve nalbantlar burada yıllarca hayvan nallamış. Aradan zaman geçmiş, 1950'li yıllarda burası yeniden eski fonksiyonuna dönmüş ve ibadete açılmış. Bu mübarek mekânın nalbant dükkanı olarak kullanıldığı yıllarda duvarlara yer yer demir halkalar da asılmış. Orhan Okay seneler sonra bir gün bu camiye girdiğinde duvarda bir zamanlar atların bağlı olduğu hallalardan birinin hâlâ durmakta olduğunu görür. Çok dikkatini çeker ve heyecalanır; buna bir türlü anlam veremez. Sonra ne olduğunu ve o halkanın ne zamar oraya asıldığını öğrenir ve hayreti büsbütün artar. O halka, işte o meş'um zamanın bir nişânesi olarak cami ibadete açıldıktan sonra orada unutulmuş kalmış. Eütün bir tarihin sayfaları gözlerinin önünden hızlı hızlı çev-

rilmişti. Böyle bir manzara karşısında, sadece bakmakla yetinmeyip baktığı bir şeyi aynı zamanda "gören" nüfûz-ı nazar sahibi Orhan Okay'ın aklından kim bilir neler geçmiştir: Yıllar boyu bu mübarek mekân bir nalbant dükkanı idi ve hayvan pisliklerinin sindiği şu duvarlarda çekici, kerpeten ve çivi sesleri çınlamıştı.

Yol ayrımı: Felsefe mi, edebiyat mı?

Orhan Okay liseyi bitirdikten sonra 1950 sonbaharında Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne kaydını yaptırdı. Burada bir sömestr felsefe okudu. Yüksek Öğretmen Okulu da Vefa Lisesi'nin şimdiki merkez binasının yerinde bulunuyordu. Orhan Okay'ın orada tanıdıkları da vardı. Meselâ Ahmet Kabaklı bunlardan biri idi. Tahsin Banguoğlu'nun Maarif Vekilliği zamanında bir takım siyasi kliklerin yuvası olduğu gerekçesiyle Yüksek Öğretmen Okulu lağvedilmişti. Son öğrencilerine burs verilerek sadece fakültelerine devam imkânı gösterildi. 1951 şubatında Yüksek Öğretmen Okulu yeniden Çapa'da açıldı. İşte Orhan Okay, diğer altı arkadaşı ile beraber yeni açılan bu okulun ilk öğrencisi oldu. Numarası da: 2.

Eski adı Dârü'l-Muallimîn-i Âliye olan Erkek Yüksek Öğretmen Okulu'nun Çapa'daki binasının mimarı ünlü mimar Kemalettin Bey'dir. Sirkeci'deki PTT binası ile Lâleli'deki Tayyare bloklarının (şimdiki Merit Otel) da mimarı olan Kemalettin Bey'in bu eseri, yeni devirde geliştirdiği neo-klasik yapılardan biridir. 1891'de idâdîlere, yani liselere öğretmen yetiştirmek üzere açılmış bir okuldur.

Çapa'ya ilk yıl iki öğrenci Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne, iki öğrenci Tarih Bölümü'ne, üç de Biyoloji olmak üzere yedi, ikinci sene benzer şekilde sekiz öğrenci alındı. Orhan Okay oradan iyi derece ile mezun olurken öğrenci sayısı 50'yi bile bulmamıştı.

Ancak Orhan Okay, Felsefe Bölümü'nde okumuştı ve Yüksek Öğretmen Okulu her nedense bu bölüme öğrenci almıyordu. O da ister istemez bölümünü değiştirerek, 1951 şubatında yine çok sevdiği Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne kaydını yaptırdı. Buraya girmek için ön şart lise mezunu olmak gerekti. Yani meselâ lise seviyesinde olan öğretmen okulu mezunu alınmıyordu. Onlar için iki yıllık eğitim enstitüleri vardı. Okula alınacağı bölümlerle ilgili bir fakülte öğrencisi olmak gerekiyordu. Bu şartları haiz olanlar için hem yazılı, hem de sözlü olarak bir yabancı dil, bir de kendi alanı ile ilgili birer imtihana tâbi tutuluyordu. Orhan Okay, Fransızca'da Cevdet Perin'in, edebiyatta Nihat Sami Banarlı ve Mehmet Kaplan'ın kendi imtihanında bulunduğunu söylüyor.

Yüksek Öğretmen Okulu öğrencisi, aynı zamanda fakültenin de tam öğren-

cisiydi. Yalnız diğer fakülte öğrencileri gibi öğretim lisansı yapmazlardı. Yani fakültelerin verdiği pedagoji derslerini takip etmezler, buna mukabil bu gibi dersleri Yüksek Öğretmen Okulu'nda okurlardı. Tabii bu öğretimin kendi içerisinde bir takım zorlukları da bulunuyordu. Değişik fakülte ve bölüm öğrencilerinin boş saatlerini hesap edip hepsinin takip edebileceği ders saatleri bulmak kolay değildi. Bunun için bu derslerin çoğu akşam saat yediden sonra geceye kadar uzardı. Bunlar o yıllarda fakültelerde de okutulan eğitim tarihi, genel ve özel öğretim metodları gibi derslerdi. Bugün artık öğrenciler için de, öğretmenler için de, hatta eğitim kurumları için de katlanılması güç bir yük olan uygulama, yani son sınıf öğrencisinin öğretmenlik tatbikatı o yıllarda çok güzel ve zevkle beklenen bir hadise idi. Ama burada Çapa'nın ayrı bir özelliği de vardır. Bu bina içinde Yüksek Öğretmen Okulu, Eğitim Enstitüsü ve İlköğretmen Okulu bulunuyordu. Ayrıca okul müdürlüğü ile bir organik bağı bulunan şimdi arka taraflarda Devlet Kitapları binasının yerindeki ortaokul da aynı bünyenin içinde idi. Bir de okulun dışında, fakat hemen yanında Çapa İlkokulu vardı. Bu okul İlköğretmen Okulu'nun tatbikat okulu idi. İçerideki ortaokul, Eğitim Enstitüsü'nün; İlköğretmen Okulu da (lise seviyesinde olduğu için) Yüksek Öğretmen Okulu'nun tatbikat alanları idi. Böylece yalnız son yılın birkaç haftasında değil, idare uygun gördükçe, bir öğretmen adayı her zaman uygulama dersi verebilecek imkânla sahipti. Orhan Okay'a göre sınıf öğretmenin ve arkadaşlarının değerlendirmeleri ile bu dersler gerçekten başka bir önem kazanırdı.

Yüksek Öğretmen Okulu'nun bir takım cazip tarafları vardı. Önce o yıllarda lise sayısı çok azdı. Ortaokullara eğitim enstitüsü mezunları hoca oluyordu. Fakülte mezunlarının hocalık şansı yok denecek kadar zayıftı. Orhan Okay felsefe tahsiline devam ettiği zaman, yakınları hocalık yapamayacağını düşünerek ona acıyorlardı. İşte Yüksek Öğretmen Okulu'nu bunun için tercih etti ve mecburi hizmetle öğretmenliği garanti altına almış oldu. İstemediği halde, sırf geleceğini garanti altına almak için, ailesinin İstanbul'da oturmasına rağmen yatılı öğrenci oldu. Tabii bu şartlar bir İstanbulludan çok Anadolu'dan gelen bir öğrenci için aranıp da bulunamayacak bir fırsattı.

Neden felsefe değil de, edebiyat? Bu sorunun altını deşelediğimizde, Orhan Okay'ın küllenmiş hatıralarından şunu çıkarıyoruz: Ortaokuldan itibaren Türkçesi hep iyidir. Ancak lise son sınıfta edebiyata olan ilgisinin yanında felsefe de yerini alır ve tercihini felsefeden yana yapar. Bu tercihinde şüphesiz hocası Nurettin Topçu'nun etkisinin büyük olduğunu söylüyor. Ancak hocasının etkisi hiçbir zaman telkin şeklinde olmamıştır. Liseden sonra felsefe tahsili yapması da Topçu'yla doğrudan doğruya alakalıdır. Bir sömestr boyunca devam ettiği felsefeyi bırakıp edebiyata geçmesinin sebebine gelince... Vefalı (kelimeyi tevriyeli olarak da düşünebiliriz) Orhan Okay, liseyi bitirdikten sonra da zaman zaman

hocası Behice Kaplan'ı ziyaret ediyordu. Onunla beraber bir gün Karaköy Köprüsü'ne kadar uzun bir yürüyüş yaptı. Mehmet Kaplan da Fransa'dan yeni dönmüştü. Yanlarında Oktay Aslanapa da olduğu halde köprünün altında bulunan bir kahvede epey süre oturdular. Bu arada bir vesile ile söz, Behice Hanım'ın 19 yaşındaki yanlarında bulunan öğrencisine geldi. Behice Hanım, Orhan Okay'ın edebiyatı çok sevdiğini, lisede en parlak talebelerinden olduğunu, ayrıca idealist bir kişiliğe sahip bulunduğunu ifade ettikten sonra felsefe bölümünde okuduğunu belirtti. Kaplan, Orhan Okay'ın felsefe tahsili gördüğünü öğrenince yüzünü biraz ekşiterek, idealist falan ama istikbali karanlık, bitirince ne yapacak, öğretmen olamayacak... gibi sözler söyler. Öğretmen olamayacağı için ona acıyanlar listesine Mehmet Kaplan da katılır böylece. Bu arada Kaplan, Çapa Yüksek Öğretmen Okulu'nun şubatta öğrenci alacağını söyler ve isterse müracaat edebileceğini dile getirir. Çapa'daki okul bir süre önce kapatılmıştı ve şimdi yeniden açılıyordu. İşin garibi açılan bölümler arasında felsefe yok, tarih, coğrafya, fen bilimleri ve bir de edebiyat vardı. O da, şahsına acıyanlar listesini daha da kabartmamak için mecburen kendine en yakın bulduğu edebiyata girdi.

Orta halli bir ailenin çocuğu olan Orhan Okay gelecekte hayatını garanti altına almak için edebiyatı seçti ama, ilk gözağrısı felsefeden de ömrü boyunca hiç kopmadı ya da kopamadı. Talebeyken fırsat buldukça estetik derslerine de girerdi. Oktay Aslanapa'nın, M. Şevket İpşiroğlu'nun derslerine edebiyatın yanında bu yönünün gelişmesi için devam etti. Hatırlayabildiği kadarıyla bu derslerden birinin adı Avrupa ve Türk Sanatları idi. Böylece felsefeden estetikte, estetikten poetikaya atlaması hiç de zor olmadı. Necip Fazıl ve Orhan Veli'nin poetikası gibi, edebiyatın daha çok teorik tarafıyla ilgilenmesini muhtemelen onun aynı yıllardaki bu tür aktivitesine bağlayabiliriz.

Orhan Okay'ın liseden sonraki öğrenciliği yıllarında, Yüksek Öğretmen Okulu'nda bugünün okur-yazarlarının da bir kısmının isimlerini duyduğu, eserlerinden tanıdığı bir takım ünlü simalar vardır: Nihat Sami Banarlı, Orhan Şaik Gökyay, Enver Naci Gökşen, Hüviyet Bekir Örs, İzzet Hâmit, Süleyman Nazif'in oğlu Sait Nazif, iyi bir eğitimci olan Vedide Baha Pars, resim öğretmeni Hasan Kavrak, İlhami Demirci, müzik öğretmeni Ekrem Zeki Ün (İstiklâl Marşı bestekârı Osman Zeki Bey'in oğlu) vesaire. Okul müdürü Almanya'da tahsil görmüş ve Alman pedagoji okuluna bağlı, son derece otoriter bir eğitimci olan Kemal Kaya idi. O yıllarda fakülte-eğitim enstitüsü çekişmesi olduğundan üniversitedeki hocaların Çapa'da ders vermeleri düşünülmemiştir. Fakat Orhan Okay'ın mezun olduğu yıllardan sonra Mehmet Kaplan, İbrahim Kafesoğlu gibi fakülte-deki hocalar da Yüksek Öğretmen Okulu'nda ders vermeye başlamışlardır.

Yüksek Öğretmen Okulu müdürü Kemal Kaya'nın ismi zikredilince Orhan Okay unutamadığı bir anısını hatırlıyor: Çapa'ya zaman zaman konferans ver-

meye gelen ünlü hocalar, yazarlar, şairler olurdu. Bir defa Behçet Kemal Çağlar'ı çağırışlardı. Çağlar, şairliğinden çok heyecanları ve hatta biraz da şarlatan tarafı olan bir insandı. Konuşmasında konuyu dönüp dolaştırıp Mehmed Akif'e ve onun Çanakkale için yazdığı parçaya getirdi. Kendine özgü bir takım abuk-sabuk delillerle güya bu şiiri gözden düşürmeye çalıştı. O sırada Çanakkale'de bir âbide yapma teşebbüsü ve Akif'in şiirinin orada taşâ hâkkedilmesi söz konusu oluyordu. Behçet Kemal de, belki kendisinin yazacağı bir şiir için her zamanki gibi spekülasyon yapıyordu. Anlatılanlardan fena halde sıkıldım ve dışarı çıktım. İşte o anda şiddetle bir zelzele olmuştu. Sınıfların demir vasistas pencerelerinin açılıp açılıp kapandıklarını dehşetle gördüm. Bu, o zaman epey zayıfata sebep olan meşhur Adapazarı depremi idi. Bir de baktım, konferans salonunun kapısı açılmış, o kürsülerin yiğit hatibi Behçet Kemal konuşmasını kesmiş, elindeki çantasını bırakmayarak bir kaçıışı vardı ki, görmeye değerdı. Mehmed Akif'in dünyasına pek de yakın olmadığını zannettiğim okul müdürü Kemal Kaya bile dehşet içinde şöyle diyordu: "Akif'in ruhu gazaba geldi."

Taşrada bir İstanbullu

Renkli ve dolu dolu geçen bir eğitim ve öğretimden sonra Orhan Okay, Yüksek Öğretmen Okulu'nu 1955 şubatında bitirdi. O sırada İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü kıdemli hocalarından Ahmet Hamdi Tanpınar yurtdışında bulunmaktadır. Yüksek Öğretmen Okulu'ndan parlak bir dereceyle mezun olan Orhan Okay'ın Türkoloji çevresi ile iyi bir diyalogu vardır. Mehmet Kaplan'la da öteden beri yakınlığı bilinmektedir. Kaplan bir gün, dönemin düşünce kutbundan Nurettin Topçu'ya yakınlığını bildiği Orhan Okay'a fakültede asistan olarak kalmak isteyip istemediğini sorar. O da, son derece saygı duyduğu hocasına, "Bîz hocalarımıza tâbiiz!" cevabını verir. Lise son sınıfta hanımının talebesi olduğu yıllardan beri Orhan Okay hakkındaki müsbet kanaati değişmeyen Mehmet Kaplan, daha sonra Tanpınar'ın yurtdışında bulunduğunu, böyle bir şey için onun dönmesini beklemek gerektiğini söyler.

1950'li yılların ortalarında *İstanbul* diye bir dergi çıkıyordu. Mehmet Kaplan, Âsaf Halet Çelebi, Mümtaz Turhan, Peyami Safa hep burada yazıyorlardı. Türkoloji öğrencisi Orhan Okay'a orada bir iş düştü. "Dergiler, yayınlar, olaylar" diye bütün bir ayın kritiğinin yapıldığı bir köşeydi bu. İyi bir kitap okuyucusu olan Orhan Okay için bu köşe, yayın dünyasını tanımak bakımından iyi bir fırsat oldu. Bir buçuk sene bu dergide yazarak kalem tecrübesini oldukça geliştirdi. Dergiyi bıraktıktan sonra uzun bir süre yazmadı. Hele üniversiteye geçtikten sonra tamamen yoğunluklu olarak akademik çalışmalara kendisini verdiğinden aktüel yazarlığı, dergiciliği geri planda kaldı.

Orhan Okay yine öğrenciliğinin son yıllarında Zeki Velidî Togan'ın başkanlığını ve Fuad Sezgin'in de yardımcılığını yaptığı İslâm Tedkikleri Enstitüsü'ne girmiş, Arapça ve Farsça'sı iyi olduğu için Sezgin'in geniş çaplı bir çalışmasına yardım ediyordu. Fuad Sezgin, Buhârî'nin kaynakları üzerine doktora çalışması yapmış, onu da Müslim'in kaynakları üzerine çalıştırmak istiyordu. Orhan Okay'daki yeteneği keşfeden Sezgin, "Gel seni buraya asistan olarak alalım!" dedi bir gün ona. O da bu teklifi memnuniyetle kabul etti. Gazeteye ilân verildi, mürâcaat etti, imtihana girdi ve kazandı. Ancak kaderin cilvesine bakın ki, bitirince isim hazır, boşta kalmam endişesi ile girdiği Yüksek Öğretmen Okulu'nun diploması buna engel oldu. Bir sömestr devam ettiği felsefe tahsilini bırakıp, mecburî hizmet şartı ile girmişti Yüksek Öğretmen Okulu'na. İşin bürokratik işlemlerini çözmek için Ankara'ya, Milli Eğitim'de sözü geçen Demokratik Parti milletvekili Kasım Küfrevî'nin ayağına iki defa gitti. Sonra fazla üzerine düşmedi ve işi oluru bıraktı. Bazı arkadaşları bu engeli aşarak, yani muvâfakat belgesi alarak üniversitede kalmanın yollarını bulmuşlardı ama kendisi bu işi bir türlü çözemedi.

Neye karar vereceğini bilemediği bir hengâmede Orhan Okay'ın ibresi Anadolu'yu gösterir. Ne de olsa Mükrimin Halil Yınanç, Hilmi Ziya Ülken, Hüseyin Avni Ulaş, Remzi Oğuz Arık'la başlayan ve Ahmet Hamdi Tanpınar, Nurettin Topçu, Mehmet Kaplan'la devam eden serde Anadoluculuk vardır. Ve, ver elini Artvin! Beklemekte olduğu öğretmenlik tayini buraya çıkmıştı. Asistanlık işinin olmaması onu biraz üzmüşti ve hatırlayınca içinde cızz eden bir ukde olarak kalmıştı. Doğma büyüme İstanbulluydu ve insan doğup büyüdüğü, okuduğu memleketini kolay kolay bırakmak istemezdi. Ankara seferlerinin sonuncusunda, muvâfakat için bakanlığa gittiğinde, o zamanki Ortaöğretim müdürü Mehmet Dobada isimli bir zat ondan adeta özür dilercesine, "Uzak ama, ne yapacaksınız, gittiğinizde mutlaka memnun kalacaksınız!" kabilinden tesellî edici bir şeyler söylemişti. Müdürün tesellîlerine aldırış bile etmedi. Çünkü İstanbul'da asistanlık işi olmadıktan sonra onun için Artvin'le Aydın'ın, Edirne ile Diyarbakır'ın hiç farkı yoktu. Anadolu'nun bu doğu köşesinde yüksünmeden bir sene lise öğretmenliği yaptı. Hayatının en güzel bir yılı olarak bakar Artvin'deki öğretmenlik yıllarına. Artvin, her tarafından sular akan, bir yamaç üzerine serpilmiş küçük ağaçlar arasındaki beyaz evleri ile şirin mi şirin bir şehirdi o zamanlar. Marmara Üniversitesi eski rektörü merhum Hakkı Dursun Yıldız Artvin'den ilk gözağrısı öğrencilerindendir.

İstanbul'dan vapurla üç günde Hopa'ya, sonra bir gece kalıp ertesi gün yedi-sekiz saatlik bir otobüs yolculuğu ile Artvin'e gitmek... Bugünün insanının sabır ve tahammül sınırlarını zorlayan ne sıkıntılara gönül rızasıyla katlanmak ve bundan da memnun olmak... Haftada bir-iki gün deniz yoluyla gelen üç-dört gün önceki gazeteleri okumak... Televizyonun değil, radyonun bile zor dinlen-

diği bir yerde dünya ile ilişkinizi kesmek... Radyo dinlenemiyordu, çünkü zayıf bir hidro-elektrik santrali o zamanki üç bin nüfuslu şehre bile yetmiyordu. Pilli radyolar henüz yoktu. Onun yerine bir çeşit pilli demek olan ve hantal anot-katod bataryalarıyla işleyen radyolar ise herkeste bulunmuyordu. Ama bir tabiat var ki, diyor Orhan Okay, bugünkü Artvinlilerin onu bir daha göremeyeceklerini düşünerek kahroluyorum. Bir kaç yıl önce gittiği Artvin'in, diğer vilayetlerimizde olduğu gibi apartman denilen medeniyet belâsı tarafından kuşatıldığını görünce, ne desem ben orada Senfoni Pastoralı mı, yoksa Pan'ı mı yaşamıştım, demekten kendini alamaz.

Bu ilk öğretmenliğinin ardından bir yılın sonunda askerlik için Artvin'den ayrılır. Uzun bir kamyon yolculuğu ile Erzurum'a, oradan da Ankara'ya döner. O da selefleri gibi Anadolu'yu böylece tanır ve sever.

Askerliğinin okul dönemini Polatlı Topçu Okulu'nda geçirdi. 1956 aralığında Merzifon Assubay Okulu'na teğmen rütbesi ile Türkçe dersleri hocası olarak atandı. Tabii ki Anadolu'nun en mutena köşelerinden biri olan Merzifon'u da sevdi. Vaktiyle burada bayağı muhteşem binalarıyla bir Amerikan koleji varmış. Düşününüz, bir Osmanlı kaza merkezinde kolej! Tanzimat sonrası Batılılaşmanın geçirdiği seyri gözönünde bulundurmak gerekirse, üzerinde uzun uzun düşünülmesi ve ibret alınması lâzım gelen bir konu. İşte Amerikalılar ve Avrupalılar görevlerini başarıyla yerine getirdikten sonra söz konusu kolej çekilince, o görkemli binalar Assubay Okulu'nun olmuş. Kolejin vaktiyle kilisesi ve çan kulesi de varmış. Ancak, mütedeyyin bir aile ortamında yetişen Orhan Okay'ın önemle belirttiğine göre adı geçen askerî okulun maalesef mescidi yokmuş.

Orhan Okay askerliğini bitirdikten sonra öğretmenlik tayini Diyarbakır Ziya Gökalp Lisesi'ne çıktı. Anadolu'nun bu güneydoğu köşesinde bir buçuk yıl kaldı (1958-59). O zamanlar Diyarbakır, çok hoş evleri olan bir suriçi şehri idi ve avlu içinde kapalı bir avlu özelliği taşıyordu. Yani eski tarihî özelliğini koruyordu. Surun dışında da yavaş yavaş yeni şehir kurulmaya başlamıştı. Ancak burası Artvin'i arattı ve Diyarbakır'dan memnun kalmadı. Okul idaresinin zayıflığı yüzünden lisenin hayli problemi vardı. Bu arada İstanbul'dan ayrıldığı günden beri hocası Kaplan'ın, kulağına kar suyu olarak kaçırdığı asistanlık meselesi zihninin bir köşesinde duruyor, aklından hiç çıkmıyordu.

1958 yılında açılan Erzurum Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'ne Mehmet Kaplan kurucu dekan olarak atanmıştı. Bir gün hocasından hayatının yönünü değiştirecek bir mektup aldı. Erzurum mahreçli mektupta Kaplan, fakülte bünyesinde bir Türkoloji bölümünün açılacağını yazıyor ve oraya asistan olarak başvurmasını istiyordu. Kaplan'ın güven verici cümlelerinden biri de "Seni burada görmek istiyorum"du. Onun felsefeden edebiyata geçmesine sebep olan Mehmet Kaplan, bu sefer de edebiyata asistan olarak girmesine vesile oluyordu.

Gerekeni yaptı ve 1959 şubatında Erzurum'a gidip imtihanlara girdi. Bir süre sonra da kazandığı haberini aldı. 1959 Ağustosunda yine İstanbullu bir ailenin kızı olan Mübeccel Hanım'la bir aylık evli olarak Erzurum'a gitti. 31 Ağustos 1959 tarihinde işe başladı. Üniversitenin kurucu hocaları arasında İbrahim Kafesoğlu, Adnan Erzi, Mustafa Akdağ, Berna Moran, İsmail Tunalı ve Gündüz Akıncı da vardı. Orhan Okay'la aynı dönemde imtihana girip de kazananlar arasında ilk akla gelenlerden Mehmet Akalın, Halûk İpekten, Orhan Türkoğlu, Şinasi Tekin de bulunmaktadır.

Fransa yılları

Orhan Okay, hocalarından kendisine veraseten intikal eden Anadoluculuk sevgisinin heyecanı ile Artvin-Merzifon-Diyarbakır üçgenini tamamladıktan sonra üniversiteye geçti ve Erzurum'a yerleşti. Doktorasını bitirdikten sonra da 1963 yılında "Bilgi, görgü ve ihtisas araştırma" adı altında Fransa'nın başşehri Paris'e gitti. Bir çocuklu Okay ailesine Fransızlar kiralık ev vermedi bir süre. Daha sonra öğrenildi ki Fransız milleti çocuklu ailelere ev vermezmiş ve bu yüzden çoğu Fransızlar otelde kalmış.

Yazımızın baş taraflarında bir Osmanlı mozayiginden bahsetmiştik. Bu mozayigin önemli unsurlarından biri olan Ermeniler üzerinde de durmuştuk. Orhan Okay'ın çocukluk ve ilk gençlik yıllarının geçtiği Balat'ta, diğer azınlıklarla birlikte Ermeni çocuklarla da yıllar yılı aynı mekânı paylaştıklarını, aynı mahallede oynadıklarını ve gayet iyi anlaştıkları konusunu da vurgulamıştık. Söz konusu mozayik çatladıktan ve parçalandıktan sonra Fransa'ya yerleşen Ermenileri birden yanında buldu Orhan Okay. Onların hiç unutamayacağı yardımlarını gördü. Anlaşılan parçalanmış mozayigin sırrı henüz bozulmamıştı. "Fransızlar çocukluya ev vermez, köpekliye verir" diyen bir Ermeni kadın evini Okay ailesine kiraya verir. Adı Madam Saadetyan olan bu Ermeni Hendekli olup Türkiye'de yaşamış, sonra da Fransa'ya göçmüş dul bir kadındır.

Fransa'ya tehcirle gitmiş Kayserili Tabibyan Efendi adlı bir başka Ermeni-yi daha tanıdı. Güzel ud çalardı. Hele, "Gesi bağlarında bir top gülüm var" türküsünü söylerken Okaylara gurbette olduklarını unuttururdu. Gayrimüslim olmasına rağmen "rahmetli karım" derdi ve bu sözü bir Ermeniden ilk defa duyan Orhan Okay hayret ederdi. Oysa bu sıfat müslümanlar için kullanılırdı. Bu da, müslüman toplumlarla yıllarca iç içe yaşayan azınlıkların ne kadar Osmanlılaştığını gösteriyor. Ayrıca Tabibyan'ın eski yazı bir şiir defteri de vardı. Güzel pastırma yapardı. Paris'te aynı binada kaldıkları Erzurum'un Soğukçermik köyünden taa Fransalara kadar gitmiş bir Ermeni daha tanıdı: Hapet. Hapet, Birinci Dünya Savaşı yıllarında 13-14 yaşlarında tehcir edilmiş, Suriye, Marsilya yoluyla Fransa'ya gitmiş, eski ekalliyetlerimizden biridir.

Orhan Okay, Fransa'da sadece Ermenileri tanımadı tabii. Şimdi profesör olan mimar Mehmet Çubuk, Okay ailesinin oturduğu odanın bitişiğinde kalıyordu. Yine o yıllarda Tayyib Gökbilgin'in yeğeni İstanbul Tarih Bölümü'nden mezun Özalp Gökbilgin de oradaydı. Sonra ilk ilahiyatçılar geldi: Bugünün Darende İlahiyat Fakültesi dekanı Zahid Aksu, Ankara'da dinler tarihi hocası Fahri Gökcan. Mehmet Maksudoğlu, Tunus'tan dönerken Paris'te bir süre kaldı. Teknik Üniversitede matematik öğretim görevlisi Cengiz Aydın ve Erdinç Tokgöz'ü de bu arada zikretmek gerekir.

Orhan Okay, Fransızca öğrenmek için gittiği Fransa'da, Tanzimat yıllarına yakın dönemde Fransız hayatına yansıyan Türk yenileşme hareketlerinin akisleri üzerinde çalıştı. Bir süre yabancılara Fransızca öğreten bir okul olan Alyans Fransez'e (Fransız birliği) devam etti. Sorbon'da yabancı dil derslerine girdi. Bunun yanında Lamartine'in Türkleri savunmasını bir gazeteden günlerce dikte etti. Kıbrıs'ta olayların devam ettiği bir dönemde Türkler hakkındaki tartışmalar Fransa'da ayyuka çıkmıştı. Fransa parlamentosunda mebus olan Lamartine Osmanlı'yı, dolayısıyla Türkleri tek başına savunuyordu. Türk devleti de ona bunun karşılığı olarak Manisa taraflarında büyük bir çiftlik vermişti.

Paris, Orhan Okay'ın dünyada sevdiği en önemli şehirlerden biridir. Her tarafı kültür, her tarafı zevk dolu klasik bir şehir. Bizim için İstanbul neyse, Fransızlar için Paris odur. Aradan yıllar geçtikten sonra 1978 yılında Paris'e birkaç aylığına yine gitmişti ama şehir büyüünden bir şey kaybetmemişti. Ya bizim İstanbulumuz öyle mi? Paris sabaha kadar ayakta duran, uyanık bir şehir. Şehrin bütün caddeleri canlı. Paris caddelerindeki vitrin zevki Avrupa'nın hiçbir yerinde yok, estetik zevkleri emsalsiz. Paris'te eski Roma'dan, ortaçağ Fransa'sından kalma kütüphaneler, müzeler mevcut. Birçok Fransız yazara has müzeler var. Orhan Okay bütün bu gördüklerini tam 900 adet dia pozitif resimlerle ölümsüzleştirdi.

Kitaplara karşı özel bir ilgisi olan Orhan Okay, elbette Paris sahaflarını da gezmiş ve tanımıştır. Paris'te çok büyük kitapçıların olduğunu söylüyor. Sen nehri kıyısında eski kitap satan bukinistler sıkça uğradığı yerlerdi. Nurettin Topçu bir gün öğrencisi Orhan Okay'a mektup yazarak yayıncısına uğramasını ve basılmış olan eserinin hesap-kitabını istemişti. Ve mümkünse 20 tane de kitabından göndermesini söylemişti. Bilindiği gibi Sorbon'da doktora yapan Topçu'nun tezi Paris'te Fransızca olarak basılmıştı.

Bir müntehirin romanı

Beşir Fuad şiir, tiyatro, roman ve hikâye yazmadığı için adı sanı fazla duyulmamış, çağdaşı çoğu yazarlara oranla şöhret kazanmamış olmakla beraber, fikir ve tenkit tarihi bakımından Tanzimat döneminin en dikkate değer simalarından

biridir. Mehmet Kaplan'ın deyişiyle, bu son derece dürüst, ateşli bir mizaca ve matematikçi, bir kafaya sahip olan Beşir Fuad, fikirleriyle son çağ Türk edebiyatında bir devri kapatarak yeni bir devir açmıştır. Orhan Okay'a göre, otuz beş seneyi geçmeyen bir ömür içinde yorulmak bilmeyen bir çalışma ile kendisini muhitinin ve neshlinin Batı kültürünü en iyi hazmetmiş bir ferdi olarak yetiştiren Beşir Fuad, üç-dört seneyi ancak bulan bir yazı hayatında yirmiye yakın kitap ve yüzlerce makale yazmak suretiyle insan enerjisinin kısa zamana teksif edilmiş bir örneğini vermiştir. Fakat fecî ve manâlı bir şekilde intiharından bir müddet sonra unutulmuş muharririmizi bugünkü nesil ne eseri, ne de ismiyle tanımaktadır. "Hakikatten başka hiç bir şey güzel değildir, yalnız hakikat sevimlidir" diyen yazar, Diderot, Victor Hugo, Emile Zola, Alphonse Daudet, Gustave Flaubert, Auguste Comte, Ludwig Büchner, Charles Dickens gibi Batılı bilim, felsefe ve edebiyat adamlarını bize tanıtan, eserlerini Türkçe'ye tercüme eden ilk yazardır.

Fransızca, İngilizce ve Almanca olmak üzere üç Batı dilini iyi derecede bilen Beşir Fuad'ın bugün tanınmayışını, bir takım kutuplaşmalara bağlar Orhan Okay. Bu kutuplaşmaya göre Beşir Fuad ya inancını kaybetmiş, dinsiz, materyalist binaenaleyh merdud bir adamdır. Veya yine materyalizmin ve müsbet ilim zihniyetinin mübeşşiridir, dinî taasubun yıkıcısıdır, binaenaleyh takdire layık bir insandır. Onu bu zıt hükümler arasında bulmak güçtür, diyen Okay, o halde Beşir Fuad kimdir? diye soruyor: Materyalist veya pozitivist midir? Natüralist midir, yoksa mutlak bir edebiyat düşmanı mıdır? Bir âlim yahut mütefennin midir, yoksa polemist bir şarlatan mıdır? Dinsiz ve milliyetsiz midir, yoksa laik ve vatanperver midir?

Orhan Okay, Beşir Fuad çalışmasına bütün bu soruların cevabını bulamadığı ya da bir çırpıda ulaşabildiği kaynaklarda yeterli materyale rastlayamadığı için girişmiştir. Kitabı okuyup bitirdiğimizde ister istemez kafamıza takılan tüm bu soruların cevapsız kalmadığını görüyoruz.

Orhan Hoca'ya zaman zaman sorulan sorulardan biri de, Beşir Fuad gibi inancını yitirmiş materyalist ve pozitivist bir insanı çalışma alanı olarak niçin seçtiğidir. Bir gün Mehmet Kaplan edebiyat dersinde Sadullah Paşa'nın Ondokuzuncu Asır kasidesini işlerken, metnin şairinin hava gazı ile intihar ederek öldüğünü söyler. Sadullah Paşa'nın ölümü ile ondan yarım asır sonra aynı şekilde fecî bir intiharla hayatına son veren Beşir Fuad'ın ismini de mukayese ederek ilk defa zikreder. Beşir Fuad'ın da Sadullah Paşa gibi intihar ettiği konusu üzerinde hocası bilhassa durur. Kaplan'ın bu görüşü herhangi bir yerde daha yayınlanmamış, sözkonusu görüşünün yer aldığı *Şiir Tahlilleri* henüz çıkmamıştır.

Bu intihar olayı, Türkoloji alanında daha sonraki yıllarda önemli tezlere imza atan mütecessis, müdekkik Orhan Okay'ı epey düşündürür. Bir aydının intiharı onu araştırmaya sevkeder, olayın arka-planı üzerinde sık sık düşünmeye başlar.

Ona göre intihar olan yerde bir problem de var demektir. İntihar, biraz daha derinde bir takım rahatsızlıkların bulunduğu işaretidir. Bu olay, bir dönem felsefe tahsili gören Orhan Okay'ın zihninin bir köşesine rezerv olarak akseder. Ve orada zamanla yavaş yavaş cevabını bulmaya çalışır. Mehmet Kaplan'la konuyu enine boyuna konuşur. Ancak, bu ikinci sınıf Tanzimat aydınının intiharı hakkındaki mevcut bilgileri de sınırlı bulur, anlatılanlar kendisini tatmin etmez. Beşir Fuad ona çalışmasından önce çok marjinal, hatta paradoksal bir insan olarak göründü. Tezini bitirdiği zaman ise bu düşüncesinde herhangi bir değişiklik olmadı.

Hocasıyla kararlaştırdıktan sonra Beşir Fuad'ı inceleme alanı olarak seçince konusunu sevdi ve üzerinde zevkle çalışmaya başladı. Bulduğu her yeni bilgi, her ipucu onu heyecanlandırdı; adeta unutulmuş, tarihin dehlizlerinde bırakılmış bir insanı derin bir kuyunun dibinden yeryüzüne çıkarırcasına sevindirdi.

Ona göre ilmi araştırmalarda sempati-antipati olmaz. Bu bakımdan sevdiğimiz insanı yüceltmekle sevmediğimizi yerden yere vurmak arasında bir fark yoktur. Üzerinde çalıştığımız bir kişiyi sevmeniz, sevmemeniz önemli değildir. Önemli olan konuyu sevmenizdir. Çiçeği burnunda genç Türkoloji araştırmacısı Orhan Okay, Beşir Fuad konusunu sevdi ve meseleye idealist ilmi bir zihniyetle yaklaştı. Beşir Fuad kitabı üzerine eleştirel yazılar kaleme alan, dünya görüşü Beşir Fuad'a yakın olan eleştirmenlerin öyle yazıları oldu ki, o zaman "İyi ki bu konuyu ben ortaya koymuşum" diye düşünmekten kendini alamadı. Hatta Beşir Fuad hakkında hocanın en "tarafgirâne" görüşü diyebileceğimiz şu cümlesi solu eleştirmenler tarafından eleştiri olarak her fırsatta dile getirilmiştir: "Son olarak onu bedbinliğe sürükleyen, buna mukabil hayatı sevmeye ve bağlanma duygusu veremiyen materyalizm ve onun tabii bir neticesi olan dinsizliğin -bahasus dinin hayatta mühim bir fonksiyon icra ettiği o devirde- intihara kadar götüren bir iç buhranına sebebiyet vermiş olmasının çok mümkün olduğunu söylemeliyiz". Bunun aksine, *Yazko Felsefe Yazıları*'nda çıkan bir yazıda Okay'ın çalışmasının "nesnel" olduğunu söyleyenler de vardır: "Felsefi düşünce açısından Okay'ın idealist bir görüşe sahip olduğu anlaşılıyor. Beşir Fuad gibi maddeci ve pozitivist bir kişiyi inceleme konusu yapması çok ilginç. Oldukça nesnel bir yaklaşımla konusuna eğildiğini de belirtmek gerek. Farklı görüşlere sahip birine karşı bu kadar nesnel davranması, doğrusu, pek alışkın olmadığımız bir durum". İşini ciddiye alan ve altından yüzakı ile kalkan Orhan Okay'ın bu çalışması bugüne kadar Beşir Fuad üzerine yapılmış ilk ve son akademik çalışma olmuştur.

Orhan Okay üniversiteye adım attığı ilk yıllarda Beşir Fuad'la adeta yattı kalktı. Öyle ki rüyalarına bile giriyordu. Bu yıllardan birinde ilk oğlu dünyaya geldi. Oğlunun doğumundan sonra bir gün rüyasında kulağına bir isim fısıldandı: Fuad. Bu hangi Fuad'dı? Bir kaç yıl önce Fuad Sezgin'le birlikte çalışmıştı. Ali Fuad Başgil'i yakından takip ediyor ve bir takım çıkışlarından dolayı ona

sevgi duyuyordu. Beşir Fuad, Fuad Sezgin, Ali Fuad Başgil... Olsun! O üçünü de sevmişti, 1962 doğumlu olan Fuad bugün 35 yaşındadır ve Doğu Akdeniz Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Taşra'nın İstanbul'u: Erzurum

Ahmet Haqdi Tanpınar, *Beş Şehir*'de, Erzurum'u anlatmaya şu cümle ile başlar: "Erzurum'a üç defa, üçünde de ayrı yollardan gittim." Orhan Okay, hocasının bu "gittim" fiilini "geldim" şekline çevirir. Çünkü Tanpınar "gittim" derken İstanbul'daydı; Orhan Okay da "geldim" derken, otuz yıldan fazla yaşadığı Erzurum'da.

Orhan Okay'ın Erzurum'a ikinci girişi üç ayrı yoldan ve üç ayrı maksatla olmuştur. İlkinde, 1956 yılında ilk hocalığının birinci yılını daha yeni bitirmiş, Artvin'den İstanbul'a dönerken Artvin-Tortum yolu üzerinden geldi. Külüstür bir kamyonun şoför mahallinde geçmiş yorucu bir yolculuktu bu. Bir gün bu şehre yerleşerek ömrünün otuz senesini burada yaşamayı aklının ucundan bile geçirmedi. Erzurum'a ikinci gelişi ise, Diyarbakır'da öğretmenlik yaptığı sırada, hocası Mehmet Kaplan'ın yazdığı hayatını değiştiren mektup üzerine olmuştur. 1959 şubatında, posta treni ile Diyarbakır yolunda 30 saat süren bir yolculuktan sonra Erzurum'a asistanlık imtihanı için gelmişti. Nihayet bu kadim şehre üçüncü gelişi, asistan olarak İstanbul treni ile ayak basışı olmuştur. 31 Ağustos 1959 günü bir akşam üzeri mütevazı ev eşyası ile Erzurum'daydı artık. Kendisinden önce Halûk İpekten ve Mehmet Akalın yarmışlardı. Kaldıkları lojman şimdiki Örnek Otel'in bir odasıydı. İlk üniversite binası da, bugünkü Şair Nef'i Ortaokulu'dur. Rektörlüğü, dekanları, personel büroları, sınıfları ve hoca odaları ile bütün bir Ziraat ve Edebiyat fakülteleri binası burası idi. Sekiz-on asistan ve öğretim üyesi bir odada, çok defa da masasız bulunuyordu.

Orhan Okay, 1959-1994 yılları arasında tam 36 sene, Beşir Ayvazoğlu'nun Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa*'sından mülhem deyişle "Erzurum'un 'İstanbulu Hoca'sı' olarak bu şehirde çalıştı. Aşağı yukarı 25 yılı bir nesil kabul edersek, 36 yıl, bir buçuk nesil eder. Öğrencilerinin öğrencilerini okutmuşur. Öğrencilerinin çocuklarını okutmak gibi bir mürüvvete sahip oldu mu bilmiyorum ama, son emekli olduğu üniversitedeki öğrencilerinin yaş ortalaması 18-19'du ve hoca bunu da görebilecek yaşıydı.

Orhan Okay'a göre, her şehir gibi Erzurum'un da şehre ve insanlara en büyük özelliklerini kazandıran hiç şüphesiz coğrafyasıdır. Batı'dan tren ve karayolu ile aracın içinde oturan yolcunun bile nefesini tıkayan sürekli, uzun bir tırmanıştan sonra önünüze birden genişleyen Erzurum Ovası açılır. 2000 metre yükseklikteki bu yaylayı, 1200 metre daha yükselen Palandöken silsilesi, çetin ve haşın

görünüşlü bir dekorla güneyden çevirir. Batı yolundan gelirken, dağın geniş yamacında, adeta dağa gömülmüş ve sinmiş gibi görünen şehir, ancak içine girince varlığını ve büyüklüğünü sezdirir. Ovadan bakınca şehri ezmek ister zannını uyandıran Palandökenler, ancak dağın yukarı yamaçlarına tımandıkça Erzurum'u seyircisine gösterir. Dağlar, şehrin hemen her noktasından görülür. Yeni yapılanma bazı şehirlerde olduğu gibi, bu özelliği değiştirmemiştir. Bu bakımdan, hiçbir şehrimizde dağlar ve şehir buradaki kadar içiçe değildir. Buna uzun süren kışın sertliğini de eklemek mümkündür. Diğer taraftan rutubetsiz hava, uzun kış aylarında bile gündüzleri güneşli, geceleri bol yıldızlı bir gökyüzünü size bağışlamıştır. Bu coğrafya, Erzurum insanının karakterinin oluşmasında büyük rol oynamıştır. Çok defa zayıf ve dik duruşlu, sert profilli, suskun tavırlı, değişmelere dirençli görünen bu insanların güven duyduklarına açıldıkları zaman, içten hiçbir hesabı olmayan, duru ve berrak kalplerini adeta gözlerinizle görürsünüz.

Bir şehrin anatomisini böylesine sanatkarâne bir dille çizen Orhan Okay'ın, bu görüşlerini tamamlar nitelikte olan şu sözlerini de buraya almak hiç de fazlalık olmasa gerektir: Kendileri gülmeksizin yaptıkları şakalar, latifeler ve taklitlerde ben hep bu birbirine zıt gibi görünen karakteri birleştiren hemşehrileri düşünmüşümdür: Ciddi, sert, iğneleyici, alaycı şiirleri, hiçbir çelişki hissettirmeden veren Nefî'den, İbrahim Hakkı Efendi'ye ve Ketencizâde Rüşdî'ye kadar bir şairler zinciri. Buna, yakın tarihimizden, Birinci Büyük Millet Meclisi'nde aynı karakteri aksettiren Hüseyin Avni ve Calâleddin Ârif gibi birkaç ismi daha katalım. (...) Böylece, Erzurum'da gittikçe kaybolmakta olan esnaf ve zenaat sahiplerine geçebiliriz. Bugün, hemen tamamen derme-çatma ve şahsiyetsiz bir yapılaşmaya girmiş olan taş mağazalar da, 1960'lara kadar ilk şekillerini korumaktaydılar. Eski kalenin hemen dışında, güneyden kuzeye doğru hafif bir meyille inen bu çarşı caddesinin iki yanında, muhtemelen Abdülaziz veya Abdülhamid devrinde, şehirdeki pek çok mimari ve yerli yapılar gibi siyah, dayanıklı Erzurum taşlarından, tek katlı olarak veya şuurlu bir mimari form gözetilerek yapılmış dükkânlar vardı. Yolun baş tarafında kuyumcu, kumaşçı gibi daha soylu ve temiz dükkânlar, aşağıya doğru yerlerini bakırcı, derici, koşumcu, marancı esnafına terk etmişti. Tanpınar, ilk defa 1913'te gördüğü Erzurum'da, geleneğe göre otuz iki esnafın bulunduğunu yazar. Görüyorum ki bunların çoğu kaybolmuş, azalmış veya fonksiyonunu kaybetmiş. Çünkü sattıkları veya imal ettikleri nesneleri ya kullanan kalmamış veya sanayii merkezlerinden daha ucuzu, tabii plastik vs.'den yapıları gelir olmuştur. 1960'lara kadar köylerden gelen ve sokaklarda gıcırta ile dolaşan kağınlardan; ilk gördüğüm zaman Tolstoy'un romanlarından çıkmış zannettiğim, iki atın çektiği bir çeşit fayton-kızak olan zankalar; fenerli, çan-çanlı, aynalı açılıp kapanan körüklü faytonlar ve bütün bu geçim kaynağının altyapısı diyebileceğimiz öteki zenaatlar... Ahşap kısımlarını yapan ma-

rancılar, takımlarını hazırlayan koşumcular, atlar için nalbantlar, hayvan yemi satan alafatlar ne zaman ve nasıl kayboldular, anlayamadım. Yazın yaylaya çıkmak yerine deniz kıyısı alışkanlığı başlayınca çadırcılara yapaçak ne iş kalır? Parlak ve daha ucuz skay, sun'i deri bavul ve çantalar daha ucuzken saraç ne yapaçak? Belediye ekmeği, hele lüks francalar, tandır-lavaş fırıncılığıyla beraber nasıl yürür? Oltu taşının gözü kör edecek kadar dikkat sarfettiren işçiliği kolay ve ucuz bakalite karşı nasıl direnecek? Önce fabrika gümüşü, derken Alman gümüşü zuhur edince gümüş telkârı ustalığı ne işe yarayacak? Büyük şehirlerde bile birçok geleneği yok eden televizyon, şimdi resmî desteklerle son yıllarını yaşıyan âşık kahvehanelerini de yok ediyor. Gerçekten yaratıcı muhayyilelere yol açan hikâye geleneği çoktan kayboldu. Erzurum değişiyor... Muhakkak gelişiyor da. Onun, bu değişme vetiresine 15-20 sene geç ulaşması, bana artık çok uzaklarda kalmış gibi görünen bir eski Osmanlı şehri yakından tanımak fırsatını verdi. Bu değişme tabii idi ve olacaktı. Bana asıl ağır gelen, Erzurum'un Erzurum'u terketmesi. Bu da bütün Türkiye'ye, özellikle doğuya mahsus bir hadise. Ama, otuz yılı aşkın bir süreden beri severek, şikâyet etmeksizin bu şehirde yaşamayı tercih edişim bana, "Quo Vadis?" sorusuna cevap veren Hazret-i İsa'nın gururunu içten içe yaşıyor.

Orhan Okay, Erzurum'daki kültürel faaliyetlerin azlığından ve yetersizliğinden de her zaman üzülen bahseder. Kendisiyle yapılmış konuşmalarda, çeyrek asırdan fazla geçmiş olan bir üniversitenin bulunduğu şehirde, hiç değişmeyen seviyeleriyle mahallî gazetelerin ve birkaç sayıda kaybolan dergilerin üzüntüsünü dile getirir hep. Bir kültür merkezi olması gereken Erzurum'da sağlam bir kütüphanenin olmadığını belirtir. Bütün bunları üniversitenin gelişmişliği ile çelişkili görür. Türkiye'nin en iyi üniversitesinin, bugün yeni açılan üniversitelere öğretim üyesi ve hoca ihrac eden bir kurumun yöre halkıyla iyi bir diyalog kuramayışına bir türlü akıl erdiremez? Kültürün sadece kitap ve gazetelerden ibaret olmadığını, tiyatro, konser, konferans, sergi gibi etkinliklerin bunu beslediğini de söyler. Kültürün biraz da sokakta olduğunu, yollardan, caddelerden adeta aktığını, buna mukabil taşranın da çalışmak isteyen insana zaman kazandırma, gürültüden uzak tutma imkânları verdiğini belirtir. Fakat bunun için bile o büyük şehrin verdiklerinin birikimine sahip olmak lâzımdır, diyerek bu konudaki görüşlerini şöyle sürdürür: Aslında, bugünkü iletişim vasıtalarının getirdiği imkânlarla bunun bir dereceye kadar telâfisi de mümkündür. Yani günlük gazete, radyo, bilhassa televizyon gibi harikulâde bir âletin, büyük metropoliten kültürü taşraya yayması, böylece taşrayı taşra olmaktan kurtarması beklenebilir. Fakat maalesef bizim bu araçlarımız da, kendi kültürümüzün değil, yabancı ve yoz bir kültürün, dejenere bir sanatın, hatta kültür ve sanatın değil de vakti boş geçirmenin yollarını keşfetmiş benzerler. Yabancı kültürle, aslında insan olmağa

bile yabancı olan, alelâde eğlencelik kültürü kastettim. Yoksa insanoglunun yarattığı büyük beşerî değerler hiçbir insanın vazgeçmemesi gereken büyük sanat eserlerine de elbette yabancı kalmamak lâzımdır. Bütün bu şartlar yerine getirilmeyince, tabiatıyla sanat, bâhusus edebiyat alanında taşra, taşra olarak kalmaya mahkûm görünüyor.

Bir devrin şahidi

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 27 yıllık tek parti döneminden sonra 1950 yılında Demokrat Parti ezici bir çoğunlukla iktidar olmuştur. Ancak bu tarihten önce 1946 yılında, dinî konularda daha müsâmahalı davranmaya söz veren muhafazakâr diyebileceğimiz 50-60 milletvekili Halk Partisi'nden meclise girmiş, halkın dinî talepleri hakkında bir takım kararlar almıştır. Onların amacı, iktidarı DP'ye kaptırmaktansa, halkın dinî hissiyatını okşayarak bu hususta biraz daha hoşgörülü davranarak muhalefetin elindeki kozları almaktır. Tahsin Banguoğlu ile birlikte meclisteki milliyetçi ve muhafazakâr milletvekillerinin başında Kasım Gülek, Şemseddin Günlaltay, Şevket Raşid Hatiboğlu gibi isimleri saymak mümkündür. Çeyrek yüzyıl sonra ilkokullara seçmeli din derslerinin konulması, ölüleri yıkayacak gassal kalmayacağı endişesi ile on aylık İmam-Hatip kurslarının açılması, Bakanlar Kurulu kararıyla Kur'an kurslarının faaliyetine müsâade edilmesi, yine halkın hac ibadetini yerine getirebilmesi için hacca gitmelerine izin verilmesi, başta Mustafa Reşit Paşa'nın olmak üzere bazı türbelerin ziyaretine açılması, Ankara Üniversitesi'ne bağlı bir İlahiyat Fakültesi'nin kurulması... gibi maddeleri bu kararlar arasında saymak mümkündür. Bu arada bir takım dinî mecmuaların çıkmasına da izin verildi. Bunlar arasında Ömer Rıza Doğrul'un çıkardığı Selâmet mecmuası ile, Hakyolu, Sebilürreşad gibi dergileri saymak mümkündür. Okullarda seçmeli olarak okutulan din dersi kitabı Çengelköy'de bulunan Afganî Tekkesi şeyhi Nureddin Sevin ve Nureddin Artan tarafından yazılmıştır. Tahsin Banguoğlu, ilkokullara din dersi konulmasının altında zamanın Millî Eğitim Bakanı olarak kendi imzasının bulunduğunu iftiharla söylerdi. İmam-Hatip kurslarına ilk açıldığı zaman yaşını başını almış insanlar devam ederdi. Amaç ölü yıkamak ve cenaze namazı kıldırmak için adam yetiştirmektir. İstanbul Üniversitesi girişinin hemen üstünde bulunan eski yazının açılışı da aynı kararların bir devamı olarak sayılabilir. Bu yazı yıllarca köşelerinde vidaları olan bir mermerle kapatılmıştı.

Bütün bu kararlar 1946-ila 50 yılları arasında alınıyor ve mevcut iktidar bunları ayaklarının altından daha büyük şeylerin kaymasını önlemek ve ömrünü uzatmak için, -deyim yerindeye- taviz olarak veriyor. Daha doğrusu artan talebelerin bir kısmını karşılamak için vermek zorunda kalıyor. Devrin nabzını tutan-

lar, bunlara tek parti iktidarı için bir taviz, halk içinse zorla koparılmış bir hak gözüyle bakmışlardır. Ancak insanlar bunun oy uğruna yapıldığını anladığı için, Tek Parti düşüncesini bugüne kadar yalnız başına iktidara getirmemek üzere 1950 yılında muhalefeti ezici bir çoğunlukla iktidar yapar.

Demokrat Parti'yi iktidara getiren halk 400'ün üzerinde milletvekili ile Adnan Menderes'e olanca kredisini açtı. Ve Menderes'ten çok şey bekledi. Adnan Menderes seçimlerden sonra geçmişin özlemini çekenlere ilk defa "inkılâp sofatları" deyimini kullandı. Bu ifade, eskiye sünger çekmek isteyen insanlar tarafından sahici bir hesaplaşmanın sinyali olarak yorumlandı. Bunun yanında Adnan Menderes, zamanında bazı parti sempatanlarına hoş gelmeyecek icraatlara da girişir. Başını dindar ve muhafazakâr insanların çektiği Türk Milliyetçiler Derneği kapatılır, CHP ile birlikte "inkılâplara bağlıyız" mesajının verildiği meşhur 12 Temmuz Beyannâmesi imzalanır, Atatürk'ü Koruma Kanunu çıkarılır vesaire. Millet Partisi'nin başında bulunan Osman Bölükbaşı bütün bu olup bitenleri ele alırken her iki partiyi de "muvazaa partileri" olarak niteler.

Bütün bu gelişmeler, değişiklikler, olup bitenleri ilgiyle ve merakla takip eden Orhan Okay'ın ortaokul, lise ve üniversite yıllarında meydana gelmiştir. O, yukarıda sözkonusu ettiğimiz bütün bu gelişme ve değişimleri görmüş ve yaşamıştır.

Orhan Okay, sessiz ve mütevazî kişiliğinin arkasında çocukluğundan beri yaşanan kimi olumsuzluklara karşı tepkisini her zaman diri tutmuştur. Bu muhalif yanını, bir atımlık barutu olan insanlar gibi sloganvarî ve tezcanlılıkla hemen sergileyerek değil, yerinde ve zamanında göstermiştir. Şüphesiz onun bu yönünü besleyen bir takım manevî dinamikleri vardır. Başka bir yazımızda sözkonusu ettiğimiz bu dinamikleri genç yaşında diyalog kurduğu Abdülaziz Bekkine Hazretleri, Nurettin Topçu ve Celâl Hoca oluşturur.

Bir zincirin son halkası

Emin Işık, "Nurettin Topçu'ya Armağan"da Hocayı anlatırken şöyle der: "İstanbul Erkek Lisesi öğretmeniydi. İmam-Hatip Okulu'na da fazladan derse geliyordu. Fazladan geldiği dersler için ücret alması gerekiyordu. Maaş memuru ücret bordrolarını hazırlamış ve Nurettin Bey'e ücretlerinin hazır olduğunu hatırlatmıştı. Fakat Nurettin Bey oralı olmamıştı. Maaş memuru durumu okul müdürüne bildirmiş. O zaman İstanbul İmam-Hatip Okulu müdürü olan rahmetli Mahir İz Bey de hocaya niçin bordroları imzalamadığını sormuş. Hoca, "Burası din mektebi, ben buraya ibadet için geliyorum, ibadetten para alınır mı?" demiş. Müdür, "Ne yapıyorsun Nurettin Bey, sen devletten zengin misin? İhtiyacın yoksa sen alma okulda bu kadar fakir talebe var. Sen bordroyu imzala, ben o pa-

rayı alır fakir çocuklara dağıtırım” demiş. Hoca da, “Ben o imzayı attıktan sonra parayı kabul etmiş olurum. O zaman almışım veya dağıtmışım farketmez” deyince, Mahir Bey “Pes doğrusu!” demiş ve bu hareketinin sebebini sormuş. Nurettin Topçu da, “Din görevi hasbî olmalıdır. Buradan yetişenler din adamı olacaktı. Ben hasbî olmalıyım ki, onlar da hasbî olsunlar” cevabını vermiş.

“Hasbî” kelimesini Şemseddin Sâmî “karşılıksız, ivazsız, meccânen” anlamları ile ele alıyor ve “hasbî çalışıyor, hasbî muharebeye gidenler (gönüllü olarak)” şeklinde cümlede kullanıyor. Atalarımız asırlardır “İlâ-yı kelimetullah” için savaş meydanlarında çarpışmışlardır ve tarihimiz bu anlamda hasbîliğin nice bin örnekleriyle doludur. Ancak o iklimden uzaklaşalı beri, herşeyin kendisini Allah’tan uzaklaştırmak için seferber olduğu günümüz insanı için bunu kavramak, geniş kalabalıklara inandırmak deveye hendek atlatmak kadar zordur. Hasbîliğin temelinde, yapılan bir iyiliğin boşa gittiği sanılıp denize de atılsa karşılığını görmek için acele etmeme, ecrini Allah’a havale etme vardır. Çünkü geri planında Allah rızasının yattığı o iyilik boşa gitmiyor. Denizin diplerinde kaybolan o iyiliği balık bilmeyebilir. Ancak her şeye kadir olan Hâlık mutlaka biliyor. İnsanın hasbîliği de zaten Hâlık’ın o bilgisinden ileri gelmiyor mu?

Şüphesiz Nurettin Topçu kelimeyi tam anlamında kullanmıştır ve öyle yaşamıştır.

Orhan Okay’ın, gençliğinde son derce etkisinde kaldığı Rahmi Eray’ı anlattığı bir toplantıda “hasbîlik” anahtar kavramlardan biridir. Orada şöyle demişti hoca: “Eski vokabülerimizde hasbî diye bir kelime vardı. Karşılık beklemeden gösterilen sevgi için, hizmet için kullanılırdı. O kavram, kelimesi ve medlûlüyle, yani delâlet ettiği, ifade ettiği mânâ ile hayatımızdan çekilip gitti. Ben hayatımda hasbî olmanın ilk örneğini Rahmi Ağabey’de buldum. Galiba son örneği de o idi.”

Gerçekten de, “aramızdan ifade ettiği mânâ ile çekilip giden” hasbîlik ne idi? Bugünkü kuşağın hemen hemen hiç tanımadığı Rahmi Eray’la beraber mi gitmişti hasbîlik? Bu soruyu cevaplamak için önce Rahmi Eray’ı tanımamız gerek:

1918 Maraş doğumlu. İlk ve orta tahsilini Elbistan ve Maraş’ta tamamladı. 1937’de Adana Fen Lisesi’ni bitirdi. Bir yıl sonra İstanbul Tıp Fakültesi’ne kayıt yaptırdı. Fakültenin üçüncü sınıfında yakalandığı bir damar hastalığı onu yatağa bağladı ve ömrü boyunca bu illetin pençesinden kurtulamadı. 1958 yılında öldü. Arkadaşları arasında “Rahmi Ağabey” diye anılan Rahmi Eray, amansız hastalığın kendisini yatağa çivilediği yıllarda her alanda bol bol okuyarak kendisini yetiştirmiş seçkin bir kişidir. Keskin zekâsının, muhakeme gücünün ve olayları algılama yeteneğinin kendisine bahsettiği bu seçkinlik, arkadaşları arasında onu “ağabey” konumuna yükseltmiştir. Kişiliğinin en bariz tarafı tevazu, samimiyet, hasbîlik, fikre ve varlığa hürmet, olayları tahlil ederken kendine has anlatış biçimi ve üslûbu idi. Bu üstün hasletlerinden dolayı çevresindekilerin

dikkatini üzerinde toplamış ve konuştuğu zaman kendisini dinleten mümeyyiz biri olmuştur. Bunda, tanınmış ve varlıklı bir ailenin çocuğu olarak taşradan kalkıp İstanbul’a gelmesinin ve burada yeni yeni arkadaş çevresi edinmesinin payı büyüktür.

Orhan Okay’a göre, adeta bir ağlama duvarı, bir günah çıkarma zaviyesi haline gelen Rahmi Eray’ın evi bir tekke gibiydi. Kapısı sanatseverlere günün her saatinde açıktı. Bu yönüyle kendi dönemindeki müslüman okur-yazarlar üzerindeki ağırlığı, 1960-70’li yıllarda Fethi Gemuhluoğlu’nun müslüman aydınlar üzerindeki etkinliğine benzetilebilir. Günün ve gecenin belirsiz zamanlarında dertlerine ortak arayanların, sadece sohbet etmek için evine uğrayanların haddi hesabı yoktu. Arkadaşlarının sıkıntısına ortak olur, onların dertleriyle dertlenirdi. Onları kendi onulmaz derdinin önüne alırdı. Kendi ıstırabına kimseyi ortak etmeyen bilge bir kişiliği vardı. Bir işçinin geçim sıkıntısı, taşradan İstanbul’a kalkıp gelen bir talebenin yurt meselesi, bir tanıdığı esnafın dükkân açması, bir hastanın tedavisi mutlaka onun ilgi alanına girerdi. Hepsini incitmemeye özen göstererek bıkmadan güler yüzle karşılar, dinler ve gücü yettiğince bir çözüm yolu mutlaka bulurdu. Kader, irade, isyan, itaat gibi karmaşık meseleler onun uzlaştırmacı sözleriyle çözüldü. Nurettin Topçu’ya göre de manevî bir lider, bir mürşid olarak etrafını çeviren gençlerden mürekkep halkaya devamlı ve sistemli bir akl-ı selim, sabır ve karakter aşısı yapardı Rahmi Eray. Onlara ruha hürmeti, zalim ihtiraslara isyanı öğretti. İnsanlığımızın dost düşman saflarını, akl-ı selimle kör nefsin karşılaşması şeklinde düzenledi. Asıl zalim düşmanın içimizde nefis halinde saklı duran canavar olduğunu tanıttı. Şiddetlere itidal, kindarlara insaf tavsiye etti. Yalnızlığını kendine mürşid yapabilen Rahmi Eray, etrafındakilere sorumluluğun ilmihâlini öğretti.

Nurettin Topçu ve Rahmi Eray’ın Orhan Okay üzerinde kalıcı ve büyük bir etkisi görülür. Hatta denebilir ki, onun manevî dinamiklerinden üç isimden ikisi mutaka Topçu ve Eray’dır.

Orhan Okay hocanın talebesi olanlar, onu yakından tanıyanlar, mesai beraberliği bulunanlar, yukarıdan beri sözkonusu ettiğimiz tılsımlı kavramın az önce isimlerini zikrettiğimiz hocalarından kendisine tevârüs ettiğini mutlaka görmüşlerdir. Onun öğrencilerinden azami ilgiyi esirgememesi, yüzünden eksik etmediği tebessümü, bir karakter âbidesi olarak çevresine karşı yakın ilgisi bunun bir ipucu sayılabilir. Bununla beraber kendisinden ders almak zorunda olanlar bir yana, öğrencisi olmadığı halde çalışmalarına yön vermek isteyen niceleriyle saatlerce ilgilenip onlara kendi kütüphanesinden kitaplar, tuğla kalınlığında tezler getirip yardımcı olması hasbîliğin henüz kaybolmadığını bize gösteriyor. Emekli olduğu bölümde bir kütüphane kurmak için herkesten fazla çaba harcayıp, bunun için maddî ve manevî olarak herkesten daha çok öneyak olmasını başka bir

kelime ile izah etmek zordur. Onun bu hasletlerini şüphesiz, Necmeddin Türinay'dan Yılmaz Taşcıoğlu, İsmail Toluay ve Melih Çilingir'e; Nazan Bekiroğlu'ndan Nezahat Atabey, Firdevs Temizel ve Deniz Serbest'e kadar yetiştirdiği, dersine girdiği binlerce öğrencisi daha iyi takdir eder.

Rahmi Eray ben doğmadan 4 yıl önce dünyadan ayrılmış. Nurettin Topçu öldüğünde Maraş'ta henüz ortaokul öğrencisiydim. Yıllar yılı Osmanlı Arşivi'nde eski belgelerle haşır-neşir olduktan sonra, 1993'ten beri çalışmaya başladığım Sakarya Üniversitesi'ndeki ilk yıllarımda, hocalığının sonlarında Orhan Hoca'yı bir nebze olsun tanıdığımı söyleyebilirim. Nasıl bilirsin? diye soracak olursanız, ona da büyük Divan şairi Bâkî'nin bir beyti ile cevap verebilirim:

*Seni Yûsuf'ta güzellikte sorarlarsa bana
Yûsuf'u görmedim amma seni ra'nâ bilirim.*

ORHÂN OKAY'LA İLGİLİ KISA BİLGİLER

Adres: Krizantem 26, 80620 Levend/İstanbul

Tlf: 0-212-280 91 75

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul 26.01.1931

Akademik Ünvanlar

- A) Profesörlük: 1988
- B) Doçentlik: 1975
- C) Doktora: 1963

Öğrenim durumu

- A) Yüksek Öğrenim: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümü 1955
İstanbul Çapa Yüksek Öğretmen Okulu Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1955
Sertifikalar: Türk Dili, Türk Edebiyatı, Arap Dili ve Edebiyatı, Fars Dili ve Edebiyatı
- B) Orta Öğrenim: İstanbul Vefa Lisesi 1950
İstanbul Edirnekapı Ortaokulu 1947
- C) İlk Öğrenim: İstanbul 17. İlkokul 1943

Akademik tezler:

- A) Profesörlük: Necip Fazıl Kısakürek
- B) Doçentlik: Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi
- C) Doktora: İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti Beşir Fuad
- D) Bitirme Tezi: Abdülhak Hamid'in Eserlerinde Muhayyilenin Tezahür şekilleri

Yurtdışı akademik çalışmalar

- 1963-1965 Paris; 1978 Paris
- Yabancı dil: Fransızca
- Çalıştığı yerler: 1955-1956 Artvin Lisesi Edebiyat Öğretmeni

1957 Merzifon Assubay Ortaokulu Türkçe Öğretmeni
 1958-59 Diyarbakır Ziya Gökalp Lisesi Edebiyat Öğretmeni
 1959-1967 Erzurum Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yeni Türk Edebiyatı Asistanı
 1967-1975 Yeni Türk Edebiyatı Öğretim Görevlisi
 1975-1988 Yeni Türk Edebiyatı Doçenti
 (1978-1979 Elazığ Fırat Üniversitesi Misafir Öğretim Üyesi)
 (Değişik yıllarda Erzurum Eğitim Enstitüsü, Erzurum Yüksek İslam Enstitüsü ve Erzurum İlahiyat Fakültesi'nde ek görevler)
 1988-1994 Yeni Türk Edebiyatı Profesörü
 1994-1996 Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Profesörü

İlmi ve mesleki kuruluşlarda üyelik

- * Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
- * Türk Dil Kurumu
- * Türkiye Yazarlar Birliği
- * İLESAM (İlim ve Sanat Eserleri Sahipleri Meslek Birliği)
- * Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
- * Merkez Redaksiyon Kurulu

Ödüller

Türkiye Milli Kültür Vakfı İnceleme Ödülü 1976
 Türkiye Yazarlar Birliği Araştırma Ödülü 1991
 Türkiye Yazarlar Birliği Yılın Kültür Adamı 1996

M. ORHAN OKAY BİBLİYOGRAFYASI

DR. ERDOĞAN ERBAY

Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

A. KİTAPLARI

1. *Sanat ve Hayat*, Milliyetçiler Derneği 1956, 35 s.
2. *Beşir Fuad-İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti*, Hareket Yay., İst. 1969, 243 s.
3. *Abdülhak Hamid'in Romantizmi*, Atatürk Üniv. Basımevi, Erz. 1971, 58 s.
4. *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*, 1. Baskı: Atatürk Üniv. Basımevi, 1975, XV+431 s.; 2. Baskı: Milli Eğitim Basımevi, İst. 1989, 12+424 s.
5. *Şeyh Galib, Hüsn ü Aşk* (Hüseyin Ayan'la) 1. Baskı: Dergâh Yay., İst. 1975, 47+352 s.; 2. Baskı: Dergâh Yay., İst. 1992, 47+352+104 s.
6. *Necip Fazıl Kısakürek*, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ank. 1987, VI-II+149 s.
7. *Mehmed Akif- Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yay., Ank. 1989, 143 s.
8. *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, Dergâh Yay., İst. 1990, 234 s.
9. *Safahat* (Mustafa İsen'le), Diyanet İşleri Baş. Yay., Ank. 1990, LXIV+504 s.
10. *Edebiyat ve Kültür Dünyamızdan- Makaleler-Denemeler-Sohbetler*, Akçağ Yay., Ank. 1991, 355 s.

B. DERS VE KİTAP NOTLARI

1. *Lise Sınıfları İçin Edebiyat (Kredili Sisteme göre-Bir heyetle beraber)*
2. *Şiir Sanatı Dersleri*
3. *Cumhuriyet Devri Hikâye ve Romanı*
4. *Meşrutiyet Sonrası Türk Edebiyatı*
5. *Servet-i Fünun Şiiri*
6. *Tanzimat Edebiyatı*

C. KISACA KİTAPLARI

1. *Sanat ve Hayat*, Milliyetçiler Derneği, 1956, 35 s.
2. *Beşir Fuad-ilk Türk Pozitivist ve Natüralisti*, Hareket Yay., ist. 1969, 243 s.
 Beşir Fuad, edebi türlerle, -hikâye, roman, şiir ve tiyatro gibi- ilgi göstermediği için, Türk edebiyatında fazla dikkate alınmamıştır. Ama o, romantizmin tesiri altındaki bir edebiyatın, realizme geçişine, yazıp söyledikleri ile yol gösteren bir şahsiyettir.
 M. Orhan Okay, *Beşir Fuad* adlı eseri ile, hem Beşir Fuad, hem de Türk edebiyatının Tanzimat'tan sonraki serüvenine ışık tutmuştur. Eser, 34 sayfalık geniş bir giriş, üç esas bölümden müteşekkildir. Giriş bölümünde 19. asırda Türkiye'de

ilmî ve edebî faaliyeti anlatan yazar, eserin birinci bölümünde Beşir Fuad'ın hayatını, ikinci bölümde Beşir Fuad'ın eserlerini, üçüncü bölümde de Beşir Fuad'ın tesirleri'ni işlemiştir. Netice kısmında ise, Beşir Fuad hakkındaki umumî kanaatlerini dikkatlere sunmuştur.

3. *Abdülhak Hâmîd'in Romantizmi*, Atatürk Üniv. Basımevi, Erz. 1971, 58 s. Eser, beş ana bölüm ve bir netice'den müteşekkildir. Abdülhak Hâmîd'in romantizmini, doğu-batı kültürü çerçevesinde ele alan yazar, kitabın birinci bölümünde "Tabiatın İdrâk ve Tefsiri", ikinci bölümde "Objesiz Tahayyül", üçüncü bölümde "Muhayyilenin Patolojik Tezahürleri", dördüncü bölümde "Rüyâlar", beşinci bölümde "Muhayyilenin Zaman ve Mekân Mefhumlarını Aşması" meselesini işlemiştir. Netice kısmında ise, Abdülhak Hâmîd'in muhayyilesini besleyen kültür ve kaynakları ortaya konulmuştur.
4. *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*, Milli Eğitim Basımevi, İst. 1989, 12+ 424 s. Eser, "Ahmed Midhat Efendi'nin Batıyı Tanıması"nı anlatan "Giriş" kısmı ile yedi bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölümde Ahmed Midhat Efendi'nin "Doğu ve Batı Medeniyeti Hakkındaki Umumi Görüşleri", ikinci bölümde "İlim ve Teknik", üçüncü bölümde "Yaşayış Tarzı", dördüncü bölümde "Kadın ve Aile", beşinci bölümde "Din, Felsefe ve Ahlâk", altıncı bölümde "Kültür, Güzel San'atlar ve Edebiyat", yedinci bölümde "Roman ve Tiyatrolarındaki Tipler" ele alınmıştır.
5. *Şeyh Galib, Hüsn ü Aşk* (Hüseyin Ayan'la), Dergâh Yay., İst. 1992, 47+352+104 s.

Kitabın baş tarafında, M. Kaya Bilgegil'in "Hüsn ü Aşk'a Dâir" adlı uzunca bir değerlendirmesi vardır. Daha sonra, Hüsn ü Aşk'ın günümüz Türkçesi ile yazılmış aslı ile, beyitlerin anlamları dipnot tarzında sayfanın altına nesir halinde konulmuş, kitabın üçüncü ve son bölümü ise Hüsn ü Aşk'ın Arap alfabe-siyle verilmiş asıl metne ayrılmıştır.

6. *Necip Fazıl Kısakürek*, Kültür ve Turizm Bak.Yay., Ank. 1987, VIII+149 s. Orhan Okay, kitabın birinci bölümünde Necip Fazıl'ın "Resmî Biyografisi", ikincisinde "Yayın ve Sanat Hayatı", üçüncüsünde "Eserleri", dördüncüsünde "Dergiciliği", beşincisinde "Şiirleri ve Şiir Sanatı", altıncısında "Tiyatro-su", yedincisinde "Hikâye ve Romanları"nı ele almıştır. Bibliyografya'dan sonra Necip Fazıl'ın şiir, tiyatro, hikâye ve makalelerinden seçmeler verilmiştir.
7. *Mehmed Âkif-Bir Karakter Heykeli'nin Anatomisi*, Akçağ Yay., Ank. 1989, 143 s. Orhan Okay, eserin ilk bölümünde "Mehmed Âkif'in Resmî Biyografisi"ni ele almıştır. İkinci bölümde Mehmed Âkif'in "Karakter"i üçüncü bölümde "Tarihî ve Siyasî Şahsiyeti", dördüncü bölümde "Edebî Hayatı ve Sanatı" işlenmiştir. Beşinci bölümde *Safahat* bütün bölümleriyle tahlile tabi tutulmuştur. Altıncı bölümde Âkif'in "Cemiyet Meseleleri Karşısında"ki tavrı ele alınmış, yedinci bölümde Mehmed Âkif'in "İslâm ideali" üzerinde durulmuş, sekizinci bölümde "Kader ve İrade Meseleleri Karşısında Mehmed Âkif" ele alınmıştır. Dokuzuncu bölümde "Destan ve Hamaset Şairi Âkif" dikkatlere sunulurken, onuncu bölümde

"Dinî Lirikizm Yahut Duânın Şiiri" mevzuu üzerinde durulmuştur.

8. *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, Dergâh Yay., İst. 1990, 234 s. Orhan Okay'ın bu eseri, iki bölümden müteşekkildir. Birinci bölüm "Estetik-Güzel Sanatlar ve Edebiyat", ikinci bölüm "Eski ve Yeni Edebiyatımız Üzerine İncelemeler" adını taşımaktadır. Birinci bölümdeki yazılar, hemen hemen her zaman münakaşası yapılan edebiyatımızın batılılaşması, millî edebiyat gibi konulara ayrılmıştır. İkinci bölümde ise Yunus Emre'den Peyami Safa'ya kadar, şahısların ve o şahıslara ait eserlerin ele alındığı yazılar ağırlıktadır.
9. *Safahat* (Mustafa İsen'le), Diyanet İşleri Baş. Yay., Ank. 1990, CIX+ 504 s. Bu eserde daha çok dikkat çeken, eserin başına konulan Orhan Okay'ın incelemesidir. İncelemede, Mehmed Âkif'in resmî hal tercemesiyle birlikte *Safahat*, *Safahat*'taki şiirler ve Mehmed Âkif'in bazı meselelere bakış açısı değerlendirilmektedir.
10. *Edebiyat ve Kültür Dünyamızdan -Makaleler-Denemeler-Sohbetler*, Akçağ Yay., Ank. 1991, 355 s. Eser, yazıların karakterine göre muhtelif bölümler halinde tanzim edilmiştir. 7. sayfadan 74. sayfaya kadar olan kısımda kültür, medeniyet, gençliğin çeşitli meseleleri, dil ve edebiyat gibi konulara üzerinde durulmuştur. 75 sayfa da "Edebiyatçılar" başlığı ile tanzim edilen bölümde, Namık Kemâl eser ve fikirleri etrafında genişçe ele alınırken, Mehmed Âkif, Necip Fazıl, Kemalettin Kamu, Ahmed Hamdi Tanpınar ve Mehmet Kaplan ele alınmıştır. Bu kısım 212. sayfaya kadar devam etmekte-

dir. 212. sayfadan itibaren "Nekroloji" bölümü başlamaktadır. Bu bölümde Nurettin Topçu, Kaya Bilgegil, Necip Fazıl, Erol Güngör, Mehmet Çavuşoğlu gibi son devrin ilim ve fikir adamlarına dair Orhan Okay'ın intibalarını ihtiva eden yazılar sıralanmıştır. 242. sayfadan itibaren "Soruşturma-Sohbet-Anket" kısmı başlamaktadır. Eserin bu bölümünde kültür ve edebiyatımızda millî kaynaklara yönelmeden, edebiyatımızın teorik meselelerini, yeni Türk Edebiyatı'ndan Necip Fazıl'la ilgili birçok konuda sohbetler, soruşturmalar ve anketler söz konusudur.

D. MAKALELER

1. İfadenin Masuniyeti, *Türk Sanatı mec.*, N.7, Nisan 1953 s.5.
2. Dergiler-Yayınlar-Olaylar: Georges Duhamel/Dergiler, *İstanbul mec.*, N.7, Mayıs 1954, s. 48-50.
3. Dergiler-Yayınlar-Olaylar: Remzi Oğuz /Şair Bolluğu/Gurbet/Batıya Doğru ve Düşünen Aydın/Gelenekler, *İstanbul mec.*, N. 8, Haziran 1954, s. 48-50.
4. Dergiler-Yayınlar-Olaylar: Sait Faik/ Türk Dili Nasıl Zenginleşir? /Yeşilirmak/ Türk Sanatı/ Tür Folklor Araştırmaları/ İzlerimiz, *İstanbul mec.*, N. 9, Temmuz 1954, s. 48-50.
5. Dergiler-Yayınlar-Olaylar: Erzurum Bilmeceleri/Yazı Dilimiz/ Sanatta Realizm /Steinbeck/Sanat ve Cemiyet/ Dergiler, *İstanbul mec.*, N. 10, Ağustos 1954, s. 49-50.
6. Dergiler-Yayınlar-Olaylar: Tek Adam/ Türk Sanatı/ Tarihi Mevlid/ Yine Gelenekler/ Hikâye/Şiir/Yine Sanatın Ne

- İçin Olduğu ve Batılı Olmak Dâvaları/ Dil Kurultayı, *İstanbul mec.*, N. 11, Eylül 1954, s. 48-50.
7. Dergiler-Yayınlar-Olaylar: Collette/Modern Sanatların Kaderi / Dile Müdahale/ Divan Edebiyatı / Tek Taraflı Garpçılık / Tevfik Fikret / Neside Konuşur Gibilik, *İstanbul mec.*, N.12, Ekim 1954, s. 48-50.
8. Dergiler-Yayınlar-Olaylar: Tamamlanan Bir Lügat/ Konuşma Dili-Yazı Dili/ Şiir/ Anadolu'da Sanat Dergileri/ Sanat Dergilerinde Başka Mevzular/ İstanbul, *İstanbul mec.*, N. 13, Kasım 1954, s. 48-50.
9. Dergiler-Yayınlar-Olaylar: Türk Yurdu/ Türk Hikâyeciliği ve Hikâyecileri/ Hal- ledilen Bir Maarif Davası/ İmla Kılavuzu/ Şiir/ Şafaklar Dolusu, *İstanbul mec.*, N. 14, Aralık 1954, s. 47-49.
10. Dergiler-Yayınlar-Olaylar: Romantik Milliyetçilik/ Milli Sanat/ Türkçe'de (Ayn) Yoktur, *İstanbul mec.*, N. 1, Ocak 1955, s. 49-50.
11. Dergiler-Yayınlar-Olaylar: Mevlânâ, *İstanbul mec.*, N. 2, Şubat 1955, s. 48-50.
12. Dergiler-Yayınlar-Olaylar: Manevi Terbiye Meselesi/ Sonsuzluk Kervanı/ Röportaj/ Yüz Kızartan/ Yeni Dergiler/ Saadet Şiirleri Antolojisi, *İstanbul mec.*, N. 3, Mart 1955, s. 49-50.
13. Dergiler-Yayınlar-Olaylar: Şiir Kitapları/Claudel, *İstanbul mec.*, N. 4, Nisan 1955, s. 48-50.
14. Dergiler-Yayınlar-Olaylar: Remzi Oğuz/ İstiklâl Marşı/ Sahne Işıkları/ Hisarın Altıncı Yılı/ Edebiyatçı Bolluğu/Yeni Erciyes, *İstanbul mec.*, N. 5, Mayıs 1955, s. 48-50.
15. Ziya Gökalp ve Türk Dili, *Kümbet mec.* (Erz.), N. 4, Temmuz 1965, s. 4-14.
16. Niçin Komünist Oluyorlar?, *Hürsöz Gazetesi* (Erz.), N. 2986, 3-4 Kasım 1965, s. 1.
17. Nesillerin Ruhu, *Hareket mec.*, N. 3, Mart 1966, s. 7-8.
18. Komünizmin Millisi Olur mu?, *Aziziye Postası* (Erz), 22 Mart, 15 Nisan 1966.
19. Georges Duhammel, Kitaplar ve Yaşamamızın Reçeteleri (trc.), *Hareket mec.*, N. 9, Eylül 1966, s. 20-21.
20. Mehmet Akif'e Dair..., *Mehmet Akif*, Erzurum 1967, s.8.
21. Georges Duhammel, Zihin Çalışkanlığı Tembelligi (trc), *Hareket mec.*, N. 14, Şubat 1967, s. 12-13.
22. Georges Duhammel, Düşünmek ve Seçmek (trc.), *Hareket mec.*, N. 16, Nisan 1967, s. 9-10.
23. Georges Duhammel, Sözle Müziğin Karışıklığı (trc), *Hareket mec.*, N. 17, Mayıs 1967, s. 12-13.
24. Dergilere Dair Sohbet, *Kümbet mec.* (Erz.), N. 1, Haziran 1967, s. 2,16.
25. Georges Duhammel, Söz Sanatı ve Sinema (trc), *Hareket mec.*, N. 21, Eylül 1967, s. 9-10.
26. Kitaplara Dair ve Nesillerin Ruhu, *Yeni Kitaplar mec.*, N. 1, Aralık 1967.
27. Köle Bacası'na Dair/ Dr. S. F. Kâhya- oğlu İmzasıyla, *Yeni Kitaplar mec.*, N. 1, Aralık 1967, s. 6.
28. Asım'ın Nesli, *Kümbet mec.* (Erz.), N. 3, Mart 1968, s. 2-3.
29. 19. Asırda Türkiye'de İlmî ve Edebî Faaliyet, *Hareket mec.*, N. 34, Ekim 1968, s.15-22.

30. Türk Şiirinde İçtimai Meseleler/ Dr. S. F. Kâhyaoglu imzasıyla, *Hareket mec.*, N.41, Mayıs 1969, s. 16-23.
31. İbrahim Hakkı ve Marifetnâme'ye Dair/Dr. S. F. Kâhyaoglu imzasıyla, *Hareket mec.*, N. 42, Haziran 1969, s.16-23.
32. İbrahim Hakkı, *Hareket mec.*, N. 42, Haziran 1969, s. 22-24.
33. Edebiyat Fakültesi, Atatürk Üniversitesi Araştırma ve Haber Bülteni, N. 4, Temmuz 1975, s. 1-6.
34. Nurettin Topçu, Bir Idealistin Ölümü, *Hareket mec.*, N. 112, Ocak 1976, s. 42-47.
35. Abdullah Cevdet, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.1, s. 11-12, İst. 1977.
36. Ahmet Haşim, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.1, s. 62-65, İst. 1977.
37. Beşir Fuad, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.1, s. 408-409, İst. 1977.
38. Ahmed Midhad Efendi, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 1, s. 68-70, İst. 1977.
39. Ahmed Haşim'in Şiirlerinin Sembolizm Açısından Yorumu, *Türk Dili ve Edebiyatı mec.*, C. 22, İst. 1977, s. 191-203.
40. Gençliğimizin Meseleleri, *Yağmur mec.* (Erz.), N. 1, Nisan 1977, s. 12-14.
41. Türkiye Millî Kültür Vakfı Edebiyat Ödülünü Kazanan Doç. Dr. Orhan Okay'la Bir Konuşma: Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi, *Bayrak gaz.*, Haziran 1977, s. 8.
42. Edebiyatımızın Dev Şairi: Yunus Emre, *Yeni Aziziye mec.*, N. 1, 1979, s. 7-9.
43. Türk Romanına Köy Mevzuunun Girişinde Unutulan Bir İsim: Ahmed Mid- hat Efendi, Birinci Türkoloji Kongresi- Tebliğler, Kervan Yay., İst. 1980, 599 s. (Teb. s.169-176).
44. Necip Fazıl'ın Şiiri- I, *Burak mec.* (Bur- dur), N.3-4, Ocak-Şubat 1980, s. 7-12.
45. Necip Fazıl'ın Şiiri- II, *Burak mec.* (Burdur), N.5, Mart 1980, s. 5-12.
46. İktisatta Millî Düşünceye Doğru-İlk Görüşlerin 100. Yılı, *Türk Kültürü mec.*, N. 207-208, Ocak-Şubat 1980, s. 8-34.
47. Kaybolan Nüanslar, *Tercüman gaz.*, 19 Şubat 1980, s. 9.
48. Sanat ve Edebiyata Dair- I: Estetik ve Güzel Sanatlar, *Hareket mec.*, N.11-12, Ocak-Şubat 1980, s. 26-29.
49. İmlâmız, *Tercüman gaz.*, 20 Mart 1980, s. 9.
50. İmlâmız: Yabancı Özel İsimlerin Yazı- lışı, *Tercüman gaz.*, 26 Mart 1980, s. 9.
51. Sanat ve Edebiyata Dair- II: Edebiya- tın Üstünlüğü, *Hareket mec.*, N.13, Mart 1980, s. 28-31.
52. İmlâmız: Batı Dillerinden Gelen Özel İsimler, *Tercüman gaz.*, 3 Nisan 1980, s. 9.
53. İmlâmız: Fonetik İmlâ mı?, *Tercüman gaz.*, 4 Nisan 1980, s. 9.
54. Sanat ve Edebiyata Dair- III: Edebiya- tın Gücü, *Hareket mec.*, N. 14, Nisan 1980, s. 31-35.
55. Sanat ve Edebiyata Dair-IV: Edebiya- tın Za'fı, *Hareket mec.*, N. 15, Mayıs 1980, s.22-27.
56. T.D.K.'nın Açmazı, *Tercüman gaz.*, 28 Kasım 1980, s.2.
57. T.D.K.'nın Hizmetleri, *Tercüman gaz.*, 13 Ocak 1981, s.2.

58. İhtifâl, İnkılâp ve Devrim'e Dair, *Tercüman gaz.*, 14 Ocak 1981, s.2.
59. Bazı Uydurma Kelimelerin Akıbeti, *Tercüman gaz.*, 25 Ocak 1981, s.2.
60. Yeni Bir Siyasî Argo, *Tercüman gaz.*, 27 Ocak 1981, s.2.
61. Yeni Uydurma Kelimelerde Mâna Saptamalarına Dair, *Tercüman gaz.*, 28 Ocak 1981, s. 2.
62. Necip Fazıl Kısakürek, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.V, s.329-333, İst. 1982.
63. Milli Edebiyata Dair, *Yönelişler mec.*, N. 11-12, Şubat 1982, s.25-28.
64. Bitmeyen Kavga: Eski-Yeni, *Dergâh mec.*, N. 1, Mart 1982, s.12-13.
65. İslâmî Edebiyat ve Sanat, *Suffe Kültür ve Sanat Yıllığı*, 1983, s. 324-327.
66. Bâki'nin Kanunî Mersiyesine Dair, *Şükrü Elçin Armağanı*, Ank. 1983, Hacettepe Edebiyat Fakültesi Yay., s.235-240.
67. Mektup, *Yönelişler mec.*, N.21, Mart 1983, s.26-29.
68. Fikret-Âkif Taraftarlığı Meselesine Bir Bakış, *Kültür ve Sanat mec.*, (Kayseri), N. 27, Haziran 1983, s.2-4.
69. Şairin Karnındaki Mâ'na, *Yönelişler mec.*, N. 23-24, Mayıs-Haziran 1983, s. 42-45.
70. Mehmet Akif'in İçtimâî Bir Şiirinin İncelenmesi, *Kültür ve Sanat mec.*, (Kayseri), N. 27, Haziran 1983, s. 2-4.
71. Necip Fazıl Kısakürek/Poetikası ve Şiiri - I: Poetikaya Kadar, *Yönelişler mec.*, N. 25, Temmuz 1983, s. 18-19.
72. Birkaç Hatıra...Birkaç İntibâ..., *Türk Edebiyatı mec.*, N. 117, Temmuz 1983, s. 18-19.
73. Necip Fazıl Kısakürek ve Dergileri-I: Ağaç, *Kültür ve Sanat mec.*, N. 28-29, Temmuz-Ağustos 1983, s. 19-20.
74. Üniversitelerde Dil Eğitimi, *Türk Edebiyatı mec.*, N. 118, Ağustos 1983, s. 52-53.
75. Mehmed Âkif'in Bazı Şiirlerinde Şekil-Muhteva Münasebetleri, *Mehmet Kaplan'a Armağan*, İst. 1984, s.211-220.
76. (Üstad Necip Fazıl Kısakürek'in Şiiri), *Suffe Kültür ve Sanat Yıllığı*, 1984, s. 162-186.
77. Şahıs Zamirlerinin Yüklendiği Mânalar ve Yahya Kemâl'in Şiirleri, *Doğumunun 100. Yılında Yahya Kemâl Beyathı*, İst. 1984, s. 114-128.
78. Ahmed Hamdi Tanpınar ve Rüya Hikâyesi, *Milli Kültür mec.*, N. 44, Mart 1984, s. 53-58.
79. VI. Millî Türkoloji Kongresi'nden Bir Tebliğin Özeti: Necip Fazıl'ın Şiirlerinin Poetika Açısından Tekevvünü, *Türk Edebiyatı mec.*, N. 133, Kasım 1984, s. 29-30.
80. Naci Elmalı, (Takriz), Erzurumlu Ketcencizade Mehmet Rüşti Efendi, Ank. 1985.
81. Tanıdığım Yönleriyle Erol Güngör, *Konevi mec.*, N. 26, Nisan 1985, s. 9.
82. Şehitlikte Bir Şair: Mehmet Âkif, *Türk Kültürü mec.*, N. 265, Mayıs 1985, s. 313-331.
83. Nefî'nin Şiirlerinde Ses Unsuru, *Türk Edebiyatı mec.*, N. 140, Haziran 1985, s. 21-23.

84. Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirlerinin Poetika Açısından Tekevvünü, *Milli Kültür mec.*, N. 49, Temmuz 1985, s. 43-47.
85. Elî Beş Yıl Sonra Filme Alınırken Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, *Milli Kültür mec.*, N.51, Aralık 1985, s. 3-9.
86. Tevfik Fikret ve Şiir Sanatı, *Türk Dili mec.*, N. 410, Şubat 1986, s. 213-220.
87. Büyük Hocanın Hatırasına, *Türk Edebiyatı mec.*, N. 149, Mart 1986, s. 31-32.
88. (Taşralılık Üzerine Bir Soruşturma Başlıklı Ankete Cevap), *Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı*, (Ankara) 1986.
89. (Dergilerle İlgili Ankete Cevap), *Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı*, (Ankara) 1986.
90. (Tanzimattan Sonra Çıkan Şiir, Ti-yatro, Hikâye, Roman Filim Olarak Dereceleme Yapmak Üzere Açılan Ankete Cevap), *Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı*, (Ankara) 1986.
91. Bir Muallim ve Maarifçi Olarak Nurettin Topçu, *Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı*, (Ankara) 1986.
92. Önsöz, Nurullah Genç, *Çiçekler Üşümesin*, 1986 (Erzurum).
93. Türklük Araştırmalarının Taç Adamı: Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı mec.*, N.152, Haziran 1986, s. 8-9.
94. Edebiyatımızın Teorik Meseleleri ve Metod, *Boğaziçi mec.*, N.47, Mayıs 1986, s. 22-28.
95. Orta Öğretimin Bazı Temel Meseleleri ve Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi, *Boğaziçi mec.*, N. 48, Haziran 1986, s. 14-16.
96. Edebiyatımızda Batılılaşma (Tanzimat Edebiyatı Üzerine Bazı Dikkatler), *İlim ve Sanat mec.*, N.10, Kasım-Aralık 1986, s. 18-23.
97. Tarih-i Kadim Münakaşaları Dışında Tevfik Fikret ve Mehmet Akif, *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, Marmara Üniv. Fen-Ed.Fak. Yay. No. 5, İst. 1986, Ed. Fak. Mat., s. 67-88.
98. Saray Karşısında Mehmed Akif, *Türk Kültürü mec.*, N.284, Aralık 1986, s. 749-756.
99. Duânın Şiiri, *Türk Dili mec.*, N. 420, Aralık 1986, s. 505-511.
100. Mehmet Akif'in Şiir Sanatı, *Mehmet Akif Araştırmaları der.*, N.1, s. 24-25.
101. Ölümünün 25. Yılında Ahmed Hamdi Tanpınar, *Zaman gaz.*, 26-27 Ocak 1987, s. 7.
102. Kader ve İrade Problemi Karşısında Mehmed Akif, *Türk Kültürü mec.*, N. 286, Şubat 1987, s. 65-73.
103. Edebiyat Dünyasında Çocuk, *Çocuk Edebiyatı Yıllığı*, 1987, s. 61-65.
104. (Doç. Dr. Orhan Okay ile Necip Fazıl Üzerine Bir Mülâkat), (Konuşan: Mehmet Merçen), *Dolunay mec.*, N. 17, Mayıs 1987, s. 24-25.
105. Sözü'nü Demini Bilen Kişi: Necip Fazıl ve Şiir Sanatı, *Zaman gaz.*, 25-29 Mayıs 1987, s. 2.
106. Yunus Emre'nin Çağdaş Bir Yorumcusu: Mehmet Kaplan, *Kaynaklar mec.*, N. 5, Kış 1987, s. 5-11.
107. (Doç. Dr. Orhan Okay ile Mülâkat: Millî Kaynaklara Yönelme), (Hazırlayan: Ramazan Korkmaz), *Türk Edebiyatı*, N.167, Eylül 1987, s. 57-58.

108. Poetika Denemeleri: Kelimeler...Kelimeler..., *Yedi İklim mec.*, N.8, Ekim 1987, s. 4.
109. Poetika Denemeleri: Poetikalar, *Yedi İklim mec.*, N.9, Kasım 1987, s. 6-7.
110. Poetika Denemeleri: Kategoriyalar, *Yedi İklim mec.*, N.10, Aralık 1987, s. 11-12.
111. Poetika Denemeleri: Pozitivist, Fakat Negatif Bir poetika: Garip Önsözü, *Yedi İklim mec.*, N.11-12, Ocak-Şubat 1988, s. 7-8.
112. Şiir Sanatı Üzerine, *Mehmet Kaplan İçin*, TKAE, Ank. 1988, s. 177-183.
113. Poetika Denemeleri: Garip Önsözü Etrafında, *Yedi İklim mec.*, N.13, Mart 1988 s. 5-6.
114. Poetika Denemeleri: Şiir Dilinin Yapısı, *Yedi İklim mec.*, N.14, Nisan 1988, s. 4-5.
115. Poetika Denemeleri: Şiir Kime Hitap Edecek?, *Yedi İklim mec.*, N.15, Mayıs 1988, s. 9-10.
116. Çavuşoğlu'nun Divanları Arasında, *Yedi İklim mec.*, N.17-18, Temmuz-Ağustos 1988, s. 2-3.
117. Edebiyatımızın Batılılaşması Yahut Yenileşmesi, *Büyük Türk Klasikleri*, C.3, İstanbul 1988, s. 310-316.
118. Poetika Denemeleri: Haşim'in Poetikası Karşısında, *Yedi İklim mec.*, N.20-21, Ekim-Kasım 1988, s. 2-4.
119. İntibah ve "Türk Romanının Doğuşu" Adlı İnceleme Üzerine, *Türk Edebiyatı mec.*, N. 182, Aralık 1988, s. 45-47.
120. İslâmı Asrın İdrâkine Söyleten Şair: Mehmed Akif, *Zaman gaz.*, 20-29 Aralık 1988.
121. İntibah Romanı Etrafında, *Ölümünün Yüzüncü Yılında Namık Kemâl*, 1988, s. 127-147.
122. Kültür ve Medeniyet, *Millî Eğitim mec.*, N.81, Ocak 1989, s. 17-20.
123. Milli Kültür ve Halk Kültürü, *Millî Eğitim mec.*, N.82, Şubat 1989, s. 3-5.
124. Prof.Dr. Kaya Bilgegil İçin, *Türk Dili mec.*, N. 431, Kasım 1989, s. 263-265.
125. Okul Sıralarında ve Kürsülerde Büyük Yazarlarımız: Mehmet Akif, *Millî Eğitim mec.*, N.83, Mart 1989, s. 5-11.
126. Okul Sıralarında ve Kürsülerde Büyük Yazarlarımız: Mehmet Akif, *Millî Eğitim mec.*, N.84, Nisan 1989, s.15-20.
127. Dergilerimiz, *Mina mec.* (Erz.), Mart 1989, s.1-2.
128. Okul Sıralarında ve Kürsülerde Büyük Yazarlarımız: Ahmed Haşim, *Millî Eğitim mec.*, N.85, Mayıs 1989, s. 17-21.
129. Okul Sıralarında ve Kürsülerde Büyük Yazarlarımız: Ahmed Haşim, *Millî Eğitim mec.*, N.86, Haziran 1989, s. 1-2.
130. (1987'de Kültür ve Sanat Olayları Soruşturmasına Cevap), *Süfe Kültür ve Sanat Yıllığı*, 1987-1989, s. 101-106.
131. Okul Sıralarında ve Kürsülerde Büyük Yazarlarımız: A. Ş. Hisar, *Millî Eğitim mec.*, N.87, Temmuz 1989, s. 15-16.
132. Okul Sıralarında ve Kürsülerde Büyük Yazarlarımız: A. Ş. Hisar, *Millî Eğitim mec.*, N.88, Ağustos 1989, s. 17-18.
133. Âfâk, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.I, s. 396.

134. Ağaoğlu, Samed, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. I, s. 496-497.
135. (Orhan Okay'la Yeni Türk Edebiyatı Üzerine* Mülakat (B.Öğuzbaşaran), *Türk Edebiyatı mec.*, N.189, Temmuz 1989, s. 22-25.
136. Tanzimat ve Edebiyatı, *Türkiye Günlüğü mec.*, N.8, Kasım 1989, s. 18-26.
137. Ahmed Haşim, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.II, s. 88-89.
138. Ahmed Midhat Efendi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.II, s.100-102.
139. Mehmed Akif ve Safahat, *Türkiye gaz.*, 22-30 Aralık 1989.
140. Tanzimat Devri, *Büyük İslâm Tarihi*, C.15, 1989, s. 565-582.
141. (Mehmed Akif'in Düşünce ve Sanatı [mülakat]), *Millî Kültür mec.*, N.64, Nisan 1989, s. 63-69.
142. Bir Mektup, (Dr. S. F. Kâhyaoğlu imzasıyla), *Türk Edebiyatı mec.*, N.195, Ocak 1990, s. 14-15.
143. Yirminci Asırda Türk Edebiyatı, *Büyük Türk Klâsikleri*, C.10, İst. 1990, s. 228-236.
144. Musahipzâde Celâl (Biyografi, değerlendirme, seçmeler), *Büyük Türk Klâsikleri*, C.10, İst. 1990, s. 296-304.
145. Abdullah Cevdet (Biyografi, değerlendirme, seçmeler), *Büyük Türk Klâsikleri*, C.10, İst. 1990, s.296-304.
146. İbnü'l-emîn Mahmud Kemâl (Biyografi, değerlendirme, seçmeler), *Büyük Türk Klâsikleri*, C. 10, İst. 1990, s. 334-339.
147. Mehmet Akif Ersoy (Biyografi, değerlendirme, seçmeler), *Büyük Türk Klâsikleri*, C. 10, İst. 1990, s. 340-391.
148. Abdülaziz Efendi'den Birkaç Hatıra, *Zaman gaz.*, 12 Nisan 1990, s. 2, 10.
149. Dergi Koleksiyonları Arasında: Bir Zamanlar Dergiler..., *Mina mec.*, N.14, Nisan 1990, s. 3-4.
150. Necip Fazıl'ın Şiir Nedir, Ne Değildir? (Mülakat), *Dergâh mec.*, N.3, Mayıs 1990, s. 12-14.
151. Dergi Koleksiyonları Arasında: Necip Fazıl ve Ağaç Mecmuası, *Mina mec.*, N.15, Mayıs 1990, s. 5-7.
152. Senfonyadan Çileye- I: Batının İzleri, *Dergâh mec.*, N. 5, Temmuz 1990, s. 14-15.
153. Senfonyadan Çileye- II: Şair ve Musikî, *Dergâh mec.*, N.6, Ağustos 1990, s. 9-10.
154. Senfonyadan Çileye- III: Bir Şiirin Müzik Anatomisi, *Dergâh mec.*, N.7, Eylül 1990, s. 10-11,18.
155. Orhan Okay'la Edebiyat Üzerine (Mülakat: Rıdvan Canım), *İslâmî Edebiyat mec.*, N. III/2, Ekim-Kasım-Aralık 1990, s. 25-27.
156. Önsöz-Mehmed Akif ve Safahat-İstiklâl Marşımız ve Mehmed Akif, *Safahat*, Ank. 1990, Sevinç mat., 64-504 s., Diyanet Yayın., (5=64; 443-46).
157. Orhan Okay ile Orhan Veli ve Garip Şiiri Üzerine, *Ayane mec.*, N.35, Kasım 1990, s. 1-2.
158. Dergi Koleksiyonları Arasında: Ağaç Dergisinde Neler Vardı?, *Mina mec.* N. 17, Ocak 1991, s. 9-11.
159. Prof. Dr. Orhan Okay'la Şiir Üzerine Sohbetler (Mülakat: Turan Karataş), *Mina mec.*, N.13, Mart 1991 s. 2-4.

160. Divan Yoluna Doğru, *Dergâh mec.*, N.13, Mart 1991, s. 11.
161. Dergi Koleksiyonları Arasında: Büyük Doğu, *Mina mec.*, N.19, Mart 1991, s. 5-7.
162. Mehmed Akif'in Milliyetçiliği, *Türk Yurdu mec.*, N.45, Mart 1991, s. 42-46.
163. Sûz-ı Dilârâ İçin (Takriz) İsmail Hakkı Aydın, *Sûz-ı Dilârâ*, Erz. 1991, s. 5-6.
164. Tenkitçi, Sanatkâra yol gösterici bile olsa...(Soruşturma) *Millî Kültür mec.*, N.85, Haziran 1991, s. 24-25.
165. Aziz Ali Efendi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.IV, s. 333-334.
166. Vefatının 211. Yılında İbrahim Hakkı Hazretlerini Anarken, *Karçıçeği mec.*, (Erz.), N. 2, Temmuz 1991, s. 8-10.
167. Değişen Erzurum, *İl-İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi*, C.II, Erz. 1991, s. 386.
168. Batılılaşma Edebiyat, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.V, s. 167-171.
169. XX. Yüzyılın Başından Cumhuriyete Yeni Türk Şiiri, *Türk Dili mec.*, N. 481-482, Ocak-Şubat 1992, s. 286-564.
170. Ben ve Ötesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. V, s. 428-429.
171. Bir Monografi Denemesi: Ahmed Hamdi Tanpınar, *Dergâh mec.*, N.25, Mart 1992, s.8-9.
172. Beş Şehir, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. V, s. 548-549.
173. Beşâir-i Sıdk-ı Nübüvvet-i Muhammediyye, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. V, s. 549.
174. Bir Monografi Denemesi: Ahmed Hamdi Tanpınar- Bir Hülya Adamı, *Dergâh mec.*, N. 26, Nisan 1992, s. 89.
175. Şiirimizde Aile, *Tanzimattan Günümüze Aile Ansiklopedisi*, 1992, C. 2, s. 413-421.
176. Dergi Koleksiyonları Arasında: Büyük Doğu Birinci Devre, *Mina mec.*, N. 26, Nisan 1992, s. 6-7.
177. Tanpınar'dan Acı Bir İroni: Acıbadem'deki Köşk, *Yedi İklim mec.*, N.1, Nisan 1992, s. 8-10.
178. Beşir Fuad, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.VI, s. 5-6.
179. Beyatlı Yahya Kemâl, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.VI, s. 35-39.
180. Bir Monografi Denemesi: Ahmed Hamdi Tanpınar- Kitaplar ve Hüzünlü Yıllar, *Dergâh mec.*, N.27, Mayıs 1992, s.8-9.
181. Bilgegil, Mehmed Kaya, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. VI, s. 156-157.
182. Bir Adam Yaratmak, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. VI, s. 185-186.
183. Poetika Denemeleri- 9: Tentikçi Karşısında Ahmet Haşim, *Yedi İklim mec.*, N. 2, Mayıs 1992, s. 8-9.
184. Poetika Denemeleri- 10: Şiir: Şu Bilinmeyen, *Yedi İklim mec.*, N. 3, Haziran 1992, s. 6-8.
185. Geçmişten Günümüze Doğru Türk Şiirinin Macerası, *Yedi İklim mec.*, N.3, Haziran 1992, s. 84-89.
186. Bir Monografi Denemesi: A. H. Tanpınar- Efsanevi Çağda Antalya, *Dergâh mec.*, N. 28, Haziran 1992, s. 8-9.
187. Bir Monografi Denemesi: A. H. Tanpınar- Melankolik, Zayıf Bir Çocuk, *Dergâh mec.*, N. 29, Temmuz 1992, s. 8-9.
188. Poetika Denemeleri- 11: Ruhun Sesi,

- Yedi İklim mec.*, N.5, Ağustos 1992, s. 6-7.
189. Poetika Denemeleri- 12: Şiirde Ma'na, *Yedi İklim mec.*, N. 5, Ağustos 1992, s.8-9.
190. Bir Monografi Denemesi: A. H. Tanpınar- İkbâl Yıllarında..., *Dergâh mec.*, N. 30, Ağustos 1992, s. 8-9.
191. Büyük Doğu, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.VI, s. 513-514.
192. Büyük Kapı, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.VI, s. 515-516.
193. Bir Monografi Denemesi: A. H. Tanpınar- Çocukluk ve Gençlik İstanbul'u, *Dergâh mec.*, N. 31, Eylül 1992, s. 10-11.
194. Poetika Denemeleri- 13: Okuyucu, Tenkitçi ve Ötesi..., *Yedi İklim mec.*, N. 32, Ekim 1992, s. 3-4.
195. Bir Monografi Denemesi: A. H. Tanpınar- Bir Edebiyat Mualliminin Erzurumu, *Dergâh mec.*, N.33, Kasım 1992, s. 9-11.
196. Poetika Denemeleri- 14: Resûllerin Sözü Gibi..., *Yedi İklim mec.*, N. 32, Kasım 1992, s. 6-7.
197. Bir Dostun Ardından, *Yedi İklim mec.*, N.32, Kasım 1992, s. 64-65.
198. Celâl Sâhir Erozan, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. VII, s. 245-246.
199. Zarif Bir Mesnevihân, *Yedi İklim mec.*, N. 33, Aralık 1992, s. 88-89.
200. Neyzen Tevfik Kolaylı (Biyografi, değerlendirme, seçmeler), *Büyük Türk Klâsikleri*, C. 11, s. 40-48.
201. Halil Nihad Boztepe (Biyografi, değerlendirme, seçmeler), *Büyük Türk Klâsikleri*, C. 11, s. 49-59.
202. Fazıl Ahmed Aykaç (Biyografi, değerlendirme, seçmeler), *Büyük Türk Klâsikleri*, C. 11, s. 187-194.
203. Şahabeddin Süleyman (Biyografi, değerlendirme, seçmeler), *Büyük Türk Klâsikleri*, C. 11, s. 302-303.
204. Cemil Süleyman Alyanakoğlu (Biyografi, değerlendirme, seçmeler), *Büyük Türk Klâsikleri*, C. 11, s. 336-342.
205. Abdülhak Şinasi Hisar (Biyografi, değerlendirme, seçmeler), *Büyük Türk Klâsikleri*, C. 11, s. 391-436.
206. Ahmed Haşim (Biyografi, değerlendirme, seçmeler), *Büyük Türk Klâsikleri*, C. 11, s. 11-63.
207. Tahsin Nâhîd (Biyografi, değerlendirme, seçmeler), *Büyük Türk Klâsikleri*, C. 12, s. 64-73.
208. Osman Cemâl Kaygılı (Biyografi, değerlendirme, seçmeler), *Büyük Türk Klâsikleri*, C. 12, s. 281-295.
209. Enis Behiç Koryürek (Biyografi, değerlendirme, seçmeler), *Büyük Türk Klâsikleri*, C. 12, s. 381-408.
210. Poetika Denemeleri- 15: Ütopya Düzeni İçinde Bir Poetika, *Yedi İklim mec.*, N. 35, Şubat 1993, s. 3-4.
211. Poetika Denemeleri- 16: Poetika Öncesinde Şiir Üzerinde, *Yedi İklim mec.*, N.36, Mart 1993, s. 3-5.
212. Bir Mektup: İstanbul Yangınları, *Yedi İklim mec.*, N. 36, Mart 1993, s. 80-81.
213. Poetika Denemeleri- 17: Mahkemelerde ve Akademyada Şairler Sorgulanıyor, *Yedi İklim mec.*, N. 37, Nisan 1993, s. 9-11.
214. Okuma Alışkanlığına Dair, *Karçıçeği mec.* (Erz.), N. 10, Mayıs 1993, s. 3.

215. (Necip Fazıl'da) Dinî Duygunun Gelişmesi, *Türk Yurdu mec.*, N.69, Mayıs 1993, s. 22-25.
216. Poetika Denemeleri- 18: Piramidin Zirvesine Doğru, *Yedi İklim mec.*, N.38, Mayıs 1993, s. 3-4.
217. Siyâsî ve Fikrî Yazıların Dışında Büyüyük Doğru, *Yedi İklim mec.*, N.38, Mayıs 1993, s. 53-55.
218. Çile, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. VI-II, s. 316-317.
219. Çöle İnen Nur, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. VIII, s. 379-380.
220. Edebiyat, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. X, s. 395-397.
221. Edebiyat-ı Cedîde, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. X, s. 398-399.
222. Edebiyat Tarihi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. X, s. 403-405.
223. Edhem Pertev Paşa, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. X, s. 420-421.
224. İsmail Hakkı Eldem, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XI, s. 21-22.
225. Eski Şiirin Rüzgârıyla, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XI, s. 393-394.
226. Eşber, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XI, s. 459-460.
227. Fatih-Harbiye, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XII, s. 249.
228. Fecr-i Âtî, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XII, s. 287-290.
229. Felâtun Bey ile Râkım Efendi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XII, s. 302-303.
230. Ziya Gökalp, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XIV, s. 124-128.
231. Güneş, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XIV, s. 296-297.
232. Güneş, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XIV, s. 297.
233. İki Ölüm Yıldönümünde İki Mizaç, *Zaman gaz.*, 28 Ocak 1996.
234. Endüstri ve Güzel Sanatlar, *Zaman gaz.*, 25 Şubat 1996.
235. Habitat'ın Gündemine, *Zaman gaz.*, 24 Mart 1996.
236. Kesriyeli Sıdkı Bey'in Küllüknamesi, *Zaman gaz.*, 21 Nisan 1996.
237. Necip Fazıl ve Yahya Kemal, *Zaman gaz.*, 19 Mayıs 1996.
238. Osman Nuri Ergin'i Tanıyor musunuz?, *Zaman gaz.*, 16 Haziran 1996.
239. Nurettin Topçu İçin, *Zaman gaz.*, 14 Temmuz 1996.
240. Kapitalist Karıncalar, *Zaman gaz.*, 11 Ağustos 1996.
241. Bir Halim Hoca Vardı, *Zaman gaz.*, 8 Eylül 1996.
242. Bir Şehzade Hocası, *Zaman gaz.*, 6 Ekim 1996.
243. Celal Hoca, *Zaman gaz.*, 3 Kasım 1996.
244. Osmanlı ve Cumhuriyet Arasında, *Zaman gaz.*, 1 Aralık 1996.
245. Mehmet Âkif ve Hasan Basri Hoca, *Zaman gaz.*, 5 Ocak 1997.
246. Bir Müze Adamı: Süheyl Ünver, *Zaman gaz.*, 2 Şubat 1997.
247. Yabancı Dille Eğitim ve Usul Hakkında, *Zaman gaz.*, 2 Mart 1997.
248. Seyfettin Özege: Bir Kitap Dostunun Hatırasına, *Zaman gaz.*, 6 Nisan 1997.

249. İstanbul'un Öyledir Baharı, *Zaman gaz.*, 4 Mayıs 1997.
250. Bir Devr-i Kadim Efendisi, *Zaman gaz.*, 1 Haziran 1997.
251. 28 Ekim 1996, *Mesaj TV*'de program.
252. 2 Kasım 1996, *Akra FM*'de Zirvedekiler programında Abdülaziz Bekkine üzerine konuşma.
253. 25 Şubat 1997, *Samanyolu TV*'de, Ömür Dedikleri adlı program.

PROF.DR.ORHAN OKAY'IN ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ'NDE
YÖNETTİĞİ LİSANS, YÜKSEK LİSANS,
DOKTORA TEZLERİ VE DOKTORA ÖN ÇALIŞMALARI

ÖMER SELİM

Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Araştırma Görevlisi

I. LİSANS TEZLERİ

1968

1. BARAZ, M. Turhan, *Edebiyatımızda Ön Türkler*, Erzurum, 1968, II+54+2 s.
2. CENGİZ, Halis, *Nâbizâde Nâzım'da Realizm*, Erzurum, 1968, 52 s.
3. DERİCİ, Reşat, *Ömer Seyfettin'de Milliyetçilik*, Erzurum, 1968, II+51+3 s.
4. DEVİRMİŞ, Sıtkı, *Nâbizâde Nâzım'ın Romanlarında Realizm*, Erzurum, 1968, II+82 s.
5. DİKMEN, Zeki, *Refik Halid Karay'da Peyzaj*, Erzurum, 1968, II+67 s.
6. DOĞAN, Selahaddin, *Sait Faik Abasıyanık'ın Hikâye Tekniği*, Erzurum, 1968, 73 s.
7. EJDİR, Saliha, *Halide Edip Adıvar'ın Yeni Turan'ında Türk Dünyası*, Erzurum, 1968, II+63 s.
8. GENÇELLİ, Gülhan, *Peyami Safa'nın Romanlarında Erkek ve Kadın Tiplerinin Karakter Tahlili*, Erzurum, 1968, III+81+2 s.
9. GÖKTUĞ, Mübeccel, *Recaizade Mah-*

mut Ekrem'in Şiirlerinde Tabiat Unsurları, Erzurum, 1968, IV+125 s.

10. GÜNER, Atilla, *Semiha Ayverdi, Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Erzurum, 1968, V+127 s.
11. GÜRERGENE, Turgut, *Halit Fahri Ozansoy ve Tiyatroları*, Erzurum, 1968, II+62 s.
12. KUTLU, Mustafa, *Sait Faik'te Plâstik Dünya*, Erzurum, 1968, 46 s.
13. NURHAT, Nergül, *Reşat Nuri'nin Romanlarında Erkek Tipleri*, Erzurum, 1968, VI+134 s.
14. ÖĞÜN, Elgiz, *Halit Ziya Uşaklıgil'in Hikâyeleri*, Erzurum, 1968, III+175, s.
15. VANGÖLÜ, Adanan, *Yahya Kemal'in Şiirlerinde Tarih Duygusu*, Erzurum, 1968, II+66 s.

1969

16. AKYÜZÜN, Neşe, *Necati Cumalı ve Tiyatroları*, Erzurum, 1969, II+66 s.
17. ALTUN, Mehmet, *Enis Behiç Koryü-*

rek'in Hayatı-Sanatı-Eserleri-Şiirlerindeki Şekil ve Temler, Erzurum, 1969, 52 s.

18. CEMİLOĞLU, İsmet, *1940'dan Sonra Türk Roman ve Hikâyeciliğinde Köy ve Köylünün Durumu*, Erzurum, 1969, 47+2 s.

19. GÜRSEL, Mahinur, *Halide Edip Adıvar'ın Eserlerinde Milli Mücadele Tipleri ve Milli Mücadele Yankıları*, Erzurum, 1969, II+65 s.

20. KARAKAMIŞ, Veli, *Bekir Sıtkı Kunt'un Hikâyeciliği*, Erzurum, 1969, II+57 s.

21. MEZARARKALI, Hakkı, *Peyami Safa'nın Düşünce Unsuru*, Erzurum, 1969, IV+64+1 s.

22. MİT, Duygu, *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Halk İnanışları*, Erzurum, 1969, III+95 s.

23. NURCAN, Suat, *Ahmet Haşim'de İstanbul*, Erzurum, 1969, V+100+3 s.

24. SÖNMEZ, Nebahat, *Aka Gündüz'ün Sekiz Romanındaki Tipler ve Sosyal Meseleler*, Erzurum, 1969, II+75 s.

25. ŞAHİN, Fazlı, *Halide Edib'in Romanlarında Doğu ve Batı Kültürü*, (Edebiyat, Resim, Müzik, Mimari, Sosyal Hayat), Erzurum, 1969, II+46 s.

26. ŞAKRAK, Lütfiye, *Cevat Fehmi Başkut'un Tiyatrolarında Şahıs Repertuarı ve Problemler*, Erzurum, 1969, X+119 s.

1970

27. ERKAN, Nermin, *Servet-i Fünun Şiirinde Gökyüzü* (Tevfik Fikret ve Cenab Şahabettin), Erzurum, 1970, 56 s.

28. ERTEKİN, Fikri, *Cengiz Dağcı, Haya-*

tı-Sanatı-Eserleri, Erzurum, 1970, II+52 s.

29. NAR, Mustafa, *Necip Fazıl Kısakürek'in Eserlerinde Ölüm Duygusu*, Erzurum, 1970, 41 s.

30. ÖNEN, Nezihe, *Tanzimat Şiirinde Aziz Efendi*, Erzurum, 1970, XV+121 s.

1971

31. DOĞAN, Mehmet, *Türk Romanında İstiklâl Harbi*, Erzurum 1971, II+43 s.

32. EROL, Güner, *Servet-i Fünun Muharriri Olarak Hüseyin Cahit Yalçın*, Erzurum, 1971, 69s.

33. KAYA, Cemal, *Servet-i Fünun Şiirinde Kaçış ve Sığınma Duygusu*, Erzurum, 1971, II+68 s.

34. KOÇ, Hatice, *1900-1920 Arasında Doğan Cumhuriyet Devri Şairlerinde Ölüm*, Erzurum, 1971, III+75 s.

35. TEMEL, Tahsin, *Cemil Süleyman'ın Hayatı ve Eserleri*, Erzurum, 1971, 33 s.

1972

36. ABDÜSSELAMOĞLU, Ökkeş, *Tahsin Nahid'in Şiirleri*, Erzurum, 1972, 153 s.

37. AYTAÇ, İzzettin, *Süleyman Nazif, Hayatı ve Eserleri*, Erzurum, 1972, II+134 s.

38. BAŞ, Ali Fuat, *Tanzimat Edebiyatında Alafrangalık*, Erzurum, 1972, II+122 s.

39. ÇİLİNGİR, Naile, *Mahmut Yesari'nin Romanları*, Erzurum, 1972, 83 s.

40. ERDEM, Halil Cahit, *Tarih-i Kadim Münasebetiyle Mehmed Akif-Tevfik Fikret Mücadelesi*, Erzurum, 1972, 192 s.

41. KAHRAMAN, Hüseyin, *Selahaddin Enis, Hayatı ve Eserleri*, Erzurum, 1972, 83 s.
42. KARLIKAYA, Özden, *Servet-i Fünun Edebiyatında Kıyafet*, Erzurum, 1972, XVIII+148+2 s.
43. KAYMAZ, Rıfki, *Cumhuriyet Devri Şiirinde Sonsuzluk*, Erzurum, 1972, 111 s.
44. ÖZDEMİR, Ufuk, *Halit Ziya'nın Romanlarında Kahramanların Ruh Haliyle İlgili Tezahürleri*, Erzurum, 1972, III+120 s.
45. SARAÇ, Adil, *Hikâyeleriyle Necip Fazıl (Hikâyeler-Problemler-Kahramanlar)*, Erzurum, 1972, IV+125+2 s.
46. ŞAHİN, Mehmet Ünal, *Orhan Veli'nin Şiirlerinin Üslubu*, Erzurum, 1972, 52 s.
47. UZEL, Mehmet, *Peyami Safa'nın Romanlarında Doğulu ve Batılı İsimler*, Erzurum 1972, VI+177 s.
48. YILMAZ, A. Hüveyda, *Yahya Kemal'in Şiirlerinde Mâzi Özlemi*, Erzurum, 1972, III+69 s.

1974

49. HAKAN, Rauf, *Şair-i Mader-zâd İsmail Safa (Hayatı-Şahsiyeti-Şiirleri)*, Erzurum 1974, V+113 s.
50. KAÇTIOĞLU, Hikmet, *Ahmed Midhat'ın Yirmi Eserinde Batı Menşeli Kelimeler*, Erzurum, 1974, III+61 s.

1975

51. AYTEPE, Mehmet, *Cumhuriyet Devri Türk Şiirinde Mistik Yönelişler*, Erzurum, 1975, 42 s.

52. KALEMER, Neş'e, *Cahit Sıtkı Tarancı (Hayatı-Şiirlerinde Temler)*, Erzurum, 1975, 42 s.
53. KIZIL, Mustafa, *Bir Adam Yaratmak-Necip Fazıl Kısakürek (İnceleme-Tahlil)*, Erzurum, 1975, IV+66 s.
54. UYSAL, Hikmet, *Memduh Şevket Esendal (Hayatı ve Edebi Kişiliği)*, Erzurum 1975, 76 s.
55. ÜNGÖR, Nuri, Ali Ekrem Bolayır'ın (Ayın Nadir) *Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Erzurum 1975, 108 s.

1976

56. BAĞILTAŞ, Ahmet, *Necip Fazıl'ın Değişiklik Yapılan Şiirlerinin Mukayesesi*, Erzurum, 1976, 66 s.
57. BAYRAK, Tunay, *Garipçilik ve Garipçiler*, Erzurum, 1976, 56 s.
58. ÇAKIR, Şerafettin, *Mehmet Akif'in Fikirleri Üzerinde Bir İnceleme*, Erzurum, 1976, IX+191 s.
59. GÜRTUNALI, Sevgi, *Kemalettin Kamu*, Erzurum, 1976, 179 s.
60. KAHRAMAN, Mehmet, *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Tarih Görüşü*, Erzurum, 1976, IV+114 191 s.
61. KALAYCIOĞLU, İrfan, *Servet-i Fünun Romanında Hayal Hakikat Çatışması*, Erzurum, 1976, 114 s.
62. ÖZGENÇ, Halil, *Osman Celal Kaygılı, Hayatı Sanatı ve Eserleri*, Erzurum, 1976, II+VI+332 s.
63. SAYGIN, Veli, *Tercüman Gazetesi (Gaspıralı İsmail) 1896 Yılığın Üzerinde Bir Çalışma*, Erzurum, 1976, IV+285 s.

1977

64. AÇIKEL, Ömer, *Peyami Safa'nın Romanlarına Göre Fikir Cereyanları*, Erzurum, 1977, II+96 s.
65. ALKİŞ, Mehmed, *Anadoluculuk ve Nurettin Topçu*, Erzurum, 1977, II+101 s.
66. ÇÖKREN, Salih, *Akif Paşa, Hayatı-Edebi Şahsiyeti-Eserleri*, Erzurum, 1977, 102 s.
67. DURAN, Hüseyin, *Mehmed Akif ve Muarızları*, Erzurum, 1977, VI+294 s.
68. GENELİOĞLU, Mehmet, *Atilâ İlhan ve Romanları*, Erzurum, 1977, IV+115 s.
69. IŞIK, Abdülkadir, *Necip Fazıl Kısakürek'in Tiyatrolarında Tipler*, Erzurum, 1977, 139 s.
70. PİR, Hasan, *Sırat-ı Müstakim Dergisinin İzahlı Fihristi (1 ve 1. Ciltler)*, Erzurum 1977, 132 s.

1978

71. KUMANDAŞ, Niyazi, *Sırat-ı Müstakim*, Erzurum, 1978, III+116 s.
72. YILDIZ, Abdürrezak, *Peyami Safa'nın Romanı ve Fikri*, Erzurum, 1978, II+66 s.

1979

73. AYHAN, Mehmet Kemal, *Tevfik Fikret, Mizacı, Sanatı ve Şiirlerinde Tabiat Unsurları*, Erzurum, 1979, II+207+3 s.
74. BAKIR, Osman, *Abdülhak Hâmid'in Şiirlerinde Tabiat*, Erzurum, 1979, VI-II+62+2 s.
75. CİHANGİR, İsmail, *Kemal Tahir'in*

Romanlarında Karakteristik Tipler, Erzurum, 1979, 116 s.

76. İNAN, Nuh, *Peyami Safa'nın Romanlarında Mekan*, Erzurum, 1979, II+235 s.
77. İNCE, Mehmet, *Tanpınar'da Kültür ve Sanat Meselesi*, Erzurum, 1979, II+235 s.
78. KÜÇÜKER, Mustafa, *Faruk Çamlıbel'in Şiiri ve Bazı Temalar*, Erzurum, 1979, III+86 s.
79. SOYSAL, Bekir Sıddık, *Türk Mizahı ve Cem Mecmuası*, Erzurum, 1979, 212, s.
80. ŞİMŞEK, Mehmet Selahattin, *Türk Şiirinde Ölüm*, (Enis Behiç Koryürek, Kemalettin Kamu, Ziya Osman Saba, Cahit Sıtkı Tarancı, Orhan Veli Kanık), Erzurum, 1979, IV+87 s.
81. YILDIRIM, İhsan, *Ahmet İhsan (Tokgöz)'ün "Avrupa'da Neler Gördüm" Adlı Seyahat Eserinin incelenmesi*, Erzurum, 1979, 87 s.
82. YILMAZ, Ali Rıza, *Peyami Safa'nın Romanlarında İstanbul (Sözde Kızlar-Mahşer-Canan-Bir Akşamı-Şimşek-Dokuzuncu Hariciye Koğuşu)*, Erzurum, 1979, 87 s.

1980

83. AÇAR, Basri, *Türk Yurdu Mecmuası'nın 1/21. Cildi Üzerinde Bir İnceleme*, Erzurum, 190, II+125 s.
84. ASLANTAŞ, Mehmet, *Beyanü'l-Hak'da Yayınlanan Edebi Metinler*, Erzurum, 1980, III+106 s.
85. BALLI, Nadir, *Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı, Eserleri ve Hikâyelerinin İncelenmesi*, Erzurum, 1980, 76 s.

86. BEKTAŞ, Mevlüt, *Dağarcık Dergisi ve Edebi Muhteviyatı* (Ahmed Midhat), Erzurum, 1980, 103 s.

87. ÇETİN, Ergün, *Recaizâde Mahmut Ekrem ve Abdülhak Hâmid Tarhan'ın Şiirlerinde Ölüm ve Ebediyet Düşüncesi*, Erzurum, 1980, 109 s.

88. ÇETİŞLİ, İsmail, *Cumhuriyet Şiirinde Gurbet*, Erzurum, 1980, IV+66+2 s.

89. DİDİN, Muzaffer, *Hamid ve Ekrem'in Şiirlerinde Ölüm*, Erzurum, 1980, V+62+9 s.

90. DURMUŞ, Nuri, *Ahmet Midhat Efendi Avrupa'da Bir Çevelan-İnceleme*, Erzurum, 1980, 53 s.

91. SEVİNÇ, Bekir, *Şinasi-Namık Kemal ve Ziya Paşa'da Ölüm ve Edebiyat Düşüncesi*, Erzurum, 1980, III+97+2 s.

92. KUTLU, Mustafa, *Düşünce Tarihimizde "Hareket Dergisi" nin Yeri ve Anadoluçuluk*, Erzurum, 1980, VIII+357 s.

93. TERZİ, Mehmet, *Asaf Halet Çelebi'nin Kişiliği, Sanatı ve Şiiri*, Erzurum, 1980, 118 s.

1981

94. ÇİFTLİKÇİ, Ramazan, *Fahri Celal Göktulga, Hayatı-Edebi Şahsiyeti-Hikayeleri*, Erzurum, 1981, V+78+2 s.

95. ERTOP, Önder, *Yavuz Bülent Bakiler, Şiirlerindeki Bazı Unsurların İncelenmesi*, Erzurum, 1981, III+66 s.

1982

96. BERTAN, İsmet, *Halit Ziya'nın Romanlarında Kadına Verilen Değer*, Erzurum 1982, III+85 s.

97. ÇETİNKAYA, Zemçi, *Sezai Karakoç'un Medeniyet Anlayışı*, Erzurum, 1982, VIII+126 s.

98. KILIÇ, Olcay, *Cezmi Üzerinde Bir Tahlil Denemesi*, Erzurum, 1982, VI-II+64 s.

99. TURHAN, Ahmet, *Aşk-ı Memnu'nun İncelenmesi ve Madame Bovary İle Karşılaştırılması*, Erzurum, 1982, V+130 s.

1983

100. DEVECİ, Mustafa, *1908'den Sonra Türk Edebiyatında Bestelenmiş Şiirler*, Erzurum, 1983, II+75 s.

101. FARKILI, Hacer, *Mehmet Vecihi, Hayatı-Eserler-Sanatı*, Erzurum, 1983, II+127 s.

102. ŞAHİN, Halil, *Rengarenk, Mirza Hüseyin Kerimi*, Erzurum, 1983, X+110 s.

1984

103. PİRİMOĞLU, Ayla, *Süs Mecmuası'nın İncelenmesi*, Erzurum, 1984, 89s.

104. TOKSOY, Tamamgül, *Süs Mecmuası'nın İncelenmesi*, Erzurum, 1984, IV+147 s.

1985

105. AÇIK, Kazım, *Mecmua-i Ebüz-ziyâ, Fihrist-Metin* (8. Cilt), Erzurum, 1985, VII+80 s.

106. ALACAOĞLU, Tuğrul, *Afak Mecmuası'nın İncelenmesi*, Erzurum, 1985, 121 s.

107. ÇELİK, Zeynep, *Mecmua-i Ebüz-ziyâ, Fihrist-Metin* (5. Cilt), Erzurum, 1985, 130 s.

108. ERBİL, Mehmet, *Mecmua-i Ebüz-ziyâ, Fihrist-Metin* (2. Cilt), Erzurum, 1985, XXVIII+158 s.

109. EVRAN, Emine, *Mecmua-i Ebüz-ziyâ, Fihrist-Metin* (6. Cilt), Erzurum, 1985, II+92s.

110. KARADAVUT, Zekeriya, *Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Renk ve Işık*, Erzurum, 1985, IV+100 s.

111. KİREÇ, Necdet, *Yeni Kitap Mecmuası'nın İncelenmesi*, Erzurum, 1985, III+94 s.

112. YILMAZ, Arife, *Mecmua-i Ebüz-ziyâ, Fihrist-Metin* (7. Cilt), Erzurum, 1985, XXVIII+107s.

1986

113. AKBAŞ, Hurşit, *Musavver Muhit Dergisi'nin İncelenmesi*, Erzurum, 1986, III+112 s.

114. ALA, Osman, *Şebâb Mecmuası'nın İncelenmesi*, (Fihrist-Metin) Erzurum, 1986, II+14 s.

115. BAYRAKTUTAN, Tilda, *Güneş Mecmuası*, Erzurum, 1986, IV+233 s.

116. DEĞER, Hüseyin, *Milli Mecmua'nın İncelenmesi*, Erzurum, 1986, V+227 s.

117. ERŞAHİN, İbradhim, *Mecmua-i Ebüz-ziyâ, Fihrist-Metin* (5-6. Cilt), Erzurum, 1986, XV+128 s.

1987

118. AKARSU, Sevim, *Ahmed Midhat Efendi'nin Menfa Adlı Eseri'nin İncelenmesi*, Erzurum, 1987, II+164 s.

119. AKSAKAL, Neş'e, *Falih Rıfki Atay'ın Monografisi*, Erzurum, 1987, III+60 s.

120. BALABAN, Eyüp, *Ahmet Midhat Efendi, Jpn Türk "Çeviri ve Tahlil"*, Erzurum, 1987, 257 s.

121. ÇELİK, Arif, *Ali Kemal Paris Musahabeleri* (I), Erzurum, 1987, II+85 s.

122. ESİR, Hasan Ali, *Terceme-i Telemak*, Erzurum, 1987, 85 s.

123. FERİTOĞLU, Özden, *Orhan Şaik Gökyay, Hayatı, Bütün Şiirleri ve Şiirlerinin İncelenmesi*, Erzurum, 1987, 85 s.

124. KAHRAMAN, Mehmet, *Utarid Mecmuası* (2-19 sayılar), Fihrist-Metin, Erzurum, 1987, XIV+86 s.

125. KARAPINAR, Cengiz, *Musavver Muhit Mecmuası'nın İncelenmesi*, Fihrist-Metin, Erzurum, 1987, 128 s.

126. LEYLAK, Hafize, *"Gönüllü", Recep Köso*, Erzurum, 1987, V+189 s.

127. KÖKTEKİN, Kâzım, *Paris Muhasebeleri* (3. Cilt), Ali Kemal Bey, Erzurum, 1987, III+110 s.

128. ÖZATA, Celalettin, *Ahmet Midhat Asâra Ta'mim-i Enzar*, Erzurum, 1987, IX+61 s.

129. ÖZDEMİR, Süleyman, *Halit Ziya Uşaklıgil-"Hikaye" Adlı Risalenin Metni ve Fihristi*, Erzurum, 1987, 88+6 s.

130. SÖYLEMEZ, Ali, *Anadolu Mecmuası'nın İncelenmesi*, Erzurum, 1987, II+85 s.

131. TEKCAN, Münevver, *Mâi ve Siyah Romanının Dilinin Değişmesi*, Erzurum, 1987, 130 s.

132. UMAÇ, Nafiye, *Servet-i Fünun Dergisi'nin 9-10. Ciltlerindeki Paris Muhbirinin Yazıları*, Erzurum, 1987, 96 s.

133. YAVAŞOĞLU, Muammer, *Acâib-i Âlem*, Erzurum, 1987, V+207 s.

1988

134. ALTINOK, Mustafa, *Mektubat*, Erzurum, 1988, II+89 s.

135. KIRCA, İhsan Tefik, *Yavuz Bülent Bakiler*, Erzurum, 1988, 76+2 s.

136. ÖZCAN, Salim, *Erol Güngör'de Dil ve Edebiyat Meseleleri*, Erzurum, 1988, VII+124 s.

137. ÖZDEMİR, Ekrem, *Avrupa'da Bir Cevelan Üzerinde İnceleme*, (400-500 sayfalar arası), Erzurum, 1988, 118-11 s.

1989

138. ARSLAN, Sadık, *Rübâb-ı Şikeste'de Hüzün*, Erzurum, 1989, 95 s.

139. BOZOĞLU, Ömer, *Avrupa'da Bir Cevlân (900-1027)*, Erzurum, 1989, II+144 s.

140. BÜYÜKDÜĞ, Osman, *Engizisyon Tarihi*, Ziya Paşa, Erzurum, 1989, IV+44 s.

141. ÇEVİKER, Leyla, *Avrupa'da Bir Cevlân*, Erzurum, 1989, 68 s.

142. GÖKÇAN, Ümit, *Avrupa'da Bir Cevlân*, Erzurum, 1989, II+104 s.

143. KADAK, Mikail, *Avrupa'da Bir Cevlân*, (103-104 sh.) Erzurum, 1989, II+105 s.

144. ÖZCAN, Haşim, *Sadullah Paşa Yahud Mezarından Nida*, Erzurum, 1989, II+73 s.

145. SAY, Hüseyin, *Ahmet Midhat Efendi'nin Bahtiyarlık Romanı* (Metin-Tahsil), Erzurum, 1989, XV+62 s.

146. TAŞ, Şahin, *Cahit Külebi'nin Şiir Sanatı*, Erzurum, 1989, 62 s.

147. ULUDAĞ, Erdoğan, *Abdülhak Hamid'in Garâm'ı* (Metin ve Hakkında Yayınlar), Erzurum, 1989, II+675 s.

148. YURDUŞEN, Nebahat, *Siyah Gözler* (Cemil Süleyman Alyanakoğlu), Erzurum, 1989, II+67 s.

1990

149. MERMİ, Ayfer, *Suut Kemal Yetkin, Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Erzurum, 1990, 68+32 s.

1991

150. DEMİR, Eşref, *Mustafa Kutlu'nun Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme*, Erzurum, 1991, 76 s.

151. KABAYEL, Şenay, *Dünya'ya İkinci Gelış Yahut İstanbul'da Neler Olmuş*, Erzurum, 1991, IV+96 s.

152. KÜTAHYALI, Ali, *Mehmet Celal'in İsyân Romanı*, Erzurum, 1991, 60 s.

153. KURT, Nagihan, *Cahit Sıtkı Taran-cı'nın Şiir Teorisi*, Erzurum, 1991, 59 s.

154. YILMAZ, Melih, *Şemsi Belli, Yaşamı-Yapıları-Sanatı*, Erzurum, 1991, 59 s.

1992

155. BOSTANCI, Dursun, *Arziler*, Erzurum, 1992, 51 s.

156. ESEN, Mine, *Âlem Mecmuası'nın İncelenmesi*, Erzurum, 1992, 109 s.

157. GÖKMEN, H. Canan, *Mehmet Celâl- Bir Kadının Hayat Romanı* (14. Bölümünden İtibaren Çevirisi), Erzurum, 1992, 59 s.

158. GÜLTEN, Gülnaz, *Hayat-ı Edebiyye, Raif Necdet*, Erzurum, 1992, 138 s.

159. KILIÇ, Nurdan, *Afâk Mecmuası, (1-7. Aylar- (Fihrist-Metin)*, Erzurum, 1992, 76 s.

160. SOĖA, Bilsen, *Recaizade Mahmut Ekrem*, (Hayatı ve Eserleri), Erzurum, 1992, 705 s.

161. YILMAZ, Saime, *Mehmet Celâl- Bir Kadının Hayatı* (Roman) 14. Bölümüne Kadar Çevirisi, Erzurum, 1992, 99 s.

1993

162. AKÇAY, Kerime, *Bir Tövbekâr, Ahmet Midhat*, Erzurum, 1993, 32 s.

163. AKYÜZ, Seyfullah, *Rûh-ı Kemal, Ali Ekrem Bolayır*, Erzurum, 1993, 49 s.

164. ALKAN, Fatma, *Ahmet Midhat Efendi, Ana-Kız*, Erzurum, 1993, 38 s.

165. ALTINSOY, Semra, *Tırpan Üzerine Bir İnceleme*, Erzurum, 1993, 38 s.

166. ALYAR, Abdülkadir, *Miras, Enis Behiç Koryürek*, Erzurum, 1993, 63 s.

167. BALLI, Meleksima, *Lâne-i Melâl* (Hüseyin Suad), Erzurum, 1993, 44 s.

168. BOZ, Mehmet, *Göktepe, Hüseyin Ümrân*, Erzurum, 1993, 54 s.

169. BULUT, Ayşe, *Usûl-i Tenkit ve Tertib*, Erzurum, 1993, 57 s.

170. BULUT, Nurettin, *Vecihi, Sevda-yı Masume*, Erzurum, 1993, 35 s.

171. BULUT, Rukiye, *Kara Kitap Üzerine Bir İnceleme*, Erzurum, 1993, 30+7 s.

172. CANDEMİR, Neclâ, *Falih Rifkî Atay, Ateş ve Güneş*, Erzurum, 1993, 97 s.

173. ÇAĞLAYAN, Vildan, *Gönül Sarma-*

şıkları, Selami İzzet, Erzurum, 1993, 61s.

174. ÇETİN, Himmîet, *Halid Fahri Ozansoy, Cenk Duyguları ve Efsaneler*, Erzurum, 1993, VII+25+28 s.

175. ÇINARCI, Fadıl, *Aşk ve İhanet*, Erzurum, 1993, 54 s.

176. CONOĞLU, Salim, *Aka Gündüz, Kurbağacık* (1-195 Varakların Latin Harflerle Çevirisi), Erzurum, 1993, 88 s.

177. DALDAL, Asuman, *Vicdan Alevleri, Ali Ekrem Bolayır*, Erzurum, 1993, 47 s.

178. DANIŞ, Resul, *Kâzım Karabekir, Öğütlerim*, Erzurum, 1993, 76 s.

179. DURDU, Tahsin, *Menfi, Fazıl Necib*, Erzurum, 1993, 77 s.

180. DURU, Fatma, *Hüzün ve Tebessüm, İzzet Melih*, Erzurum, 1993, 68 s.

181. EKİCİ, Cengiz, *İsmail Safa Muhakemât-ı Edebiyye*, Erzurum, 1993, 72 s.

182. EMEKLİ, Senem, *Kayseri Gülleri Hüseyin Suad-Münir Nigar*, Erzurum, 1993, 58 s.

183. EMİNAĞAOĞLU, Nazmiye, *Ağustos Böceği, Selami İzzet*, Erzurum, 1993, 58 s.

184. ERCAN, Mehmet Emin, *Ada'da Söylediklerim, Mehmet Celâl*, Erzurum, 1993, 44 s.

185. EROL, Rukiye, *Selahaddin Enis, Bataklık Çiçeği*, Erzurum, 1993, VI+78 s.

186. ERTÜRK, Beyhan, *Define, Mehmet Rauf*, Erzurum, 1993, 96 s.

187. GÖKER, Serkan, *Genç ve Güzel, Orhan Midhat*, Erzurum, 1993, 98 s.

188. GÖZÜBÜYÜK, Süleyman, *Perviz, Celâl Nuri*, Erzurum, 1993, 36 s.
189. KARABUĞA, Nilgün, *Yusuf Ziya Ortaç, Akından Akına ve Cenk Ufukları*, Erzurum, 1993, 25+14 s.
190. KARAKÜÇÜK, Bülend, *Selahattin Enis, Zâniyeler*, Erzurum, 1993, 77 s.
191. KAYA, Ayhan, *Menfi, Fazlı Necip*, Erzurum, 1993, 77 s.
192. KILIÇ, İhsan, *Aşıkâne Mektuplar, Alexandre Dumas Fils*, Erzurum, 1993, 47 s.
193. KOÇ, İlknur, *Mehmet Celâl, Kuş Diinde*, Erzurum, 1993, 63 s.
194. KORKMAZ, Murat, *Selahaddin Eni, Zâniyeler*, Erzurum, 1993, 86 s.
195. KUTLUOĞLU, Narin, *Kirli Çamaşırlar, Hüseyin Suad*, Erzurum, 1993, 55 s.
196. KUZGUN, Mümin, *Tefekkür, Recaizade Mahmut Ekrem*, Erzurum, 1993, 23 s.
197. MELEKOĞLU, Güler, *Sabir Efendi'nin Gelini, Ercüment Ekrem Talû*, Erzurum, 1993, 79 s.
198. ÖZER, Hüseyin, *Peyami Safa, Gençliğimiz*, Erzurum, 1993, 48 s.
199. SELİM, Ömer, *M. N. Sepetçioğlu'nun Romanlarında Folklorik Unsurlar (Kilit)*, Erzurum, 1993, 19 s.
200. SEMİZ, İsa, *Takdir-i Elhân, Recaizade Mahmut Ekrem*, Erzurum, 1993, 40 s.
201. ŞENER, Mustafa, *Dilâra, Mehmet Asâf*, Erzurum, 1993, IV+25 s.
202. TAŞOĞLU, İnayet, *Fatma Aliye Hanım, Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı*, Erzurum, 1993, 100 s.
203. TOP, Fatma, *Timsâl-i Aşk, Cemil Süleyman*, Erzurum, 1993, 44 s.
204. ÜÇÜNCÜ, Kemal, *Saffeti Ziyâ, Silinmiş Çehreler*, Erzurum, 1993, 50 s.
205. YAMAN, Hülya, *Gençliğimiz, Peyami Safa*, Erzurum, 1993, 122 s.
206. YAVUZ, Sunay, *Ahmet Rasim, Cidd ü Mizah*, Erzurum, 1993, 122 s.
207. YENER, Sakine, *Ateşpâre, Muallim Naci*, Erzurum, 1993, 111 s.
208. YILDIZ, Emine, *Buhran, Celâl Sahir Erozan*, Erzurum, 1993, 55 s.
- 1994
209. ARSLAN, Abdullah, *Mavera Dergisi'nde Şiir, Şair ve Şairle İlgili Yazılar*, Erzurum, 1993, 157.
210. BAYRAK, Sefer, *Falih Rifkî Atay, Ateş ve Güneş*, Erzurum, 1994, 104+3 s.
211. BULUT, Nuran, *Tefekkür-Şemsa, Recaizade Mahmut Ekrem*, Erzurum, 1994, 53 s.
212. BÜRKÜK, Sacide, *Altun Kuvveti, Ahmet Reşat*, Erzurum, 1994, 70 s.
213. DEMİRAL, Şule, *İzzet Melih'ten Sermet*, Erzurum, 1994, 42 s.
214. DİŞÇİ, Nevzat, *Sermet, İzzet Melih Devrim*, Erzurum, 1994, 54 s.
215. ERKAYA, Ali, *Ateş Kızı, Reşid Süreyya*, Erzurum, 1994, 32 s.
216. KAVZOĞLU, Hüseyin, *İkinci Gençlik, Ali Süha Delilbaşı*, Erzurum, 1994, 57 s.
217. ÖCAL, H. Yelda, *Mehmet Emin Yurdakul, "İsyân ve Dua" (Tercüme)*, Erzurum, 1994, 43 s.

218. SET, Cahit, *Karnaval, Ahmet Midhat Efendi*, Erzurum, 1994, 182 s.
219. SOLMAZ, İzgi, *Bi-Vefâ, Mehmet Celâl*, Erzurum, 1994,
220. SOYUCAK, Nuri, *Tasvir-i Sebat, Yusuf Neyyir*, Erzurum, 1994, 64 s.
221. ŞAHİN, Leylâ, *(Hatice Akgün ile Ortak Çalışma), Mesude Vecihi*, Erzurum, 1994, 94 s.
222. TOPAL, Perihan, *Odun Kokusu, Aka Gündüz*, Erzurum, 1994, 68 s.
223. TÜYSÜZ, Battal, *İsmet Özel, Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Erzurum, 1994, 55+5 s.
224. VERİM, Engin, *Abdullah Zühdi'nün Hayatı-Sanatı-Eserleri ve Hikâyeciliği Üzerine Bir Deneme*, Erzurum, 1994, 53+5 s.
225. YILMAZ, Nuri, *İsmet Özel'in Şiir Anlayışı ve Şiiri Üzerine Bir Deneme*, Erzurum, 1994, 60 s.
226. ZELYURT, Nurgül, *Bozgun, Aka Gündüz*, Erzurum, 1994, 79 s.

II. YÜKSEK LİSANS TEZLERİ

1986

1. KARPUZ, Hacı Ömer, *Hazine-i Fünun Mecmuası İnceleme-Fihrist Metinler*, Erzurum, 1986, 331 s.

1987

2. TÖRENEK, Mehmet, *1908-1918 Arası Türk Hikâyeciliği*, Erzurum, 1987, VII+212 s.

1988

3. PİRİMOĞLU, Ayla, *Ebubekir Hazım Tepeyran, "Hayatı-Eserleri"*, Erzurum, 1988, II+155+28 s.

1989

4. KARATAŞ, Turan, *Hüseyin Siret, Hayatı ve Eserleri Üzerine Monografik*

Bir Çalışma, Erzurum, 1989, 194 s.

1994

5. ERBAY, Erdoğan, *Maarif Mecmuası-Tafsilli Fihrist ve Bütün Metinler*, Erzurum, 1994, 12+590 s.
6. ÖZARSLAN, Ersin, *Ara Nesil Edebiyatçısı ve Gazetecisi Mustafa Reşid Bey, Hayatı ve Eserleri*, Erzurum, 1994, III+143+12 s.
7. TÜMER, Cem Şems, *"Mektep" Mecmuası-Tahlihi Fihrist, İnceleme ve Seçilmiş Yazılar*, Erzurum, 1994, V+560 s.
- 1996
8. SELİM, Ömer, *1860-1928 Yılları Arasında Düzenlenen Türk Edebiyatı Antolojileri*, Erzurum, 1996, V+170 s.

III. DOKTORA TEZLERİ

1984

1. POLAT, Nâzım, *Hikmet, Fecr-i Ati Şairi Şahabettin Süleyman*, Erzurum, 1984, XII+235 s.

1986

2. BİLGEGİL, Zöhre, *Aşk-ı Mâmnû Romanında Üslûp Çalışması*, Erzurum, 1986, IV+VII+348 s.

3. KARAKAŞ, Şuayb, *Süleyman Nazif, Hayatı ve Eserleri*, Erzurum, 1986, XX+374 s.

4. TEKİN, Mehmet, *Peyami Safa'nın Romanlarının Yapı ve Anlatım Teknikleri Açısından İncelenmesi*, Erzurum, 1986, IV+332 s.

5. TÜRİNAY, Necmettin, *Abdülhak Şinasi Hisar*, Erzurum, 1986, 320 s.

1987

6. BEKİROĞLU, Nazan, *Halide Edib Adıvar'ın Romanlarının Roman Tekniği Bakımından İncelenmesi*, Trabzon (Erzurum), 1987, XI+613+12 s.

1989

7. KAHRAMAN, Mehmet, *Divan Edebiyatı Tartışmaları*, (1930-1940), Erzurum, 1989, III+304+9 s.

1993

8. ÇALIK, Etem, *Mustafa Necati Sepetçioğlu, Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Erzurum, 1993, V+429 s.

IV. DOKTORA ÖN ÇALIŞMALARI

1. KAVAZ, İbrahim, *Necip Fazıl'ın Şiirlerinde Değişmelerin İncelenmesi*, Elazığ, 1985, XV+427 s.

1994

9. KABADAYI, Hayriye, *1908-1923 Yılları Türk Şiiri ve Teorisi*, Erzurum, 1994, IX+545 s.

10. KARATAŞ, Turan, *Sezai Karakoç, Hayat-Sanat-Tenkit*, Erzurum, 1994, VI+435 s.

11. KIRIMLI, Bilal, *Asaf Hâlet Çelebi, Hayatı, Eserleri, Sanatı*, Erzurum, 1994, VI+435 s.

1995

12. KOLCU, Ali İhsan, *Tanzimât ve Servet-i Fünun Devirlerinde Batı Edebiyatından Yapılan Şiir Tercümeleri Üzerinde Bir Araştırma (1859-1901)*, Erzurum, 1985, XI+645 s.

13. PARLAK, Mustafa, *Sadri Ertem Üzerine Monografik Bir Çalışma*, Erzurum, 1995, XXI+888+16 s.

1996

14. ERBAY, Erdoğan, *Divan Edebiyatı Üzerine Tenkid Değerlendirme ve Tartışmalar (1866-1901)*, Erzurum, 1996, VII+602 s.

2. UÇ, Himmet, *Malûmat Mecmuası I-VII Ciltlerindeki Edebi Makaleler ve Tahlîlî Fihrist*, Erzurum, 1978, XVIII+564 s.

İNCELEMELER

ÖRHAN OKAY'IN BEŞİR FUAD*I

YRD. DOÇ. DR. ALİ İHSAN KOLCU

Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Ey Fuad hasm-ı şâir, sen de söyle bir gazel

Böyle şeyler güç tanınmış, gerçi âsandır bugün

Beşir Fuad

Edebiyat tarihimizde yazarı ile birlikte anılan birtakım araştırma kitapları vardır. Fuad Köprülü'nün *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıfları*, Tanpınar'ın *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Mehmet Kaplan'ın *Tevfik Fikret'i* ve Niyazi Akı'nın *Yakup Kadri'si* bu türden hafızalarda kendine yer etmiş ciddi ve emek mahsulü çalışmalardır. Orhan Okay'ın, Mehmet Kaplan'ın yönettiği *İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti Beşir Fuad* adlı doktora çalışması da bu halkaya rahatlıkla ilâve edilebilecek hususiyetleri taşıyan kültür ve edebiyat tarihimiz için kaynak eserlerden biridir. Zira bu çalışma da birçok bakımdan kültür hayatımızda, hafızamızda hakettiği yeri çoktan almış, bir akademik araştırma için mühim kıstaslardan biri olan zamana karşı savaşını başarıyla vermiştir.

Orhan Okay'ın *Beşir Fuad*'ı yalnızca edebiyat tarihimiz açısından mühim-senecek bir çalışma değil, daha geniş ölçekte bütünüyle kültür ve medeniyet tarihimizin ve özellikle Tanzimat sonrası insanımızın değişmeye, gelişmeye ve yeniden şekillenmeye başlayan maddî ve manevî insiyakları, tavır ve hareketleri, Tanpınar'ın tabiriyle "hayat şekilleri"nin arkasında zihinlerde, rûhlarda, zevk ve estetikte vücûd bulmaya başlayan yeni kabuller, genel-geçer tercihler söz konusudur. Bu değişimin kültürel arka plânında çağa damgasını vuran 'hâkim fikirler' vardır. XIX. Asır bütün batıda olduğu gibi Osmanlı'da da 'kaos' çağıdır. Tarih ilminin ortaya koyduğu çalışmalar bugün bize Osmanlı'nın bu çağa hazırlıksız yakalandığını göstermektedir. Kanaatimize göre Beşir Fuad kadar Osmanlı'nın bu son devresini şahsiyetinde yansıtan, devrinde yaşanan kaosu bu kadar açık bir şekilde aksettiren bir başka şahıs yok gibidir. Onun ilmî ve edebî mücadelesinin kronolojisi, aslında, medeniyetler kavşağında sık sık yolunu bulmaya

* M. Orhan Okay, *İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti Beşir Fuad*, Dergâh yay. İstanbul, 1969.

çalışan Türklerin tereddütlerinin kısa bir tarihçesi, özlü bir numûnesidir. Kelimenin ilk mânasıyla bir edebiyatçı olmayan fakat edebiyatı iyi bilen bu şahsiyetin, ilim, fen, fikir, sanat, zevk ve estetiğimizin disipline edilmesinde gözardı edilemeyecek bir tesiri vardır.

Bilindiği gibi Beşir Fuad şiir, hikâye, roman ve tiyatro sahasında telif eserler veren bir edip değildi. Bu bakımdan, eserler ya da eser sahipleri dikkate alınarak vücûda getirilen edebiyat tarihleri, antolojiler veya ders kitapları için Beşir Fuad ehemmiyeti olmayan isimlerden biri durumundadır. Onun eser verdiği türlere bakılacak olursa, müsbet ilimlere, devrinde pek moda olan lisan bahislerine, askerlik fennine dâir birtakım tercümelere, batı medeniyetini vücûda getiren felsefî arka plânın ortaya konulduğu bazı fikir akımlarının, münakaşa ve tenkide dâir meselelerin çoğunlukta olduğu görülecektir. Bu haliyle Beşir Fuad, edebiyatın haricinde sayılabilecek, en azından bir şâir ve nâsir gibi kendisini edebiyat tarihi araştırmaları ya da edebî incelemelerin potasında ele alınabilme imkânını sağlamamaktadır. Orhan Okay'ın Beşir Fuad'ı, felsefe, tenkid, fen ve öteki müsbet ilimlerin kanalından hareketle edebiyata varan bir çalışmadır. O, hep batıya doğru giderek doğuyu bulmuştur. Bu araştırmanın kanaatimize göre en ehemmiyetli yönlerinden birisi bu taraftır.

Edebî metinler, tıpkı bir Karagöz oyununda olduğu gibi suretlerin perdede görünen şekilleri, yansımalarıdır. Halbuki bu suretlerin bir hazırlanışı, ustalıklı perdeye aksedilmesi, müzikle, mizansenle ve bir temâşâ terbiyesi içinde takdimi söz konusudur. Edebiyat tarihçisi, edebî incelemeye soyunan kişiler, perdedeki suretler kadar, perde arkasındaki faaliyetten de haberdar olmak zorundadır. Orhan Okay'ın *Beşir Fuad*'ı perdenin arkasındakileri deşifre etmek arzu ve gayretinin mahsulüdür. Orada cereyan eden hadiseler, çekilen zihnî ve fikrî ıstırap, cehdedilen gayret ve teşebbüs, bize câzip gelme de hakikati ortaya koydukları için mühim ve vazgeçilmez durumundadırlar.

Beşir Fuad, Yenileşme Devri Türk Edebiyatı'nda Kemalpaşazâde Said ve Ali Kemal'le birlikte, tenkid ve münakaşa vadisinde edebî eser sahibi olmayan grubu temsil ederler. Onların tesirleri, -zaman zaman harareti yüksek münakaşalara vesile olsa da- tenkit ve yol göstermek şeklinde tezahür etmiştir. Bu bakımdan bu imzaların edebiyatımızın disipline edilmesinde bugünkü nesillerin çıkarabileceği birçok ders vardır. Beşir Fuad, ilmî hakikatlerin edebî hakikatlere dönüşmesini isteyen bir düşüncenin sahibiydi. Bu bakımdan romantiklerin amansız düşmanı oldu. Victor Hugo'nun Fransa'da yükselttiği romantizmin bayrağı, Tanzimat'la birlikte tercüme bir edebiyat vücûda getirmeye başlayan ediblerimizin elinde bu coğrafyada da mümessilini bulur. Özellikle Abdülhak Hâmid ve Recâizâde Mahmud Ekrem'de bir 'gözyaşı edebiyatı' hüviyetine bürünen romantizm akımı karşısında, bir ilim mistiği olan ve batı edebiyatını iyi bilen, fakat

edebiyatın hayal çenderesinden çıkmasını isteyen Beşir Fuad'ı bulur. Realist ve natüralistlerde olduğu gibi müsbet ilimlerin kurallarını edebiyata taşıma gayret ve arzusunun güder. Bu yolda acımasız tenkidlerde bulunur. Edebiyatımızda realizmin ve natüralizmin neşv ü nemâ bulmasında Beşir Fuad'ın azımsanmayacak bir tesiri vardır.*

Orhan Okay'ın *Beşir Fuad* adlı çalışması, 'XIX. Asırda Türkiye'de İlmî ve Edebî Faaliyet' adlı giriş kısmıyla başlıyor. Bu bölümde Hoca, yukarıda 'kaos' devri olarak nitelendirdiğimiz XIX. asrın Osmanlı'daki panoramasını çizer. Özellikle fen, hendese, riyaziye, tıp gibi müsbet ilimler, askerlik ve yabancı dil gibi gündemini her zaman muhafaza eden ilimler yanında, moda, müzik, tiyatro, edebî haz ve estetik, kısaca hayat şekillerindeki değişikliklerle beraber dikkatlere sunar. Bu devrin kültürel, zihnî ve fikrî sancılarını temsil eden Ahmet Cevdet Paşa, Münif Paşa, Şinasi, Ali Süavi, Ziya Paşa, Namık Kemâl, Recaizâde Mahmud Ekrem ve Abdülhak Hâmid üzerinde durur. Yukarıdaki imzalar kendi vadilerinde bu geçiş devri buhranının temsilcileridir.

Beşir Fuad'ın yaşadığı devre kadar Osmanlı'nın yaşadığı medenî ve kültürel atmosfer zikredildikten sonra çalışmanın birinci bölümünde onun hayatı çok kıt bilgiler ışığında fakat hiçbir teferruat ihmal edilmeden gözler önüne serilir. Bu bölümde Hoca'nın referansları, müracaat ettiği kaynaklar, bu tür çalışmalarda bilginin nerelerde aranması ve elde edilen bilgilerin nasıl değerlendirilmesi gerektiği hususunda bugünün araştırmacıları için sayısız dersler vardır. Beşir Fuad'ın ailesinin iktisadî durumundan, onun harcadığı paraya kadar, tahsil ve askerlik senelerinin, seyahatlerinin, münasebette bulunduğu askerî, ilmî ve edebî mahfilleri, özel hayatının izlenebilen kısımlarını, sefahatını, yazı hayatının safhalarını, yazdığı gazete ve mecmuaları ve bu yazıların muhtevalarını dikkate alarak onun rûhî şekillenmesini, ferdî iflas ve cinnetini, intihara varacak akıbetinin ipuçlarını yakalamaya çalışır. Bu takipten anladığımız kadarıyla Beşir Fuad hayata hemen her zaman ilim ve hakikat penceresinden bakmaya çalışmıştır.

Daha sonra Beşir Fuad'ın tahsil hayatı üzerinde teferruatla duran Hoca, özellikle onun Maçka ve Pangaltı askerî idâdisinde okuduğu senelerde söz konusu okulların müfredatını vererek hem maarif tarihimize bir kapı açıyor hem de Beşir Fuad'ın bu dönem içinde daha çok hangi dersleri aldığını dikkatlere sunuyor. Bu tablo bize müsbet ilimlerin daha ağırlıkta olduğunu göstermektedir. Bu bölümde okutulan derslerin yanında, onları okutan hocaların da ehemmiyetine işaret edilmiştir. Yine aynı bölümde daha önce Mehmet Kaplan'ın Tefik Fikret çalışmasında denediği Ernest Kretschmer'in *Beden Yapısı ve Karakter* adlı kitabındaki usule dayandırılan, beden yapısının karakter üzerindeki tesiri konusu ele alınmıştır. Beşir Fuad'ın beden yapısı ile karakteri üzerinde bir ilişkinin bulun-

duğu dikkatlere sunulmuştur. Özellikle şu ifadeler Hoca'nın farklı bir dikkatinin, ancak tecrübe edildikten sonra vücut bulduğunu göstermektedir:

"Bu beden yapısına tekabül eden karakter siklotüm'dür. Siklotüm mizacın Beşir Fuad'a tatbik edilebilecek tipi faal, becerikli ve amelî tipidir."⁽¹⁾

Bu dikkat daha önce Kaplan tarafından Tevfik Fikret'e tatbik edilmiş olsa da, bir edebiyat araştırmacısının diğer bilimlerden hangi ölçülerde yararlanabileceğini göstermesi açısından mühimdir. Hoca'nın bu teşebbüse "Beşir Fuad'ın Beden Yapısı ve Karakteri Üzerine Bir Deneme" adını vermesi onun ilmî esaslara ne kadar bağlı kaldığını göstermektedir. Zira Kretschmer'in kitabında ve diğer psikolog ve psikanalistlerin elde ettiği bulguların yüzde yüz bir doğruluğa tekabül etmediği anlaşılmıştır

Hoca'nın, sonradan biz öğrencilerine taşıyacağı ilmî disiplinin daha en başından hangi safhalarda olduğunu görmek, bizi hem hayrete düşürmekte hem de onun talebesi olmak hasebiyle ne kadar şanslı olduğumuzu hatırlatmaktadır.

Mehmet Kaplan'ın "bir roman konusu olacak kadar enteresandır" dediği "Beşir Fuad'ın İntiharı" bahsinde Hoca, bu intiharı bütün ayrıntılarıyla bir film şeridi gibi dikkatlere sunar. İntihardan sonra bu hadisenin efkâr-ı umûmiyedeki aksü'l-amelini gözler önüne serer. Görülür ki, onun intiharı bir cinnet anı değildir. Şuurlu, önceden bütün ayrıntıları hesaplanmış düzenli ve karar verilmiş bir akıbetir. Acı duymamak için vücuduna kokain zerkeden ve damarlarını kesen bir insan için ölümden vazgeçmek her zaman mümkündür. Onun bu kararlılığı ve trajik sonu intihar duygusunun insanımız tarafından kabul edilebilirliğini sınan bir deneme olduğunu düşünebiliriz.

Çalışmanın ikinci bölümü Beşir Fuad'ın kısa ömründe vücuda getirdiği eserlerine ayrılmıştır. O'nun daha çok müsbet ilimlerle, dil ve askerlik bahisle-riyle, edebî ve felsefî eserler verdiğini görüyoruz. "Victor Hugo" ve "Voltaire" adlı biyografileri kanaatimize göre, devir itibarıyla bu yolda yazılmış en yetkin eserlerdir. "Mektubât ve İntikâd"ı kadar edebiyat tarihimiz için mühim eserlerinden biri de "Şiir ve Hakikat" adlı yazısıdır. Gerek Selânikli Fazlı Necib'le mektuplaşmalarından doğan "Mektubât'ta ve gerek Nâci ile ortak vücuda getirdikleri "İntikâd'da Beşir Fuad'ın dikkate değer bir nesir uslûbuna sahip olduğunu görüyoruz.

Kitabın üçüncü bölümünde Beşir Fuad'ın Türk ediblerine tesiri ele alınmıştır. Edebî eser vermeyen bir yazarın edibler üzerinde üstelik bizzat eser bazında tesir etmesi mühimsenecek bir durumdur. Esere yazdığı takrizde bu hususa işaret eden Mehmet Kaplan; "...Beşir Fuad, şiir, tiyatro, roman ve hikâye yazmadığı için, şimdiye kadar, adı fazla duyulmuş bir insan değildir. Fakat o fikir ve ten-

1. Beşir Fuad, s. 72.

kit tarihi bakımından, Tanzimat devrinin en dikkate değer simalarından biridir. Bu son derece dürüst, ateşli bir mizaca ve matematikçi bir kafaya sahip olan genç şubay, mübalağasız olarak denilebilir ki fikirleriyle son çağ Türk edebiyatında bir devri kapatarak yeni bir devir açmıştır."⁽²⁾

Orhan Okay'ın *Beşir Fuad*'ını kanaatimize göre en iyi özetleyen, *Beşir Fuad*'ın edebiyatımızdaki yerini, ehemmiyetini dile getiren bu bölümdür denebilir. Onun tesir ettiği ediblerin listesinin uzunluğuna bakılırsa bu devirde etkisine almadığı hiçbir kalem sahibi kalmamış gibidir.

Beşir Fuad, aslında bizim uzun asırlar boyunca ihtiyacını hissettiğimiz, felsefî açlığımızın zuhur ettiği, hazırlıksız fakat asırların tecrübesini yaşamaya gönüllü, akıbeti trajik olan bir 'kurban-beden' dir. Beşir Fuad'ın Türk kültür hayatında yarattığı sarsıntı sonraki yıllarda daha küçük ölçekte de olsa, Sadullah Paşa, Baha Tevfik, Tevfik Fikret ve Abdullah Cevdet'te kendisini gösterecektir.

Orhan Okay'ın *Beşir Fuad*'ı, sadece mevzuun ve şahsiyetin ilgi çekici ve trajik akıbetinin uyandırdığı merakla değil, onu edebî ve akademik kıstaslar içinde edebiyat âlemine takdim eden kalem sahibinin de gayretiyle daha uzun yıllar kültür hayatımızda bir 'kaynak eser' olma özelliğini koruyacaktır.

2. Beşir Fuad, s. 7-8.

NİÇİN BEŞİR FUAD?..

YILMAZ TAŞÇIOĞLU

Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi

"Beşir Fuad incelemesini başkasının değil de benim yapmış olmama zaman geçtikçe daha çok seviniyorum" dediğini ilk duyduğumda bunu ne için söylediğine karar veremedim. Tavrında önemli işler başarmışların mağrur havası, benini öne çıkaracak gizli bir eda mı var diye baktım. Sanki belli belirsiz bir savunma duygusuyla konuşuyordu. Karşısındakini, "niçin siz ve niçin Beşir Fuad?" sorusuna yüzlerce kez muhatap olduğuna inandıracak bir alışkanlık hali vardı konuşmasında. İnsanların, kendisinin kişiliği ile Beşir Fuad'ın arasında bulunan kontrasa dikkat etmelerinden hoşnut görünüyordu. Ama bundan daha çok, bu zıtlığa rağmen konusunu tam bir objektiflikle ve eksiksiz incelemiş olmanın memnuniyetini yansıtıyordu.

Bu memnuniyet, yukarıdaki cümleyi "Başkalarının elinde, subjektif yargılarla, muhtemelen kötü bir çalışma ortaya çıkardı" şeklinde tamamlarken hem daha netleşiyor, hem de savunma duygusu kesin bir zafer göstergesine dönüşüyor. Kendisinden önce Beşir Fuad üzerine yapılan çalışmalar arasındaki Ahmed Midhat'ın, Lütfi Erişçi'nin ve Güzin Dino'nun incelemelerinde görülen tek yanlış tutum ve bu tavrın bugüne kadar Türk aydınları arasında varlığını sürdüreğeli onun yukarıdaki hükmünü doğrulayan en büyük delildir. Gerçekten de Beşir Fuad, "ya inancını kaybetmiş, dinsiz, materyalist binaenaleyh merdud bir adamdır veya yine materyalizmin ve müspet ilim zihniyetinin mübeşşiridir, dinî taassubun yıkıcısıdır, binaenaleyh takdire layık bir insandır" şeklindeki iki zıt anlayıştan birine yaslanarak ele alınma kolaycılığıyla karşı karşıya kalmış, yahut bütünü unutulup gitme tehlikesiyle. Oysa ona göre Beşir Fuad'ın ne bu zıt hükümler arasında bulunabilmesi kolaydır; ne de unutulup gitmesini vicdan kabul eder.

Devrinde dört beş yıllık bir yazı hayatına rağmen büyük şöhret kazanmış, Recaizade Ekrem ve Muallim Naci başta olmak üzere bir çok önde gelen edebiyatçısını fikirleriyle etkilemiş, pozitivizme aşırı bağlılığıyla kendisinden sonra gelen Türk maddecilerine öncülük eden bu aykırı adamın şüphesiz en ilgi çeki-

ci yanı "zaman bakımından ani, mahiyet bakımından sebepsiz ve şekil bakımından dikkate şayan" intihardır. Kendisini konuya yönelten ilk özelliğin de bu olduğunu belirtiyor. Dünya görüşü ve benimsediği kültürel atmosfer bakımından olumsuz çağrışımlara sahip bir olgu olan intihar, onun araştırmacı yanını harekete geçirmiştir. Çünkü "intiharın olduğu yerde bir problem var demektir", hele bu bir "aydının intiharıysa..."

Buna rağmen Beşir Fuad'ın intiharını, belki de intihar'ın kendisini tanımlamakta zorluk çeker, "Dini kültürünün zayıflığı... Fikirlerinin aykırılığı yüzünden yalnız bırakılmışlığı... Olağanüstü zekanın meydan okuyuşu..." Burada biraz Ahmed Midhat'a yaklaştığı, babacan bir tavrıla bunun ibret alınması ve bir daha yaşanmaması gereken bir olay olduğunu düşündüğü muhakkak olduğu halde metne yansıtılmamaya özen gösterdiğini anlamak zor değil. Ancak objesiyle özdeşleşecek kadar yakınlaşan genç bir araştırmacının bu enteresan olay karşısında duygu dalgalanmasına tutulmaması düşünülemez. Hele üzerinde çalıştığı günlerde, kendisinin de Beşir Fuad'ın intihar ettiği yaşta bulunması bu dalgayı büsbütün şiddetlendirir, "içinde bulunduğum otuz beşinci yaşımı çabucak geçmek istedim!" Konusunu oluşturan kişiyle kendisi arasındaki diğer ilgi çekici bir benzerlik de her ikisinin de kendi görüşlerine zıt olsa bile inceledikleri kişiyi (Beşir Fuad-Victor Hugo; Orhan Okay-Beşir Fuad) objektif bir şekilde değerlendirmesi olmalıdır. Üstelik konularına sempatiyle yaklaşarak: "Victor Hugo vefat edeli bir hayli oldu. Şimdiye kadar mesleğine itiba edenlerden hiçbirisi Türkçe tercüme-i halini kaleme almadı, böyle bir dahinin sergüzeştinin meçhul kalmasına vicdanım kail olmadığından böyle bir cürette bulunmağa mecbur oldum." diyen Beşir Fuad'a karşılık o, "Bu konuyu seçmiş olmaktan memnunum. Kaybolmuş bir adamı adeta bir kuyunun dibinden çıkarmak, yeniden hayata kavuşturmak gibi geldi bana." der. Ona ve intiharına "kötü yola düşmüş evladına acıyan bir baba gibi acıdığını" belirtir, "iradesinin güçlü olması beklenirdi" sözleriyle hayıflanmasını bütün bütün gözler önüne serer.

Sadece ölüm şekliyle bile Türkiye'de Tanzimat'tan sonra yaşanan kültür ve düşünce trajedisinin en somut örneklerinden birini sergileyen, "hayatımıza getirmek istediği en mühim değişiklik müspet ilim zihniyeti ve münakaşa adabı" olan Beşir Fuad'ın monografisinin kendisine sempatiyle yaklaşan müşfik bir araştırmacı tarafından ve yine kendisinin getirmek istediği soğukkanlı bir gerçekçilik ve tarafsızlıkla yapılmış olması hem onun, hem de kültür dünyamızın adına bir talihtir.

SANAT VE EDEBİYAT YAZILARI

DOÇ. DR. MEHMET TEKİN

Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Bu yazıyı kaleme almamızdaki asıl gaye, Prof. Dr. Orhan Okay'ın *Sanat ve Edebiyat Yazıları* adlı eserini değerlendirmektir. Ancak, bu eseri ele almadan önce, Orhan Okay'ın "kalem" ve "ilim" erbabı olarak bazı yönlerini belirlemeye gayret edeceğiz.

Dost gözüyle...

Orhan Okay denilince, "nezih" bir insanın portresini hatırlarım: Bu portrenin iki bariz çizgisi, sıcaklığı her an hissedilen "samimiyet" ile onu bütünleyen "hoşgörü"dür şüphesiz. Akif'in "sessiz yaşadım" sözünde çiçeklenen sadelik anlayışını hayat düsturu bilen Okay'ın, kim ve nasıl bir insan olduğunu, birtakım sıfatları sıralayarak anlatmayacağım. Buna gerek de yok zâten. Ancak bir noktayı da söylemeden geçemeyeceğim: Orhan Okay, kelimenin tam anlamıyla, bir gönül ehlidir. O, bu yönüyle muhatabına hep huzur ve güven vermiştir deyebilirim. Doğrusunu söylemek gerekirse: Onu tanımak, onun "rahle-i tedris"inden geçmek, onun yapıcı/yönlendirici tavsiyelerini dinlemek, benim için bahtiyarlık vesilesi olmuştur. Aşağıdaki satırların, bu bahtiyarlığın -daha doğrusu bir borcun- bedeli olarak düşünülmesini isterim.

Notlar... noktalar...

Orhan Okay, ele aldığı meseleye önyargısız, incelemeye tâbi tuttuğu kişiye dost gözüyle bakan bir ilim adamımızdır. Bugün o, hükümlerine güvenilir biri olarak görülüyorsa, bunda, söz konusu bakış tarzının rolü vardır. Bu roldür ki, bize, başka bir dünyanın, bir başka zamanın insanı olan Beşir Fuad'ı sevdirmiş, onun dramını hazırlayan sebepler üzerinde düşünmemizi sağlamıştır: Beşir Fuad'ı, sonu gelmeyen bir "manevî gurbet"e mahkum eden, biraz da içinde yaşadığı toplum değil midir? Bunu enine boyuna düşünmemiz gerekir. Okay'ın hazırladığı *Beşir Fuad*⁽¹⁾ adlı monografinin bize ulaştırdığı mesaj burada yatmak-

tadır. Bu toplumun Beşir Fuad gibi aydınları kaybetmeye değil, kazanmaya ihtiyacı vardır. Unutmayalım ki, Beşir Fuad, şayet bazı kişisel zaafılarından arınıp "bedbaht" ve "trajik" sona mağlup olmasaydı, muhtemelen selâmet yolunu bulacak (çünkü o bir arayışın adamıydı) ve yine büyük bir ihtimalle yakınçağ Türk düşüncesine imzasını atacaktı. Ahmed Midhat'tan Baha Tevfik'e kadar uzanan çizgide bir çok aydınımız üzerinde tesir bırakan Beşir Fuad, hangi cepheden bakılırsa bakılsın "entelektüel" denmeye lâyık bir kişidir. Orhan Okay'ın söz konusu eseri, hem Beşir Fuad'ı yeni nesillere tanıtmaya açısından, hem de ait olduğu monografi türü çerçevesinde orijinal bir çalışmadır.

Orhan Okay'ın *Beşir Fuad* gibi akademik karakter arzeden bir diğer eseri de *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*'dir⁽²⁾. Bu çalışma, medeniyet tarihimizin en önemli meselesi olan "doğu-batı çatışması"nın "en kesif" vaziyet kazandığı bir döneme, A. Midhat'ın nasıl baktığını, bu dönemde karşı karşıya kaldığımız meseleleri nasıl değerlendirdiğini dikkatlere sunmaktadır. Tarihimizin "kritik" bir ânında millî bünyemize musallat edilen batılılaşma meselesi karşısında, A. Midhat'ın uyanık zekâsını, müspet tavrını merak edenlere, bu kitap her zaman tatmin edici cevaplar verecektir. Ayrıca, batı medeniyetini değil, "sat-hî batılılaşma"yı reddeden, bunun yerine -mânası ve uyandıracığı imaj bakımından önemli olan- "terakki" anlayışını benimseyen A. Midhat'ın, her geçen gün ne kadar haklı olduğunu görüyoruz.

Orhan Okay'ın *Necip Fazıl Kısakürek*⁽³⁾ adını taşıyan eseri, şöhretli ve orijinal bir fikir adamımızı, seçkin bir şairimizi genç nesle tanıtır. Ancak daha önceki *Beşir Fuad* ile daha sonraki *Mehmet Akif* çalışmalarına kıyasla bu monografi, biraz zayıf kalıyorsa da, bunu, eserin içinde yer aldığı "Türk Büyükleri Dizisi"nin getirdiği çerçeve ile izah etmek gerekir. Necip Fazıl, Orhan Okay'ın gündeminde, bir başka çalışmanın konusu olarak yine yerini alacaktır, almalıdır da: Çünkü onun Necip Fazıl'la ilgili birikime sahip olduğunu biliyor, bu birikimi, orijinal tenkit ve tahlilleriyle değerlendireceğine inanıyoruz.

Mehmet Akif⁽⁴⁾ bugüne kadar bizde örneği az görülen bir çalışmadır. Akif, hakkında çok şeyler söylenmiş, lehinde ve aleyhinde değişik hükümler verilmiş bir şahsiyettir. Onun hakkında birtakım hükümler verilir, değerlendirmeler yapılırken, genellikle dış çerçeveye (düşünceye, ideolojiye) bakılmış, çerçeve içindeki Akif, bir bakıma asıl Akif, ihmal edilmiş, unutulmuştur. Orhan Okay, bu çalışması ile Akif'in gerçek portresini çizmekte, bu portrenin asıl eksenini oluşturan karakter cevherini ortaya koymaktadır: Karşımıza çıkarılan "idealist", "samimi", "dindar",

1. *Beşir Fuad*, Hareket Yay., İst. 1969, 243 s.

2. *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*, Atatürk Üniv. Yay., Baylan Mat., Ankara 1975, s. 442.

3. *Necip Fazıl Kısakürek*, KTB. Yay., Ankara 1987, s. 149.

4. *Mehmet Akif*, Akçağ Yay., Ankara 1989, s. 143.

“sanatkâr”, “vatansever”... gibi ölçülerle parçalanmış Akif değil, bunların hepsini karakter potasında eritip özümlemiş asıl Akif’tir. Karakter düzgünlüğü ayrıntıyı siler: Akif bu eserde, baştan sona doğru bir âbide gibi yükselmişse, ki öyledir, bunun sırrı, yine onun karakter yapısının sağlamlığında, güzelliğinde aranmalıdır.

Edebiyat ve Kültür Dünyamızdan (5) başlığını taşıyan kitap, adına uygun olarak “edebiyat” ve “kültür” dünyamızla ilgili yazılarla, mülâkat ve sohbetlerle şekillenmiştir. Yazıların çoğu, “deneme” sınırını aşıp “inceleme” özelliği taşımaktadır. Bunlar arasında, “İhtibah Romanı Etrafında” başlığını taşıyan yazı ile Necip Fazıl hakkındaki değerlendirmeleri sayabiliriz. Bu kitabın, edebiyat ve sanatla ilgilenenlere yararlı olacağına inanıyoruz.

Sanat ve Edebiyat Yazıları

Orhan Okay’ın eserlerini dikkatle okuyanlar, ondaki “zihnî” yanı, alelâdeye kaçmayan bir “vuzuh” anlayışını, akademik disiplinin sınırlarını yumuşatan lirik bir üslup tarzını, nihayet orijinal bir tahlil metodunu farketmekte zorlanmazlar. Bu özellikler, değerlendirmeye çalışacağımız *Sanat ve Edebiyat Yazıları* (6) nı şekillendiren makaleler seviyesinde de dikkati çekmekte; hatta, makalenin kendi yapısından gelen “teksifi” ve “ekletkik” olma endişesinin verdiği hava ile söz konusu özellikler daha belirgin bir vaziyet kazanmaktadır. Orhan Okay, ele aldığı meseleyi, seçilen takdim tarzı (inceleme, makale, deneme vs.) çerçevesinde hakkıyla değerlendirmeyi biliyor, meseleleri ele alırken, muhtemel bir belirsizliği veya anlam kaymasını önlemek için bazı kavram, kelime ve ibareleri, hangi anlamda kullandığını “dipnot”larıyla açıklıyor. Her kalemin “kân” olmayan bu tasarrufun kabul görüp uygulanması halinde kazanan Türkçemiz, düşünce hayatımız olacaktır. Bugün nisbeten monoton bir vaziyet arzeden düşünce hayatımızın, özlenen dinamizmi kazanması için biraz cesarete, ama daha çok “vuzuh” a ihtiyacımız vardır. Dilimizi kavram kargaşasından, düşünce hayatımızı sisler bulvarından -âcilen- kurtarmamız gerekir.

* * *

Sanat ve Edebiyat Yazıları, Orhan Okay’ın 1969-1987 arasında çeşitli dergilerde yayınlanan makale ve denemelerinden yapılan seçme ile şekillenmiş bir eserdir. Eser, “Estetik-Güzel Sanatlar” ve “Edebiyat ile Eski-Yeni Edebiyatımız Üzerine İncelemeler” başlığını taşıyan ve birbirini bütünleyen iki bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümde yer alan 10 yazıda ağırlık, “estetik” ve “edebiyat” konuları üzerinde toplanmaktadır. Orhan Okay, “estetik” ve “edebiyat” kavramlarının rehberliğinde dikkatleri “sanat problemi” üzerine çekmek ister. Bu çerçevede kaleme alınan “Estetik ve Güzel Sanatlar”, “Edebiyatın Üstünlü-

5. *Edebiyat ve Kültür Dünyamızdan*, Akçağ Yay., Ankara 1991, s. 355.

6. *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, Dergâh Yay., İstanbul 1990, s. 234.

ğü”, “Edebiyatın Gücü”, “Edebiyatın Zaafı” gibi yazılar, sanat ve edebiyata ilgi duyanların, bir kelimeyle; işin özünü bilmek isteyenlerin yararlanacağı örneklerdir. Bu kabül yazılara, bizde -maalesef- pek az rağbet edilmekte, dolayısıyla edebiyatımız, önemli bir kaynaktan yeterince beslenememektedir. Halbuki bir edebiyatçının ayakta durması, bir edebiyatın gerçek anlamda fonksiyonel bir vaziyet kazanması için “estetik” e kesin ihtiyaç vardır. Çünkü edebiyat, -Okay’ın ifadesiyle- “sanatkârın iç dünyasında doğan ve orada ifadesini bulan mutlak zihnî ve derunî bir sanattır” (s. 16). Bir edebiyatçının, bu ifadede yer alan “sanatkâr”, “iç dünya”, “Zihnî ve derunî” gibi kavramlar üzerinde kafa yorması, zaruret bir yana, şarttır: Çünkü, alelâde “söz”ün can bulup “kelâm” a dönüşmesi, ancak bu kafa yormanın sonucunda mümkün olabilir. Estetik, sanatta tasarrufun kapısıdır. Bunu idrak etmediğimizden dolayıdır ki, bugün, sanatımız “görsel etkinlikler” etiketiyle “galeri” duvarları arasına hapsedilmiş, edebiyatımız, dilimiz, şiirimiz... seviyesizliğe mahkum edilmiştir.

Orhan Okay, 1. bölümde “estetik”, “edebiyat” ve “dil” in yanısıra “şiir” konusu üzerinde de durur. Bu konuyu ele alırken Mehmet Kaplan’ın “Her şiir kendine has olan formu ister” ilkesini “epigraf” olarak kullanan Okay, değerlendirmesini de bu yönde yapar ve şiirde “mısra”, “vezin”, “kafiye”, “mısra” unsurlarının konumunu inceler. İncelemenin bir diğer cephesini, “batılılaşma”, “eski/yeni” ve “millî edebiyat” meseleleri teşkil eder.

Bitmeyen senfoni: Divân şiiri

Divân şiiri, kendine has estetik örgüsü, zamanın kabul gören felsefesiyle şekillenen kendine has dünyası ve nihayet zekâ ile muhayyilenin mesut beraberliğinden doğan büyüklü havasıyla muhteşem bir şiir. Orhan Okay, eserinin genel yapısı içinde, hemen her fırsatta bu kaynağa işaretler göndererek okuyucunun zihninde, divan şiirine karşı müspet bir eğilimin doğmasına zemin hazırlar. O, bu tasarrufuyla divan şiirinin, bütün kapalılığına rağmen sevebileceğini, anlaşılıp yararlanılacağını söylemek ister. Unutmayalım ki, “anlaşılmayan şiir yoktur” (Tanpınar); onu anlamak istemeyenler vardır. Yine “Şiirde bazı kısımların şüpheli ve belirsiz kalması bir hatâ ve bir kusur olmak şöyle dursun, tersine, şiirin güzelliği bakımından çok lüzumludur” diyen Haşım, her zaman haklıdır. Bu haklılığın büyük kısmının -mahiyetine binâen- divân şiirine tahsis edilmesi gerekir: Zira, zekâ testi olmaya müsait bir şiir değildir o.

Orhan Okay, eser genelinde fırsat buldukça göndermeler yaptığı divan şiirini, müstakil makaleler seviyesinde de ele alır. Bu konuda “Eski şiirimize yaklaşmak”, “Bâkî’nin Kanuni Mersiyesi’ne dâir” ve “Nef’î’nin şiirlerinde ses unsuru” başlığını taşıyan yazılar, dikkati çeken örneklerdir. Özellikle “Eski şiirimize yaklaşmak” makalesi, zeykle okunan, divan şiirini, yenilenmek bilmeyen “ka-

dim” tarzlarıyla değerlendirmeye çalışanlara anlamlı ikazlar gönderen güzel bir makaledir. Çoğu edebiyat tarihçileri gibi Şeyh Galib’i, divan edebiyatının son büyük temsilcisi olarak gören Okay, onun etrafında bu şiiri, şöyle değerlendirir:

“Eski sanatlarımızın arabesk süslemeleri kadar, saraylarımızın ve evlerimizin dışarıya kapalı oluşları kadar, tasavvufî ve dinî hayatımız kadar girift, içine kapalı, adetâ sır vermez bir dünya olan bu şiir, Galib Dede’den sonra, hayat ve sokağa açılma denemesiyle sanki bütün büyüsunü kaybetmiş gibidir”(s. 82).

Bugün divan şiiri, kendisi için meziyet olan kapalılık yönü dolayısıyla zaman zaman eleştirilmekte, hatta, lâıyk olmadığı halde hor görülmektedir. Bunun sebebini, sadece Tanzimatçıların temelsiz iddîalarıyla, Gölpinarlı’nın malum ithamlarıyla açıklamak, kolaya kaçmak olacaktır⁷⁾. Çünkü meselenin böyle bir noktaya gelmesinde, çeşitli sebepler rol oynamıştır:

“Divan edebiyatının ilgi kaybetmesi şüphesiz sadece bu hususların doğduğu bir hâdise değildir. Tanzimat’tan beri gitgide değişen toplum yapısı, ikinci meşrutiyetten sonra hızlanan dilin sadeleşmesi nihayet Cumhuriyet’ten sonra yazı sisteminin değişmesi, hâliyle bu şiiri gittikçe bizden uzaklaştırdı. Bir arkeolojik kalıntı gibi bir kaç mütehasşsın anlayışına ve lise kitaplarında çok sınırlı bir kaç örnekten alınabilecek bir zevke terkedildi. Devletin kültür politikası da bu akımı sürükleyici ve destekleyici bir güç oldu”(s. 83).

İhmal, kasıt veya bilgisizlik... adını ne koyarsak koyalım: Divân edebiyatımız, bugün haketmediği bir itham ve hoşgörüsüzlükle, entellektüel yapısına ters düşen bir ilgisizlikle karşı karşıyadır. Onu, bu durumdan kurtaracak olanlar, şüphesiz ki, bu şiirin dünyasına yakın duran zevk sahipleri olacaktır. Buradaki “zevk sahipleri” ibaresini, müspet ve yaratıcı anlamda kullandığımızı, en azından, divan şiirini -Okay’ın ifadesiyle- “bir arkeolojik kalıntı gibi” görmek istemeyenleri kasdettiğimizi belirtmek isteriz. Divan şiirine bakış tarzımızın âcilen “revizyon” a ihtiyacı vardır. Tanpınar, bu yöndeki işaretini hayli zaman önce vermişti. Bu işarete rağmen hâlâ “aruzcu-mısracı-mazmuncu” çizgide kalmış ve modern usullerden gidasını alan bir tahlil ve tenkit anlayışına varamamışsak, kabahat bizimdir. Zor mazeret olamaz; her güzel ve büyük şiir, kendini saklamak ister. Onun büyüsunü, sırrını çözmeye çalışmak gerek. Dil ve kültür kopukluğu yüzünden, bugün, âdetâ bir “muamma” gibi karşımızda duran divan şiirimizi, modern usullerle beslenen tahlil, tenkit ve incelemelerle yeni nesillere sevdirebiliriz. İlk elde, bizi rahat düşünmekten alıkoyan ön-yargılarımızdan sıyrılmamız gerekir. Bu açıdan baktığımızda, Orhan Okay’ın “Bâkî’nin Kanuni Mersi-

7. Nitekim Gölpinarlı, 1945’lerin havasında kaleme alınan *Divan Edebiyatı Beyanındadır* adlı eserinde yer alan ithamların haksız olduğunu söylemiş, divan şiirine yeni bir gözle bakmanın gereğine işaret etmiştir. (A. Gölpinarlı, “Divan Edebiyatı Müzesi’nin tarihçesi ve “Divan Şiirinden Günümüze Kalanlar”, *Milliyet Sanat Dergisi*, nr. 165, 2 Ocak 1976).

yesi’ne Dâir” yazısını, taze bir başlangıç olarak görebiliriz. Önyargının, gerçeği ve güzellikleri görmeye nasıl bir engel teşkil ettiğini merak edenlerin bu yazıyı okumalarını isteriz. Ayrıca bu “zemin”i “divan yolu” sananların, Okay’ın yazısından ders alacaklarını ümit ediyoruz.

* * *

Pek az milletin edebiyatı, yeni edebiyatımız kadar siyasi, sosyal ve ekonomik boyut taşır. Tanpınar’ın güzel teşhisiyle bir “kriz” döneminde şekillenmeye başlayan yeni edebiyatımız, bu “kriz” döneminin meselelerini kucaklamaya, onları anlatma ve açıklamaya -bir bakıma- mecbur olur: Şair ve yazarlarımızın ideoloji ve fikrin terbiyesinden geçip, kutsal bir “cemiyet mistiği” etrafında dönüşlerinin sebebini, biraz da bu “kriz” döneminin havasıyla açıklamak gerekir. Bizim siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yapımızı ciddi ve kapsamlı bir çerçevede incelemek, araştırmak isteyenlerin yolu edebiyat türlerinden -özellikle romandan- geçecektir. Ortada böyle bir gerçek mevcut iken, edebiyatımızın bu katkısı, pek az dikkate alınmıştır. S. Ülgener’in çalışmaları, edebiyat ile toplum yapısı arasındaki ilişkiyi araştıraraklar için rehber olacak niteliktedir. Ancak Ülgener’in -kısmen Erol Güngör’ün- işaretine rağmen, bu kabil çalışmalara istekli olanların sayısı insanı ferahlatacak seviyede değildir. Gönül ister ki, çeşitli alanlarda kendini kabul ettirmiş ilim adamlarımız; romanımızı, şiirimizi, kendi açılarından incelemeye, yorumlamaya çalışsınlar, elde ettikleri verilerle toplumumuzun tarihine, sosyal hayatına ayna tutsunlar. Bu açıdan baktığımızda, Orhan Okay’ın “İktisatıta Millî Düşünceye Doğru ve Ahmet Mithat’ın Çalışmaları” adlı makalesi, üzerinde durulması gereken güzel bir örnek olarak dikkatimizi çeker. Makale, kitabın en kapsamlı ve en çok emek verilen yazısıdır. Okay, ilk elde iktisatçıları ilgilendirmesi gereken bir konuyu, takdire değer bir yaklaşımla, vukufle ele alıyor, üstelik, edebî örneklere şartlanmış okuyucuya, “iktisadî” bir yazıyı zevkle okutuyor. Bunu, onun, 1. A. Midhat’ı yakından tanıyışıyla, 2. İfade etme, inandırma maharetiyle izah edebiliriz. Yazı, A. Midhat’a olan hayranlığımızı, takdir duygularımızı tazeliyor. Bugün “liberalizm”, “tekerciliğin önlenmesi”, “serbest rekabet”, “bürokrasiyi azaltma” ...gibi konuları, kendi keşifleriymişcesine pazarlamak isteyenlerin, bağlı bulundukları “devletçilik” kompleksi ile söz konusu ekonomik ibareleri siyaset kitaplarına alıp almamakta tereddüt edenlerin, A. Midhat’tan alacakları epeyi ders vardır. Aslında onun bitmez tükenmez enerjisine, kompleksten arınmış ideal milliyetçiliğine, misyonuna hepimiz muhtacız.

* * *

Sanat ve Edebiyat Yazıları’nın yaklaşık yarıya yakın bölümü yakın dönem şair ve yazarlarıyla ilgilidir. Orhan Okay bu bölümde, Tevfik Fikret, Mehmet Akif, Ahmet Haşim, Yahya Kemâl, A. Hamdi Tanpınar ve Peyami Safa etrafında birtakım değerlendirmeler yapar. “Tevfik Fikret ve Şiir Sanatı” adlı yazıda,

şairin “şiiir estetiği” üzerinde durulur ve sanılanın aksine onun, bazı şiirlerinde “kılı kırk yaran bir kuyumcu dikkati ve itinası ile” (s. 141) çalıştığı belirtilir. Tevfik Fikret dendiğinde onun Akif’le çatışmasını hatırlamak veya hatırlatmak, adeta bir “vecibe” gibi oldu. Yeni nesiller, “zangoç” ve “molla sırat” sıfatlarıyla onları, bir “muvazaanın çocukları” gibi tanıdı. Daha doğrusu eski nesiller, sonu “nedamet”e varan talihsiz bir polemik’in sahipliğini yaparak onları böyle tanıttı. Fikir dünyamıza fevkalade katkısı olmayan bu tanıtma sırasında her iki simamızın şair yönü, ya kerameti mensuplarınca tayin edilen maksatlar uğruna heder edildi, yahut unutuldu... Halbuki onlara şöhret yolunu açan, unutilan bu yönleridir. Orhan Okay, “Tarih-i Kadim Münakaşaları Dışında Tevfik Fikret ve Mehmet Akif” yazısında, her iki şairimizin edebî değerini araştırır, mukayese eder ve “dost gözüyle” şu sonuca varır:

“Akif’le Fikret’i sadece bu çerçeve içinde mukayese ettiğimiz zaman hangisi daha şiirdir, hangisi şiirden daha uzaktır diye sorulabilir. Eğer şiir, şiir duygusu, kelime seçimi, formda mükemmellik veya bir şiir dilinin teşekkülü ise Fikret’in daha disiplinli bir şair olduğuna hükmedebiliriz. Ama gençliğin görevleri, kadın hakları, ahlâk, cemiyet problemleri gibi ister istemez didaktizme kayan konularda, Fikret’in daima mücerret planda kalmış düşüncelerine karşı, Akif’in hayattan getirdiği müşahhas vâkıalar daha ikna edici daha tatmin edicidir.

Şiiri bir hassasiyetin tezâhürü olarak kabul edersek, her iki şairin farklı istikametlerdeki hassasiyetlerine işaret etmeliyiz. Yok, eğer “ben”i aşan, transandantal bir düşünce, duygu arıyorsak, bir çeşit cemiyet mistisizmi ile Akif zihnimizde büyüyecektir. Fikret’in

*Sen zanneder misin ki benim hep elemlerim
Heyhât ben nevâib-i eyyâmı inlerim*

mısralarına rağmen nevâib-i eyyâmı inleyen Akif olmuştur” (s. 158).

Bu “zarif” mukayeseyi, Akif’le ilgili iki yazı takip eder. Özellikle Akif’in şiirlerinde “şekil/muhteva münasebeti”nin incelendiği yazıda, bugüne kadar vazgeçilmez bir ısrarla, sadece “bir fikir adamı olarak” değerlendirmek istenen Akif’in, “nazım estetiği”ne hiç de yabancı kalmadığı belirtilir⁽⁸⁾.

Ahmet Haşim’in şairliği hâlâ tartışılır: O, sembolist mi, yoksa empresyonist midir? Orhan Okay, bu konuyu, (a) şairin şahsiyeti, (b) şiir geleneğimiz, (c) Fransız sembolizmi açısından ve “müşahhasan mücerrete” giden bir tahlil anlayışıyla ele alarak Haşim’in “sembolizmden çok empresyonizme yakın bir dil”i benimsediğini söyler.

Yahya Kemâl’in şiirini, bugüne kadar pek düşünülmeyen bir ölçüye göre

8. İnci Enginün’ün “Mehmet Akif’in Şiirlerinde Fikir ve Yapı” adlı yazısını da, şairimizin şiir estetiğiyle ilgilenenlere hatırlatmak isteriz (Hareket, nr. 24 Eylül 1981).

değerlendirir. Okay, Yahya Kemâl’in şiirlerinde “şahıs zamirleri”nin üstlendiği anlamları, çeşitli açılardan belirlemeye çalışır. Sonuç olarak yazı genelinde, Yahya Kemâl’in bir mizacın adamı olduğu, şahıs zamirlerinin, bu mizacın rengini dışı yansıtan birer ayna özelliği taşıdığı gerçeği ortaya çıkar.

Tanpınar’ın *Rüyalar* hikâyesi ile Peyami Safa’nın *Dokuzuncu Hariciye Koşusu* romanı üzerinde yapılan değerlendirmeler, eser denilen genel yapının estetik yönünü dikkate alan ve eseri, kendi mantığı içinde bize tanıtan iki güzel örnektir.

Sanat ve Edebiyat Yazıları, edebiyat, sanat ve kültür dünyamıza açılmış bir penceredir. Bu pencereden, bir medeniyetin pırıltılı dünyasına bakmak mümkün. Ama asıl önemli olan: Orhan Okay’ın, bilgiyi ve yorumu zarfılayan tahlilci ve terkipçi tavrıdır. Kitabı okuyanların, özellikle onun bu yönüne dikkat etmelerini isteriz.

TARİH DÜŞÜRME...

Tarih düşürme, en kısa tanımla, rakam yerine harf kullanılarak yapılan bir hesap tarzıdır. Medeniyetimizin orijinal bir dalını oluşturan tarih düşürme, biraz fantezi, ama daha çok zihnî ve estetik bir faaliyettir. Basit gibi görünen bu hesabın, mısra veya beyte tahvili hiç de kolay değildir: Vezin, kafiye, anlam ve hedeflenen tarihin uyumlu bir bütünlük meydana getirmesi gerekir. Bu noktayı dikkate alan kalem sahipleri, tipik bir olayın, güzel bir mimari eserin, yahut bir ölüm ve doğum haberinin tarihini düşerler. Sanat ile tarihin mesut birleşiminin meyvası olan tarih düşürmeler, edebî değerlerinin yanısıra sicil defterlerimiz gibidir.

Yukarıdaki satırları, sözü, Orhan Bey’in pek az bilinen bir yönüne değinmek için sıraladık. Klâsik kültürümüzün pek çok dalına ilgi duyan ve muhataplarını da bu yönde teşvik eden Orhan Bey, söz konusu ettiğimiz “tarih düşürme” sahasına da ilgi duymuş ve bu ilgisini, zaman zaman pratiğe döküp “Çam sakızı, çoban armağanı” kabilinden hediyeler sunmuştur. Bu hediyelerden biri, bana nasip oldu. Hikayesi şöyle: 1989 yılında bir oğlumuz olunca, adını, hiç tereddüt etmeden “Orhan” koyduk. Konuyu, Orhan Bey’e aktardığımızda, doğal olarak sevindi ve bu sevincini, Konya doğumlu adaşını, güzel bir beyitle ödüllendirerek gösterdi. “Tekin hanedanından Orhan’ın tarih-i vilâdetidir” başlığını taşıyan ve hem Osmanlıca, hem de bugünkü harflerle kaleme alınan, dolayısıyla Orhan Bey’in el yazı stiline ve tarih düşürmesine örnek teşkil eden metnin kopyası, aşağıdaki şekildedir:

*Ad bırak âlemde, târihin olur, hem cevherin
Kurb-i Mevlânâ diyüp dünyâyı dön Orhan Tekin
1414:5=1409*

SANAT VE EDEBİYAT YAZILARI'NI YENİDEN OKUMAK

DR. OSMAN GÜNDÜZ

Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Kimi eserler vardır ki ele aldığı konuyu işleyiş tarzı, üslûbu, dili ve nihayet bilimsel hüviyeti itibariyle türü içinde örnek gösterilir ve okunmaması bir eksiklik olarak kabul edilir. Zira bu gibi eserler, her okunduğunda insanda yeniden okuma isteği uyandırır ve kendine hayran bırakır. Bu yazıda tanıtmaya çalışacağımız *Sanat ve Edebiyat Yazıları* adlı eser* böylesi bir dikkatin ürünüdür.

Sanat ve Edebiyat Yazıları, hocam Prof. Dr. Orhan Okay'ın 1969-1987 yılları arasında muhtelif dergilerde yayınlanmış ve bir seçime tabi tutulduktan sonra bir araya getirilmiş deneme, inceleme türündeki 29 yazısından meydana gelmektedir. Söz konusu yazılar, Orhan Okay'ın iki farklı cephesine ışık tutuyor. Birinci cephesi, "kılı kırk yararcasına" titiz incelemeler sonunda sağlam hükümler getiren bir araştırmacılığı ve yorumculuğu; ikinci cephesi ise akademik kimliği itibariyle gözden kaçan, Okay'ın da mizacı gereği fazla öne çıkarmak istemediği sanatkar yanı. Eserde yer alan yazılar, özellikle deneme türünde olanları, bu dikkatle okunmalıdır.

Sanat ve Edebiyat Yazıları adlı eserde ele alınan konular, yalnız yeni Türk edebiyatı sahasında değil, sanat ve edebiyatın her şubesiyle ilgilenenlerin ilgisini çekecek ve merak uyandıracak temel sorunlara da ışık tutmaktadır. Zira Orhan Okay, ele aldığı konuya, bütün içindeki yerini tayin eden bir girişten sonra, önyargısız ve seviyeli bir üslûpla yaklaşır; meselelere tek yönlü değil, birkaç cepheden ve geniş bir perspektiften bakar; böylece zihinlerde oluşabilecek pürüzleri ortadan kaldırır. Yanlış anlamalara yer vermemek için kullandığı kelimelerin seçimine özen göstermesini, bilhassa hangi anlamda kullanıldığına dair bir not düşmesini, onun bu husustaki titizliğini gösteren küçük bir ayrıntı olarak kaydedelim. Bu itibarla eser, nasıl bir eleştiri sorusuna cevap araması yanında; araştırma yöntemi, üslûbu, dilin kullanımı, bilgilerin ayıklanması ve terkihi itibariyle araştırma yapacak olanlara bir model sunmak gibi iki yönlü bir fonksiyonu da haiz-

dir. Bu yazılarda dikkat çeken hususlardan birisi de Okay'ın, kuru bir araştırmacılığın ötesine gidemeyen pek çok akademisyenin ele almaktan kaçındığı konulara, samimi ve hoşgörülü üslûbuyla, objektif ve sağlam yorumlar getirmiş olmasıdır. Onun sık sık vurguladığı "hasbî olmak, yani meselemiz ne ise onun gerektirdiği doğruyu, iyiyi, güzeli ararken nefsimizden bir şeyler katmamak..." (s.12) düşüncesine sadık kaldığı yazılar okunduğunda daha iyi görülecektir.

Sanat ve Edebiyat Yazıları, "Estetik-Güzel Sanatlar ve Edebiyat" ile "Eski ve Yeni Edebiyatımız Üzerine İncelemeler" başlıklı ve birbiriyle bağlantılı iki ana bölümden meydana gelmiştir. "Kaba ideolojiler"iyle ve doktrinci bir anlayışla çağımız insanlarına "tek-yol"cu reçete sunanları sorgulayan "Çağa İthaf" adlı ilk yazıyı, birbirini bütünleyen beş yazı takip eder. "Birinci Bölüm"ün öteki yazıları ise edebiyat ve şiir, batılılaştırma, eski-yeni çatışması ve millî edebiyat sorunları gibi birbirine bağlı konulardır. Bunların ilki olan "estetik ve güzel sanatlar" adlı yazı, insandaki sanat ve güzellik duygusunun doğuşu, amacı ve edebiyatın güzel sanatlar içindeki yerini tayin eder.

Davranışları menfaat, gerçek, iyilik ve güzellik gibi dört kategoride toplanan Okay, menfaatin biyolojik hayatın devamı için gerekli olduğunu; diğerlerinin her insanda az çok bulunmakla birlikte, gerçek duygusunun özellikle ilim adamlarında, "diğergâmlık" olarak nitelediği iyilik duygusunun hayatlarını "ulvî gayeler için" feda edenlerde, güzellik duygusunun ise âlimler, veliler ve sanatkârlarda geliştiğini söyler. Ancak bu duygular saf olarak bir arada bulunmamasına ve birçoklarında azçok menfaat duygusu karışmasına rağmen yine de bu üç duygu, "idealde din duygusuyla ayniyet" kazanmıştır. Öyleyse güzellik duygusu, herşeyi sorgulayan insanı sonunda "mutlak yaratıcı olan" Allah'a götürecektir (s.14).

Güzelliğin konusunun bilimin alanına girdiğini söyleyen Okay, "Edebiyatın Üstünlüğü" başlıklı yazısında, sanatla ilgili pozitif ve negatif tanımların bolluğuna bakarak, estetik ve sanat bahislerini bilimsel ölçülere sokmanın pek de kolay olmadığına işaret eder. Bu tanımların insanları sanatın tanımsızlığında birleştirdiğini söylemesine rağmen bilinen yüzlerce tanıma bir tanım da kendisi ilâve eder: Ona göre sanat; "bir duygu veya bir düşüncenin maddî bir malzemeden veya sestem veya sözden faydalanmak suretiyle heyecan ve hayranlık uyandıracak şekilde ifadesi"nden başka bir şey değildir. Bunların içinde özellikle sanat eserinin meydana gelmesinde asıl faaliyetin ifade olduğuna dikkat çeker; ifadeyinin meydana gelmesinde asıl faaliyetin ifade olduğuna dikkat çeker; ifadeyin "duygu ve düşüncenin sanatkârane sentezi" olarak tanımlar ve bu oluşumu sanatkâr has bir üstünlük olarak niteler. Zira edebiyat, gönderen-alıcı ilişkisi ve taklide elverişli olmaması bakımından öteki sanat şubelerinden üstündür. Ancak bu üstünlükleri yanında edebiyat, dile bağımlı olması bakımından, bir zaafı da bünyesinde taşımaktadır.

* Dergâh Yayınları, 1990.

Dil zamanla değişip zenginleştikçe, tazelenip canlandıkça edebiyatın malzemesi ve ifade imkânları da zenginleşmektedir. Ayrıca öteki sanat dallarında sanatkârın ifade edemediği duyguları da yine söz sanatçısı yorumlayacaktır. Öteki sanat şubelerini sanatkârın duygularını aksettirmesi bakımından yetersiz bulan Okay, bunların eksik taraflarının yine söz sanatçısının “yorumu” ile (s. 25) tamamlanabileceğini savunur. Öte yandan “Gerçek ruh sanatı”nın müzikle başladığına, müziğin insan ruhunun bütün değişimleri ve duygularını dile getirmesi ve ifade gücü bakımından “sınırsız” olduğuna dikkat çeker. Ancak “bir ruh sanatı” olan müziğin yorumu da sonunda söze yani edebiyata düşmektedir.

Edebiyatın, sanat malzemelerinin zenginliğine ve her tür malzemeden yararlanmaya “kabiliyetli” olmasına rağmen, birtakım zaafı da vardır. Bu zaaf- lar edebiyatın kullandığı malzemeden yani dilden, kelimelerin yetersizliğinden gelmektedir.

Okay bu güçlüğün nedenini üç temel unsur ile izah eder: Bunlardan birinci- si kavram farklılığı, yani ortak dilin olmamasıdır. Bu itibarla Haşım’ın “en güzel şiirler, manalarını kârin ruhundan alan şiirlerdir” sözü bu görüşünün en önemli kanıtı olarak sunulur okura. Edebiyatın zaafı ile ilgili ikinci husus anla- tamamak, anlaşılamamaktır. Yani edebiyat böylesine zengin malzemeye sahip olunmasına rağmen yine de insanın ruh hallerini ifadede yetersiz kalmaktadır. Burada, özellikle duygularını ifadede acze düşen sanatçının okuyucusunu esere katmasına dikkat çekilir ki Okay bunu sanatçının ikinci “ben”i ile karşı karşıya gelmesi yani sanatçı beninin ikizleşmesi olarak ifade ediyor. Edebiyatın zaafı- nın üçüncü ayağı olarak insanın zengin iç dünyasıyla ifadenin zayıflığı arasında- ki zıtlık teşkil etmektedir. Buna biraz da sürekli akıp giden zaman faktörü de ek- lenirse süratle değişen ruh hallerinin karşısında ifadenin aczi daha iyi anlaşıl- maktadır. Ancak bütün bunlara rağmen dil “yenisi bulunana kadar edebiyatın malzemesi olmak vasfını koruyacak”tır (s.33).

Okay’ın edebiyatın güzel sanatlar içindeki yerini, fonksiyonunu ve işlevi- ni tayin eden ilk üç yazısı aynı zamanda hocanın dikkatlerinin, nelerin üzerinde yoğunlaştığını ve güzel sanatlara hangi ölçüde vakıf olduğunu ortaya koymakta- dır. Lisans ve lisansüstü öğrencisi olmaktan her zaman büyük bir haz duyduğum Orhan Okay’ın sık sık edebî eserler dışında felsefe ve güzel sanatlarla da ilgilen- memizi ve bu konuda yazılmış kaynak kitapları okumamızı istediğini burada ha- tırlatmak isterim.

Orhan Okay, şiir ve şiir teorisini konu aldığı “Şiir Sanatı Üzerine” başlık- lı yazısında Cumhuriyet devri şiir teorilerini Garip önsözü, Necip Fazıl’ın poeti- kası, ile Tanpınar’ın bir hanım okuruna yazdığı söylenen mektup olmak üzere üç poetika yazarı çevresinde toplar. Müzik bilgisinden de yararlanarak bu üç şairin eserlerini şekil ve muhteva olarak ele alır. Özellikle bizde bir zamanlar büyük

tartışmalara sahne olan hece-aruz mukayesesini mânasız bulan Okay, çok tenkit edilen hece vezninin de “büyük ustaların ellerinde müzikal bir ölçü” (s.38) oldu- ğunu söyler. Orhan Veli ve arkadaşlarının herşeyden kuşkulanan ve herşeyi red- deden “negatif” şiir teorilerini ise “öyle zannediyorum ki, bu şüphe Orhan Ve- li’yi şiirin nâruna kayuştur”muştur (s.39) cümlesiyle yumuşatarak iyimser bir sonuca bağlar.

İkinci Meşrutiyet’ten beri edebiyat çevrelerinde en çok tartışılan ve tartışıl- maktâ olan konuların başında “millî edebiyat” kavramı gelmektedir. Okay, “Mil- lî Edebiyata Dair” adlı yazısında bu konuyu her zamanki yapıcı üslûbuyla ele alarak, “ayırıcı değil birleştirici” bir yol izler. Ona göre sanat değeri taşıyan her eserde “hem bütün insanlığın, hem içinden çıktığı milletin, hem de onu meydana getiren şahsın payı” vardır (s.40). Başka bir söyleyişle “edebiyatın büyük eserleri, hem ait olduğu milletin, hem de bütün insanlığın malı”dır. Bu yüzden sanat eserine, türü ne olursa olsun, güzellik ve estetik açıdan yaklaşıp. Farklı mil- letlere yahut medeniyetlere ait sanatları nicelik bakımından sınıflamayı anlam- sız bulduğunu; güzellik ve çirkinliğin genel olmadığını, yalnız eserle sınırlı ka- labileceğini söyleyerek sanat eserine evrensel bir boyut kazandırır. “Tarihimizin her devrinde, dilimizin her gelişme safhasında, her çeşit konuda, resmî sınırla- rımızın içinde veya dışında, en güzel Türkçe ile yazılmış ve edebî değer taşıyan” (s.43) her eseri millî olarak kabul eden Okay, böylece millî sıfatıyla 1908’den önceki edebiyat ürünlerini taklitçilikle suçlayarak, 2000 yıllık derinliği olan Türk edebiyatının sahasını dar bir zaman dilimine hapsedmek isteyenlere yerin- de bir cevap verir.

Orhan Okay’ın pek çok yere hacmi küçülerek yahut büyüyerek giren “Ede- biyatımızda Batılılaşma” adlı yazısı, sebep-sonuç ilişkisi içinde, Tanzimatla bir- likte batıya yönelen edebiyatımızın derli toplu bir kompozisyonunu çizmektedir. Yazının önemli yanlarından birisi de Tanzimatçıların ikinci kuşağı ile Servet-i Fünun kuşağını “Abdülhamid Devri Edebiyatı” adı altında birleştirerek alışılmış sınıflamalara yeni teklifler getirmesidir.

Yazı “Tanzimat Edebiyatının Tarihi ve Siyasî Zemini” başlığı altında Tanzi- mat edebiyatının doğuşuna neden olan Tanzimat Fermanı ve bu kararın arkasın- daki siyasî ve tarihî nedenleri titiz bir araştırmacı dikkatiyle incelemektedir. Doğu- Batı çatışmasında üstünlüğün batıya geçmesi ve nedenleri üzerinde durduktan sonra 28 Mehmet Çelebi’nin Fransa’ya sefir olarak gönderilişinden itibaren ted- rici olarak batıyı tanımamızı, Türk okurunun tercüme eserlerle ilk tanışmasını, ortaya çıkan şaşkınlık ve tecessüs duygusunun sevgiyle yenilikleri benimseme, kabullenme ve özümseme sürecini yorucu olmayan, kendine has zarif üslûbuyla anlatır.

Türlerle birlikte temaların tedrici olarak gelişmesi ve “Batı tefekkür sistem-

lerinin tesiriyle dinî-felsefî düşüncede meydana gelen değişmeler” Osmanlı aydınının gözle görülür bir bunalıma sürükler. “Dinî akideler bazı felsefî fikirlerle birleşerek ferdi bizzat kendi inancını kendi şahsında tecrübeye sevkeder.” Bu tecrübeler sanatçıyı, “kader, ölüm ve inanç” karşısında bunalan aydını ilkin şüpheye, sonra buhrana sürükler. Okay’ın Beşir Fuad adlı monografisinde bu bunalımın nedenleri ve sonuçları bütün safhalarıyla ortaya konulmuştur.

Orhan Okay, “Türk Şiirinde İçtimaî Meseleler” başlıklı yazısında sanatçının ve sanat eserinin bir başka cephesine ışık tutar. Sanat eserinde ferdiliğin ve sosyal hüviyetin ayırıcı bir özellik olamayacağını, bizde hayranlık uyandıran her eserin faydalı olup olmayacağına bakmaksızın “büyük” olarak kabul edilmesi gerektiğini savunur. “Ahlâkî nasihatler” veren birkaç manzume dışında, sanatın gayesi “hüner ve marifet göstermek” şeklinde özetlenebilecek divan şiirinde sosyal bir hüviyet aramanın gereksizliğine işaret eden Okay, asıl sosyal meselelerin ele alınışının Tanzimat devresinde başladığına dikkat çeker.

İkinci Meşrutiyete kadar devam eden “santimentalizm, aşırı hassasiyet ve ferdî hassasiyet” yerini yeniden sosyal konulara bırakır. Okay, burada bilhassa iki şair üzerinde durur: Akif ve Fikret. Eserdeki dört yazısını bu iki şaire ayırması, onun bu husustaki ilgisini ortaya koymaktadır.

Okay, eski-yeni kavgasını sorguladığı birinci bölümün son yazısında soruna objektif bir nazarla bakar. Deneme tarzındaki bu yazı iyi, yararlı ve güzel olması bakımından eski ve yeni kavramlarının göreceli olduğu tezini savunmaktadır. Yeni her alanda olduğu gibi edebiyatta da “kendisini kabul ettirmek ve üstün kılmak için eskiyi yıkmaya, yıpratmaya” çalışırken, eski de varlığını devam ettirebilmek için teknikte ve sanatta ortaya çıkan her yeniliğe karşı çıkar. Oysa hiçbir şey ne eski olduğu için değersiz, ne de yeni olduğu için değerlidir. Bunun aksini de düşünmek mümkündür. Üstelik bu gün yeni olmak iddiasıyla ortaya çıkan, yarın eskilikle suçlanacak ve bu mânasız kavgaya insanoğlu var oldukça devam edecektir. Öyleyse, eski-yeni ölçüleri bizi her zaman yanıltacağından, edebî esere “güzeli ve büyük beşerî değerleri arayan bir zihniyetle” yaklaşmak lâzımdır.

Orhan Okay, ikinci bölümde Yunus’la başlattığı şiir serüvenimize üç farklı zaviyeden bakar. Birinci grubu tasavvuf terbiyesi ile halk zevkini bünyelerinde toplayan iki gönül adamı Yunus ve İbrahim Hakkı sembolize eder. Okay, “Anadolu kültür tarihimizin en büyük kahramanı” olarak gördüğü Yunus Emre ile Marifetname yazarı İbrahim Hakkı’yı günümüze ulaştıran nedenler üzerine dikkat çeker. Onlardaki sevginin kaynağını “İslâm düşüncesi ile Oğuz yiğitliğinin ideal bir sentez”i olarak gören Okay, özellikle Yunus’u batılınların anladığı tarzda hümanist gibi gösterme modasına karşı çıkar.

Şiir serüvenimizin ikinci cephesini eski şiirimiz diye adlandırdığımız divan şiiri teşkil etmektedir. Birbirini bütünleyen ve kısır bir hâl alan eski edebiyatla

ilgili çalışmalara yeni ve makul tekliflerin sunulduğu üç yazıda Okay’ın bu konudaki engin kültürünün ve sanat terbiyesinin izlerini bulmak mümkündür. Eski şiire yalnız bir fantezi, bir oyalanma olarak değil, enderun mektebinden yetişen şairlerin buradan almış oldukları incelik ve zarafet ile saray adabı ve protokolünün bir terkibi olarak bakar. Eski şiirin Şeyh Galip’le en uç sınırına ulaştığını, Tanzimat inkılâbı olmasaydı, “sürrealist yahut absürd” bir hal alacağını söyleyen Okay, bu olgulaşmanın uç noktasını, çok yerinde ve güzel bir benzetme yaparak, “bir uçurumun kenarında sön ve en büyük sanatını gösteren bir trapezcinin son numarası” (s.82) cümlesiyle ifade eder.

Okay, eski edebiyatın Tanzimat’tan itibaren değişen toplum yapısına paralel olarak üst üste yediği darbelerle sarsıldığını ve cumhuriyetten sonra ise âdeta inkâr edildiğini; ancak 50’li yıllardan sonra demokrasi felsefesinin ve turizmin tesiriyle bizim de bir sanatımız olabileceğinin farkına vardığımızı söyler. Öyleyse bizi biz yapan bu kültür kaynaklarına yeniden dönmek; “onu tanımak, üzerine eğilmek, daima yenileşen bir göz ve ruhla her devirde onu yeniden değerlendirmek, yorumlamak” (s.83) zamanı gelmiştir. Lâkin herşeyden önce divan şiiri ile okuyucusu arasındaki dil, dünya görüşü ve estetik duygu gibi birtakım engellerin “tenkitçi ve yorumcular” tarafından ortadan kaldırılması; böylece yeni kuşaklara divan şiirinin “zevk ve lezzeti”nin verilmesi gerekir (s.84).

Bu itibarla Okay, eski edebiyata yaklaşmanın iki aşamada gerçekleşeceğine dikkat çeker: Birincisi eski şiiri sevmek ve benimseme aşaması; ikincisi ise eski şiire has olarak kabullenilegelmiş motif, imaj, tema ve estetik dengeden yeni şiirde, romanda ve hikâyede yararlanmanın yollarını arama aşamasıdır. Bu yararlanmanın sınırları plastik sanatlardan, ses ve görsel sanatlara kadar genişletilebilir. Ne var ki bu yolda istenen mesafe henüz alınmış değildir. Bu görevi üstlenmeleri gereken üniversitemiz, birkaç ferdî çalışma istisna tutulursa, edisyon-kritik/transkripsiyon/ inceleme gibi şablon yöntemlerle meşguldürler. Bu mantıkla yapılan çalışmalar ise “birtakım ekstrem (aşırı vurgulanmış) vasıflarla” tekarrürlenen indî hükümlerden ileri gitmemektedir.

Bu çalışmaları bir çerçeve olarak gören Okay, bundan sonrası için yeni alternatif teklifler getirir: İkinci aşamayı oluşturacak olan “kritik, tahlil/yorum” gibi çalışmaların bu güvenilir metinler üzerine kurulacağını söyler. Bu projelerin gerçekleşmesi için önce üniversite dışından seçilecek saha ile ilgili emekli öğretim üyelerinden ve Türk Dili ve Edebiyatı mezunları arasından seçilecek bir uzmanlar kadrosu teşekkül etmeli ve bir “Divan Edebiyatı Enstitüsü” kurulmalıdır. Söz konusu enstitü bu divanları yayına hazırlamalı ve neşretmelidirler. Divanlar değişik şekillerde ve farklı kültür seviyelerindeki kesimlere hitabedebilecek şekillerde de yayınlanabilir. Bundan sonrası son ve en önemli aşamadır. Eski şiire çağdaş şiirlere yapıldığı gibi, “modern usullerle” (s.86) yaklaşmak, yani

dönemin kültürünün hususiyetlerini göz önüne almakla birlikte ortaya çıkacak güçlükleri günümüzün ve kendimizin kıymet hükümlerine göre açıklamak. Böylece hem okuyucu farklılığı hem de zamanın getirdiği yorum farklılıkları ortaya çıkacaktır. Ne var ki ortada eser vardır ve sanat değeri taşıyan her eser ister istemez farklı yorumlara açık olacaktır. Bu itibarla farklı yorumlar eserin yanlış anlaşıldığı şeklinde algılanmamalı; aksine, bir zenginlik, farklı bir çeşni olarak düşünölmelidir. Zira yorum kimi zaman şairin kastettiği mânadan farklı ancak ondan daha güzel olabilir.

Okay, bu görüşlerinden hareketle divan edebiyatının iki ustasının şiirlerine iç musıkı bakımından yaklaşır. “Baki’nin Kanuni Sultan Süleyman Mersiyesine Dair” adlı yazısında kasidenin ilk iki beytini ele alarak günümüz şiir yorumlarında önemli bir yeri olan âhenk ve armoni üzerinde durur. “Ey” hitabı dışında bir tek Türkçe kelimenin bulunmadığı ilk beytinden hareketle günümüz şairlerinin şiirleriyle de mukayese ederek sembolik ifadelerle, “mânaların değil, müziğin sembolizmi”ne dikkat çeker. Ancak Okay’ın beyitteki bu inceliği bulmasını aruza, eski kültüre ve dile olan derin vukufuna borçlu olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Başka bir ifadeyle divan şiirini yorumlayacakların eski kültüre hiç olmazsa eserin vezin, ses ve mazmun sistemini çözecek bir bilgiye sahip olması gerekmektedir.

Orhan Okay, “Nefi’nin Şiirlerinde Ses Unsuru” adlı yazısında Nefi’nin şiirlerini tümevarım yöntemiyle bir bütün olarak ele alır; onun tok, heybetli ve gürültülü sesinin arkasındaki “isyan eden” ve “meydan okuyan” kişiliğini vermeye çalışır. Nefi’nin şiirlerindeki ses unsurunu, şiiri hemen hemen “bir ses oyunundan ibaret kabul eden” Fikret’in bakış açısıyla değerlendirir. Fikret’in Nefi için yazdığı bir manzume ile Nefi’nin Kuyucu Murat Paşa için yazdığı bir kasideyi karşılaştırır. Şiire bakışları ve estetik anlayışları farklı olmasına rağmen her iki şair de aheng-i taklidi/alliterasyon gibi ifade tekniklerine başvurarak savaşın dehşetini, heyecanını ve coşkusunu vermek istemişlerdir.

Şiir serüvenimizin üçüncü ayağı yeni şiire ayrılmıştır. Okay, batıya yönelen şiirimizin estetik cephesini başta Mehmet Akif olmak üzere Tevfik Fikret, Ahmet Haşım, Yahya Kemal ve Ahmet Hamdi Tanpınar’ın eserleri çevresinde inceler. Eser ile şahsiyet arasında ilgi kurduğu “Tevfik Fikret ve Şiir Sanatı” adlı yazıda Fikret’in “farklı bir mizacın şairi” olduğunu, bu mizacın ise “sanatkâr yaratılışlı bir insan” (s.137) oluşundan ileri geldiğini; bu yüzden onun şiirinin temelinde şiirin genel prensiplerinden daha çok, “bütün güzel sanatların ortak prensiplerinin” hakim olduğunu söyler. Ona göre Fikret, bütün estetik düşüncesini armoni mânasında kullandığı âhenk kelimesi ile ifade etmiştir. Bu özellikler onu “bir mizacın şairi” yapmıştır. Kimi şiirlerinde “tabiatı, edebiyat zevkiyle birleştirerek o semavî armoniyi” yakalarken, kimi mısralarında tabiatın bir şiir oluşu gibi hayatı “bir şiir” olarak görür.

Okay tabiatı taklitle başlayan bir sanat anlayışından “yaratıcı bir sanat telâkisine” ulaşan Fikret’in şiirlerindeki seyri “mimesisten tecride doğru bir gidiş” olarak ifade eder. Yazıyı Fikret’in şiirin tesadüfî olmadığını “kılı kırk yaran bir kuyumcu dikkati ve itinası ile çalıştığını” ifade eden bir manzumesiyle bitirir.

Okay’ın Fikret’ten sonra üzerinde en fazla durduğu şair Mehmet Akif’tir. Türk fikir hayatı içinde “bir karakter abidesi” olarak gördüğü Akif’e dair dört yazı birbirini takip eder. Bunlardan ilkinin Fikret-Akif çatışmasına ayırır. Milletimizin bu gibi değerleri ideolojilerin dar kalıpları içine sokup harcayacak kadar lüksü olmadığı fikrinden hareket eden Okay, yine uzlaştırıcı bir tavırla, aynı kuşağa mensup bu iki şairi, “Tarih-i Kadim” münakaşaları dışında, erdem, insanî değerler ve samimilik bakımından aynı noktada buluşturur. Ayrıldıkları nokta “müsbet ilmin, kâinatı izah tarzında, bu insana sevgi ve hizmetin kaynağının ne olduğu” konusundadır. Ayrıca Fikret’in zaman zaman geçirdiği ve kendini isyanın eşğine getiren buhranların temelinde “ruhen ve bedenen mariz bir bünyeye sahip oluşu”na bağlar. Fikret’in sosyal konuları işlemesine rağmen bir “halk adamı” olan Akif’le mukayese edildiğinde zayıf kalmasını, Fikret’in “temenni” düzeyinde ve “kartpostal özentisi” içinde kalmasına, toplumdan uzak duruşuna ve seyirci oluşuna bağlar. Akif’e gelince o, Safahat’ta toplumun ve İslâm âleminin bütün hastalıklarını “bir sosyolog yahut bir tabip gibi” (s.64) otopsi masasına yatırmış, olanı vererek, olması gerekeni sezdirmiştir. Bu itibarla Okay, “sosyal edebiyatımızın tek şairi” olarak gördüğü Akif’in kişiliğinde ideal insan tipini, görüşlerinde ise bir aydının misyonunu idealize etmiştir.

Okay, Akif’e dair yazdığı “Şehitlikte Bir Şair Mehmet Akif” adlı yazısında “Çanakkale muharebelerinin yıldönümü münasebetiyle” yıkılan imparatorluğun arkasından duyduğu hüznü sezdirirken; şairin sosyal adalet anlayışını “Dirvas” şiiri çevresinde ele alır. Akif’in şiirlerini şekil ve muhteva yönünden inceleyen kapsamlı yazısı ise, bu güne kadar yalnız sosyal cephesi ile tanıtılan Akif’in nazım tekniğini ve şairlik cephesini aydınlatması bakımından mühim bir boşluğu doldurmaktadır.

Ahmet Haşım’ın şiir, şair ve sanatla ilgili görüşlerinin ele alındığı “Ahmet Haşım’ın Şiirlerinin Sembolizm Açısından Yorumu” adlı yazı, bu güne kadar sanatı hakkında çok şey söylenen Haşım’ın sembolist eğilimleri ve ondaki sembolizmin kaynakları üzerinde durur. Okay, Haşım’ın sembolizmini, sanatı hakkında ayrıntılı bilgi veren, üç yazısına dayanarak açıklamaya çalışır. Bunlar *Muhit* dergisinde aralıklarla yayınlanan Emile Verhaeren’i ve Henri de Regnere’i tanıttığı yazıları ile 1927’de Mallarme’den söz eden “Sembolizmin Kıymetleri” adlı makalesidir. Okay, yerinde bir tespitle Haşım’ın durgun göl, düş ülkesi ve grubun suya aksi gibi imajları Verhaeren’den; şeffaf göl, titrek gölgeler, suya akse-den kamışlar, gizemli renkleriyle uçuşan kuşlar ve O Belde’de kullandığı “ipek

eteklerini çimenler üzerinde sürükleyen" melûl kadın imajlarını Regnier'den; lâ-dinî mistisizmini ise Mallarme'den aldığına dikkat çeker. Bu yazının asıl iddiası ise Haşim'in bu güne kadar pek sözedilmemiş olan ve yine Mallarme'den gelen empresyonist yanıdır.

Orhan Okay, "Şahıs Zamirlerinin Yüklendikleri Manalar ve Yahya Kemal'in Şiirleri" başlıklı makalesi, yaşadığı döneme damgasını vurmuş bir şairin tarih bilincinin ve dünya görüşünün arkasındaki nedenleri araştıran ve "*üst ben*"e yönelik mesajlar veren güzel bir yazıdır. şiir serüvenimizi sorgulayan son yazı, Tanpınar'ın ölümünün 25. yılı münasebetiyle kaleme alınmıştır. Tanpınar'ın şiir estetiği ile nesirleri arasında ortak noktalar tespit eden bu yazı, şairin *Beş Şehir* adlı eserinden, özellikle Erzurum ile ilgili intibalarından yola çıkarak, kaybolan bir medeniyetin arkasından duyulan hüzünden söz eden deneme türünün güzel örneklerindendir.

Orhan Okay'ın doçentlik tezi ile bağlantılı olan iki güzel makalesinden biri, ilk köy romanı olarak kabul edilen *Karabibik* gibi hikâyelerin arka plânında Ahmed Midhat Efendi'nin *Bahtiyarlık* romanının olduğunu vurgulayan, "Türk Romanında Köy Mevzuunun Girişinde Unutulan Bir İsim: Ahmet Midhat Efendi"; öteki "İktisatta Millî Düşünceye Doğru ve Ahmed Midhat'ın Çalışmaları" adlarını taşımaktadır. "İktisatta Millî Düşünceye Doğru..." adlı makale kitapta yer alan yazıların en hacimli ve üzerinde en çok araştırma yapılanı olarak dikkati çekmektedir. Okay, böylesine teknik bir konuyu samimi üslûbuyla yumuşatarak edebiyatın sınırları içine çekmektedir. Ahmed Midhat Efendi'nin *Müşahadat* romanından yola çıkarak konuyu derinliğine ele alan Okay, bu türün özgün ve ideal örneklerini vermiş; böylece son bir asırlık Türk özel sektörünün ve iktisadî hayatının bir panoramasını çizmiştir.

Makale, roman kahramanı Seyyit Mehmet Numan'ın kişiliğinde Türkiye'de bir iktisat politikası geliştirmek yahut başarılı iş adamı portresi çizmek isteyen Ahmed Midhat Efendi'nin görüşlerini yansıtmaktadır. Okay'a göre "Tanzimat devrinde batılı (liberalist) iktisat teorilerini, belki derinliğine değil, fakat muhakkak ki millî bir şuurla ele alan, tenkid süzgecinden geçiren, bir takım meselelere dikkatimizi çekerek, ekonomi politik memleketimizde revaç bulurken, bazı bahislerde millî menfaatlerle çatışma hâlinde, bir tavır takınılması gerektiğini düşündüren ilk Osmanlı aydını, Ahmed Midhat Efendi'dir (s.119). O geçen yüzyılın başından itibaren batı ile aramızdaki mesafenin ciddi ölçüde açılmış olduğunu görmüş, bunun telâfisi için çareler aramış ve sonuçta batıdan öğrendiklerini romanları vasıtasıyla Türk okuruna aktarmayı görev bilmiş bir romancıdır.

Söz gelimi ticaretin yaygınlaştırılması, bizde eksikliği duyulan tüccar sınıfının olmayışı ve devletin çalışmadan para kazanmak isteyen memur zihniyeti yüzünden yoksullaşması, ticaretin ilkeleri, kazanç yolları, sanayileşme, ithalat,

ihracat ve ticaret ahlâkı, lokanta, sebzecilik, turfandacılık, pazarcılık gibi farklı meslekler ve sorunları, üreticiden tüketiciye uzanan yolda karşılaşılan engeller, tarım kesiminin uğradığı haksızlıklar, emeğin ve küçük üreticilerin araçlar tarafından sömürülmesi gibi pek çok sorun romanda Ahmed Midhat'a has didaktik ve samimi bir üslûpla ele alınmıştır. Romanda yazar adına, çalışmanın ve üretmenin zevkinden; alın terinin saygınlığından, erdemlerinden; memuriyeti tek geçim kaynağı olarak görmenin ve hazinenin kısıtlı gelirlerine göz dikmenin devlet bürokrasisine yüklediği zararlardan söz eden; İstanbulluların "devlet kapısında bir sandalye kapmak" yerine batılılar gibi özel teşebbüse yönelmelerini teşvik eden Seyyit Mehmet Numan'dır. Romanda ikinci plânda kalmasına rağmen olayları dikkatle izleyen, kontrol edip yönlendiren bu yaşlı tüccar, yazarın en çok üzerine titrediği ve saygı duyduğu bir kişidir. Aslına bakılırsa Ahmed Midhat'ın iktisatla ilgili kitapları yazmasına neden olan ve ona çalışma sevgisi aşılayan da "kabiliyetli", "zeki" ve "çalışkan" sıfatlarıyla nitelenen Seyyid Mehmet Numan'dan başkası değildir.

Okay'ın *Sanat ve Edebiyat Yazıları* adlı eseri, Tanpınar'ın bir hikâyesi ile Peyami Safa'nın bir romanını yapı bakımından inceleyen iki yazı ile sona ermektedir. Birincisinde Tanpınar'ın estetiğine hakim olan rüya ve zaman kavramlarının fonksiyonlarını tespit ederken; ötekinde eseri kendi mantığı içinde ele almakta ve eserde kullanılan anlatma tekniklerini ortaya koymaktadır. Olay örgüsünün, yazara has tasniften farklı olarak, "İç Yapı" adı altında okuyucuya yönelik ayrı bir bölümlemeye tabi tutulması, yazıyı ilginç kılan özelliklerinden en çok dikkati çekendir.

Yazının başında da ifade ettiğimiz gibi *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, yalnız bir eleştiri yahut muhtelif sanat bahisleri üzerine kaleme alınmış, okura estetik haz veren bir yazılar manzumesi değil; yazı yazan ve edebiyat alanında kafa yoralarının pek çok sorununa da ışık tutacak ve yol gösterecek bir eserdir. *Sanat ve Edebiyat Yazıları*'nın bu dikkatle okunması halinde, daha yararlı olacağına inanıyorum.

BİR BİLİM ADAMININ GÖZÜYLE MEHMED ÂKİF

DR. TURAN KARATAŞ

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Körlerin fil tarifi meşhurdur. Tekrara lüzum yok. Büyük adamların; siyasette, sanatta, iktisatta vd. ün yapmış meşhurların, çeşitli kesimler ve kişiler tarafından algılanışı, yorumlanması, benimsenişi, bir yönüyle, göremeyenlerin fil tarifine benzer. Kimilerince kahraman, önder, üstad hatta evliya, melek, peygamber gibi yüce ve kutsal vasıflara sahip olan bir insan, başkalarının hiçbir kıymet-i harbiyesi olmayan, sıradan, hatta değersiz, biraz daha ileri gidelim "asılacak adam"dır. Millet olarak bize vergi bir "haslet" midir, bilemiyorum; tarihî, kültürel, edebî kısacası "değer"lerin ve sosyal meselelerin izahında, değerlendirilişinde hep bu paradoksu görürüz; bir ikilem yaşarız. Bu denli birbirinden uzak kanaatlerin şahsında ve sanatında toplandığı kişilerden biri de, millî şairimiz Mehmed Âkif'dir.

Şu ana kadar hakkında yüze yakın müstakil kitap ve yüzlerce makale yazılan, onlarca derginin özel sayısına konu olan Mehmed Âkif, gerek kimliği ve kişiliği, gerekse tarihteki misyonu ve durduğu yer itibarıyla Türk insanının teveccühünü kazanmış bir şahsiyettir. Ne var ki, onunla ilgili yazılanları okuduğumuzda, zaman zaman farklı Mehmed Âkif'lerle karşılaşırız. Mehmed Âkif'in hakiki portresini yansıtan kitapların varlığını da inkar etmek doğru olmaz. Bu yazıda, böyle bir kitabı kısaca tanıtmaya, ama daha çok onun satıraralarından hareketle Mehmet Âkif'in ortaya konmuş olan "sahih" çehresini ve sanatını görmeye/göstermeye ve açıklamaya çalışacağız.

Orhan Okay, araştırmalarıyla edebiyatımızın önemli problemlerine ışık tutan, kişiliği ve karakteriyle de örnek bir "hoca" olarak kabul edilen, yeri doldurulamayacak önemli ilim adamlarımızdan biridir. Yazımıza bahis mevzuu olan kitap, Prof. Dr. Orhan Okay'ın "*Mehmed Âkif-Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*-"⁽¹⁾

1. Akçağ Yayınları, Ank. 1989, 143 s. Muhtevanın ve anlatımın güzelliğine rağmen, kitabın başımında aynı/gereken titizlik gösterilememiştir. Kitap, kapağından tutun da yazı karakterine kadar, şekil itibarıyla özensiz bir dikkatin ürünüdür. Kitabın içine ayrı bir sayfa halinde konulan yanlış doğru cetveli de bahs-i diğer. (Akçağ Yayınları, bütün iyi niyetine ve gayretine rağmen maalesef, kitap baskı teknolojisinde istenilen kaliteyi tutturamadı. Aynı olumsuzluk, Orhan Okay'ın *Kültür ve Edebiyatımızdan* adlı kitabında da tekrarlanmıştır.

adıyla 1989 yılında neşredilen eseridir. Kitabın altbaşlığı hem ilginç hem de üzerinde durulmaya değer mahiyettedir.

Çoğunlukla tıbbî bir terim olarak kullanılan anatomi, sözlüklerde "canlı yaratıkların vücut yapısını inceleyen ilim kolu; teşrih" şeklinde tanımlanıyor. *Teşrih* de, "bir meseleyi iyice araştırıp ortaya çıkarma, açma" biçiminde açıklanıyor. Orhan Okay; bir karakter abidesi olduğuna, hasseten kitabı okuduktan sonra, tereddütsüz inandığımız Mehmed Âkif'i, tabir yerindeyse, teşrih masasına yatırıp bütün yönleriyle inceliyor ve okurun Âkif'le ilgili olarak zihninde hasıl olabilecek bütün sorulara cevap vermeye çalışıyor. Hocayı yakinen tanıyanlar, onun "kılı kırk yaran" titizliğine bu kitapla bir kez daha şahit olacaklardır.

Hemen çoğu eser gibi bir önsözle (s. 3-4) başlayan kitap, "Mehmed Âkif'in Hayatı, Karakteri ve Sanatı" başlığının açılanmış olan alt bölümünden oluşmaktadır: I- Mehmed Âkif'in Resmî Biyografisi (5-12), II- Karakteri (13-15), III- Tarihî ve Siyasî Şahsiyeti (16-31), IV- Edebî Hayatı ve Sanatı (32-46), V- Safahat (47-56), VI- Cemiyet Meseleleri Karşısında Âkif (57-67), VII- İslam İdeali (68-83), VIII- Kader ve İrade Meseleleri Karşısında Mehmed Âkif (84-97), IX- Destan ve Hamaset Şairi Âkif (98-121), X- Dinî Lirizm Yahut Duanın Şiiri (122-142).

Şairin *resmî hayat* hikâyesinin anlatıldığı birinci bölümde, Âkif'e aşına okuyucunun bilebileceği ama bir çok kaynakta bulamayacağı sahih biyografik bilgiler, akademik bir üslup ve temkinli ifadelerle yineleniyor. Bu bahsin sonunda, Âkif'in bu dünyayı terkediş kesitindeki trajik bir noktayı duyurmadan geçemiyor yazar: "İstiklâl Marşı şairinin cenazesine hükümet hiç ilgi göstermedi, hatta ölüm haberi bile duyurulmadı. Neredeyse, garip bir müslüman gibi, bir kaç vefalı dostunun himmetiyle defnedilecekti. Kadirşinas Türk gençliğinin, Âkif'in ölümünü haber almasıyla, hadise birdenbire büyük bir cenaze merasimine dönüştü ve Âkif'in tabutu resmî değilse de millî bir törenle, eller üzerinde Edirnekapı Şehitliği'ne taşındı" (s. 12).

Eserin tamamı "bir karakter heykelinin anatomisi" olduğu için, "Karakter" adını taşıyan II. bölüme, sonraki kısımların bir girizgahı denebilir. Edebiyatımızda bir ahlâk ve edep numunesi olarak çok ayrı/farklı bir yerde duran Mehmed Âkif'in seciyesi, sözünü ettiğimiz çalışmada olduğu gibi, elbette üç küçük sayfaya sığdırılmaz. Pek az sanatkârda görülen şahsiyetiyle fikirleri arasındaki benzerlik, değişik bir ifadeyle hayatıyla sanatı arasındaki yakınlık Âkif'te en mükemmel şeklini bulur. Bu bakımdan, O'nun eserinde şahsiyetini ve karakterini bütün açıklığıyla görmek mümkündür. Bu vesileyle, Âkif'in karakteriyle ilgili tespit ve görüşler, kitabın ilerleyen sayfalarında yeri geldikçe aktarılmaktadır. Aslında, yazarın şu cümleleri bile, Âkif'in karakterini izah etmeye yeterlidir: "Mehmed Âkif hakkında yazılmış bütün biyografiler; yakınlarının ve hasımlarının yazıları; ona şairdir, değildir diyenler; gericedir, değildir hükmünü verenler;

değişmeyen, ortak bir noktada birleşirler: Âkif, hayatı boyunca, belli ahlâkî prensiplerin adamı olarak yaşamış bir karakter adamıdır. Dostları arasında her zaman dürüst ve sözüne güvenilir bir insan olarak kalmıştır. Bütün *Safahat*'ında, nesir yazılarında ve va'zlarında ortaya koyduğu İslâmî prensiplere, husûsî hayatında da son derece bağlı kalmıştır" (s. 13).

Kitabın üçüncü bölümünde, Mehmed Âkif'in tarihî ve siyasî şahsiyeti ile birlikte siyasî çehresi ve çevresi de ele alınıyor. Dostları, düşmanları; beğendiği yahut sevmediği tarihî şahsiyetler ve çağdaşları; girip çıktığı dernekler ve siyasî teşkilatlar anlatılıyor. Burada önemli bir hassasiyetin altını çizmek gerekir. Orhan Okay, bir vesileyle Hoca Kadîrî adıyla maruf Mehmed Kadîrî Nâsîh Efendi'den⁽²⁾ söz açıyor. Daha sonraki bölümlerin birinde de *Vahdet-i Vücûd* isimli eserin müellifi felsefesi Ömer Ferid Kâm'dan bahsedilmektedir. Bu iki zat, Âkif'in yakınlık duyduğu, hürmet ettiği ve beğendiği şahsiyetlerdendir. Bu ilgiyle söz konusu edilmişlerdir, diye düşünebiliriz. Ama, yazarın, başka yerlerde de çeşitli vesilelerle değişik simalarla okuru yüz yüze getirmesinin temelinde yatan duyarlılığı görmeden geçemeyiz. Orhan Okay'ın, "tedai" (çağrışım) metodunu kullanarak tarihî kıymetlerden bahsetmesi, evvela, Âkif'in içinde yettiği ve bulunduğu muhiti bütün yönleriyle tanıtmaya yönelik olsa da, söz konusu edilen şahsiyetlerin/değerlerin unutulmamalarını sağlamak ve onların genç nesil tarafından bilinmesi amacını da gözetmektedir kanaatindeyim.

Yaratılış bakımından hassas, şairâne bir ruha sahip olan Mehmed Âkif, çocuk denecek yaşta şiire heves etse ve defterler dolusu klasik tarzda, hassaten gazel formunda manzumeler yazsa da, *şiir yayımlama* konusunda çok geç davranan şairlerimizden biridir. İlk şiirini 31 yaşında, ilk şiir kitabını da 37 yaşında neşreden Âkif'in sanatı ve edebî hayatı, araştırmacıların ortak kanaatlerde buluşamadıkları bir alandır. "Âkif şair değil, sadece bir nâzımdır, manzum hikâye yazarıdır, fikirlerini nazmen söylemiştir" diyenlere karşılık O'nu edebiyatımızın en güçlü ve "biricik" şairi görenler ve gösterenler de az değildir. Bu hususta, Orhan Okay, doğru olanı, yani gerçeği dile getiriyor: "Gerçekten Âkif'in güçlü bir nazmı var. Aruz veznini kullanmaktaki rahatlığı; kafiye ustalığı; Türkçe'ye ifadenin her şekli ve her sınıf insanın diliyle hakimiyeti; kısaca şiir tekniği dediğimiz şey, ona devrinde âdetâ başa çıkılması mümkün olmayan bir üstünlük vermişti. Fakat hiç şüphesiz şiir, bu tekniğin dışında ve üzerinde başka bir sanattır. Âkif'te de çok defa, fikrin hakim olduğu, alelâde diyebileceğimiz mısraların sayısı az

2. Orhan Okay'a göre, Âkif'in Sultan II. Abdülhamid'e muhalif durmasında, Hoca Kadîrî Efendi'nin mühim dahilî olmuştur. Âkif'in Abdülhamid'e muhalif bir tavır takınması, *Safahat*'ın bir kaç yerinde onu eleştirmesi, Türkiye'de yaşayan kimi grupların hoşuna gitmemektedir. Sultan II. Abdülhamid gibi Âkif'in de bir insan olduğu düşünülür ve bütün insanların da hata yapmalarının mümkün olduğu kavranırsa, yapılan yanlışlık ve haksızlık da ortadan kalkar.

değildir. Ancak o, sosyal ve ahlâkî temalı şiirlerinde nasıl realizme yükselmişse, gerek içtimaî-mistik, gerekse dinî-mistik şiirlerinde de şiir sanatının zirvesine ulaşmıştır" (s. 141).

Âkif'in bilerek, isteyerek sanatkâranelikten kaçtığı, yaygın kanaatler arasındadır. Yazar, bu konuda da, tarafsız kalmayı yeğlemiş ve hükümlerini objektif bir bakışla dile getirmiştir. "...şair tabiatını o, iradesiyle ve bir kararla adeta boğmak, onun yerine bir idealisti, bir ahlâkçıyı koymak istemiştir" (s. 43) ifadesiyle Âkif'e özgü önemli bir tavrın altını çizen yazar, O'nun sanatını şu cümlelerle özetler: "Mehmed Âkif, İslâm idealinin şairidir. Doğrudan doğruya İslâm'dan bahsetse de, etmese de *Safahat*'ın tamamı bu felsefe üzerine kurulmuştur. Onun şiirlerinde din de (...) bir kısmı lirik, bir kısmı didaktik olmak üzere iki karakter gösterir (...) Böylece dua ve niyaz ifadelerini dinî lirizmini; va'z, hikmet ve dünya nizamı ilgili şiirleri de dinî didaktizmini gösterecektir" (s. 46).

Âkif, "hiç şüphesiz sanatkâr olmasının yanısıra, hatta kendi arzusu istikametinde, sanatkârlığından çok fazla, bir fikrin, bir idealin adamıydı. O halde sanatıyla beraber fikirlerini de *Safahat*'ında işlediği temalar ve problemler halinde bilmek lazımdır" (s. 47). Orhan Okay, vurguladığı bu noktadan hareketle, kitabının V. bölümünde, *Safahat*'ı, bizzat Âkif'in tertip ettiği şekilde, okuyucuya takdim ettiği yapıyla incelemeye çalışmaktadır. "İçinde yaşadığı cemiyetin ıstıraplarını yüklenen bir iradeye" sahip olan ve söz konusu ıstırapları şiirlerinde dillendiren Mehmed Âkif'in biricik eseri *Safahat*; edebiyatımızın bir bakıma klasikleri arasında yer alan bu kıymetli eser, bölüm bölüm, tek tek şiirleri ve bu şiirlerin en karakteristik özellikleriyle irdelenmektedir. Bu inceleme ve bir bakıma yorumlamada, yazarın bilgi birikiminin ve içten bakışının farkı hissedilmektedir.

Âkif'in cemiyet meseleleri karşısındaki tavrı nedir? Bu soruya cevap vermeden, yazar önce şunu belirlemenin gereğini duyar: "Şiirin bir mesaj olduğunu kabul edenler için Âkif, Türk şiirinde en güçlü mesajlardan birinin sahibidir. Şiirle mesajı birbirinden çok uzak iki kutup gibi görenler için söyleyeceğimiz şey, Âkif'in bu çok farklı iki unsuru sanatında birleştiren nadir örneklerin başında geldiğidir." Bu son hükmü şu şekilde ifade etmek de mümkündür: "Âkif'in şiirlerinde, tıpkı realizmle idealizmin yaklaşması gibi, mesajla lirizmin birleşmesine şahit oluruz." (s. 57). *Sanattan ziyade cemiyeti düşünmek* prensibine bağlı kalan Âkif, toplum meselelerin ekarşı en duyarlı şairimizdir denebilir. Orhan Okay'ın "Âkif sokaktaki şairdir", yani "Âkif kadar şiiri sokağa kalabalıklar arasına, alelâde insanlar arasına sokan bir şairimiz bulunamaz" tesbiti, O'nun bu yönünü anlatmaya yetiyor. Fakat, yazar, bununla kalmıyor; Âkif'in özellikle "manzum hikâyelerinde ve tasvirlerinde şair değil" adeta "bir romancı gibi hareket ettiği" düşüncesinin de altını çiziyor (s. 60).

Bir "cemiyet mistiği" olan Âkif'in bir romancı gibi hareket etmesinden daha da önemlisi "Tanzimattan beri edebiyatımıza bir moda gibi giren hissî verem motifini, bir aşk hastalığı yerine, sefaletin, yokluğun ve mahrumiyetin doğurduğu bir hastalık olarak teşrih etmesidir. Kanaatimce bu şiir, gerçekçi verem ve sefalet edebiyatının da ilk örneğidir" (s. 62). Bu dikkatle bakınca, *Safahat*'ın toplumsal acıları sergileyen realist ve trajik bir roman olduğunda şüphe yoktur.

"İslâm İdeali" bölümünde, Âkif'in zaman zaman eleştirilen iki yönü ağırlıklı olarak ele alınıyor: Milliyetçiliğe, doğrusu kavmiyetçiliğe karşı görünmesi; ne tam doğulu, ne de tam bir batılı oluşu. "Biraz paradoks gibi düşünülse de, Âkif'in, İslâm şairi olmasının yanı sıra milliyetçi bir yönü de vardır" (s. 68-69) diyor Orhan Okay. Belki de bu, "adı konmayan" bir milliyetçiliktir, hükmünü de ekliyor. Ne ki, bu milliyetçilik, Âkif'in çağdaşlarının anladığı gibi "ırkçılık" şeklinde değildir şüphesiz. Çünkü, "sanatın ve ilmin milliyeti yoktur."

Müslümanlar arasında, ırk farkı gözetmeden bir İslâm birliği idealini sahiplenilen Âkif'e göre, İslâm birliği için iki engel vardır: "Birincisi ve en önemli olanı, körü körüne batı hayranlığı ve din aleyhtarlığı" (s. 79), ikincisi de "kavmiyetçilik" yani ırkçılıktır. Yazarın da bu meyandaki düşüncelerini ispat etmek üzere zikrettiği gibi, aşağıdaki dizelerden de anlaşılır ki, Âkif, kavmiyetçiliği milliyetçilikten çok farklı görmektedir:

*Müslümanlık sizi gayet sıkı, gayet sağlam
Bağlamak lazım iken, anlamadım, anlayamam,
Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize!
Fikr-i kavmiyeti şeytan mı sokan zihninize?
Birbirinden müteferrik bu kadar akvamı,
Aynı milliyetin altında tutan İslamı
Temelinden yıkacak zelzele kavmiyettir.*

Âkif'in çağdaşlarından mühim bir farkı vardır. Bu fark otokritisizmdir. Yani kendi kendini, kendi düşüncelerini tenkit etmesidir. "Pek az fikir adamı, Âkif kadar kendi mensup olduğu zümrenin insanlarını bu kadar ağır bir şekilde tenkit edebilmiştir" (s. 74). Şüphesiz, Âkif'in kimilerince zaman zaman eleştirilmesinin sebebi de, bu taviz vermez tutumu olmalıdır, kanaatindeyiz. Bir İslâm şairi olmasına karşılık, Âkif'in din âlimlerine ve Şeyhülislamlık makamına yönelttiği eleştiriler de dikkat çekicidir.

Kader ve irade meseleleri karşısında, Âkif, en sağlıklı yolu işaret eden ve doğru yol üzere olan samimi bir adamdır. Âkif, "hem dine hasım olanlara, hem de dine mensup olup da onu anlamayanlara aynı rahatlıkla karşı koymasını bilmiştir" (s. 79). Zaten, Âkif'in milletimizin gönlünde taht kurmasına sebep olan va-

sıflarından biri, de bu samimiyeti değil midir? Âkif hakkında kaleme alınan diğer biyografî kitaplarında, şairin kader ve irade meseleleri karşısındaki tutumu pek açıklığa kavuşturulmamıştır; hatta çoğunda bahse değer görülmemiştir. Orhan Okay, bu konudaki düşünce ve tespitlerini salt indî hükümler olarak serdetmiyor, şairin eserinden alıntıladığı ilginç örneklerle de güçlü kılıyor söylediklerini. İşte bu bağlamda Âkif'in samimi kanaatleri:

*"Kadermiş!" öyle mi? Hâşâ, bu söz değil doğru.
Belanı istedin, Allah da verdi... Doğrusu bu.
Talep nasılsa, tabii, netice öyle çıkar.
Meşiiyetin sana zulmetmek ihtimali mi var?
Çalış dedikçe şeriat, çalışmadın, durdun,
Onun hesabına bir çok hurafe uydurdun!
Sonunda bir de tevekkül sokuşturup araya,
Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya!*

Âkif'in güçlü bir destan ve hamaset şairi olduğunu ve *Safahat*'ın kısm-ı azamîsinin bir "bozgun"un destanı olduğunu iyice kavramak için, Okay'ın bu bağlamda yazdıklarını okumak gerekiyor. Yazarın iddiası şu: "Edebiyatta, pek az hamasî şiir Âkif'inki kadar lirik olabilmiş ve pek az şehide Çanakkale Şehitleri gibi bir söz abidesi nasip olabilmıştır" (s. 121). Çanakkale Şehitleri şaheserinin derin bir tahlilini ve şairinin ruh çalkantılarını, biraz da millî ve manevî duygularımız kabarmak, bu bölümde okuyoruz. Çanakkale Şehitleri'ne şiirinde tartışmalara sebep olan "Bedrin arslanları ancak bu kadar şanlı idi" dizesi de Hoca'nın artniyetsiz ve samimi yorumuyla hallediliyor: "Çanakkale şehitlerinin Bedir savaşının kahramanlarıyla bir tutulması, hatta 'ancak' sıfatıyla daha da üstün gösterilmesi, öyle inanıyorum ki, yalnız Âkif gibi, kendisini İslâm mefkuresine adanmış bir şairin diline yakışabilirdi. Bedir'de gazi ve şehit olanlar da Tevhid'i, İslâm akidesini kurtarmışlardı" (s. 115). Yukarıda da değindiğimiz gibi, yazarın Âkif'i "adı konulmamış bir milliyetçi" olarak tanımlamasında, acaba hamasî ve destanî şiirlerindeki tavrının dahli olabilir mi?

Dini Lirizm Yahut Duanın Şiiri bölümünde, yazar, biraz da ihtiyatla -haklı olarak- diyor ki: "Âkif, bütün aktivitesiyle, bütün bir dava adamı oluşuyla tasavvufa meylenmemiştir" (s. 131). Vatanında İslâm ahlâk ve nizamının hakim olduğunu görmek idealini hep yüreğinde duyan şairin, onca mücadeleden sonra âdetâ mağlup bir kumandan gibi Mısır'a gidişi bir iç kırıklığı yaratmıştır. Orada, bir çeşit ihtiyarî sürgün hayatı yaşaması, hastalığı, ailesinden uzak kalışı, maddî sıkıntıları, gurbet duygusu, onda bir çeşit mistisizme yol açmıştır denebilir. Ama, bu ferdî duygulanmayı tasavvufu bir tutmak doğru değildir.

Nihayet, ömrünün son yıllarında bir yalnız adam psikolojisiyle yaşayan Âkif'in şahsiyetinin iki ayrı tezahürüne işaret eden dikkate değer ifadeleri zikrederek kitaptaki yolculuğumuzu noktalayalım: "Biri herkesin tanıdığı, cemiyet içinde, kalabalıklar arasında, bu cemaatin, bu milletin insanlarıyla beraber, onların dertleriyle yüklü Âkif. Bu şahsiyetiyle şiirinde çok defa bir misyonun temsilcisi olarak, manzum hikâye, manzum va'z, manzum ahlâk kitabı yazarı. Yani sadece bir nâzım. İkinci Âkif, bütün *Safahat* boyunca güç görebildiğimiz Âkif, şairliğini, sanatkârlığını cemiyete kurban eden, fakat içinde küllenmiş bir ateş halinde bu sanatını muhafaza eden şair" (s. 142).

Âkif hakkında yazılan kitapları çok kaba bir tasnifle üç grupta toplayabiliriz. Âkif'i şahsen tanıyan dostlarınca kaleme alınan ve daha çok hatıralarla örümlü kitaplar (Mithat Cemal, Eşref Edib, Hasan Basri örneği). Bu eserlerde, tabii olarak, çoğunlukla yazarının hayranlıklarıyla ve sübjektif hükümleriyle şekillenen bir Mehmed Âkif portresi görürüz. Şairi şahsen (dünya gözüyle) tanımayan ama, eserine aşına hatta vakıf sanatkâr ya da sanatkâr ruhlu insanlar tarafından yazılan kitaplar (Sezai Karakoç, Nurettin Topçu örneği). Spesifik kanaatlerin de serdedildiği bu kitaplar, orijinal tesbitler yumağıdır ve birer sanat eseri niteliklerinin çoğunu haiz özgün denemelerdir. Üçüncü grupta, ilim adamı tavrıyla, araştırmacı bir dikkatle ortaya konan eserler yer alır (F. Abdullah Tansel, M. Ertuğrul Düzdağ ve Orhan Okay örneği).

Mübalahasız diyebiliriz ki, bahsimize konu olan kitap, Âkif hakkındaki ilmi araştırmaların en özgünüdür. Orhan Okay, sözü fazla uzatmadan/dağıtmadan ve okuru yormadan Âkif hakkında bilinmesi gerekenleri 142 sayfada söylemiştir. Üstelik yazar, kitap boyunca, ilim adamı tavrını ve akademik üslubunu hiç terketmez. Ama bu üslup bir çok akademik araştırmalarda karşımıza çıkan tek düze cümle kalıplarından müteşekkil sıkıcı ve bıktırıcı bir anlatma biçimi değildir. Bütün yazılarında olduğu gibi, Orhan Okay bu eserinde de, orta yolu bulmanın ve kendini okutmanın sırrına vakıftır.

Mehmed Âkif'in şiirine ve sanatına orijinal ve farklı yorumlar getiren, O'nun edebiyatımızdaki kıymetini objektif değerlendirmelerle ortaya koyan Prof. Dr. Orhan Okay, söz konusu çalışmasıyla edebî kültürümüze büyük bir katkıda bulunmuş, Mehmed Âkif biyografileri arasına güvenilir bir kaynak ilave etmiştir.

ESKİ ŞİİRİMİZİN SUSKUN BİR USTASI: M. ORHAN OKAY

YRD. DOÇ. DR. RIDVAN CANIM

Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Bu tür yazıların yazılmasının ne kadar müşkil bir iş olduğu bizzat yaşayanları tarafından iyi bilinir. Hele bir de bu yazılar, o insanların sağlığında yazılmış ise iş büsbütün içinden çıkılmaz bir hâl alır, kelimeler bir kuş misali kaleminizin ucunda dönmeye başlar da bir yerlere konamaz. Yaklaşık 20 yıl yanında bulunduğum, lisans, yüksek lisans ve doktora derslerine devam ederek öğrencisi olma bahtiyarlığına eriştiğim hocam Orhan Okay için böyle bir anıt sayıda yazı yazmak durumunda kaldığımda aynı duyguların içine düştüm.

Onu tanımlamak için benim öncelikle kullanacağım cümle şu : Ele aldığı meselede tesadüflere asla yer vermeyen ciddî bir ilim adamı, tedbirli, temkinli, ama kararlı, sâkin, sevecen, beyefendi, dürüst, eskiyi ve yeniye kitaplardan değil yaşayarak öğrenmiş bir bilge kişi.

Öncelikle eski edebiyat alanında çalışan birisi olarak hocamızın bilhassa Erzurum'da bulunduğu yıllarda kendisinden çok yararlandığımızı, bu konuda bizlere büyük emeklerinin geçtiğini peşinen belirtmek isterim. Gerek yüksek lisans ve doktora çalışmalarım sırasında ve gerekse müstakil olarak yaptığımız çalışmalarda büyük desteklerini gördük, onun bu alandaki tecrübelerinden yararlandık. Özellikle aruza taalluk eden çalışmalarda herkesin gözünden kaçabilen noktaların onun dikkatinden asla kaçmadığını, kaçmayacağını onu tanıyanlar iyi bileceklerdir. Bir yeni edebiyat uzmanı olmasına karşılık hocamızın eski edebiyata olan vukûfiyeti bizler için gerçekten bulunmaz bir nimet idi. Eskilerin "pür-marifet" diye nitelendirdiği bu tarz insanların değişik alanlardaki bu müktesebâtı yeniler için elbette büyük kazanç olarak düşünülmelidir. Bu insanlar, Orhan Okay ve onun yaşına gelmiş diğer ilim adamlarımız ve hocalarımızdır elbette.

Okay, çeşitli vesilelerle yazdığı makalelerinde ve sohbetlerinde divan şiirine dair ilginç görüşler serdedir : "Neydi Divan şiiri? Bizim neslimiz bu sanatın can çekişmesi ile ba'sü-ba'de'l-mevti gayretleri arasında yaşamıştır" dedikten sonra, bu dirilişin emarelerinin belirdiğini, fakat böyle bir hareketin veya bu mâ-

nâda bir filizlenmenin bütün sanat dünyasını dolduracak hamlesi için henüz erken olduğunu vurgular.

Gâlib'in özellikle *Hüsni ü Aşk* adlı meşhur klâsîği üzerinde bu sahanın değerli ilim adamlarından Hüseyin Ayan ile birlikte gerçekleştirdiği ve Türk kültürüne gerçekten büyük bir hizmet olarak değerlendirilebilecek çalışması ile de tanınan Okay'a göre "Divan şiirimizin son büyük temsilcisinin Şeyh Gâlib olduğunda edebiyat tarihçileri ve tenkitçiler de birleşirler. Eski sanatlarımızın arabesk süslemeleri kadar, saraylarımızın ve evlerimizin dışarıya kapalı oluşları kadar, tasavvufi ve dîmî hayatımız kadar girift, içine kapalı, adeta sır vermez bir dünya olan bu şiir, Gâlib Dede'den sonra, hayat ve sokağa açılma denemesiyle sanki bütün büyüsünü kaybetmiş gibidir. Sarayla beraber ve sarayın açılabilirdiği kadar dış dünyaya açılan Nedim, Gâlib'ten önce yeni bir yaşama protokolünün saray âdâbı ile birleşen incelik ve zerâfet örneğini vermiştir. Gâlib'ten sonra Nedim'in izinden gittiği anlaşılan Enderun mektebinden yetişme iki şair, Fâzıl ve Vâsıf bazı istisnâ ustalıkları taşıyan şiirlerinin dışında, artık o zerâfeti de kaybederler. Tanzimata yakın yıllarda ve daha sonra ise Leskofçalı Gâlib gibi, Hersekli Arif Hikmet gibi, nihayet Tanzimat yıllarının büyük ustaları sayılabilecek Osman Şems ve Yenişehirli Avnî gibi şairleri şiirimizin estetiğinin belirlenmesinde ve şiirlerin yorumunda çok şey borçlu olduğumuz Ali Nihat Tarlan, bu hadiseyi bir kemâle ulaşmak kabul eder. Determinist bir görüş olan bu telakkiye göre "divan edebiyatı bir hamle daha yapsa idi, klâsik mazmunlar tamamen ortadan kalkacak ve tamamen anlaşılmaz bir hale gelecekti. "Öyleyse Gâlib'in dili bir uçurumun kenarında son ve en büyük sanatını gösteren bir trapezcinin yaptığını andırmaktadır. Gâlib, dilde anlaşılabilirliğin limitine gelmiş dayanmıştır. Eğer sarayın dış dünyaya açılış çağı, yahut bir adım daha atarsak, Tanzimat inkılâbı gelip çatmasaydı divan şiiri bizim *sürrealist* yahut *absürd* devrimizi mi açacaktı?

Tanzimatla batıya açılan ve yenileşen edebiyatımızın temel hedeflerinden biri de, divan şiirinde ortaya çıkan bu büyük boşluktan faydalanarak kapıyı bir daha açılmamak üzere kapatmaktır. Bunun için ilk büyük darbeyi, çeşitli vesilelerle Nâmık Kemâl vurur. Sonuncusunu da Cumhuriyet devrinin bir divan şiiri otoritesi: Abdülbaki Gölpınarlı. Nâmık Kemâl'in 1866'da başladığına, Gölpınarlı'nın *Divan Edebiyatı Beyânı*ndadır kitabı da 1945'te çıktığına göre, demek 80 yıl, bu kadîm sanatın cenazesinin kaldırılmasına kâfi gelmiştir."

Okay, *Edebiyat ve Sanat Yazıları* adlı eserinde yer alan "Eski Şiirimize Yaklaşmak" başlıklı yazısının devamında divan edebiyatına olan ilginin azalmasının sebeplerinin bunlardan ibaret olmadığını, Tanzimattan beri sürekli olarak değişen toplum yapısının da asla gözardı edilemeyeceğini vurgular. Özellikle İkinci Meşrutiyetten sonra dilimizin yapısında ortaya çıkan ve hızla gelişen "sadeleşme" ha-

reketleri ve nihayet Cumhuriyetten sonra ortaya çıkan harf inkılâbının bu şiiri gitgide bizde uzaklaştırdığını ve ne yazık ki adeta bir arkeolojik kalıntı gibi bu alanda çalışmalar yapan birkaç akademisyenin anlayışıyla lise kitaplarında çok sınırlı birkaç örnekten alınabilecek bir zevke terkedildiğini vurgular. Devletin, dolayısıyla hükümetlerin izlediği kültür politikaları da ne yazık ki bu edebî anlayışı ortaya çıkarmak yönünde değil, unutturmak istikametinde olmuştur.

Aslında yıllarca üniversite hocalığı yapmış tecrübeli bir akademisyen olan Okay, eski edebiyatımızın üniversitelerde ele alınış ve öğretiliş tarzından da pek memnun değildir. Bu alandaki çalışmalara yeni bir ivme kazandırabileceğine inandığını ve son derece önemli gördüğüm bu tespitleri burada yeri gelmişken vermek isterim. Okay, bu alanda yapılan akademik çalışmalara bakış açısını ortaya koyarken şunları söyler : "Önce divan edebiyatının birinci derecedeki eserleri, belirlenen birtakım şablonlara göre *edisyen kritik / transkripsiyon / inceleme* adıyla ele alınmış, fakat ne yazık ki bütün bu çalışmalardan bu güne kadar divan edebiyatının felsefesini veya daha dar anlamda örneğin şiirde "poetika"sına henüz ulaşılabilmiş değildir. Bunlardan ilk ikisi zaten eserin muhtevası ile ilgili olmayan "teknik" çalışmalardır. Yani bunların gerçekleştirilmesi ile okuyucunun, eserin özüne ve ortaya konuluş esprisine yönelik bir kazancı olmayacaktır. Ne olacaksa "İnceleme" dediğimiz ve tamamen eser üzerinde çalışan akademisyenin -tabii bu alandaki kazanımlarını da devreye sokarak- buluş ve yorum kabiliyetiyle olacaktır. Ama ne yazık ki burada da çoğu zaman yapılan şey şablon doldurmak olmaktadır. Bu, umut kırıcı bir haldir. Zaten ne çıkacaksa divan edebiyatının bu birinci sınıf eserlerinden çıkacaktır. Birinci sınıf şuara tezkireleri, birinci sınıf divanlar ve nihayet birinci sınıf mesneviler."

Eski edebiyatımızın genelde üç sınıfta toplanabilecek bu ürünlerinden hareketle bu edebiyatın çerçevesi, ortaya çıkış amacı, üzerine inşa edildiği temeller bugüne kadar bütün bu akademik çalışmalarla belirlenmeliydi. Pek azı istisnâ olmak üzere ne yazık ki bu hedefe ulaşamamıştır. Sonuçta ne mi olmuştur? İster seniz onu yine kendisinden dinleyelim : "Böylece bu çalışmaların sonuçlarına bakılarak, kitap piyasasını, Fuzûlî'nin ıstırapı, Bâkî'nin saltanatı, Nef'î'nin gür ve erkek sesi, Nedim'in neşesi, Gâlib'in hayâl inceliği gibi mübhem ve harcı-âlem birkaç sıfatın dışında, bütün divan şiirini bir genellemeye tabi kılan edebiyat tarihleri doldurmuştur. Bu yolla bu şiiri yeni nesillere sevdirmek, onlarda estetik bir zevk uyandırmak mümkün değildir. Üniversitelerde yapılan araştırmaların gayesinin bir estetik zevk olmadığı söylenebilir. Doğrudur. Ancak millî üniversitelerden beklenen, ilmî çalışmaların millete intikal etmesidir. Sanat vadisinde ortaya konmuş eserler üzerinde yapılan araştırmaların sonuçlarından biri de, herhalde bu eserlerin tanıtılması ve sevdirmesi olmalıdır.

Üniversitemizde eski edebiyatımız üzerine yapılan araştırmalar hakkın-

daki bu sözlerimin yanlış anlaşılması için, istisnaların bulunduğunu tekrarlamak isterim. Ayrıca bu *edisyon kritik / transkripsiyon/ inceleme* tarzı çalışmaların da büyük emek, zaman ve bilgi birikimine ihtiyaç gösterdiğini ilave edeyim. Bilhassa doktora safhasında, genç bir bilim adamının yetişme devresinde bu usûlün zaruretine ve kazandıracağı çok şey olduğuna inanıyorum. Ama, akademik kariyerin bütün kademelerini aynı tip kanava çalışmalarla aşmak, bilmem ki edebiyatımıza da, o ilim adamına da ne kazandırabilecektir? Hiç şüphesiz bir metni doğru okumak, yazıldığı dili mecazlarıyla ve şairin şahsî tasarruflarıyla yakalayabilmek, eserin devrini çağdaşı olan diğer metinlerle karşılaştırarak keşfetmek, nihayet metnin çözümünde yardımcı olacak bilgilere sahip olmak, bu sahanın araştırmacıları için vazgeçilmez vasıflardır. Ancak bütün bunların, sadece çerçeveyi teşkil edeceğini ve esas beklenenin, metnin edebî değerini ortaya koyacak olan tahlil ve tenkitler olması gerektiğini gözönünden uzak tutmamak şartıyla. Bugün, edebî metinlerin değerlendirilmesi üzerine birçok metod bulunmakta, geliştirilmekte, bunlara ilave ve düzeltmeler yapılmakta, eldeki metinlerin hususiyetlerine göre yeni terkipler teşkil edilmektedir. Belki bütün bir divan üzerinde bu çeşit bir çalışma yapmak mümkün olmayabilir veya zordur. Fakat her halde bazı divan şiirlerine yeni bir açıdan, yeni açılardan bakmanın, üzerinde yeni değerlendirmeler yapmanın, hiç olmazsa yeni yorumlara ufuk açacak yeni denemelere girmenin zamanı gelmiştir zannediyorum.

Böyle bir denemeyi yapmak için, yine de bütün, hiç olmazsa belli başlı divanların doğru olarak ortaya çıkması gereğinden bahsedenler olabilir. Bence bu iki tip çalışma mutlak mânada birbirinin devamı değildir, öyleyse birbirine engel de değildir.

Şimdi kısaca “divan neşri” diyebileceğimiz incelemeli transkripsiyonlu edisyon kritik çalışmasını küçümsemenin haddim olmadığını bir daha söyleyeyim. Yalnız bu işin, üniversitelerimizin o karmaşık akademik kademeler sistemini aşıp, yukarı basamaklara tırmanmış, bir müktesebâta (birikime) sahip olmuş bilgin kişilerin işi olmadığını vurgulamak isterim. Divan neşri yapılmasını mı veya yapılacaksa kimler yapsın? Yukarıda asıl yapılması lâzım gelen şey olarak belirttiğim kritik, tahlil yahut daha geniş mânâlı bir kavramla yorum dediğimiz çalışma, herşeyden önce güvenilir, sağlam bir metin ister. Şairin bizzat kaleminden çıktığı veya onun tarafından değiştirildiği şekilde bir metnin elde edilmesi zarurettir. Kılı kırk yaran, iğne ile kuyu kazan divan şiiri için teferruat gibi görünen bir kelime, bir harf, bir nokta, bir işaret farkı, en çağdaş bir yorumcu bile yanlış yola sevkeder. Yani herşeyden önce doğru metinlerin bulunması şarttır. Halbuki bugün, o yorumcu, tenkitçi veya sanatkarların, üzerinde çalışmalarını düşündüğümüz divan şairlerinin, hatta belli başlılarının bile divanlarını kitap piyasamızda bulmak mümkün değildir.”

Okay, yazısının devamında eski edebiyatımızla ilgilenenler ve bu sahada çalışanlar için hayli ilginç ve o nisbette önemli tesbit ve önerilerde bulunur. Merhum Mehmet Çavuşoğlu'nun vefatı münasebetiyle kaleme aldığı bir yazısında da bu meseleye temas eder. Bugün satırlar arasında kaybolup gitmiş, dikkatlerden uzak düşmüş ve ilk duyduğumda şahsen beni çok heyecanlandırmış bulunan güzel bir tasavvurdan sözeder. Bu, bir “Divan Edebiyatı Enstitüsü” kurulması fikridir. Bu anlamda merhum Çavuşoğlu kendisine büyük ümitler vermişken, erken sayılabilecek bir yaşta özellikle eski edebiyat çalışmaları için büyük bir kayıp olmuştur. Bunun için yıllarını bu sahalara vermiş emekli öğretim üyelerinden istifade edilmelidir. Aynı şekilde Türk dili ve edebiyatı mezunlarından seçilecek bir mütehasşıslar kadrosu, tespit edilecek programa göre, önem sırasıyla divanlarımızı ve eski edebiyatımızın diğer mahsüllerini bu enstitü mesaisi içinde hazırlamalı ve kısa zamanda neşretmelidir. Bunun arkasından divanlardan yapılacak seçmeler, izahlı metinler, antolojiler aydın ve halk kesimleri için değişik yayın şekilleri içinde düşünülebilir. Bu bir devlet programı olmalıdır. Kültür alanında itibarımızı korumak, herhâlde ekonomi veya dışişleri alanlarında korumaktan daha geri plânda değildir. Fuzûlî gibi baştaçı ettiğimiz bir büyük Türk şairinin divanı bile Türkiye’de bulunamıyor da Irak’ta, İran’da, Rusya’da bulunuyorsa, bu herhalde millî kültür politikamız için iç açıcı bir tablo değildir. Tabii belki burada şu soruyu sormak gerekir : Okay’ın, ilgi alanı dışında olmasına rağmen, eski edebiyatımıza karşı duyduğu aşk ve bu alanda yapılan yeni çalışmaların ilerleyen yaşına rağmen hocada oluşturduğu “heyecan”, bu sahanın uzmanlarına veya bu alanda sorumluluğu bulunan insanlara hiç mi birşey ilham etmiyor acaba? Onun “rüya”sını gördüğü bir şey, bizi nasıl ve neden heyecanlandırmıyor? Bunu anlamakta güçlük çekiyoruz.

Okay, divanların neşri meselesini yukarıda vurguladığı tarzda bir çalışmaya bağladıktan sonra üniversitelerimizde bu alanlarda araştırmalar, tenkitler ve yorumlar yapanların eski edebiyatımız üzerinde asıl yapmaları gereken çalışmalarına getirir sözü.. Bu noktada ilk söylediği şey; eski şiirimize, çağdaş şiirler için yapıldığı gibi, modern usûllerle yaklaşılması gerektiğidir. Ardından bu fikrin değişik yönlerden irdelenmesine geçerek şunları söyler :

“Bizden birkaç asır önce ortaya konmuş bir esere çağdaş bir gözle bakmak, bugünkü bilgimizle, zevkimizle onu değerlendirmek mümkün müdür, veya doğru mudur? Bu bahsi, divan edebiyatının son büyük otoritelerinden Profesör Ali Nihat Tarlan’a ait bir hatıramı anlatmakla gireyim. Merhum hocamız bir dersinde, şu anda hatırlayamadığım ve o zaman bize karmaşık ve muğlak görünmüş olan bir beyti, *şerh-i mütân* usûllerine mahsus - muhakkak ki biraz da kendine mahsus- bir tarzda iç içe geçmiş tedailerle (çağrışımlarla), imajlarla izah etmişti. Henüz bu çeşit bir metin tahlilinin inceliğini kavrayamayışımızdan veya zev-

kine varamayışımızdan olacak, içimizdeki şüpheyi, hatta şimdi daha açık söyleyeyim, itimatsızlığı, bir arkadaşımız açığa vurdu: Acaba sizin bu beyit hakkında söylediklerinizi şair düşünmüş müydü? Hoca, sanki bu soruyla hiç ilgilenmiyor-muş gibi bir tavırla, karatahtaya başka bir beyit yazıp, evvelkine benzer yollar-dan geçerek onu da açıkladı ve soruyu soran arkadaşımıza dönerek, “şimdi tat-min oldunuz mu?” diye sordu. “Fakat bu bir şeyi göstermez ki hocam! Şairin bunları düşünmüş, tasarlamış olduğuna nasıl emin olabiliriz? Rahmetli hoca o zaman, üzerimizdeki tesirinin zevkini çıkara çıkara şu cevabı verdi : “Emin ola-bilirsiniz evlâdım, çünkü bu ikinci beyti ben yazmıştım.”

İlk bakışta bir paradoks arkasına gizlenmiş görünen bu izah tarzının, ger-çekte bütün edebî eserlere, hatta belki bütün sanat eserlerine yaklaşma tavrımız-da mevcut olduğunu vurgulayan Okay, bizim bir metni, devrinin kültürüne gö-re, o kültürün bütün hususiyetlerini dikkate alarak değerlendirmeye çalışırken bile, günümüzün ve kendimizin kıymet hükümlerinden tamamen uzaklaşmadı-ğımızı ileri sürer. Çünkü o eser, zamanının şu veya bu düşüncesinin, modasının meyvası olmuştur. Kuşkusuz o düşüncenin veya modanın gereği olarak eserin bir takım açıklamaları da olacaktır. Fakat yaşama gücü olan, asırları aşarak gü-nümüze kadar gelen eser için artık, sadece devrinin izahlarının sınırları içinde hapsolmek mümkün müdür? O şimdi, sanatkârın bile tasarrufundan çıkmış, ade-ta *âmmenin* malı olmuştur. Bu takdirde artık şairin, bizim yeni getirdiğimiz yo-rumu düşünüp düşünmemiş olduğu mühim midir? Mühim olan, eserin, her de-virde, insan zekâsının ulaşabildiği her zirvede yeniden bir yaşama gücü, yeniden bir yorum imkânı kazanacak zenginlikte olmasıdır.

Bir Arap darb-ı meseli “el-mânâ fi-batnî’s-şâir” dermiş. Yani mânâ şairin karnındadır, belki daha edebîcesi, şairin içindedir. Bu söz, mânâyı şairinden baş-ka kimse bilmez demek değil midir? Öyleyse şairin dışında olan bizlere şiiri ra-hatça okumak ve kendimize göre mânalandırmak düşünüyor. Musset de, “Gerçek şairin her güzel mısraında, söylenilenden birkaç defa fazlası vardır” demiş. Yo-rumcuya, o şiirde söylenilenin dışında mânâ arama, araştırma yollarının açık ol-duğunu göstermek için bundan daha güzel söz olur mu?

Divan şiiri de, modern görüş ve metodların ışığı altında yeniden yorumla-nabilir. Yukarıda yorumcu için söylediğim hürriyetin, keyfilik mânasına gelme-mesine de dikkat etmek şartıyla. Hiç şüphesiz divan şiirinin yazıldığı devrin di-lini, kültürünü çok iyi tanımak gerekir. Unutulmamalıdır ki, dil ve kültür zinci-rinin, kopukluğa tahammülü yoktur. Yeni yorum, ancak bu bilgilerin temeli üze-rine kurulabilecektir.

Bize has şiirin yeniden temellendirilmesi, poetik esasların belirlenmesi ça-lışmalarında Orhan Okay hocamızın gerçekten ciddi gayretleri vardır. O, Tanzi-mattan günümüze ulaşan bir edebî çizgide şiirin yerini belirlerken eski şiirimizi

ve onun üzerine inşa edildiği tarihî ve kültürel zemini asla gözardı etmez. O'nun şu'ara tezkirelerini değerlendirirken, yeni şiirimizin oluşumunda hâlâ onlardan umutlu olduğunu görüyoruz. Okay, son derece haklı olarak eski şiirimizin “ter-minoloji” meselesini bile çözümleyemeyişimize hayıflanır. İşte bütün bunlar-dan dolayı da, genç araştırmacıları, özellikle eski edebiyatla uğraşan akademisyen-leğin dikkatlerini bu noktalara çekmeye çalışır. Divan şiirinin poetikasının çıkar-sa birgün yine tezkirelerdeki bu değerlendirmelerden çıkacağını ısrarla vurgular.

Eski şiirle yeni şiirin bir güzel vadiye hâlâ birleşebileceğine dair umutlarını yitirmiş değildir o.. Kendisine çokça yöneltilen sorulardan birinde, siyâsî mânâ-da batıya yönelişimizin, ister istemez edebiyatımızın da yüzünü batıya çevirdi-ğini ifade ettikten sonra, “şayet böyle bir hareket olmasaydı, edebiyatımız kendi içinden yenileyecek, divan ve halk edebiyatı mesut bir çizgide buluşacaktı” der. Hatta bunun işaretlerinin ortaya çıktığını da belirtir.

Yine aynı şekilde mesneviden çağdaş hikâye veya romana geçilemeyeişin se-bebini, “şiir”in bizim edebî hayatımızın temeli kabul edilmesine bağlar. Bu bağ-lamda mesnevilerdeki olayların ve kahramanların minyatürlerdeki deforme ya-hut stilize şahsiyetlerden farkı olmadığını söyler. Buradan hareketle çağdaş ro-mana veya bugün anladığımız mânâda modern hikâyeye geçilemeyeişin en önem-li etkeni olarak da “esaslı bir nesir dilinin olmayışı”na bağlar. Bu noktada eski edebiyatımızdaki nesir dilinin yok sayılması veya görmezden gelinmesi diye bir-şey sözkonusu olamaz kuşkusuz.. Eski edebiyatımızın elbette bir nesir dili vardı ama herhalde bununla kastedilen şey, “hikâye ve romana uygun bir nesir dili” idi. Burada özellikle çağdaş hikâye ve roman yazarlarının eski mesnevileri ısrar-la ve dikkatle okumalarını salık verir. Çünkü o, bunlardan günümüze taşınacak çok şey bulunduğu kanaatinde. O'na göre divan şiiri bizim bin yıllık kültür bi-rikimimizin mahsulüdür. Beğeniriz, beğenmeyiz, o ayrı.. Bu vâkıayı her Türk aydınının tanıması, ona ilgisiz kalmaması gerekir.

Orhan Okay Hoca'yı yakından tanıma imkânı bulanların hemen hepsinin şahid olduğu bir ortak husus vardır : Hocanın, hayranlık uyandıracak derecede hassas bir mûsikî kulağına sahip oluşu.. Divan şiirinin mısralarında gizlenmiş musıkîyi bulup ortaya çıkarmada son derece mâhir bu kulak hassasiyeti, hocayı aruz konusunda da kulağa dayalı bir “ma'rifet”in sahibi yapmıştır. Yeni Türk edebiyatı alanında çalışan bir akademisyen olmasına rağmen biz, eski Türk ede-biyatı sahasında lisansüstü çalışma yapanlar kendisinden “aruz” dersi almış idik. Rahmetli hocamız Hâluk İpekten Bey, o yıllarda henüz aramızda idi. Bu dersi bi-ze niçin kendisinden değil de Orhan Okay hocamızdan aldığını şimdi çok da-ha iyi anlıyorum. Çünkü biz merhum hocamızla beraber çalışıyorduk ve “Aruz Bilgisi” dersini hocamızın tavsiyeleri doğrultusunda Okay Hoca'dan alıyorduk. Hoca, bu derslerde bize okuduğu beyitlerin yezinlerini belirlerken onları bir ka-

ğit üzerine yazmamıza izin vermez, ağızdan çıkar çıkmaz, o anda hemen bu vezinlerin tesbit edilmesini isterdi. Elbette bu bir kulak eğitimi sonucunda kazanılacak bir beceriydi. Bize bütün gayretiyle bu meziyetleri kazandırmaya çalıştığını hatırlıyorum şimdi. Aynı şekilde Türk edebiyatı tahsili gören bir öğrencinin aruz bilmemesini de çok ayıplardı..

O'nun divan şiirinin mûsikî tarafına dair bu ilgi, bilgi ve hassasiyeti kuşkusuz eski şiirimizin bu yönü üzerinde durmaya, bazı değerlendirmeler yapmaya sevkettiştir. O'nun "Bâkî'nin Kanuni Mersiyesi'ne Dair" başlığı altında kaleme aldığı ve bir bakıma divan şiirinin "anlaşılmazlığı" meselelerine de ışık tutabilecek tespitlerinin konuya ilgi duyanlar tarafından ilgi çekici bulunacağı kanaatindeyim.

Orhan Okay'a göre eski şiirimizin tenkide maruz kaldığı en önemli noktalardan birisi de kullandığı "dil"dir. Gerek eski ve gerekse yeni eleştirmenlerin ısrarla üzerine gittikleri ve divan şiirini bu sebeple anlaşılmaaz buldukları "dil" niçin böyledir veya gerçekten iş görüldüğü gibi midir?

Divan şiirinin zevk ve kültürüne yabancı olanlar kadar, ona âşına olanların da bir çoğunun, çetrefillğin modeli olarak gösterdikleri ve hemen hemen kelimelerinin büyük bir kısmı Arapça ve Farsça kaynaklı Kânûnî Mersiyesi, hoca'nın bu alandaki kanaatlerini ortaya koyar. Türk Divan şiiri geleneğinde Arapça ve Farsça şiirler yazmanın, hatta divanlar tertip etmenin bazan bir özentî, bazan özentiyi de aşan bir ustalık gösterisi haline geldiğini belirttikten sonra, böyle olmakla birlikte Arapça, Farsça, Rumca, hatta daha yakın zamanlarda Fransızca beyitlerin karmasından meydana gelen mülemmaların yapıldığını söyler.

Bâkî'nin sözkonusu mersiyesinde ise eleştirelere maruz kalan özellikle ilk beytin bulunduğu bendin tamamının bu özellikleri taşımadığını, dolayısıyla burada çok farklı bir yaklaşımın bulunduğunu vurgular. Bunu yaparken de meseleyi günümüze taşımaya daha uygun bulur. Ardından, bu ilginç yaklaşımlarını şöyle ortaya koyar Okay : "Bir şiirde anlaşılmaaz veya anlaşılması güç cümle ve ibarelerin bulunması ne gibi bir maksat içindir? Bu ifade tarzı, hiç şüphesiz okuyucunun dikkatini mânânın dışında başka bir istikamete çekmek arzusundan doğmaktadır. Bu şekli, mûsikîmizdeki terennümlerle kıyaslayabiliriz. Bilindiği gibi terennüm, klâsik Türk mûsikîsinde, bilhassa beste ve semâî gibi ağır formlarda güfte içinde kullanılan "ten-nen-ni, yel-lel-li, tir-yel-lel-lâ" ve benzeri, çok defa mânasız, bazan mânalı fakat güftenin bütünü içinde ihmâl edilecek bir takım hecelerden ibarettir. Güftenin ekseriyâ besteyi dikkatten kaçırarak şekilde ön plâna geçmesi tehlikesi, büyük kompozitörleri ensrumental eserler yaratmaya sevkettiştir. Daha çok insan sesine dayanan Türk mûsikîsinde ise, melodinin tesirini gölgeleyen güzel bir güfte, her zaman bestekârın aleyhine olmuştur. Buna mukabil zayıf bir beste için de şiir adeta kurtarıcı bir unsur olur. Bu yüzden klâsik mûsikîmizin büyük ustaları, eserlerinde basit ve tekrarlanan mısraları, mânasız teren-

nümleri kullanmak sûretiyle, sanatlarının bütün ağırlığını melodi üzerine teksif etmek istemişlerdir." Okay, bu ilginç değerlendirmelerinin ardından ileri sürdüklerini daha somut bir biçimde gözler önüne serebilmek için Melih Cevdet Anday, Fazlî Hüsnü Dağlarca, Asaf Halet Çelebi ve Atilla İlhan'ın şiirlerinden örnekler verir. Bâkî'nin "Kânûnî Mersiyesi"nde ortaya koymaya çalıştığı "şey" in, bu şairlerce batı kökenli kelimelerin modern şiire taşınmasıyla gerçekleştiğini ileri sürer. Bu örneklerle dikkatle bakılırsa Okay Hoca'nın ileri sürdüğü değerlendirmelerin son derece mantıklı, akla yatkın izah ve yorumlar olduğu görülecektir.

Bir çeşit tarihî-coğrafi egzotizmin hâkim olduğu bu şiirlerde, okuyucu kendisini birden zenci şarkılarına, bir İtalyan melodisine, İslâm mistisizmine, bir ortodoks ilahisine, bir budist ayinine kaptırır. Netice itibarıyla bu şiirlerin arkasında sembolik bir ifade vardır. Fakat bu mânaların değil, müziğin sembolüdür.

Hoca'nın her konuda olduğu gibi bu meselede de, adeta bir divan edebiyatı mütehasısı ve müntesibi gibi son derece samimî ve bir o kadar ilmi yaklaşımlarına şahit oluruz. Okay Hoca'nın buradaki tahlilleri harcıâlem birtakım fikirlerden ibaret değildir. İşte Hoca'nın yaklaşımları : "*Ey pâ-y-bend-i dâm-geh-i kayd-ı nâm ü nenk / Tâ key hevâ-yı meşgale-i dehr-i bî-direnk*" Şâirin bu beytini alelâde bir üslûp hususiyetiyle veya tesadüfle izah etmek yanlış olur. Öyle olsaydı bu hususiyetin bütün mersiye de veya hiç olmazsa birinci bend'te görülmesi gerekirdi. Veya tesadüflü ise tesadüflü olarak, dağınık bazı mısraların, birinci beyit gibi Arapça-Farsça karışımı olması beklenirdi. Halbuki bu beytin dışındaki bütün şiirde, tıpkı bazı divan şairlerinin "sâffî Türkçe" şiirleri gibi, kasden ve bir hesaba göre tanzim edildiği anlaşılmaktadır. Bend'teki diğer beyitlere bakılacak olursa, bu yedi beyitteki 90 kelimeden 58'inin Türkçe veya bugün de kullandığımız Türkçeleşmiş kelimeler olduğu görülecektir. Böylece bu 16. asır divan metninde yüzde 65 nisbetinde Türkçe kelimelerle yazılmış bir şiir ile karşı karşıya bulunuyoruz demektir. Türkçe kabul etmediklerimiz arasında âhir, nevbahar, hazan, devran, şehsuvar gibi günümüzün aydınına hitap edebilecek, muhtemelen devrinde daha da canlı olan kelimelerin dahil bulunduğunu belirtirsek, Türkçe nisbetinin yüzdesini yükseltmemiz gerekir. Nihayet, yine Farsça'dan gelen ve dilimizde bir sentaks arızası olarak telakki edilen "ki" edatı dikkate alınmadığı takdirde dil ve yapı bakımından sağlam, güzel ve oldukça sade bir Türkçe ifade ile karşılaşırız.

Böylece devri içinde adeta bir "sehl-i mümteni" gibi rahat okunan beyitlerin başında tamamen Arapça-Farsça kelimelerle ve Farsça cümle yapısı ile kurulu bir beyit buluyoruz. Burada, yeni şiirimizin bazı örneklerinde gördüğümüz gibi, şairin, dikkati mânâ üzerinden çekerek ahenge değer verdiğini düşünmek yanlış değildir. Divan şairlerinin şiirde âhenge verdikleri önem ve bu husustaki hesapları, bu devir edebiyatı hakkında bildiklerimizden ve tahminlerimizden daha fazladır.

“Mersiye”nin ilk beytinin, mânâyı birden kavrayamayan okuyucu üzerinde bıraktığı intiba, kısa duraklamalar, sesin yükselme ve düşmeleri ve tonlu hecelerin münavebesiyle gelişen ağır bir yürüyüş edasıdır. Hiç şüphesiz bunda, şiir için seçilmiş olan veznin de rolü vardır. Aruzun “mefûlû fâilâtü mefâilû fâilün” gibi açık ve kapalı hecelerin, monoton olmayan bir dizi içinde tertip edildiği bu vezin, ağır ve ihtişamlı bir karakter arzeder.

Türk aruzunda kullanılmış hiçbir vezinde, açık ve kapalı heceler bu kadar dağınık ve serbest bir durumda değildir. Veznin bu hususiyeti, ses olarak, yeknesak bir ritim yerine geniş bir zaman parçası (tempo) içinde ağır bir dalgalanma tesiri bırakır.

Ayrıca, yine aruza ait bir bahis olan medli hecelerin de, dikkati çekecek derecede fazla oluşu mısraların ses tonunu kuvvetlendirmektedir.

Veznin, medlerin, vurgulu hecelerin hesaplı bir kompozisyonu ile kurulmuş bu hârikulâde ritmik beytin çözümüne de, bir müzik cümlesinin yorumlanması gibi ve onun usülleri ile yaklaşmak gerekir. Ağır bir yürüyüş temposu intibai veren bu mısralardaki tek Türkçe kelime, baştaki “Ey” edatıdır. Şiir bütününü düşündüğünde, bu “ey” nidasıyla, bir ölüm vâkiasından sonra, kalan insanlara hitap edildiği anlaşılmaktadır. Eski dünyanın üçte biri üzerinde, yarım asra yakın saltanat sürmüş bir büyük hükümdarın, Muhteşem Süleyman’ın ölümü. “Ey” hitabının sahibi ise, şiirin hükmedici vasfından anladığımıza göre, o hükümdardan daha güçlü ve saltanatı daha sürekli bir varlık olmalıdır. Kanaatimizce bu varlık ölümdür veya kaderdir; yahut islâmî literatürde nisbî bir müşahhaslık arzeden Azrail’dir. Fakat her hâl ü kârda ölüm duygusuyla paralel inkişâf eden bir insanın alegorisidir. Devletin yüce padişahının yerinde şimdi ondan daha yüce bir padişah, ölüm ülkesinin imparatoru hüküm sürmektedir.

Böylece “Mersiye”ye ölümün, fânî insanlara hitâp eden, ağır ve hacimli bir müzik formu tesiri bırakan medhaliyle girilir. Şiir, henüz mâna bahis konusu değilken, ahengin getirdiği patetik bir karaktere bürünür. Ölüm ezici, hükmedici ve korkutucu vasıflarıyla, her adımda gittikçe yükseliyormuş intibai veren bir ses tonuyla üzerimize doğru gelir.

Emsalleri olan başka mersiyelerin çoğunda feryat ve figandan ibaret çılgınlara mukabil Bâkî, şiirde sesin insan ruhuna müessir sırrını yakalayarak onu büyük bir ustalıkla kullanmış ve “Mersiye”sini divan edebiyatı kubbesinde “hoş sadâ” olmanın çok üzerinde güçlü bir âbide hâline yükseltmiştir.”

Orhan Okay Hoca, eski şiirimizdeki bu “ses” unsurunu çok iyi tahlil edebilmiş ve gerçekten bu vadiye yapılacak çalışmalara yol gösterecek, ufuk açacak bakış açıları ortaya koymuştur. “Nef’î’nin Şirlerinde Ses Unsuru” adını verdiği makalesi, aynı şekilde eski şiirimizin bu yönünü ele alan, derinlemesine irdeleyen yazılarından biridir. Genç araştırmacılar bu yazıları dikkatle okumalıdır.

Aynı şekilde Hoca, son devrin önemli isimlerinden mutasavvıf şair Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri’nin değişik yönlerini ele alan yazılarında, eski şiirimizin “tasâvvuf boyutu” üzerinde durur. Böylece bu tarz şiirlere nasıl yaklaşılmış gerektiği hususunda da güzel bir örnek sergiler.

O’nun eski şiirimize dair yaklaşımlarını, vukûfiyetini ve eski edebiyatımız üzerinde çalışanlara ışık tutacağına inandığımız bazı yönlerini vurgulamaya, ön plâna çıkarmaya çalıştık. Kuşkusuz hepsi bu kadar değil. Biz, Orhan Okay Hoca’nın her konuda olduğu gibi bu konuda da söylemediklerinin söylediklerinden fazla olduğunu biliyoruz ve hocamızdan bu sahada çalışan insanlar olarak şunu bekliyoruz : Efendim, eski edebiyatımızın güzelliklerinin yeni edebiyatımıza taşınmasını, bunlardan yararlanılmasını sürekli vurgulayan biri olarak, ömrünüzün bu en verimli dönemlerinde çalışmalarınızı biraz da eski ile yeninin buluşması noktalarında yoğunlaştırınız. Bu tarz çalışmalardan inanıyoruz ki ve siz de biliyorsunuz ki hem eski hem yeni edebiyatımız kârlı çıkacaktır.

ORHAN OKAY VE MİLLİYETÇİLİĞİMİZ

DR. MUSTAFA KÖK

Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Bizim için talihsizlik sayılacak konulardan birisi de millî tarihimiz ve milliyetçiliğimiz hakkındaki çelişkili değerlendirmelerdir. Belki bunlardan da kötüsü, ne zamandan beri "millet" olduğumuz veya sayıldığımız hakkındaki sorulara verilen cevaplardır: Beş veya dört bin yıldan beri "kavim", bin yıldan beri "üm-met"iz de sadece 1920'lerden bu yana, daha da açıkçası sırf Cumhuriyet'ten bu tarafa mı milletiz?" "Bütüncü" tarihçi ve düşünürlerimize göre, beş ya da en azından dört bin yıllık tarihimiz var ve bu tarih milletimizin tarihidir; "Anadolucu" tarihçi ve düşünürlerimize göre, bin yıllık millî tarihimiz var, "Türkmen" göçebelikten yerleşik hayata geçerek ve İslâmiyet'le de şereflenerek "Türk milleti" oldu; 1920'leri nirengi noktası alanlara göre ise, daha önce Türk milleti yoktu ki, tarihi olsun. Çünkü sosyolojik anlamda millet "çağdaş" bir oluşumdur ve bu oluşum bizde ancak Cumhuriyet'ten sonra başlamıştır. Mesela, Bozkurt Güvenç (1994, 11) şöyle söylemektedir: "İngiliz ve Fransız toplumları köklü devrimlerden, kanlı iç savaşlardan sonra ancak iki üç yüzyılda ulus oldular (...) Avrupa karasının çoğu toplumları ise kendiliklerinden değil de İngiltere ya da Fransa gibi bir ulus olma çabası içinde, yani "ulusculuk" (nationalisme) ideolojisiyle ulus olmaya çalıştılar (Gellner'den nakil). Bize gelince, Türkçülük, Kemalizm, Atatürkçülük ve Türk devrimi, bir ulusculuk ideolojisi olarak incelenebilir. Çağdaş olabilmek için ulus olmak gerekiyordu. 1920'lerin Türk toplumu henüz ulus değildi. Ulusculuk ideolojisine uygun çabalar sonunda, ilerde ulus olabilecekti." Yazarın açısından bakınca "millet"ten milliyetçiliğe değil, "milliyetçilik"ten millete geçilecekti. Bir başka deyimle, kabaca millet ve milliyet bilincine sahip olmak demek olan milliyetçilik, "millet olgusu"nın sonucu değil de sebebi haline getirilmektedir. Yani, ortada millet denmeye layık bir topluluk yok, millî diyeceğimiz bir vatan, millî tarih, dil, din ve mâneviyatta bütünlük, emek ve iktisatta menfaat birliği, hepsinin üstünde birlikte yaşama iradesi yok, ama bunların tümünü yaratacak olan milliyetçilik var. Orta yerde "milliyet" yokken milliyetçiliğin bulunuşu, üstelik öncekini tek başına yaratışı, hayli abartmalı bir düşünce olsa gerek.

Hele konu Osmanlı'ya gelip dayanınca, "Osmanlı'nın kimliği" ve bu hususta kimin ne söylediği hepten anlaşılmaz olmakta, iş bilimsel mecradan çıkıp, düpedüz bir ideoloji savaşına bürünmektedir. Bu anlamda, B. Güvenç'in (a.e. 169) "Türk Osmanlı olsa da, Osmanlı Türk değildi." demesine şaşmamak lazım, çünkü ondan yetmiş küsur yıl önce Ziya Gökalp (1963, 21-31) Osmanlı'nın dilini, bilimini, edebiyatını, musıkîsini, hatta ahlakını, yani bütün "medeniyet"ini "Türklük"ten ihraç-etmiş, değerlerinin bir kısmını Arap'a, bir kısmını da Bizans'a maletmiştir. Türk'e ise sadece halk masallarıyla halk türkûleri kalmıştır. Ne var ki, üzüntümüz bitmiyor, şu satırlar da başka bir milliyetçi ve meşhur aynı zamanda Gökalp geleneğinde yetişme, aslında değerli bir sosyologumuz olan bir bilim adamımıza (Türkdoğan, 1997, 10) aittir: "Uzun ömürlü ve üç kıtayı elinde tutan bir imparatorluk, "üm-met" şemsiyesi altında, *kendi kimliğini de silmek kaydıyla* (vurgu bize ait) çok milletli bir yapıyı insanlık tarihine armağan etmiş (...) (sonuçta) "kimliksiz" bir topluma dönüşmüştür. Günümüzde bazı elitist çevrelerden (Güvenç'leri kastediyor) bir takım sesler yükselmektedir: Osmanlı kimdir? Ne tür bir kimliği taşımaktadır? Osmanlı kültürü var mıdır? Osmanlı Türk müdür? Nedir? Bu hususlar bugün ülkemizde tartışma konusudur."

Elbette bunların hiç biri cevapsız kalmış değildir. Üstelik, ne kutlu tecellidir ki, Gökalp çizgisinden yetişmiş olmakla beraber "ideolog" değil "bilim adamı" olan Erol Güngör (1978, 80 vd.) Gökalp'e cevap verirken, yine Gökalp çizgisinden gelen, fakat "ideolog" veya "bilim adamlığı" iddiasıyla da değil, sadece idrak ve tecessüs sahibi bir "araştırmacı-yazar" kimliğiyle Nevzat Kösoğlu (1995), zahirde Güvenç'i, gerçekte ise hepsine öncelik taşıyan Gökalp ile takipçisi Türkdoğan'ı ağır bir dille eleştirmiştir. Biz en iyisi Kösoğlu'na kulak verelim (a.e. 68): "Osmanlı kendisinin Türk olduğunu, hatta Oğuz Han neslinden geldiğini bilir, inanırdı. Yazıcıoğlu'nun Türkçe *Selçuknâmesi* onbeşinci yüzyılın başlarında yazılmıştı ve (bu eser) II. Murad Han'ın Oğuz'un en asil boyundan geldiğini (...) söylemektedir. Şehzade Korkut'un oğullarının adları Oğuz ve Günhan idi. Karakoyunlular'ın Deniz Han ve Akkoyunlular'ın Bayındır Han neslinden geldiklerini yine aynı yüzyılda yaşayan Âşıkpaşazâde yazıyordu. Ama kendisini Osmanlı olarak, yani *siyasî kimliğiyle* (vurgu bize ait) ifade ediyordu; daha önce Selçuklu, Karakoyunlu yahut Dulkadirli dediği gibi".

Son dönem düşünce tarihimizde Osmanlı'nın gerçek yerini tespit edenlerden birisi Nurettin Topçu ve onun mensup olduğu Anadoluçuluk akımıdır. Gerçi Türk tarihinin bütünlüğünü gözden kaçırdıkları düşüncesiyle önemli tenkitlere maruz kalmış olsalar da bu akımın mensupları Osmanlı'nın hakkını teslimde diğerlerine öncülük etmişlerdir, denilebilir. Onlara göre Osmanlı sadece Türk olmaktan dolayı değil, aynı zamanda milliyetçilik tarihindeki yeri itibarıyla da önemlidir. Onlar bu konuya İslâmî bir açıdan yaklaştıkları halde, naif bir "üm-

met” anlayışıyla değil, “millet” perspektifinden bakmayı tercih etmişlerdir. Akı-
mın filozof düşünürü N. Topçu şöyle demektedir (*Hareket*, 1992, 63): (Gökalp
ile birlikte birçok Cumhuriyet aydını) “Osmanlılığın ne olduğunu bilmediler ve
bu anlayışsızlıkları yüzünden Osmanlıları millî tarihimizin dışında bıraktılar.
Onların âleme örnek olan milliyetçiliklerini şaşılacak bir gafletle görmediler.
Hakikat şu ki Osmanlılık, Anadolu milliyetçiliğini içerisine almış tarihî kaderin
plânı içinde, bundan tam mânasıyla insanî değer taşıyan bir imparatorluk çıkar-
mak ruhuna sahip bir milliyetçilik davası idi. Bu ruh, İslâmın ruhu idi.”

Bu girizgâhtan sonra sözü, Orhan Okay’ın milliyetçilik anlayışımıza yaptığı
katkıya getirmek istiyoruz.

Orhan Okay da Erol Güngör gibi ideolog değil, bilim adamı kişiliğiyle
problemlere yaklaşmış ve özellikle *Sanat ve Edebiyat Yazıları* (1990) ile *Kültür
ve Edebiyatımızdan* (1991) kitaplarında topladığı makaleleri ile nice önemli me-
seleye bu hüviyetiyle ışık tutmuştur. Bunlardan konumuz açısından önemli olan
“Nâmık Kemâl’in Milliyetçiliği” ve “Mehmet Âkif’in Milliyetçiliği” yazıları,
adı geçen ikinci kitapta bulunmaktadır. Düşünce geleneği bakımından Nurettin
Topçu’dan büyük etkiler taşıyan Orhan Okay, bilindiği gibi Hoca’nın aynı za-
manda gerçek anlamda da talebesi olmuş bir bilim ve fikir adamımızdır. Şema-
tik olarak birincisi “Osmanlıcı”, diğeri de “İslâmcı” bilinen Nâmık Kemâl ile
Mehmet Âkif’in ne derece milliyetçi olduklarını, üstelik bu vasıflarının onların
“İslâmcılık” ve “Osmanlıcılık”larına da hâle getirmediğini anlamak için bu ma-
kaleleri inceleme gerekir.

Orhan Okay “Nâmık Kemâl’in Milliyetçiliği” yazısına bir tespitle başlıyor
(Okay, 1991, 77): “Belki Türk milliyetçiliğinin son asır içinde teorisi kurulmuş,
yepyeni bir düşünce sistemi olduğunu söyleyecekler bulunacaktır. Son asır, bu
düşüncenin ancak kategorik bir sisteme sokulmasının, teorisinin yazılmasının
devridir. Yoksa millet varlığı gibi milliyetçilik de, adı söylenmemiş de olsa asır-
lardan beri millî şuur altında mevcut bir fikirdir.” Kösoğlu’nun da (1995, 3) “Türk
kimliği” çerçevesinde benzer bir yargısı var: “Kural olarak her kültür yaşadığı
tecrübeyi isimlendirir, kavramlaştırır. Fakat bazı toplumsal, tarihî olgular vardır
ki, bunların kavramlaştırmaları yüzyıllar sonra olur. Kimlik ve milliyetçilik, bu
tür toplumsal-tarihî gerçeklerdendir. Bilge Kağan milliyetçidir ve Orhun Bengü
taşlarında sosyal devlet anlayışını çok açık görürüz. Ancak bunların kavramlaştı-
rılması için XIX. yüzyılda ulaşılan bilgi birikiminin olması gerekir.” Görüldüğü
gibi Kösoğlu’ndaki Osmanlı’yı da aşip Bilge Kağanlara uzanan tarihî hassasi-
yet, Okay’da İslâmî dikkatlerle birlikte özellikle Selçuklu ve Osmanlı’ya çevril-
mektedir (a. y.): “İrkımızın Ortaasya’daki tarihî macerasından sonra, milliyetçili-
ğimizin tarihi, Türk’ün anayurttan getirdiği hasletlerini İslâm’ın ahlâk ve ruhu ile
birleştirmesiyle başlar. Bizim milliyetçiliğimizin eksikliği, bu son bin yıllık mil-

liyet nazariyelerinin yazılmamış olmasıdır. Nazariyesi yazılmamıştır ama yaşan-
mıştır. Bu açıdan bakıldığında, Selçuklu Sultanı, Alparslan’dan başlayarak
Osman Gazi’ye, Fatih’e, Yavuz’a, Tiryaki Hasan Paşa’ya, Gazi Osman Paşa’ya
kadar bütün büyük devlet adamlarımız, müslüman Türk milliyetçi ruhunun şu-
urunda idiler.” Biraz önce Okay’ın Topçu’ya bağlılığından söz etmiştik. Nitekim
yukarıdaki anlayışın benzerini daha evvel Topçu’da görmek mümkündür. Topçu
(1972, 147): “Bizim milliyetçiliğimizin şuuru daha ilk istilâlarla başladı. Moğol-
larla Haçlılara karşı Anadolu Türk kalesinin muhafızlığını yapan Selçuklular bu
şuura ilk ışığını verdikleri gibi, Anadolu’daki beylikleri birleştirerek millî birlik
kurmak dâvasını, daha başlangıcından itibaren programlaştıran Osmanogulları da
bütün şuura sahip milliyetçi büyüklerimizdir.” Bu satırlar milletlerin oluşumunda
önemli bir ilkeyi hatırlatmaktadır. Bilindiği üzere İtalya’da birbiriyle çarpışan
prensliklerden bir millî devlete ve oradan bir millî bütünlüğe geçiş çabası XVI.
yüzyılda Macchiavelli ile başladığı gibi, Almanya’da da aynı birlik XIX. yüzyıl-
da Bismark tarafından kuvveden fiile çıkarılmıştır. Ve bu iki hareket sözkonusu
iki milletin millî oluşumlarıyla milliyetçiliklerinde önemli işaret taşlarını teşkil
ederler. Bu açıdan Türk milliyetçilik tarihinde millî birlik arayış ve oluşumunun
Batı’dan daha önce başladığı açıkça görülmektedir. Yukarıdaki görüşler çerçeve-
sinde bizim tarihimize ve milliyetçiliğimize dair değerlendirmeler, düşünce gele-
neklerindeki farklılara rağmen Topçu ile Okay ve Kösoğlu’nda dikkate değer bir
üslûp beraberliği göstermektedir.

Şimdi Okay’ın sözkonusu yazısına dönerek Nâmık Kemâl’in milliyetçiliği
tezine bakalım:

“Vatan şairi olmak”, bilindiği gibi Nâmık Kemâl’in en önemli sıfatıdır.
Okay, evvelâ onun “Vatan” makalesini tahlil etmektedir. Yazara göre Nâmık Ke-
mâl, “dünyada dokunulması ve görünmesi mümkün olmayan her ne varsa bun-
ları vehim veya yok kabul eden” (a.e. 78) pozitivistleri kast ederek “bu gibi çar-
pık düşüncede olanlar vatan kavramını da bir haritadan ibaret kabul ederler.
Böylelerine göre vatani tayin eden, birkaç bin mazlumun kanıyla veya birkaç
devlet büyüğünün kalemiyle çizilmiş aslında mevcut olmayan bir çizgiden iba-
rettir” demektedir. “Nâmık Kemâl kendi düşüncelerine hasım olarak gördüğü bu
pozitivistlerin kanaatlerini naklederek bir taraftan kendi çağdaşı, çok yakın arka-
daşı Şinasi’nin hümanist görüşlerine karşı çıktığı gibi, hiç şüphesiz bir gün zu-
hur edeceğini tahmin edemeyeceğini Tefik Fikret’in “Tarih-i Kadîm”de, “Ha-
lûk’un Âmentüsü”nde milliyeti ve tarihi küçümseyen fikirlerine de cevap hazır-
lıyordu” (s. 79). Şinasi ve daha sonra Tefik Fikret’te tezahür eden anlayış bize
göre aslında saf bir hümanizm de değil, düpedüz bir kozmopolitizmdir. Çünkü
saf bir hümanizm ilke olarak milliyet şuuruna kapalı değildi. Hümanizm ferdi-
yetçi plânda insanın değerini esas alan bir dünya görüşüdür. Bu tek bir “birey”i

içerdiği kadar, “sosyal ferdiyet”i de kapsar. Hümanizm akımının içinde doğduğu Rönesans bir endividüalizm çağıdır. “Kendisine özgü bir benliği olduğu bilincini taşıyan bir insan topluluğu olarak ulus da Renaissance’ta ortaya çıkmıştır” (Gökberk, 1967, 229). Bu cümleden olarak “sosyal ferdiyet”in kabulü veya tanınması toplumların kimlik ve kişiliklerine, sonuçta milliyet ve milliyetçilik düşüncesine kapı açabilir. Her ne kadar “paradoksal” bir durum olsa da dikkate değer bir husustur. Dolayısıyla Şinasi’deki anlayış hümanizmden çok kozmopolitizmdir. Nitekim Okay daha aşağıda “milletim nev-i beşerdir, vatanım rûy-i zemin” mısraında ifade bulan bu anlayışı “vatanı ve kozmopolit bir düşüncenin mahsûlü” olarak değerlendirmektedir (Okay, 1991, s. 80). Okay, o güne kadar Türkçe’de, sadece insanın doğup büyüdüğü, veya sonradan yerleştiği mekân mânâsına gelen bu kavrama (vatana) bugünkü mânâsını kazandıran Nâmık Kemâl’dir, diyor (a.e. 79). Eğer bu hüküm doğru ise “vatan kavramı”nın sosyolojik veya modern anlamdaki yerinin, dolayısıyla onun çağdaş milliyetçilik anlayışındaki değerinin belirlenmesinde N. Kemâl’in büyük payı vardır. Çünkü milletlerin oluşumunda ve milletin tanımında “vatan”, vazgeçilmez bir unsurdur. Okay, “vatan, bir milletin geçmişteki hatıralarını bugüne ve geleceğe intikal ettiren, nesilleri birbirine bağlamakta bir tarih kaynağı teşkil eden coğrafyadır”, derken hem bu hususa işaret etmekte, hem de “Anadoluculuk” akımının anlayışını yansıtmaktadır. R. Oğuz Arık (1992, 15) şöyle diyordu: “İnsan kütlesinin bu adsız coğrafya üzerinde yaşama ve mesud olma şartlarını yaratırken birleşmeleri, birleşik kütlelerin zaman içinde müşterek hareketleri, milletin ilk büyük şartını meydana getirir. Bu şart müşterek tarihtir. Bu andan başlayarak kütle de coğrafyaya damgasını vurmuştur.” N. Kemâl’in Vatan makalesine gözetince bütün bu fikirler daha çok yerli yerine oturmaktadır denilebilir. Her paragrafı “insan vatanını sever” cümlesiyle başlayan Vatan makalesinden bir iki pasajı Okay özellikle nakletmektedir: “İnsan vatanını sever; çünkü tabiatın ihsan ettiği şeylerin en parlağı olan göz ilk açılışında vatanını görmüştür.

İnsan vatanını sever; çünkü kendi vücudunun maddesi, vatanının bir parçasıdır.

İnsan vatanını sever; çünkü etrafına baktıkça her köşesinde geçmiş hayatının bir hatırasını müşahhas bir şekilde görür.

İnsan vatanını sever; çünkü varoluşunun sebebi olan atalarının mezarı da, hayatının tabii neticesi olan çocuklarının doğacağı yer de vatanıdır” (Okay, 1991, 79).

O. Okay’a göre bu noktaya kadar “duygulara hitap ederek vatan sevgisini aşılacak isteyen N. Kemâl, bundan sonra, millî yapıyı meydana getiren dil birliği, menfaat birliği, duygu birliği, istiklâl, ekonomi birliği gibi, o zaman için çok yeni olan veya *mevcut olup da adı konmamış* (vurgu bize ait) birtakım yeni kavramlara işaret eder.” Bunlar içinde N. Kemâl’in bizce en önemli cümlesi şudur:

“İnsan vatanını sever; çünkü vatanda *mevcut hâkimiyetin bir parçası da kendisine aittir*” (a.e. 80). Gerçekten bu son derece yeni düşüncedir ve kökü XIX. yüzyıl romantizm cereyanına ve ondan da önce Rousseau’nun *volonté générale* (genel irade) kavramına kadar gider. (“Genel irade”, tek kişilerin iradelerinin bir toplama -*volonte de tous*- olarak değil, bütünün iyiliğini gözönünde bulunduran bir duygu, bir sayışı bilinç olarak anlaşılmalıdır). (Gökberk, 466). Bütün bir milletin iyiliğine yönelik olması istenen demokratik yönetimin temel kavramı olan “millî hâkimiyet” idesine de, böylece yukarıdaki “vatanın mevcut hâkimiyetin bir parçası olduğu” düşüncesiyle, N. Kemâl’de rast geliyoruz. Bu anlamda, milliyetçilik ile demokrasi arasındaki temel bir bağlantının ilk işaretlerinden birini de yine N. Kemâl’de bulduğumuzu söyleyebiliriz. Okay’ın aşağıdaki değerlendirmesi fevkalâde önemlidir. N. Kemâl’in vatan sevgisine dair mertebelendirmesini kastederek şöyle diyor: “N. Kemâl’in burada saydıkları, şüphesiz ki milletimizde bulunmayan şeyler değildi. Esasen, bir sosyolojik cemaatin varlığı, bu duyguların da var olduğuna en açık delildir. N. Kemâl’in yaptığı Batı karşısında eziklik duymaya başlamış bir milleti, millet şuuruyla sahip kılma teşebbüsüdür. Yeni olan düşünce budur” (Okay, 1991, 80). Yani, millet olmanın gereklerine sahip olan bir topluma bunun şuuru da vermek. Milliyetçilik de zaten bu şuura sahip olmak ve bunun gerekleriyle hareket etmek değil midir.

O. Okay, N. Kemâl’in “Vatan” makalesini tahlil ettikten sonra, diğer yazı ve şiirlerine de aynı açıdan yaklaşmaktadır. “Osmanlı Tarihi” çalışmasının baş tarafında tarihin gerçekçesine dair sözlerine dikkat çeker: “Bir milletin tarihi bilinmezse bekasına, terakkisine lâzım olan esbabın varlığı, yokluğu nereden öğrenilecek?” Okay’a göre N. Kemâl “böylece millî tarihi öğrenmenin, bir milleti idare etmek usûlü olan rejim için de zaruri olduğu tezine varır” (a.e. 82). Tarihi bilmek ile istikbâl hükmetme, yani milleti idare edenlerin milletin geçmişinden ders alması, bilimsel tarih araştırmaları için değilse de toplumun sağlıklı yönetimi için, devlet hayatı için gerçekten çok önemlidir. Bu yüzden her milletin geleceğinin sırrı geçmişinde saklıdır. Bizim bugünkü toplum olarak perişan halimizin sebeplerinden birisi de bu olsa gerektir.

Okay, N. Kemâl’i -vatan ve millet sevgisini kendi şahsiyetiyle birleştirmesinden dolayı- “vatan mistiği” diye nitelemektedir. Son derece önemli bir deyim. Gerçekte, N. Kemâl’in vatan ve millet sevgisi her ne kadar “insan vatanını sever” ibareli cümlelerde gözüktüğü gibi mantıkî delillere dayansa da, bütün bunları aşan bir anlama bürünmekte, şairimiz vatanla âdeta özdeşleşmektedir. Bilindiği gibi mistisizm, bir objeyi aklî-mantıkî plânda bilmekten çok, onu bizzatîhî akıl-üstü plânda (supra-rational) bilmek, daha doğrusu yaşamak demektir (Kök, 1996, 3. Bölüm). Böyle bir yaşantı çoğu zaman vecd haliyle birlikte bulunur. Mistisizm, kategorik olarak dinî bir anlam ifade etse de aslında onun ahlâkî, sos-

yal ve millî boyutlarından bahsetmek mümkün olmakta, hatta N. Topçu "estetik iman" (Topçu, 1995, 5/1. bölüm) kavramıyla onu sanat alanına bile teşmil etmektedir. Topçu'nun -kendilerini bir ideale adanmış dâva adamları için kullandığı- "millet mistikleri" deyiminin olduğunu da biliyoruz ki bu sıfatla bizde H. Avni Ulaş, M. Âkif gibi idealistler yanında N. Kemâl'i de anar (Topçu, 1972, 133). N. Topçu bu konuda şöyle söylemektedir: "Bugün olduğu gibi yarın da bütün ruhların çağrısı olarak, kubbenin altında ebedî akisler olacak olan N. Kemâl'i milletimizin dili, milletimizin sesi, milletimizin feryadı halinde düşünüyoruz" (a. y.). Okay, N. Kemâl'in;

"Ölürsem görmeden millete ümmîd ettiğim feyzi,
Yazılsın seng-i kabrine vatan mahzun ben mahzun"

meşhur beytinden hareketle onu, "tabiri yerindeyse" kaydını koyarak "vatan mistiği" diye nitelendirmekte, gerekçe olarak da "vatanla içiçe oluşu duygusu"nu göstermektedir (a.e., 82). Bizce de tabir tamamıyla yerindedir. Çünkü yukarıdaki beyitte görüldüğü üzere N. Kemâl "vatan" ile "millet"i bir tutmaktadır. Millette ümit ettiği feyzi görmezse üzülecek olan "vatan", sembolik olarak "millet"i karşılamaktadır. Okay'ın N. Kemâl'in mektuplarından verdiği şu örnek de bu düşüncemizi desteklemektedir: "Dünyada, vatanımdan, ailemden sonra belki onlar derecesinde sevdiğim iki şeye müptelâyım. Onların biri vicdanımın sevgilisi olan edebiyat, birisi de doğuştan taptığım hakkaniyettir, doğruluktur" (a.e., 84). Görüldüğü gibi aileyle vatanın birlikte anılışı, aslında beşeri plânda aile ve daha geniş insan topluluğu olarak milleti düşündürmektedir. Dolayısıyla vatan şairi N. Kemâl aynı zamanda "vatan ve millet mistiği" sıfatını layıkıyla hak etmiş olsa gerekir.

"N. Kemâl'in Milliyetçiliği" yazısında bütün bu tahlillerinin bir değerlendirilmesini yapan Okay, bugünkü bakış açımızla onun milliyetçiliğinin "hissî seviyede kaldığını itiraf etmek lâzımdır. Ona bu bakımdan *romantik milliyetçi* (vurgu bize ait) demek daha doğru olacaktır." demektedir. Devamında, "edebiyatta olduğu gibi bütün sanatlarda hatta hemen bütün fikir sistemlerinde de gerçekçi ve ilmî görüşlere hissî ve romantik yoldan geçilerek gidilmemiş midir?" (Okay, 1991, 85) diye sormaktadır. Haklı bir tesbit, ancak şurasını eklemekte yarar var ki milliyetçilik batıda zaten romantizmin bizzat içerisinden doğduğu akımdır. Romantizmi olmayan milliyetçilik sığ veya muhtevassız kalırdı. Çünkü milleti asıl mânevi değerleriyle, duygu, düşünce, folklorik zenginlik, dil ve edebiyatıyla, millî karakteriyle derinlemesine aksettiren ancak bu akım olabilirdi. Adı konsun veya konmasın, her milliyetçi düşünce ve hareketin arka plânında az veya çok bir romantizm cereyanı vardır. Batıda olsun, bizde olsun bilimsel anlamdaki milliyetçilik, sadece bu muhtevanın sosyolojik kavramlarla ifadesi ve işlenmesinden ibarettir. Nitekim Okay da öyle söylüyor: N. Kemâl "kendi nesli-

nin gençlerinin gönlünde bu duyguların tohumlarını ekmemiş olsaydı, ilmî mânâda bir milliyetçiliğin doğması daha geç devirlere kalırdı." O sebepten Okay'a göre, Gökâlp'ten E. Güngör'e kadar bilimsel temellere dayandırılmak istenen, Âkif'ten Topçu'ya islâmî değerlere ağırlık veren, Yahya Kemâl'den Tanpınar'a estetik ve kültürel değerlere bağlanan milliyetçilik arayışlarının hepsinin kaynağında N. Kemâl'i görmekteyiz (a.e., 85).

Şimdi bir tarafa N. Kemâl'i yıkılmak üzere olan bir imparatorluğu ayakta tutma gayretinden doğmuş ve onunla birlikte tarihe mal olmuş "Osmanlılık" akımının mensubu sayarak küçümseyen anlayışlar, diğer tarafta ise onun Osmanlılığını bilen esas itibarıyla milliyetçilik kabul eden O. Okay'ın tezi. O. Okay, N. Kemâl hakkındaki bu yazısıyla sadece vatan şairinin lâıyıkı vechesiyle anlaşılmasına değil, milliyetçiliğimizin de doğru temellendirilmesine önemli katkıda bulunmuştur kanaatindeyiz.

O. Okay aynı tahlil metodunu M. Âkif'in şiirlerine de uygulayarak onun da fevkalâde dikkate değer boyutta milliyetçi olduğunu göstermiştir. Genel olarak "islâmcı" bir şair ve düşünür diye bilinen Âkif'in milliyetçiliğine de önemle dikkat çeken ilk düşünürümüz, sanırız N. Topçu'dur. Topçu, Âkif hakkında başka hiçbir araştırmacıda bulunmayan orijinal görüşler ileri sürdüğü yazılarını "Mehmet Âkif" kitabında toplamış ve orada Âkif'in milliyetçiliğini başlıbaşına ele almıştır (Topçu, 1970). Ona göre Âkif'in milliyetçiliği şu iki unsurun karşılaşp kaynaşmasından doğmuştur: "Birisi onun ruh yapısına bütünüyle gömülmüş, sinmiş olan tarih, mâzi, mefâhir, ecdat duygusu." Diğeri ise "gitgide kendisini tatmin etmez olan ahlâkî yapının tâmiri, kurtarılması zarureti." Düşünürümüze göre bu ikinci unsur onun milliyetçiliğinin şiddet, hareket kazanmasına, hatta sonunda bir isyan haline gelmesine sebep oldu: "Bu ahlâkî yapı üzerinde, bu ahlâkî sefalet bahsinde Âkif lâkayt kalamıyordu. Onun vicdanı pazarlık kabul etmiyordu, bir sınır tanıımıyordu" (a.e., 51 vd.). Burada dikkâti çeken bir husus, her milliyetçilik anlayışında olduğu gibi, Âkif'in milliyetçiliğinde de iki ayağın bulunmasıdır. Birisi geçmişe, tarihe dayalı iken diğeri geleceğe, toplumun düzeltilmesi idealine dönüktür. Topçu'ya göre "toprak diye adlandırdığımız vatan duygusu, N. Kemâl'den sonra Âkif'in şiirinde yaşanmıştır. "Âsım" milliyetçiliğimizin şiirle dile gelen muhteşem romanıdır." Topçu devam ediyor: "Dinî irade ile millî irade hiçbir kitapta, ve hiçbir dimağda görülmemiş bir şekilde bu eserde birleştirilmiştir. O zamana kadar milliyetçi denince dine karşı veya yabancı olan kişi, dinci ve müslüman denince de, milliyetçiliği tanımayan insan akla gelirdi. (...) Ruhlarımızı aynı zamanda bir hezeyan teşkil eden bu safsatadan kurtaran Mehmet Âkif'tir. Türkün müslümanlıktan, milliyetçiliğimizin İslâm'dan ayrılmayacağını öğreten o oldu (Topçu, 1970, 53-55).

İşte Topçu açısından böylesi bir islâmî temellere dayalı milliyetçilik araştır-

masına Âkif'in tahlilleri yoluyla yeni bir boyut kazandıran O. Okay'dır. Okay, "M. Âkif Kitabı"nda (1989) ele aldığı bu konuyu daha önce zikrettiğimiz "M. Âkif'in Milliyetçiliği" makalesinde derinlemesine yeniden incelemiştir. Burada yine önemli bir tesbitle işe başladığını görüyoruz: "Âkif'in milliyetçiliği ilk bakışta aykırı bir başlık gibi görünüyor. İslâmcı bir şair olarak bilinen M. Âkif'i hangi şartlar veya tarifler altında milliyetçi olarak gösterebiliriz?" Okay'a göre aykırılığın esas sebebi İkinci Meşrutiyet sonrası fikir akımları arasında Âkif'in mensubu olduğu islâmcı görüşle Gökalp'in temsil ettiği türkçü görüşün karşıt iki sistem ve ideoloji olarak ortaya çıkmasıdır. Bugünkü milliyetçiliğimizi türkçülükten ibaret değil de, kaynağını bütün Türk tarihinde bulan bir dünya görüşü olarak düşünürsek aykırılık ortadan kalkacaktır. "Türkçülük belli kategorik görüşleri olan bir ideoloji, bir fikir sistemidir. Milliyetçilik ise türkçülüğü de içine alan, bir milleti millet yapan bütün maddi ve mânevî değerlerin üzerine eğilmemizi ve onlara bağlanmamızı gerektiren bir idealdir" (Okay, 1991, 117). Burada bizce önemli bir husus ortaya konmaktadır: Milliyetçiliğin bir sistem bir ideoloji olmayıp bir ideal oluşu meselesi. Aynı bir inceleme konusu olacak kadar önemli olan bu husus islâmlık için de geçerlidir. İslâmlığı da ideal yerine bir ideoloji haline getirmenin bizi hangi çıkmazlara götürebileceğini bugün açıkça yaşamaktayız. Biz yine konumuza dönelim.

Okay, Âkif'in özellikle *Safahat*'ını esas alarak yaptığı incelemede, önce bir kavram değişikliğine işaret etmektedir: Eski lûgatımızda millet kelimesi bugünkü "ümme", ümmet kelimesi de "millet" anlamını taşıyordu. Sosyolojik olarak millet ve ümmet kavramlarının ayrı ayrı karşılıklarına ihtiyaç duyulunca, İkinci Meşrutiyet sonrasına kadar bu ikisinin birbirine karışmış olması tartışma sebebi olarak görülmüştür. Yazarımıza göre Âkif'te sık sık geçen "millet" ve bundan türemiş her kelime milliyetle ilişkili olmayıp ancak ümmet kavramı içinde ayrı bir değer taşıdığı zaman milliyet kelimesine dikkat edilmelidir. (a.e., 120). Meselâ Âkif'in Süleymaniye Kürsüsü'nde:

*"Birbirinden müteferrik bu kadar akvamı
Aynı milliyetin altında tutan İslâmı
Temelinden yıkacak zelzele kavmiyyettir"*

derken kullandığı milliyetten maksadı ümmettir. Kezâ Fatih Kürsüsü'nde:

*"Nasılmış anlayınız, iddiâ-yı kavmiyyet
Ne yolda mahvoluyormuş bakın ki bir millet"*

derken kullandığı "millet" de yine ümmettir. Ayrıca kullandığı "kavmiyyet" kelimesinin karşılığı da bugünkü ırkçılıktır. (a.e., 122 vd.).

Okay'a göre, Âkif'in "milliyetçiliğinin temel felsefesinin tezahürleri olan ipuçları" *Süleymaniye Kürsüsü* kitabında bulunmaktadır.:

*"Mütefekkirlerimiz anlamıyorlar sanırım
Ki çemenzâr-ı terakkide atılmış her adım,
Değişir büsbütün âkvama, cemaata göre,
Başka bir kavmin izinden yürümek çok kerre
Âdeta mühlik olur, sonra ne var, her millet,
Gözetir seyr-i tekâmülde birer ayrı cihet.
Bir de hatırlamıyorlar ki umûmen beşerin
Dâima koştuğu son maksada yükselmek için
Tutacak, silsile âkvama değildir hep bir.
Belki her millet için ancak o "mahiyet"tir.
Ki, kopar kendisinin rûh-ı umûmisinden"*

Yazarımıza göre ikinci mısradaki "çemenzâr-ı terakki" bugünkü "medeniyet" kavramının karşılığıdır. Tanzimattan beri "medeniyet"e -olumsuzluklardan hareketle- ters bakmışız ve Âkif'in de birçok şiirinde "medeniyet"i olumsuz anlamda kullandığını biliyoruz.

(En meşhur örneği "Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar" ifadesidir). Oysa "terakki", "ilerleme" olduğu için daha rahat kullanılabilecek bir terimdir. Yukarıdaki manzumeye bugünkü anlamıyla yaklaşıncâ Okay'ın yorumuyla şöyle olmaktadır: "Medeniyet yolunda atılmış her adım, kavimlere, cemaatlara göre değişik olacaktır. Demek ki aynı medeniyet dairesi içinde (...) hatta aynı ümmet dairesi içinde (vurgu bize ait) bulunan milletlerin medeniyet yolunda atacakları adımlar kendi millî bünyelerine göre değişiklik gösterecektir. Bu fikir, aynı dine mensup olan milletler arasında farklı tavır takınılmasının tabîi olacağını gösterir (vurgu bize ait) ki milliyetin de aslında temel felsefesi budur" (Okay, 1991, 124 vd.). Bunlar fevkalâde önemli yorumlar, ancak din ve milliyeti ayırt edemeyen ve etmek istemeyen sözde bilim adamlarına bile herşeye rağmen anlatılması zor konulardır. Okay'ın yorumu devam ediyor: "Başka bir kavmin üzerinde yürümek tehlikelidir, diyor. Dikkat edelim, başka bir ümmetin, başka bir din mensubunun demiyor. Öyleyse dikkate alınması gereken bir kendi milletimiz vardır. Devam ediyor: Her millet gelişme safhasında ayrı bir yol tutar. İnsanlığın, arkasından koştuğu son maksada, yani ideale erişmek için tutacağı yol, her kavim için aynı değildir" (a.e., 125). Âkif'in burada kullandığı "kavim", artık olumsuz anlamdaki "ırk" karşılığı değil, olumlu ve bugünkü anlamıyla "millet" yerine geçmektedir. Keza "millet" kavramını da önceki örneklerden farklı olarak "ümme" değil, tam bugünkü kullanmış olduğumuz kavram karşılığı kullanmaktadır. Görüldüğü gibi edebiyat ve sosyal bilimlerde mesele kelimelerle bitmiyor, onlara hangi anlamı yüklediğimiz, hangi kavramlarla onları karşıladığımız önemli hale geliyor, diyebiliriz. Okay'ın yorumunu incelemeye devam edelim: "Milliyetçilik, büyük insanlık dairesi ve dinlerin teşkil ettiği üm-

metler dairesi içinde bir milletin hususiyetlerini bilmek, taşımak ve devam ettirmek arzusundan ibarettir. Bu da yukarıda zikrettiğimiz mısralar arasında açıkça görülmektedir." (a. y.). Yazarımız, manzumenin devamını da şöyle yorumluyor: "İnsanlıkta terakki için tutulacak yol, her millet için "mâhiyet"tir ki milletin kendi umûmî ruhundan kopar" Burada Okay, Âkif'in "mâhiyet" kavramından hareket ederek bir adım daha atıyor: "Nedir mâhiyet? Birşeyin cevheri, özü. Medeniyet yolunda her milletin tutması gereken yol farklıdır. Bunu tesbit etmek için milletin mahiyetini, özünü öğrenmek gerekir. Bu da onun ruh-ı umûmisinden öğrenilir. Ruh-ı umûmî, yani milletlerin mizacı, karakteri. Demek ferdi mizacın yanında bir de millî mizaç var. Millî mizaç ise, milliyetçiliği meydana getiren unsurlardır. Bir insan kategorik bir şekilde saymasa da benim milletimi meydana getiren şu unsurlarla ben medeniyet dairesi içine girebilirim, beni bu unsurlardan ayırmayın, teklifini getiriyorsa, milliyetçi olarak daha fazla ne isteyebiliriz?" (a.e., 125).

Okay'ın bu yorumlarından Âkif'in bir toplumu diğer toplumlardan ayıran mânevi kişiliğe ne derece önem verdiğini görmekteyiz. Felsefî antropolojik bir kavramla "biyo-psişik potens: biyolojik ve ruhî yetenek" denilen özellik her toplumun aslı karakterini teşkil etmektedir (Mengüşoğlu, 1983, 173).

Yine Süleymaniye Kürsüsü'nde vâize söylediği,

"Sırr-ı terakkinizi siz,

Başka yerlerde teharriye heveslenmeyiniz.

Onu kendinde bulur yükselecek bir millet

Çünkü her noktada taklit ile sökmez hareket

Alnız ilmini garibin, alınız san'atini

Veriniz hem de mesainize son süratini

.....

Bütün edvâr-ı terakkiyi yarıp geçmek için

Kendi "mahiyet-i rûhiyye'niz olsun kılavuz".

mısraları yukarıdaki yorumları tamamlamaktadır. Okay'a göre burada geçen "milletin ruhî mahiyeti" kavramından sadece dinî, İslâmî özellikleri kastettiğini düşünmek mümkün değildir. Belki, milletimizin İslâmiyet'i de benimsemesini gerektiren karakteri sözkonusudur" (Okay, 1991, 126 v.d.). Türklerin İslâmiyet'i kendi karakterlerine en uygun din olarak gördüğü için hiç zorlanmaksızın kısa zamanda kitleler halinde benimsediği tezi de burada teyit edilmiş olmaktadır.

Âkif böylece her milletin yükselmesinin sırrını kendisinde bulacağını, bu işin taklitle olmayacağını, batının ilim ve tekniği (san'ati) alınırken milletin ruhî mahiyetinin ihmal edilmemesinin gerektiğini vurgulamaktadır (a.e., 126 v.d.). Yazarımıza göre, Âkif'in "Berlin Hatıraları"nda;

"Beyinle kalbi hem-âhenk edip de işleteli
Atıldı vakdēt-i milliye sakfının temeli"

derken kullandığı "beyin", insanın ortak malı olan ilimler ve tekniği, "kalb" ise o milletlere özgü duygu ve düşünceleri karşılamaktadır. Okay'ın son hükmü ise, "M. Âkif'in bütün İslâmî düşünceleri ve İslâm birliği ideali içinde milliyetlere de yer verdiği ve bu iki ideali birbiriyle çatışır görmek istemediği" şeklindedir (a.e., 128).

Sonuç olarak O. Okay, bir Osmanlıcı diye bilinen vatan şairi N. Kemâl'in milliyetçiliğini onun doğrudan doğruya sözlerine inerek gösterdiği gibi, bir İslâmcı olarak bilinen M. Âkif'in de bizzat kendi ifadelerinden hareketle aynı derecede büyük bir milliyetçi olduğunu göstermektedir. Özellikle Âkif'in milliyetçiliği gerçeğini ortaya koymakla Okay, din ile milliyet düşüncesini yersiz ve haksız bir şekilde karşı karşıya koymak isteyenlere dikkat çekmiş olmaktadır. Ayrıca millî şairimizin bizler için, özellikle gençlerimiz için ne kadar güzel bir örnek teşkil ettiğini ifade etmiş olmaktadır. Bize göre bu tutumuyla O. Okay, hem bir bilim adamı olarak çeşitli problemlere yeni ve değişik bakış açıları getirmekte, hem de daha önce işaret ettiğimiz gibi milliyetçiliğimizin tarihini yazacak olanlara bu konuda ışık tutmaktadır.

Gerek bilim ve sanatta, gerek millî bütünlük davasında millet olarak özlediğimiz seviyenin çok altında bulunduğumuz bir zamanda "iyi ki Orhan Okay'larımız var!" deyip teselli buluyoruz.

KAYNAKLAR

- Ank, Remzi Oğuz, *Türk Milliyetçiliği*, Dergâh Yay., İstanbul, 1992.
Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Varlık Yay., İstanbul, 1963.
Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Bilgi Yay., Ankara, 1967.
Güngör, Erol, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Yay., İstanbul, 1978.
Güvenç, Bozkurt, *Türk Kimliği*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1994.
Kök, Mustafa, *Bergson Mistisizmi ve Problemleri*, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1996.
Kösoğlu, Nevzat, "Türk Kimliği Çevresinde", *Türk Yurdu Dergisi*, XV/89, Ankara, Ocak 1995.
Mengüşoğlu, Takiyeddin, *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983.
Okay, Orhan, *Mehmet Âkif*, Akçağ Yay., Ankara, 1989.
Okay, Orhan, *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, Dergâh Yay., İstanbul, 1990.
Okay, Orhan, *Kültür ve Edebiyatımızdan*, Akçağ Yay., Ankara, 1991.
Topçu, Nurettin, *Mehmet Âkif*, Hareket Yal, İstanbul, 1970.
Topçu, Nurettin, *Yarınki Türkiye*, Yağmur Yay., İstanbul, 1972.
Topçu, Nurettin, *İşyan Ahlâkı*, Çeviren: Mustafa Kök-Musa Doğan, Dergâh Yay., İstanbul, 1995.
Türkdoğan, Orhan, "Türk ve Türkiyeli Tartışmaları", *Kurultay Gazetesi*, 28 Şubat 1997 (İstanbul).
"Hareket", "Türk Düşüncesinden Nurettin Topçu'nun Yeri ve Milliyetçiliği", *Nurettin Topçu'ya Armağan*, Dergâh Yay., İstanbul, 1992.

GÖRÜŞLER, DUYUŞLAR,

SINIF ARKADAŞIM....., HAYAT ARKADAŞIM

MÜBECCEL OKAY

Sultan Selim Camii'nin avlusunda bulunan ve Orta I'den beri okuduğum Cumhuriyet Kız Lisesi 1949 yılında lağvedilince, talebeleri İstanbul Kız Lisesi ile Vefa Lisesi'ne verildi. O zamanlar servisler olmadığı için, okullara yakınsa yürüyerek, değilse tramvayla gidilirdi. Malta'da oturuyorduk. Edirnekapı'dan gelen tramvaylar binilemeyecek kadar dolu olur, hatta çoğu zaman ara duraklarda durmazdı bile. İstanbul Kız Lisesi, tramvaysız gidilemeyecek kadar uzak olduğu için, ailem beni Vefa Lisesi'ne kaydettirdi ve lisenin ilk açıldığı gün, biz dört-beş kız arkadaşım, baş muavinimiz rahmetli Edip Bey tarafından 6 Edebiyat A sınıfına götürüldük. Küçük bir sınıftı. Yeni hocalarımızla, yeni arkadaşlarımızla tanışarak, sınıfımıza ve okulumuza alıştık.

Ben şanslı bir nesildim. Gerek Cumhuriyet Kız Lisesi'nde, gerek Vefa Lisesi'nde çok iyi hocalarda okudum. Her zaman bütün hocalarımı hürmetle, vefat etmiş olanları rahmetle anarım. Bana bu mesleği sevdirdiler. Cumhuriyet Kız Lisesi'nden ilk Fransızca hocam rahmetli Hamiyet Hanım, daha sonra kendisinden Fransızca'nın dışında da çok istifade ettiğim ve hâlâ sohbetlerinden büyük zevk aldığım muhterem hocam Müberra Öney Hanım ve Vefa Lisesi son sınıfta rahmetli hocam Muzaffer Ersen Bey sayesinde, sıhhi sebeplerden dolayı pek de kolay olmayan Fransız filolojisi tahsilimi geç de olsa tamamladım ve orta I'de Fransızca hocası olmak için verdiğim kararı yerine getirerek Fransızca okutmanı oldum.

Tahsil hayatımdaki şansım Vefa Lisesi'nde de devam etti. Kıymetli hocalarımdı. Felsefe hocamız rahmetli Nurettin Topçu beydi. Lisede felsefeyi, doktorasını Sorbonne'da vermiş olan bir doçent hocadan okumak, herkese nasib değildir.

Bugün bazı üniversitelerimizin felsefe bölümlerinde okuyan öğrenciler, benim lisedeki bu şansıma sahip değiller. Böyle bir şansım olduğu ve Nurettin Bey gibi bir hocaların talebesi olduğum için çok mes'udum.

Edebiyat hocamız, rahmetli Behice Kaplan Hanım'dı. Derslerini unutmak, hocamızın istediği gibi talebe olabilmek için sarfettiğimiz gayreti hatırlamamak

mümkün mü? Edebiyat derslerinde iki sıkıntımız vardı. Aruz vezni ve “kalın K” başta olmak üzere telâffuz. Bir hayli zorlansak da bu harfi doğru olarak telâffuz etmevi öğrendik. Hatta, “kalın K” ile telâffuz edilmeyen “vakit” “dakika” ve “fakir” kelimeleri bizi rahatsız eder olmuştı. Aruz vezninde ise hâlâ hocamızın istediği seviyeye ulaşamamıştık. Vezinleri ha deyince bulamıyor, heceler altına --. işaretlerini koysak da okuyamıyorduk ve elimizde kitaplarımız, felsefe ve edebiyat derslerinde sınıfta en iyi olan 356 Orhan Okay’dan yardım istiyorduk. Aruz veznini o kadar çabuk ve doğru olarak buluyordu ki bir gün Behice Hanım “yoksa kitabınızda vezinler işaretli mi?” diye sormuştu. Bu derslerindeki başarılarından dolayı kendisine “mef’ulü” ve “bir bölü iki (1/2) filozof” adı takılmıştı. Dedim ya, şanslı bir nesildik. Edebiyat müfettişimiz, Reşat Nuri Güntekin Bey’di. Behice Hanım, göz kafiyesinden bahsederken, Orhan tahtaya Abes-muktebes’i eski harflerle yazınca Reşat Nuri Bey hayret etmişti.

Liseden mezun olunca, ben sıhhi sebeplerle iki sene ara verdim. Fakülteye başladığımda Orhan Türkoloji 3. sınıftaydı. Ben Fransız Filolojisinde idim. Fakat aynı liseden gelen arkadaşlar, farklı bölümlerde de olsak sık sık görüşüyorduk. Kendisi 1955’te mezun oldu ve ben lisedeki sınıf arkadaşımın, kendisinin hayat arkadaşı olmamı arzu ettiğini, lise edebiyat öğretmenliğine tayin olarak Artvin’e hareket edeceği zaman öğrendim. Yani Vefa Lisesi’ndeki arkadaşlığı-mızdan tam beş sene sonra.

Artvin’e, oradan yedek subay olarak Merzifon Astsubay Orta Okulu’na Türkçe öğretmeni olarak gitti.

1957’de nişanlanıp 1959’da evlendik. Bir aylık evli olarak 31 Ağustos 1959’da Erzurum’daydık. Bizi istasyonda rahmetli Kaplan Bey ve rahmetli Mehmet Akalın karşıladı. Üniversitenin, lojman olarak kiraladığı, ilk evimiz olan Örnek Otel’deki tek odamıza geldik. Geliş, o geliş... Tam 36 sene.

1962’de Fuad doğdu, 1963’de Orhan doktorasını verdi ve hepberaber Paris’e gittik. Ben altı ay süre Fuad’ı ablamların ve annemin yanına bırakmak için Türkiye’ye geldim ve tekrar döndüm. Orhan’ın çalışmaları ve takip ettiğimiz derslerden arta kalan zamanlarda müzeleri, sergileri, sahhafları gezdik. Çoğu zaman metroya binmeden, her tarafı görerek, tanıyarak. Yabancı talebeler için ter-tip edilen, uygun fiyatlı, Paris dışı gezilerin hepsine katıldık. Türkiye’ye dön-dükten sonra ben de Fansızca okutmanı olarak çalışmaya başladım. 1969’da Cüneyd doğdu.

Erzurum’u ve Erzurumluları çok sevdik. Arkadaş muhitimiz de çok iyiydi. Zaten bir kısmı fakülte arkadaşlarımızdı. Erzurum’un havası da, suyu da çok güzeldi, dağları da. Her şeyi hoşuma gidiyordu. Huzurlu, güzel ve sakin olarak geçirdiğimiz 36 yılı şimdi büyük bir hazla hatırlıyorum. Çocuklarımızı bu sakin ortamda gayet rahat büyüttük. Biz de mesleğimizi aynı şekilde ve severek icra et-

tik. Çocuklarla sohbetlerimiz, seyahatlerimiz, yaz tatillerimiz hepimizi mes’ud ediyordu, hep beraberdik.

Orhan çalışmalarını bahane ederek hayatımızı zorlaştırmadı. Biz de rahat çalışabilmesi için elimizden gelen gayreti gösterdik. Anlayışlı ve sakin bir aile reisinin evinde, diğer fertler de aynı şekilde davranınca, hayat o kadar güzel ki!...

1980’de Fuad, 1987’de Cüneyd üniversite tahsilleri için İstanbul’a gidince, biz iki kişi kaldık. Tıpkı 1959’da Erzurum’a ilk geldiğimiz günkü gibi. Ders saatlerimizin ve Orhan’ın çalışmalarının dışında, her zaman ve her yerde beraberdik. Ziyafetlerde, çarşıda, alışverişte, yürüyüşte, lokalde ve hatta kantinde.

Artık İstanbul’a daha sık gider olmuştuk. Cumartesi pazarı da içine alan bayram tatilleri pek hoşumuza gidiyordu. Gerçi iki kişi kalmıştık ama, çocuklarımızın hasretini Erzurum’daki çocuklarımız, vefalı, sevgili talebelerimiz ve eşleri ile giderdik. Hepsini sevgiyle anıyor, özlüyorum.

4 Ocak 1994’te Erzurum’dan ayrılarak, İstanbul’a yerleştik. 1992’de ailemize katılan gelinimiz Nihan ile beş kişi olmuştuk, 21 Haziran 1996’dan beri de en küçük Okay, torunumuz Osman’ın doğumu ile ailemiz altı kişi oldu.

1949’da Vefa Lisesi’ndeki sınıf arkadaşım, 1959’dan beri hayat arkadaşım, ve can yoldaşım, dostum, her şeyim.. Sevgi, saygı ve karşılıklı anlayış içinde geçen otuzsekiz senelik bu güzel beraberliğimizin, sağlık ve saadet içinde devam etmesi için dua ediyorum.

1959 yılına kadar Mübaccel İnce olarak büyük bir memnuniyet içinde yaşadım. Otuz sekiz senedir aynı memnuniyeti Mübaccel Okay olarak yaşıyorum.

ORHAN OKAY

PROF. DR. AYHAN YÜCEL

İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi

Orhan Okay'la 45 sene önce İstanbul Üniversitesi'nde okurken tanıştık. O Edebiyat Fakültesi'nde ben Tıp Fakültesi'nde öğrenciydim. Değişik fakültelerde okumamıza rağmen bizi bir araya getiren ne idi? Herşeyden önce bu gerçek üzerinde durmak gerekir.

Orhan'ı, beni, sizi, hepimizi ilgilendiren ve içinde Orhan'ı ve bizi anlatan bu gerçeği, gelin yine Orhan'ın kaleminden rahmetli Nurettin Topçu'ya ithaf edilen bir yazıda bulup okuyalım:

"Nesillerimiz birbuçuk asırdanberi bitmez tükenmez ideoloji kavgaları içinde geçiyor. Tanzimatla beraber her Doğu-Batı mücadelesi şeklinde başlayan bu kavga günümüze kadar dallanıp budaklanarak milletimizi uzlaşmaz cephelere ayırmıştır. Solcu, sağcı, milliyetçi, hümanist, ilerici, gerici, ruhçu, maddeci, liberalist, sosyalist, komünist, ırkçı, turancı, kemalist... Üstelik bütün bunların kendi içlerinde bölündükleri siyasi ve ideolojik tarikatlar, çok defa bir kavram kargaşasıyla, genç nesilleri de bunaltmış, bocalatmış veya şuursuzca bunlardan birine yahut ötekine sürüklemiştir.

Benim çocukluk ve gençliğim de bu kavgalar içinde geçti. İdeal sandığımız bir sürü ideoloji karşımıza çıktı. Her birinin lâ-yuhtî ve lâ-yüs'el bir putu, her birinin değişmez ve tenkit edilmez ilmihâli, "hepsinin emr ü nehyi, saltanatı" vardı. İnsanda heyecanın hemen dâima mantığa hakim olduğu o çağda tereddütsüz bir tek sisteme bağlanmak mümkün mü? Evvelâ iki insan tipi, iki büyük değer sistemi teklifi ile karşı karşıyasınız: Biri büyük kitleleri arkasından sürükleyen devlet adamları, kahramanlar, ihtilâlciler ve onların kurdukları sosyal doktrinler; diğeri de insanlığın iç dünyasını yoğuran peygamberler, veliler, filozoflar, san'atkârlar ve temsil ettikleri fikir sistemleri. Bunların hangileri daha çok beşeriyetin hizmetinde olmuştur? Hangileri insan dediğimiz o karmaşık yaratıktan bekleneni vermiştir? Medeniyet hangilerine minnettar olmuştur? Hangileri göz yaşlarına bir şifa kaynağı olabilmiştir? Türkiyede tek parti devrinin maddi ve mânevi her türlü yokluğu içinde, ben bu sorulara cevap aramak için karşıma çıkan her türlü yazıyı, bir seçime tâbi tutmadan okuyordum.

Öyle kitaplar ve yazılar vardır ki insan hayatının her safhasında bir mürşit gibidirler; yol gösterir veya yeni bir istikamet verirler. İnsan ruhunu uzum bir zaman süresi içinde besleyen ve yetiştiren kitapların yanısıra bir anda sarsıveren bir-iki mısra, birkaç satır yazı da vardır. 1946 yılında elime geçen eski bir mecmuanın içindeki bu yazıyı -birçok makale gibi- fazla bir ilgi göstermeden okumaya başlamış, fakat okudukça yazıdaki ruhun benliğimi sardığını hissetmişim. "Vatandaş Ahlâkı" adını taşıyan ve benzerleri çok bulunabilecek bu başlığın altında o zamana kadar rastlamadığım bir üslûp, bir icaz, bir ibdâ karşısında idim." Fertten doğup nâmütenahiye doğru yol alan hareketin aile, cemiyet ve insaniyet yollarından geçtiğini hareket felsefesi kabul ediyordu. Yani içtimaî nizama âit hareketler ferdiyetimizle Allah arasında bir köprü oluyordu. Aile, millet ve medeniyet, nâmütenâhilik ve evrensellik temâyülünü kendinde yaşatan ferdi hareketin eseri idiler." Cümleleriyle başlayan bu yazı bir müddettir kafamı bunaltan ve nâdiren etrafımdakilerle münakaşasını yaptığım sorulara cevap veriyor gibiydi...

Bu satırlar hakikatte o günkü gençliğin olduğu kadar bugünkünün de bir çok kıymet hükümlerini sarsacak bir üslûpta idi...

Daha sonra defalarca içer gibi, ezberlercesine okuyacağım bu yazı ilk defa duyduğum bir imza taşıyordu: "Nurettin Topçu".

İşte aslında biz belki de Orhan Okay ile ilk defa *Hareket Mecmuası*'nın sayfalarında merhum Nurettin Topçu'nun satırlarında karşılaştık.

İşte *Hareket* mecmuasının bu iki okuyucusu Orhan ve ben nihayet bir gün rahmetli Nurettin Topçu'nun, bir gün rahmetli Rahmi Ağabey'in evinde, bir gün Milliyetçiler Derneği'nin seminerinde, bir gün Eminönü Öğrenci Lokali'ndeki bir konferansta buluştuk ve bu şekilde başlayan arkadaş ve dostluğumuz da gelişerek bugünlere geldi. İkimiz de merhum Abdülaziz Efendi'yi, merhum Mehmet Kaplan'ı ve merhum Celal Hoca'yı, merhum Rahmi Ağabey'i... tanıyorduk. Aynı ayrı fakültelerde okumakla beraber fikir yapımızı geliştiren "mektep" ve "muallim"ler hemen hemen aynı idi.

Öğrencilik yıllarından sonra ayrı ayrı yerlerde görev aldık. O şimdiye kadar ki hizmet yıllarının hemen hemen tamamına yakın kısmını Erzurum'da Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde öğretim üyeliği yaparak geçirdi. Bu ayrı kaldığımız hizmet yıllarında bizi bir araya getiren vesileler yine Nurettin Topçu ve Rahmi Ağabey oldu. Bu aziz insanları anmak vesilesiyle toplantılar yaptık, buluştuk, ancak ne var ki gençlik yıllarındakine göre bunlar çok azdı. Bu defa onu, fırsat buldukça okuyabildiğim kitap ve makalelerinde buluyor, "mektep" arkadaşımın başarılarıyla kıvanç duyuyor ve bu sevinçle yetinmeğe çalışıyordum.

Ben Orhan'ı işte daha çok bu 40 sene öncelerine dayanan gençlik yıllarından tanıyorum.

Onun halim-selim tabiatı, yazılarında ve münasebetlerindeki insana saygılı ve uslup ve davranışı, inceliği, en zor meseleleri rahatlıkla anlatışındaki ustalığı, temkinli hareketi hatırımda kalan en çarpıcı yönleri olmuştur. Milliyetçiler Derneği'nin bir seminer çalışmasını yayıma hazırlamak üzere Orhan'ların Fatih'teki evine gittiğimizde onun süratli okuma ve yazma temposuna hayran kalmıştım. Yine bu çalışma vesilesiyle ben ilk defa bir yayımın baskıya geçilmeden önceki provasının nasıl çıkmalarla tashih edileceğini ilk defa ondan öğrenmiştim.

İlk günlerden beri Orhan'ı; hassas, mütevazı, kibar, olgun, çelebi mizaçta İstanbul efendisi, sanatkâr ruhlu bir insan olarak görüp tanıdım. O, mutluluk için fazla şeylere ihtiyaç duymayan, hizmet bildiği konuda çalışmanın mutlu ettiği bir insandır.

Onun, kendisini, dedikodulardan, gevezeliklerden, fikirsiz boş konuşmalardan uzakta tutarak mevzuuna vermiş hali, ağırlık verdiği araştırmacılık, yazarlık ve hocalık yönü yanlış anlaşılmalıdır.

Bir öğrencisinin Okay'ı anlatan bir yazısına "Kendi içinde kendiyi yaşayan kişilik" başlığını koymakla ona haksızlık ettiğini düşünüyorum. Orhan'ın masasında saatlerce oturup çalışması, boş konuşma ve işlere karışmaması bahse konu ise, bunun yukarıdaki başlıkla yorumlanmasına isyan ediyorum. Çünkü bu başlık asosyal bir kişilik ile de çağrışım yapıyor. Oysa Orhan kendinden çok başkalarına dönüktür. "Kendiyle yaşayan bir kişilik"den çok uzaktır. O, hepimizin içinde barınan "insan"ı, ferdi aziz bilen, fertlerin oluşturduğu cemiyeti kollayan ve o cemiyetin değerleriyle devam etmesi ve yükselmesi için çalışan birisidir. O, diğer insanlar için, cemiyet için çalışan insanların tam ortasındadır. Milliyetçiler Derneği'nin kurucu üyelerinden olması, buradaki seminer çalışmalarında aktif görev alması bile onun "kendi içinde kendiyi yaşayan bir kişilik" olmadığını bir ifadesidir, ne kadar cemiyet içinde olduğunun delilidir.

Bildiğim kadarıyla o; hizmet bilinci içinde çalışır, mutlu olur ve bu ona yeter.

Merhum Abdülaziz Efendi insanları tanımlamak üzere iki ifade kullanırdı. "İki türlü insan var" derdi. "Biri hizmet ehli, diğeri fedakârlığı az. Aslında her ikisi de hizmet eder, biri Allah rızasını önde tutar diğeri farkında olmaz" derdi.

İşte Orhan kendini hizmet ehli olmak üzere yetiştirdi ve hizmet verdi. Allah ona daha çok hizmetler vereceği sağlıklı ömürler versin ailesiyle, sevdikleriyle, milletiyle mutlu günler geçirsin.

İYİYE VE SAN'ATA SÖZ VERMİŞ İNSAN

PROF. DR. MUZAFFER CİVELEK

Erciyes Üniversitesi İktisadi-İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi

Başımızın üstünde uzanan mavi gökyüzünü, ayağımızın dibinden akan köpüklü suları, baharda toprağı sarıya, beyaza boğan papatyaları taze yeşile pek yakışan kırmızının üstadı gelinciği, gergin kanatlı enerjik kuşları, ışıkların ağaç yapraklarıyla oynadığı bütün zamanları, hâsılı yeryüzünün sayıya sığmayan cümle güzelliklerini hatırıma getirdiğimde bazen düşünürüm: "Güzel ahlâk mı daha güzel, yoksa bütün bunlar mı?" Bu soru ile beraber zihnimde, biraz da korkuyla, başka bir soru daha filizlenir: "Son bir tercih yapacak olsam hangisini seçmeliyim?" Sanki böyle bir seçime zorlanmışım gibi içimden bir karaltı geçer, uzun sürmese de yapacağım seçim sonunda bırakmak istemediğim bir şeyin sanki varlığının içini boşaltacağını sanırım. Eğer ahlâki olgunluk denen iç güzellik, hayata ve onun güzelliklerine sırt çevirerek elde edilebiliyorsa insanın gönlünün bulanmaması mümkün müdür? Belki dinî kültürümüze ait bir eksiklik, belki yanlış anlama, bilgisizlik veya idraksizlik hangi sebeple olursa olsun güzellğin, sanatın, iyiliğin ve hayrın parçalanmasına gönlümüz razı olmaz. Kavramlar ve hakikatler azıcık da olsa bir kere yerinden kayınca şu saçma soru bile saçma olmaktan çıkar: "Bir mor menekşe mi güzeldir, yoksa erdemli bir davranış mı? Hangisini tercih edersin?" Niçin birinden birine yönelmek lâzım gelirmiş? Namusla yaşanan bir hayatın, bir davranışın bedeli fazileti, sıkıntıları ve acıları varsa, bir kelebek kanadı gibi dokunsan dökülürecek hissini uyandıran menekşenin, yapraklarını soğuk bir geceden koruyarak, dipdiri, güne erişirmesinin bir bedeli, sıkıntıları ve acıları yok mudur? Güzel ahlâkın bir bereketi, bir yayılma gücü varsa, aynı güç ve bereket bir bulutta da vardır. Çok şükür ki yeryüzündeki görevlerimiz arasında ahlâki kemalât ile yaradılıştaki kemalât arasında bir seçim myapmak mecburiyeti bulunmamaktadır. Hatta iki güzel âlem arasında söze inen hoş köprüler de kurulmuştur. Toprak tevazu sahibidir, su azizdir, güneş âdildir.

Sözü döndürüp dolaştırdıktan sonra, bu noktada, Orhan Okay'ı, gelip geçen o güzel kafiyeledeki insanlardan biri olarak dünyayı tüketmeyen, ağırlığıyla bu-

naltmayan, ona hep iyi bir tad veren, hayatın yüzünde bir tebessüm gibi dolaşan tabî bir şeye benzetecektim. Böylece bir buluttan bir ışıktan, bir çiçekten yayılan güzelliğe sakın ve dürüst bir hayattan yayılan güzelliğin birbirinin rakibi değil, birlik içinde gönüldaş olduklarına işaret edecektim. Yardıma Mevlâna'dan alındığı belirtilen şu satırlar yetiştirdi:

"İyi insanların şarkıları tâ yukarlardan aşağılara güneşin ışıkları gibi iniyor. İyi insanlar yağmur demiyor, kar demiyor, ortalık kış kıyamet, kolları sıvamışlar, taze yaz meyveleri yetiştiriyorlar..."

Orhan Okay'ın elimdeki en eski yazısı arkasında 70 kuruş yazan 40 yıl önce-sine ait bir kitapçıkta "Sanat ve hayat" başlığını taşıyor. Bu makale (aslında se-mi-ner metni) ile en yeni nakalesi arasında ciddi kırıklıklar bulmak zor. Kendi kendi-me diyorum ki "Orhan ağabey o zaman ne kâş yaşlı ise şimdi de o kadar yaşlı; o zaman ne kadar genç ise şimdi de o kadar genç!" Yazılarında öteden beri müşa-hade ettiğim, çabuk olgunlaşan ve hep öyle kalan insanlara has "*zamana tâbi ol-mama*" hâli yanında bir başka vasıf dağlanmış harflerle gözümün önüne geliyor: "Hakşinaslık" Onun eserlerinde zerre kadar tarafgirlik, şişirme veya haksız yerme göremezsiniz. Gerçekten iyi insanlar güneş ışığı gibi, ne yaşlılar, ne de genç. Ne kadar da âdiller! İlimleri de öyle. Herkesi, her mevzuu, her düşünceyi aynı ada-letle kucaklıyorlar. Her halde öğrencileri ve genç meslektaşları onun bu hakşinas kalbinden ve tavrından ve de incitmeyen üslubundan çok şey almışlardır.

Orhan Okay'la birlikte geçirilen zamanda kendinizi bırakacağınız bir şey, hakiki dindarlarda görülen bir iyimserliğin havayı doldurduğunu, sirayet ettiğini hissedersiniz. Gerçekten birçok kişi ondan yayılan huzurdan bahsediyor. Onun bize bir armağan gibi sunduğu huzur, herhalde kendisi ile barışık olmasın-dan kaynaklanmaktadır. Bilirsiniz ki, o aldatmaz, samimiysizlik yapmaz, emin olmadığı konularda cedelleşmez, geri durmasını bilir, ama kanaatlerini söyle-mekten de çekinmez. Onda dostu olmayanlara bile güven veren insanî değerle-rin sanatla terbiye edilmiş bir yaradılış lütfu halinde çevresine sızdığına şahit olursunuz. Bu sağlam kişilik, Erzurumda yıllarca, öğretim elemanlarından para toplayıp ihtiyaçlı öğrencilere burs verilmesinde gösterdiği öncü gayretlerin arka-sında olmuştur. İnsanlara duyulan güven ve hürmet, böyle sevaplı işlerde onlara gerekli olan nüfuzu iyi ki sağlıyor.

Ehliyetli olmadığını bilerek uzaktan uzağa, amatörce edinmiş de olsam bir kanaatimi söylemekten kendimi alıkoyamayacağım. Bana göre Orhan Okay'ın mesleki bakımdan temayüz eden tarafı bazılarında görüp yavan bulduğumuz, ta-bir caizse, edebiyat mühendisliği'nin üstünde kalmasıdır. O, işin bu tarafını bize hissettirmeden eserlerini kendi canı ve ruhuyla giydirmesini bilmiş, önümüze sa-dece bir mühendislik becerisi veya iskeleti koymamış, aceleye, çabukluk hırsına kapılmadan kaleminin meyvelerini kendi güneşinde yetiştirip olgunlaştırmadan

karşımıza çıkmamıştır. Bu bakımdan kitap ve makalelerinin hiçbirinde "ham" bir şey bulamazsınız. Muhtemeldir ki bunların hepsi edebiyat tarihimizde örnek çalışmalar olarak yerlerini alacaktır.

Onun hayattan kitaplara, kitaplardan hayata geçerken gösterdiği rahatlık, bir mekiğin hareketi gibi sanatla hayat arasındaki gidiş ve gelişlerde dokuduğu ku-maş, yaşama felsefesi eminim birçoklarımız için imrendirici olmuştur. Bu felse-fe iyiye söz vermiş insanlara mahsus bir inatçılıkla zamanın akıntılarına râm ol-mayan dindarâne, sade, yaşadığı şehre ve tabiata merak ve sevgiyle bakan, bü-tün estetik ve insani değerleriyle dünyaya dost bir felsefedir. O, zevkperest ol-maksızın hayattan ve sanattan kendi yolunda tad almanın sınırını çok iyi çizmiş-tir. Onunla birlikteyken, özellikle çiçekler hakkında malumat verilen bir serada-ki gibi İstanbul'da yapılan gezilerde bu tadın sizin dudaklarınıza da geçtiğini, bir mekânın, bir şehrin orada yaşayan insanla nasıl dirilip ruh sahibi olduğunu, hay-ranlıkla hissedersiniz. Kitapla hayat arasında Orhan Okay birdenbire "Takvim-deki Deniz"den çıkarak Sinan'ın türbesinde görünür. Bu gerçekten ne kadar gü-zel, ne kadar imrenilecek bir seyrüseferdir.

1992 yazında imzalayıp verdiği *Kültür ve Edebiyatımızdan* adlı kitabının ilk sayfasına el yazısıyla şunları yazmıştı: "*Çok baskı hatalarıyla dolu olan kitabı-mın bana ait olan taraflarını görmesi dileğiyle.*" Bu "baskı hatası" ibaresinin çağrıştırdığı düşünceyle diyebilirim ki, eğer insanlar birer metinle temsil edil-seydi Orhan Okay bunlardan en az hatalısı olurdu. Zira o çok erken yaşta tanı-şıp adımını attığı sanat ve inanç dünyasından sonra da, neyi istediğini değil, ne-yi istemediğini de bilip nefsinde yaşayarak kararlı, kırılmayan bir çizgiyi hep sürdürdü. Şimdi geriye dönüp baktığımda Milliyetçiler Derneği Ana Nizamna-mesi'nin 2. maddesinde "milletimizi vücuda getiren kıymetlerin muhafaza ve te-kâmülüne hizmet etmek ve tarih şuuruna, ilim zihniyetine, feragat, fedakârlık, hak ve fazilet duygularına sahip örnek Türk milliyetçileri yetiştirmek" şeklin-de ifade edilen gayenin sanki onun bu hayat çizgisine bakılıp da kaleme alınmış olduğu düşüncesine kapılıyorum.

Bu vefakâr, hatırşinas, kıymetbilir vesile ile sevgili ağabeyim Orhan Okay'a ve ailesine sağlıklar ve saadetler diliyorum.

ORHAN OKAY HOCA

PROF. DR. M. NAZİF ŞAHİNOĞLU

Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Diyebilirim ki bir "mektep" neslinin son temsilcilerinden biri olan Orhan Okay Hoca'yı tanımak ve anlamak çok kolay, fakat onu tanımak ve anlatmak oldukça zordur. Belki de bu, sadece benim için böyledir. Belki de bu zorluğu sezim, Paris'ten Erzurum'a dönmesini hasretle beklediğim, 1965 yılında bilfiil tanışmakla mutlu olduğum ve ilk günden itibaren kendileriyle arkadaşlık ve dostluk kurmayı planladığım böyle bir şahısla ilgili, herhangi bir yazıyı kaleme alma durumuyla karşı karşıya kalabileceğimi hiç düşünmemiş olma talihsizliğimden kaynaklanmaktadır. Her halükârda hakkında birçok şey bilmeme, kalbimde ona karşı sevgi ve saygı karışımı yeterince samîmi duyguları taşımama rağmen, bildiklerimi, duyduklarını, şahidi bulunduğum bunca olayları gerektiği şekilde ve özellikle ona lâayık bir biçimde dile getirmeyi beceremeyeceğimin endişesini yaşamakta ve bu konuda kalemimin beni gerektiği ölçüde desteklemeyeceğini hissetmekteyim. Bununla birlikte rahatlıkla söyleyebileceğim tek şey, Sayın Okay'ın sadece bir ya da birkaç yönüyle değil, pek çok yönüyle takdire şâyan bir dostumuz; akademik hayatında eksikleriyle kusurlarını çok erkenden en aza indirmesini bilen ve bunu başarmayı hakkıyla becerebilen bir meslektaşımız; sahasında fikir üreten, bilhassa bilimsel çalışmalarında enteresan ve çoğu kez orijinal yorum ve tahlillerde bulunan bir üniversite hocamız olduğu hususudur. Yükarıda değinilen nedenlerden dolayı, yazdıklarım arasında okuyuculardan herhangi birini rahatsız eden bir cümle ya da bir fikir yer almışsa, ondan peşinen özrümün kabulünü istirham edecek ve diyeceğim ki,

Orhan Okay Hoca, her şeyden önce bilgisiyle, inanç ve davranışıyla herkeşe ümit ve itimat tekin eden, estetiğe tam anlamıyla vakıf, onu kavramakta son derece beceri sahibi, kültür seviyesi benzerlerinininkinden daha fazla olan, beğendiği ve doğru bulduğu için de "Servet-i Fünun Ekolü"nin müntesipleri arasında yer alan bir edip ve yazardır. Öte yandan o, "niçin ve neden" demeden itaat fıkriinden uzak kalan, siyaset ve parti hastalığına hiç yakalanmayan, "doğruya doğru, eğriye eğri" demeyi prensip edinen, herkesin kanaat ve düşüncesine saygı göstermekle beraber, çok sevdiği ve saygı duyduğu biri de olsa, hatır için kim-

senin yanlış ve akıl dışı fikir ve kanaatini paylaşıp kabul eder gözükmeyen, bu konuda muhatapının ast-üst olması, küçük büyük bulunması, kadın veya erkek olması arasında hiçbir fark gözetmeyen; cevapsız bırakılmaması gereken her meseleyi, çekinmeksizin doğruya ve realiteye uygun olarak cevaplandırmayı görev sayan; hiçbir zaman herhangi bir kimsenin, kurumun ya da sistemin veya izimlerden herhangi bir izmin uydusu olmayan bağımsız ve hür düşünceli bir hocadır. O, her çeşit insanla diyalog kuran ve herkesin takdirini kazanan bir meziyete sahipti; prensiplerinden taviz vermeden bunu yapardı; şimdi de öyledir.

Orhan Bey, 1960'lı yılların sonlarıyla 1970'li yıllar boyunca Erzurum'da özellikle kendi fakültemizde ay içerisinde ve daha çok ay başına yakın para sıkıntısı çeken herkesin ödünç para almak üzere baş vurduğu ve her istediğinde aldığı hattâ bazan istediği kadar alabildiği bir meslektaşımız olarak da bilinmekteydi.

Okay'lar ailesinin komşuluğuna da bir diyecek yoktur; ziyaret ve iade-i ziyarette hiç kusuru bulunmayan bir aile olarak tanınırlar. Orhan Bey; her zaman çok sakin, huzurlu ve oldukça rahat hareket eden tasavvuf meşrep bir şahsiyet sergiler. Heyecan nedir bilmez; telâşa kapılmayan, dolayısıyla yapılması gereken işini son noktaya bırakmayan tedbirli ve soğuk kanlıdır. Kanımca o, herkesin takdir ettiği, "iyi insan", "iyi ve ciddi hoca" ya da "hoca ve insan dediğin böyle olur" demek zorunda kaldığı bir kişilik ve karaktere sahiptir. Eşi Hoca Hanım ise, tam aksine heyecanlı ve zaman zaman telâşlılardır: bu açıdan Orhan Bey'e pek benzemezler. Bununla birlikte, örnek alınacak dengeli bir yuva kurular, takdire şâyan bir hayat sergilediler ve hâlâ da sergilemektedirler.

Yirmi seneden fazla bir süre soyunca Erzurum'da hafta sonu akşamları ailece birbirimize gidip gelmelerimiz olurdu. Bu gidip gelmelerde de, Okay ailesine herkes gibi gıpta ederdi. Onlar için bu bir araya gelmelerde sıra gözetme, zamanında gitme, zamanında kalkma, hemen hemen kurulu ve ayarlı bir saat gibi işlerdi. Okay'ların bulunduğu her aile toplantısı; onların bulunmadığı toplantılarımıza nisbetle daha kaliteli, daha verimli hattâ daha renkli ve neşeli geçerdi. Orhan Bey'in saygı değer eşi Mübeccel Hanım (Hoca Efendi)'nin çoğu kez, "Yarın oldu kalkalım" uyarılarına rağmen, her ev sahibi acele edilmemesini, sohbetin biraz daha uzamasını istirham ederdi. Hep bilir ve anlardık ki bu istek, herkesten çok Okay ailesinin oplanıya verdikleri şereften, ortaya koydukları nezaket timaslı davranışlardan, ümit ve huzur kaynağı sohbetlerinden, sevgi ve fıkralarından, özellikle hissettirmeden bulundukları bilimsel katkılardan ve ortaya koydukları komşuluk, arkadaşlık ve dostluk örneklerinden ileri gelmekteydi.

Kendilerine yapılan bir iyilik ve insanlığa, mutlaka mukabelede bulunmak hattâ daha mükemmel ve mükellef bir tarzda buna karşılık vermek, Orhan Okay

Hocamızın şaşmaz ve değişmez prensiplerindendir. Başka bir ifade ile o, yemekten çok yedirmeyi seven bir kişiliğe sahiptir. Ailece hep böyledir onlar. Orhan Bey'le her yarışta ben kaybetmişimdir. Bildiğim kadarıyla olağan üstü olaylar hariç, randevusuna geç kaldıklarını kimse söyleyemez. Bizim kendilerine evin dışında verdiğimiz davetlerimize bile, bizden önce geldikleri sayılamıyacak kadar çoktur.

Eğer yanılmıyorsam Orhan Hoca, insanlarla ve bilhassa meslektaşlarıyla kurduğu ilişkiyi, arkadaşlık ve dostluğu, karşılıklı yazışma ve tebrikleşmeyi kendiliğinden kesmiş veya bozmuş değıllerdir. Her bayram yaklaşınca, küçük-büyük onu tebrik edenlerin listesini masasının üzerine koyar ve bu isimler listesi ne kadar uzun olursa olsun, herkese tebrik yazar. "Size gıpta ediyorum, bunu nasıl başarıyorsunuz?" diye sorduğumda kendileri bana, "lütfedip bana tebrik veya mektup yazan herkese mutlaka tebrik ve mektup yazıyorum; sadece mukabelede bulunduğum halde üst üste iki bayram tebrik göndermeyenlerin ya da mektup yazmayı kesenlerin isimlerini listeden çıkarıyorum" demişlerdi. Yanılmıyorsam bugünler aynı titizliği göstermiyorlardır.

Aile toplantılarında olsun, asistanlar derneğı mensuplarının resmî ve gayr-ı resmî toplantılarında olsun ya da kır gezilerinde veya farklı nedenlerle ve değışik meslektaşlarla bir arada bulunduğumuzda olsun, hemen hemen her konuşma ve tartışmaya katılma onu rahatsız etmez idiyse de, en çok bilimsel tartışmalardan memnun olur ve bu memnuniyet, onun her halinden belli olurdu.

Bilmediğini öğrenme, bildiğini daha sağlam bilgi haline getirme ve pekiştirme merakının varlığını, onda gördüğüm mkadar hiçbir meslektaşında görmedim. Erzurum'da uzun yıllar evden fakülteye ve fakülteden eve çoğunlukla beraber gider gelirdik. Genellikle en bilimsel konuşmalarımız ve sohbetlerimiz, fakülte ile ev arasında geçirdi. Bazan tartıştığımız konuyu bitiremez, lojmanları 3. Blok'un önünde ayakta dikilir, dakikalarca konuşurduk. Sormak istediğı bir meseleyi ya da kelime ve deyimini gördüğü her yerde, görmediğı zamanlarda da telefonla sabah akşam sormaktan çekinmez hattâ bundan zevk alırdı. Pek tabii bu soru sorma, bilgilenme ve bilinenleri daha sağlam bilgi haline getirme ameliyesi, aramızda karşılıklı olarak yapıldı. Diyebilirim ki ben, bu konuda da Orhan Bey'den daha çok yararlanmışımdır.

Hakkı kabul etmede de, zannedersen onun benzeri yoktur, ya da çok az bulunur. Yeter ki tartışılan konuda tatmin edilmiş olsun. Elbette birbirimizi eleştirdiğimiz günler ve noktalar çok olmuştur. Benim kendilerini eleştirdiğimden ziyade, o beni eleştirmiştir. Ancak kendimi savunurken tatmin edici delil ve belgeler ileri sürdüğümde de, hakkı teslim eder ve en azından, "gâliba haklısın" deme büyüklüğünü ve faziletini göstermekte hiç tereddüt etmezlerdi, etmediler.

Hocalığı ve talebelerle münasebeti

Orhan Bey, gerçekten eşi az bulunan bir öğretim üyesidir. 1965 yılından 1994 yılına kadar Atatürk Üniversitesi Edebiyat ya da Fen-Edebiyat Fakültesi'nin çatısı altında hep bir arada görev yaptık. Her ikimiz de 1974 senesinde aynı gün doğıntlık kadrosuna atandık. 1982 yılına kadar mevzuat gereğı Fakülte Kurullarına müştereken katılmak zorundaydık. Fakülte Yönetim Kurulu'nda, yanılmıyorsam, o da ben de çok az bir süre bulunduk. Buna rağmen Yayın Komisyonu'nunda uzun süre görev üstlenmişlerdi; ama bu görev başlarda severek, sonraları kerhen yürütüyordu. Zaten 1977-1982 yılları arasında kurulların ne tadı, ne de tuzu kalmıştı. Oralarda kanun ve yönetmelikler değıl, ideolojiler hâkim durumdaydı. Dostlar ve arkadaşlar bile bu kurullarda, ya kavga ediyor ya da kavga edecek duruma geliyordu. 2547 Sayılı Yüksek Öğretim Kanunu'ndan sonraki durum zâten herkesçe mâlum. Üniversiteler; bölüm başkanları, dekanlar, müdürler ve rektörlerin emrine teslim edildi. Onlar bir anlaştılar mı her iş tamam.

Bu buhranlı devirlerde de, onlardan önceki normal üniversite hayatımızda da oluşturduğumuz samimiyete dayanarak aramızda gerekli gördüğümüz her şeyi ve konuyu, yukarıda da işaret ettiğim gibi, Muhterem Okay'la rahat bir şekilde tartıştık. İlim zihniyetinin gerçekten var olup olmadığını, var olduğunu ve varlığı gerekliyse ki bizce öyledir, bu zihniyetin bütün üniversitelerimizde nasıl yerleşeceğini, öğretim elemanlarımıza ne suretle ve hangi şartlar altında benimsetilip mezkûr kurumların en büyük biriminden en küçük birimine kadar nasıl hâkim kılınabileceğini, sonuçlarının topluma ve bilime ne gibi yararlar sağlayacağını bile tartıştığımız olurdu. Birinci sınıf ilim adamı (background) nasıl olunur? Nasıl yetişir ya da nasıl yetiştirilir? Her üniversitede değıl, her üniversitenin en küçük birimi olan bilim veya uzmanlık dalında, en az bir tane birinci sınıf bilim adamı olması gerekmez mi? En azından fakülte bazında yeteri sayıda birinci sınıf ilim (bilim) adamına sahip olmayan bir üniversiteye kâmil mânada üniversite denir mi? Üniversiteleri bu duruma gelmeyen bir ülke arzu ettiğı kalkınma ve ilerleme hamlesini yapabilir mi? gibi soruları dile getirir, bu ve benzeri konulardan söz ederdik. Doğru söylemek gerekirse, ben Orhan Bey'i sahasında birinci sınıf ilim adamı ve en azından birinci sınıf ilim adamı namzeti olarak görmüşümdür. Eğer değılse, elinden tutan olmadığı ve bir yol gösteren bulunmadığı için olmamıştır. O, Türk arûzunda olduğu kadar Fars arûzunda da otoriterdir. Bunu tüm meslektaşları böyle bildiğı gibi, ben de yakînen bilmekteyim. Merhum Ali Nihat Tarlan ve Mehmet Kaplan Hocalardan sonra, İstanbul'da Merhum Nihat Çetin Hoca ile Erzurum'da ve şimdi İstanbul'da Orhan Bey'in arûz sahasında otorite olarak kaldıklarını zannediyorum, yanılmış olmam mümkün.

Doçent olduktan bir süre sonra, hem maruz bilgisinden teferruatlı bir şekilde yararlanmak, hem de sınıftaki hocalığını ve ders veriş tarzını yakından ve bilfiil görmek için, ilgili dersinde aruz konusunu işleyeceği saatlerden birinde dinleyici olarak hazır bulunma arzumu kendilerine iletince, memnun oldular ve “benim için büyük bir şeref olur” diye de ilâvede bulundular. Anlaştık, bir gün birlikte ikinci sınıf öğrencilerinin bulunduğu bir dershaneye girdik. “Türk Şiirinde Aruz” başlıklı dersini vermek üzere kürsünün önüne geldiler. Dersine ayakta başlayıp ayakta son verdiler. Onaltı bahri, farklı vezinlerini, tefile farklarını kendilerine has bir üslup ve sıra ile anlattılar, örnekler verdiler, okudular, ilgili metinlere işarette bulundular, terkar okudular ve öğrencilere okuttular, okuyanın dışındaki öğrenciler ve ben zevkle dinledik. Dersini bitirince yine birlikte sınıftan çıktık.

Orhan Bey’in, tahmin ettiğimin fevkinde bir ders yaptığına, efradını câmi ağıyarını mâni bir anlatım ve ifade biçimi ile dersine başlayıp bitirdiğine şahit oldum. Onu, dersine ve öğrencilerine hâkim, ciddî ve 95 dakikalık bir süre boyunca onlarla bir ağabey-kardeş münasebetleri içinde gördüm. Ayrıca sorulan soruları her öğrencinin anlayabileceği şekilde cevaplandırıldığını, soru yönelmek ya da söz vermek istediği her öğrencisine ismiyle hitap ettiğiniz izledim. Oysa ben, sınıftaki tüm öğrencilerimin ad ve soyadlarını ancak dördüncü sınıfta eksiksiz tekrarlayabiliyorum.

Edib ve edebî eser.

Orhan Okay’ın daha çok, açıktan açığa dinî unsur ve kavramları taşımamakla birlikte, mânevî hayata, dinî ruha değinmeyi amaç edinen, yer yer ahlâkî yaşıntıların önemine işaret etmeyi hattâ fazla hissettirmemek şartıyla bu önemi basit fakat realite ile iç içe yaşam kırıntılarıyla vurgulamayı beceribelen edipleri ve bu tarz edebî yazıları takdir ettiğine sık sık şahit olmuşumdur. Baş abir ifade ile, ona göre de edebî eser, hiç bir zaman bir va’z kitabı gibi olmamalı, bununla birlikte okuyucuyu mutlaka mânevî yaşamdan ve dinî duygulardan fişkıran bir takım işaretlere ve ip uçlarına ulaştırmalı; dinî duygulardan beslenen, en azından din’le çelişki teşkil etmeyen bir ahlâkın izleriyle karşı karşıya getirmeli; fakat bütün bunları, “sanat sanat içindir” düsturunu ihlâl edecek boyutta olmamalı ve edip, bu münasebeti en iyi şekilde ayarlayan ve bu ayarlamayı en iyi bir biçimde yapan kişi olmalıdır.

Toplum ve edip

Toplumların kaderlerini tayin ve dünya görüşlerini belirlemede, başka bir anlatımla toplumların maddeten ve mânen ilerleyişi ve gerileyişlerinde ya da ba-

tış ve çıkışlarında düşünürlerin, edip ve yazarlarla en üst yöneticilerin (gerçek adalete, özgürlüğe, barışa, eşitliğe, kardeşliğe ve hukukun üstünlüğüne inanıp bunların uygulanmasını sağlayan en üst yetkililerin) çok büyük bir payı olduğunu kabul etmekle beraber Orhan Okay, “İlim ilim içindir” ve “Sanat sanat içindir” tezlerini savunmakta, bunun böyle telâkkî edilmesinden yana ağırlığını koymakta ve Servet-i fûnun Ekolü’ne bağlılığını devam ettirmektedir. Ancak, ayrı düştüğümüz ve sadece üç-dört kez bir araya gelebildiğimiz bu son dört yıl zarfında aynı bağlılığı devam ettirip ettirmediğini bilmiyorum. Gerçi o, yukarıda arzettiğim düşünce ve sanat’a bakış tarzıyla, “Sanat Toplum İçindir” diyenlerin tam karşısında da er almamaktadır.

Merhum Nurettin Topçu Hoca’mız gibi, Orhan Bey de, Anadolu Milliyetçiliği’ne ve “Türk-İslâm Sentezi” telâkkisine yumuşak bakmakta, fakat “Önce Türküm sonra Müslüman” gibi ifadeleri dile getirmenin ya da bunun tersini yani “Önce Müslümanım sonra Türk” demenin gerektiğini (tarihen doğru olsa da) dayatmanın tamamen saçma ve bilimsel bir mesnedi bulunmayan söylem olduğunu kabul eder. Çünkü ona göre de, irade dışı bir olgu ile tamamen iradeye (seçmeye ve kabûle) dayalı bir olguyu birbiriyle mukayese etmek, bize zoraki yüklenen vasfı (Türklüğü), özgür irademizle seçip benimsediğim bir Din’e tercih etmek, akıl ve mantıkdışı bir varsayımdır. İnsanoğlunun; hangi anne ile babadan, hangi ülkede ve hangi ırkın müntesipleri arasında doğacağını belirleme yetkisi ve takdir etme özgürlüğü yoktur; ilâhî bir din, ancak özgür bir irade ile seçilir, orijini itibariyle tüm ırkların üstündedir. Bir başka anlatımla bir din einanma ayrı bir şeydir, bir ırktan olma ise, tamamen ayrı bir şeydir. Sonuç olarak denebilir ki, ırkçılığı dindarlığa tercih tamamen bilgisizlikten kaynaklanmaktadır.

Şu husûsu da belirtmem gerekir ki, otuz hatta kırkbeş seneden beri arkadaş olduğum ve bazılarıyla dostluk kurmaya çalıştığım meslektaşlarım arasında kavgaya etmediğim sadece iki kişi vardır; bunlardan birisi, Sayın Prof. Dr. Orhan Okay, diğeri de Prof. Dr. Yusuf Z. Kavakçı’dır. Yalnız yukarıda da arzettiğim gibi, Orhan Bey’le çoğu zaman bilimsel, fakat ara sıra ve özellikle kısa bir süre boyunca yani 1978-1980 yılları arası Fakülte ve Yönetim Kurullarının toplandığı günlerde ve daha çok bazı ülkücü arkadaşların etkisi ve kıskırtmasıyla siyasî ve ideolojik denebilecek tartışmalara giriştiğimiz olmuş ve bir defa da olsa kesintisiz üç gün konuşmayacak derecede kendilerine küstüğüm de olmuştur. Fakat bu üç gün konuşmama işini, onunla karşılaştığımda konuşmadan duramadığım için, ancak bir araya gelmemeyi seçmek suretiyle başarabilmişimdir.

Benim Orhan Bey’in gıpta ettiğim diğer özelliklerinden bir diğeri de, meslektaşlarından birinde eksik gördüğü bir hususu hemen düzeltme yoluna gitmesi, kabul etmediği ya da doğru bulmadığı bir hareket tarzını veya bir düşünce bi-

çimini, doğru bulmadığını ya da kabul etmediğini zemin müsaitse o anda söylemekten çekinmemesi ve bunu, en çok sevdiği bir arkadaşı, hattâ bir dostu bile olsa, kendisine has üslûbu, tasavvuf meşrep tarz ve edasıyla ve çoğu kez uygun bir fıkra ile muhatabını hiç üzmeden yapabilmesidir. Ayrıca özel sohbetlerde olsun, umumî ve resmî toplantılarda olsun, tecessüs, gîbe ve dedikodu gibi birlik ve beraberliği bozucu kötü huylardan nefret edip çok rahatsız olması ve bu rahatsızlığını her haliyle ızhar etmesidir.

Muhterem Orhan Okay Bey'e ve aile ferdlerine uzun ömürler sıhhat ve âfiyet içinde sonsuz mutluluklar, hayırlı işlerinde başarılar dilerim. Emekli oluşları, gönüllerince olsun.

ORHAN OKAY

PROF. DR. İNCİ ENGİNÜN

Orhan Okay'ı tanımam önce merhum hocamız Mehmet Kaplan ve eşi Behice Hanım'ın ondan bahsetmeleriyledir. Lisede Behice Hanım'ın, üniversitede Mehmet Kaplan'ın öğrencisi olan Orhan Okay, gerçekten bütün arkadaşları, hocaları tarafından sevilen ve kendisine güvenilen bir insandı. Erzurum'da yeni kurulan Atatürk Üniversitesi'nde Yeni Türk edebiyatı asistanıydı. O zamanlar, İstanbul Üniversitesi'nde asistanlar bir çeşit çırak gibiydiler. Derse ancak yetiştirilmek amacıyla bir profesörün sorumluluğu altında girerler, tezleri yine bir profesörün adına idare ederlerdi. Şüphesiz yetiştirici olmakla birlikte bu usul, asistanların üzerine sorumluluk almalarını engelleyici bir durumdu. Atatürk Üniversitesi'ndeki meslektaşlarımız ise oraya gider gitmez, müstakil derslere giriyor, tez yönetiyorlar fakat kendi tezlerini İstanbul veya Ankara üniversitelerindeki hocaların idaresinde hazırlıyorlardı. Onların durumunu aynı anda hem öğretim üyeliği hem de öğrencilik diye açıklamak mümkün. Tıpkı günümüzdeki birçok üniversitede öğretim faaliyetini idare eden görevliler gibi.

O günden bugüne, geçen yılların izleri elbette biraz yüzüne yansımış olmakla birlikte, Orhan Okay kendisini ilk tanıdığım günden bugüne kadar hemen hemen hiç değişmemiş gibi görünüyor. Kim bilir belki hep birlikte yaşadığımız için bana öyle geliyor. Daima gülümseyen, sakın yüzü, ince bedeni ve hiç değişmeyen nezaketiyle o, daima bizlere karşı bir ağabey gibi davrandı. Ancak zaruri olunca yazdığı mektuplardaki "İnci Abla" hitabı, onun bana karşı tavrını da gösterir.

Atatürk Üniversitesi ile İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümleri bana, bir bakıma birbirlerinin devamı veya iç içe geçmiş kardeş kurumlar gibi geliyor. Bu üniversitelerdeki 1960-70'lerin genç asistanları arasında kuvvetli bir dayanışma ve dostluk vardı. Bu dostluğun pek az fire vererek günümüze kadar ulaştığını görmekten büyük bir haz duyduğumu söylemeliyim. Ne yazık ki ecelin aramızdan aldığı Mehmet Akalın, Amil Çelebioğlu, Haluk İpekten, Mehmet Çavuşoğlu, Necmettin Hacıminoğlu ve Harun Tolasa'nın hatıralarını da burada anmak isterim.

Burada yetişenler bugün belli başlı üniversitelerimizde görev yapmakta ve yeni elemanlar yetiştirmektedirler. Ama artık o günlerin gençlerinin de yavaş yavaş emeklilik çağı geldiğine göre önce Orhan Okay emekliliğini istediği haberi verdi. Onu yakında ben de takip edeceğim. Bir öğretim üyesinin mesleğini, görevinden resmen ayrılma da devam ettirmesi kaçınılmaz. Hele Türk dili ve edebiyatı gibi henüz pek çok eksik bulunan alanda Orhan Okay da kendisinin ifade ettiği gibi, “eskisinden daha meşgul” olarak çalışmalarına devam etmektedir. Merhum hocamız Mehmet Kaplan bana asistanlık teklif ettiği gün, “bu bir meslek değil, bu bir yaşama şeklidir” demişti. Öğrencilerine eşit davranan ve onlardan benzer isteklerde bulunan Mehmet Kaplan’ın Orhan Okay’a da aynı cümleyi söylemediyse bile benzer telkinlerde bulunduğundan eminim. Bunca yıldan sonra, resmî sorumluluklar emeklilikle ortadan kalktı diye, her halde “yaşama şeklimizi” değiştirecek değiliz.

Orhan Okay ile ben aynı dönemde doçentlik sınavına girdik. O zamanki doçentlik sınavının son aşaması olan ders verme, maalesef hepsi ebediyete intikal eden jüri üyelerinin -Mehmet Kaplan, Kenan Akyüz, Kaya Bilgegil, Gündüz Akıncı, Niyazi Akı- sabah İstanbul’u hakimiyetine alan yoğun sis dolayısıyla gecikmeleri dolayısıyla tehir edilmişti. O birkaç saatlik gecikmenin heyecanını hâlâ unutmadığımı söyleyebilirim. O gün sınavları başarıyla tamamlayan iki öğrencisine kendi cübbesini giydirerek doçentlik sınavının sonucunu açıklayan Mehmet Kaplan çok mutluydu. Benzer mutluluğu o tarihte emekli olmuş olan fakat bir bakıma hâlâ gönüllü jüri üyesi olan -sabahleyin belki de ilk gelen oydu- Ahmet Caferoğlu’ydu. O tarihlerde alandaki herkesin birbirini tanıdığı, mutlulukları birlikte paylaşmaktan haz duyduklarını hatırladıkça, emekliliğe hak kazanan yaşa, nasıl ulaştığımızı düşünmekten kendimi alamıyorum. Mehmet Kaplan, ertesi gün bana “sakın değişme İnci” demişti. Yeni unvanların, yeni makamların insanları değiştirme gücünü, o çoktan görmüş ve acısını tatmıştı. Çevresinde yeni yetişenlerin de o değişme sürecine girmelerini, hüviyetlerinin o güne kadar göstermedikleri cephelerini göstermelerinden her halde artık ürküyordu. O tarihlerde biz bu tecrübelerden uzaktık, onları tatmamız için, bizim de öğrenci yetiştirmemiz ve onların değişme sürecine girmelerini görmemiz gerekiyordu. Öyle sanıyorum ki, Orhan Okay da ben de hocamızın “değişen öğrencilerinden” olmadık.

Orhan Okay, önceleri yazmaktan çekinir gibiydi. Halbuki bizim “hoca”mız, gününün edebiyatını daima takip eder ve okuduklarını da tanıttı. Bunu bizim de yapmamızı istedi. Orhan Okay’ın bütün kabiliyetine rağmen yazmaktaki çekingenliğini doğru bulmazdı. Mamafih Orhan Okay hazırladığımız eserlerin çoğuna yazı gönderdi. Hocamız Mehmet Kaplan’ın emekli oluşu dolayısıyla onun bütün eserlerini tanıtan ve doktora öğrencileriyle, kürsüde birlikte çalıştıklarının yazılarından oluşan *Mehmet Kaplan’a Armağan*’a yazdığı yazıdan başka

Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyatı Fakültesi’nde merhum arkadaşımız ve Fakülte’nin kurucu dekanı Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız (Hakkı Yıldız lisede öğretmen olan Orhan Okay’a büyük bir saygı ve sevgi beslerdi) ile başladığımız anma kitapları dizimizdeki yayınlarımıza da katıldı. Yakup Kadri Karaosmanoğlu için yayınlayacağımız kitaba katılamayacağını da 26 Nisan 1989 tarihli mektubunda şöyle bildirmişti: “Yakup Kadri kitabı için bir yazı yazmak hususunda fazla keyfim yok. Onun için beni hesapta tutmayın. Hâmid gibi kendimi ilham perisinin sevkine bıraktım. O zamana kadar bir şey zuhur ederse yazarım.”

Mehmet Kaplan’a Armağan’ı hazırlarken Mehmet Kaplan’ın bütün yazılarının künyesini tespit güç olmuştu. Birçok arkadaşımız ellerindeki bilgiyi getirmişlerdi. Orhan Okay da bulduklarını yollarken şu satırları da yazmıştı: “İşte, ben bile hiç tahmin etmediğim halde size 86 yeni yazı çıkardım. Bilmiyorum bu miktar, kitabın programını bozacak mı? Çok aradığım halde *Bizim Türkiye*’nin daha küçük boyda olan koleksiyonunu bulamadım. Muhtemelen İstanbul’daki kitaplarım arasında olacak. Bulabilirsiniz ilâve edersiniz. Küçük *İstanbul* dergilerindeki İstanbul imzalı yazıların da pek çoğu, belki hepsi hocaya aittir zannediyorum, üzerinde durdunuz mu? İstanbul’da olabilseydim bir bu kadar daha çıkarabileceğimi ümit ederdim. İsterseniz, eğer nâşiriniz de uygun görürse bu yazdıklarımı hiç ilâve etmeyebilirsiniz. Dağarcığınızın bir köşesinde kalsın. İlerde daha eksiksiz bir sistematik başka bir bibliyografya için muhafaza ediniz. Mesela, konuları esas alarak (tarihleri değil) bir sistem düşünülmelidir Böylece tercümeler, bilhassa Alain ve Gandhi orada, hepsi bir arada görülür. Kitap tanıtma yazıları, diğer tenkidler, araştırmalar, denemeler, siyasî yazılar v.s. Hattâ bu yazıların, bilâhare hangi kitaplarına girmiş olduğu da kaydedilerek. Sizlerin belli bir tarihten sonrakiler için düzenli bir dosya tuttuğunuzu biliyorum. Bunu, muhakkak şu şekilden daha güzel yapabilirsiniz. Ama öncekileri, yani sizden öncekilerin birçoğunu bulamamakta sizi haksız görmüyorum. Bu kadar velûd bir kalemin meyvalarını hocaların kendisinin de unutmuş olmasını çok normal bulurum. Yine de *İnkılâpçı Gençlik*, *Vatan* ve *Yeni Sabah* benim de bilmediğim koleksiyonlardı, var olun.” Bu mektubunda siste İstanbul’dan Erzurum’a güç şartlarda döndüklerini anlatırken “Hââ, unuttuğum bir tarafını da söyleyeyim. Biz, terminalde Erzurum-Elâzığ ve İstanbul takımlarıyla cümbür* cemaat saat ondan üçe kadar günümüzü gün ederken, bir de Esenboğa’da yalnız başına o saate kadar bekleyen Zeyneb’i görmeyelim mi? Fıkara, hâlâ ümitliydi de.” diye ekler ve “cümbür*” deki * la mektubun sonuna şu “dipnotu”nu ekler.” Bu tabir cumhur cemaatin bozulmuş şeklidir. (bk. İbrahim Alâaddin Gövsa, *Resimli Yeni Lügat ve Ansiklopedi*, c.I, s.427). Mustafa Nihad, Şemseddin Sami ve Muharrem Ergin, lügatlerinde bu hususta fikir beyan buyurmamışlardır. (Böylece bu dipnotu sayesinde mektubumuz ilmî bir karakter kazanmıştır).”

Zor yazdığını, ilhamına kendisini bıraktığını söylemesine rağmen, ben kendisinden az da olsa unutulmaz mektuplar aldım. 24 Haziran 1987 tarihinde yazdığı tebrik mektubunda, o yumuşak, zarif üslubu ile uyarıcı tavsiyelerde bulunuyordu. Onun bu mektubunda öğretmenlik mesleğine beslediği sevgi kendisini göstermekteydi: “Aşağı yukarı yirmi, yirmi beş seneden beri, öğretim üyelerinin üst seviyede idareci olmalarının, benim gözümle, getirdiği iki olumsuz netice var. Biri kürsüden uzak kalmaları, diğeri de resmî evrak yazmaktan yazı yazmaya fırsat bulamamaları. İkincisinin sizin için vârid olmayacağına kanaatim var, inancım var. Birincisi için, vakit bulamayacağınız korkusuyla, bir ağabey tavsiyesinde bulunayım: Haftada iki, üç saatten az/çok olmamak kaydıyla, lisans derisi almanız o kadar iyi olur ki. Bakın, doktora, yüksek lisans demiyorum. Çünkü o masa dersi. Canlı ve genç bir öğrenci topluluğu olsun karşınızda, kürsüde olun, elinizde de tebeşir tozu. Bu tozla dekanlık odanıza dönün. Dekanlığa da, en kısa zamanda kürsüye dönüş yolu açık olan, iğreti bir makam olarak bakın. Zaten öyle baktığınıza emin olarak, ama biraz yaşımın büyüklüğüne dayanarak yine de söylemek istedim. Bir genel müdürün, bürokraside, küçük memur hüviyetine dönmesi çok zordur. Ama öğretim üyesi için bu hâdise çok kolay ve aranılır bir husus olmalıdır. Maalesef son yıllarda kendi aramızdan bile, bunun aksi örneklerini çok gördük”.

Bu konularda benzer şeyleri düşünmemiz sanıyorum birbirimize olan sevgimizi, yakınlığımızı arttırdı. Değişik yerlerde hep Orhan Okay veya zarif eşini tanıyanlarla karşılaştım ve şimdiye kadar haklarında ufacık olumsuz bir nokta işitmedim. Kendileriyle olan dostluğumuzun ömür boyu, şimdiye kadar olduğu gibi devam etmesini diliyorum.

Orhan Okay da edebiyat tarihimizde hiç incelenmemiş iki önemli şahıs üzerinde hazırladığı doktora ve doçentlik tezlerinden sonra Türk edebiyatının çeşitli konuları üzerinde düşündüklerini, incelemelerini yazdı ve bunları iki kitapta yayınladı. O zaman görüldü ki hiç de az yazmamış. Her yazısı, başkalarının da yararlanacakları bir kaynak mahiyetindedir. Burada da bir küçük hatıradan bahsetmek istiyorum. Mehmet Akif’in şiirini nitelendirirken kullandığı “duanın şiiri” ifadesi, Birol Emil’in o kadar hoşuna gitmiş ki, IRCICA’nın hazırladığı 28 Aralık 1996 tarihindeki Mehmet Akif gününde yapacağı konuşmanın adını “Duanın Şiiri” olarak adlandırmış ve bu adı da Orhan Okay’dan aldığını söylemişti.

Orhan Okay’ın gerek doktora tezi olan *Beşir Fuad* gerek doçentlik tezi *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi* adlı çalışmaları, bugün vazgeçilemeyen baş vuru kitapları olarak bütün araştırmacıların ve edebiyat meraklılarının kitaplıklarındadır. Orhan Okay’ın bu araştırmaları birer yığın olan malzemenin değerlendirilmesi dışında, bu alanda yapılacak daha nice çalışmalar olduğunu göstermiştir. Bilhassa Midhat Efendi’ye günümüz genç araştırmacılarının duyduk-

ları ilgide, sanıyorum Orhan Okay’ın bu değerli çalışmasının etkisi büyüktür. Midhat Efendi hakkında araştırma yapan hiç bir araştırmacı yoktur ki *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*’yi okumasın ve onu hareket noktası olarak almasın.

Sanat ve Edebiyat Yazıları’nda (1990) ve *Kültür ve Edebiyatımızdan -Makaleler, Denemeler, Sohbetler-*’de (1991) topladığı yazıları, *Necip Fazıl Kısakürek* (1987), *Mehmet Akif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi* (1989) üzerindeki incelemeleri bize onun son yıllardaki incelemelerini, düşüncelerini aktaran eserleridir. Bu eserlerde de görüldüğü gibi onun üzerinde büyük etkisi olanlardan biri Mehmet Kaplan diğeri de Nurettin Topçu’dur. “Nurettin Topçu milliyetçilik görüşünde yeni bir tebliğdir. Hoyrat ve kaba vir şovenizmin yerine kaynağını önce insana, sonra İslâm’a dayayan spritüalist bir milliyetçilik” diye tarif ettiği bu milliyetçilik anlayışını, Orhan Okay’ın kendisi de benimsemiş görünmektedir. Doktora ve doçentlik tezleri onu nesirle uğraştırmışsa da, asıl ilgi alanının şiir olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim *Sanat ve Edebiyat Yazıları*’da şiir ve şairlerimiz üzerindeki değerlendirmeleri ağırlık taşımaktadır.

Orhan Okay’ın önemli bir cephesi ele aldığı çatışmalı konularda da takındığı birleştirici tavidir. Bunun zikre değer bir örneğini Tevfik Fikret ile Mehmet Akif arasındaki benzerlikleri ele aldığı incelemesinde buluruz. Bu iki yazardan bahsedenlerin daima onların anlaşmazlıklarını işaret ettikleri malumdur. Böylece edebiyat tarihimizin, asla birini öbürüne tercih edip, diğeri reddedemeyeceğimiz iki önemli yazarı, ideolojik yorumların malzemesi haline gelirler. Buna yol açan da fevrî anlarında öfkelerine mağlup olarak birbirleri aleyhlerinde söyledikleri birkaç mısradan ibarettir. Halbuki onlar bunun dışında değerlendirilmeyi hak eden sanatçılardır. İşte Orhan Okay, “Tarih-i Kadim Münakaşaları Dışında Tevfik Fikret-Mehmet Akif” münasebetini incelediği yazısında, tutulması gereken yolu zarif bir şekilde işaret etmiş ve objektif değerlendirmenin örneğini vermiştir.

Orhan Okay yine derslerde, ansiklopedi çalışmalarında. Kendisiyle birlikte Türk Dil Kurumu’nun “Güzel Yazılar” komisyonundayız. Uyumlu çalışması, aydınlatıcı müdahaleleri ve o inanılmaz yumuşak, çelebi kişiliği ile bu çalışmanın iyi ortaklarından.

Meslek hayatımda kendisine “Ağabey” diye hitap ettiğim nadir insanlardan biri olan Orhan Ağabey’e, zarif eşi, çocukları ve sevdikleriyle birlikte bundan sonraki hayatında da sağlık ve mutluluklar diliyor ve birikimini yeni kitaplarda toplamasını bekliyorum.

TOPRAĞINI BULAMAYAN ÇINAR

PROF. DR. M. SIDKI ARAS

Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi

Ziraatçılar yıllar yılıdır ki, suni süt yapımı peşine düşmüş ve ne nisbetlerde su, kazein, laktoz yağ, vitamin, mineral ihtiva etmiş olduğunu, en ince noktasına kadar tespit etmişlerdir. Ancak, bunların hepsini aynı oranlarda bir araya getirmeleri, bu Allah yapısı maddeyi meydana getirmeye yeterli olamamıştır. Çünkü ilim adamlarının en gelişmiş aletlerle dahi tespit etmede aciz kaldıkları bir şey noksandır. Buna “minor madde” de denilmektedir.

Aynı kural mücerret mefhumlar için de geçerlidir. Hayalinizdeki en güzel gözü, en güzel kaşı, en güzel yüz şeklini bir araya getirseniz dahi, beklediğiniz güzelliği elde edemezsiniz. Çünkü “minor” denilen nesne eksik kalacaktır. Aynı şekilde eğer sözkonusu meçhulluk, lutfedilmemişse, büyük insanın vasıfları olan, ilmin, irfanın, faziletin, mertliğin, cömertliğin bir araya gelmesi de idealinizdeki tipi doğuramaz.

Efendimiz (s.a.v.), “Yüzünüze karşı övenin yüzüne toprak serpiniz” buyurmuşlardır. Muhterem M. Orhan Okay ağabeyimizin Efendimizin bu emirlerini yerine getireceğini göze alarak ve herşeyi göğüsleyerek diyebiliriz ki, büyük insan için yukarıda sıralamış olduğumuz vasıfları “minor” denilen nesne ile taçlandırabilen ender şanslılardan birisi de kendileridir.

Bilindiği üzere İslâm tarihinde büyük halifelerimizden Hazreti Ebubekir Efendimiz, hilmi, rihkatı, merhameti, Hazreti Ömer ise, şiddeti, hiddeti, sertliği, adaleti sembolize etmekteydiler. Orhan Okay Hocamız nüveler halinde de olsa belirli ölçülerde her iki Halifemizin bu üstün vasıflarını bünyelerinde sentezleyebilmişlerdir.

Yakın mesai arkadaşları Orhan ağabeyimizin dekanlık gibi, rektörlük gibi idareciliklere heveslenmeyişlerini çok fazla nazik, yumuşak, merhametli olmalarına bağlamaktadırlar. Ancak, aşağıda alacağımız olay onun, yukarıda iddia etmiş olduğumuz vasıflarının su götürmez delili olmaktadır.

12 Mart'ın ayak seslerinin geldiği günlerdi. Üniversitemizde (Erzurum), faaliyet gösteren “Asistanlar Derneği”nin kongresi vardı. Divan Başkanlığı'na Dr.

Orhan Okay seçilmişlerdi. Bu sonuç benim de sempati duymuş olduğum bir grubu menunun etmiş ve seçimi kaybedebilecekleri zehabına düşmüşlerdi. Çünkü, divan başkanlığı için göstermiş oldukları adayları, Orhan Bey'in karşısında bir varlık gösterememişti. O anda beklenilmeyen bir olay oldu. Kongre salonu, parkelerinin altında, hançerler, kamalar ve hatta tabancalar şakırdayan, çokca talebe tarafından adeta işgal edildi. Orhan Bey haricindeki divan üyeleri korkularından kürsüyü terk-ettiler. Çünkü can tatlıydı. Sonunda dayak yeme vardı, yaralanma vardı, hatta ölüm vardı. Başkanımıza Hazreti Ömer'den intikal etmiş olan vasıf, adeta abideleşmişti. Ve bir aslan gibi kükreyerek demişlerdi ki: “Ya beni burada öldürürsünüz, böylece vazife şehidi olurum. Veya defolup gidersiniz”. Napolyon'un tek başlarına üzerine gönderilen orduya karşı yürümelerine meşhur tarihçi Misle şu yorumu getirmektedirler; “Bir insanın gözü bu kadar kara oluyorsa, cür'et bu kadar ileri gidiyorsa, iki şey beklenir. Ya kurşunlarla göğsü delik deşik olur ve orada ölür. Veya hurra imparator diye başa geçer”. Evet, Orhan Hocamız, adeta imparator olmuş ve baskıncılar geliş tarzlarının aksine olarak salonu kuzu kuzu terketmişlerdi.

Genellikle tüm meslek mensuplarının belirli ölçülerde taassupları vardır. Doktorlar kendilerinin haricinde kimselerin tıptan, hukukçular kendilerinin haricinde başkasının kanundan bahsetmesini istemezler. Bu özellik maalesef edebiyatçılarımızda bir hastalık halini almıştır. Bu meslek grubu, kendileri dışında olanların romanla, hikâye ile, şiirle, folklorla ve hatta biyografi ile meşgul olmasına tahammül edememektedirler. Mesela, kıymetli arkadaşımız Fatin Sezgin Bey'in (kendileri ziraatçıdır) sonradan ödül de alabilen bir çalışmaları, bir kongrede orada mevcut olan tüm edebiyatçılar tarafından büyük ölçüde hırpalanmıştı.

Halen memleketimizin ileri gelen romancı ve şairlerinden Nurullah Genç talebe yıllarındaydı. Yazmağa çizmeğe yeni başlamıştı. Eserlerini çok sevdiğim bazı edebiyatçı arkadaşlarıma gösterecek olmuştum. Adeta dudak bükerek ilgilenmemişlerdi. Ancak Orhan Bey Hocamız katıyetle bu taassubu göstermeyip, yoğun işleri arasında haftalarca meşgul olma lütfunu göstermişlerdi. Bugün eğer Türkiye çapında “Nat-i Şerif”de birinci olan ve romanları her yıl dörder baskı yapan bir Nurullah Genç varsa, bunu çok büyük ölçülerde Orhan ağabeyimizin zamanında vermiş oldukları morallere borçludur.

Büyük velilerin cehennem ateşinden korkmadıkları söylenir. Gerekçe olarak da bir insana âşık olmuş olduğu birisinin yapmış olduğu ızdırabın bile zevk olarak karşılanacağı gösterilmektedir. Zahirî ölçüler içerisinde ufkunda katıyetle ölüm görülmesine rağmen, hicret esnasında Hazreti Ali Efendimizin sevdiği insanın yatağında yatabilmesi, Hazreti Ebubekir'in mağarada yılan deliklerini ayaklarıyla tıkayabilmeleri bu prensibin müşahhas delillerinden bazıları olmaktadır.

Bu ulvi ruhtan kırıntılar halinde de olsa bazı zerreciklerin taşınmış olduğu bir tavrın sevgili Orhan ağabeyime karşı sergilemenin zevkini bizzat tatmışımdır. Zannedirim 1991 yazıydı. Bir gün günümüz hanımefendilerinin sartaçlarından olan muhterem Mübeccel yengemle kendilerini teleferiğe ve Aziziye Koleji'ne götürmemi arzuladılar. Bu yıllar yılı beklediğim bir emirdi. Ancak bir gün önce usta arabamı kontrol ederek en ufak hareket halinde motorunun katiyetle yanabileceğini söylemişti. Buna rağmen severek emri yerine getirdim. En büyük temennim de hakikaten motorun yanmasıydı. O zaman ellerimi göklere doğru açarak diyecektim ki; "Yarabbi bugüne kadar rızan için ne canla ne de malla fazla bir şey yapamadım. İşte şimdi iki sevgili kulun için tek servetimi ve bilerek feda ettim". Fakat maddî esvaplar, manevi hizmetin önünde dize gelmiş ve malesef arabaya hiçbir şey olmamıştı.

Büyük nehirlerden, ırmaklardan küçük çaylara derelere bazen balıklar girerler. Bunların yerleri buralar değildir. Çünkü daha büyük mekânlar için yaratılmışlardır. Dolayısıyla çırpınırlar, bunalırlar. Aynı şekilde çınar tohumları da bazen kendileri için uygun olmayan topraklara düşerler. Biterler, yeşerirler, ancak asıl cevherlerini gereği gibi sergileyemezler. Orhan ağabeyimiz de bir çınardır. Yıllar yılı Anadolu'nun Artvinleri, Erzurumları, Sakaryaları ona göre uygun mekân olamamış ve büyük kapasitesi gereği şekilde ortaya koyulamamıştır. Temennimiz odur ki, bir çınarlar diyarı olan İstanbul'da gerçek cevherini sergileme imkânı bulur ve kendilerinden gereği şekilde istifade edilebilir.

Nihayet bu kısa ve basit yazımızı muhterem ağabeyimize uzun ömürler dileyerek noktalarım.

ORHAN OKAY AĞABEYİMİZLE GEÇEN KIRK YIL

FEYYAZ İBRAHİMHAKKIOĞLU

Kuruluşunun kırkınıcı yılını tamamlamak üzere olan Atatürk Üniversitesi'nin kuruluşu kadar eski bir hocası olan Orhan Okay Ağabeyimizle tanışıklığımızda neredeyse kırk yılını tamamlıyor. 1959 yılında yirmisekiz yaşında genç bir asistan olarak göreve başladığı Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nden otuzaltı yıl sonra Prof. Dr. Orhan Okay olarak derin izler bırakarak ayrıldı.

Orhan Okay ağabeyimizin resmî talebesi olmak bahtiyarlığına nail olamadım. Ama kendimi her zaman onun bir talebesi olarak gördüm.

Çoğu zaman istikbalimiz tesadüflerin elindedir. Düşündüğümüz ve hayal ettiğimiz hayatı yaşayamayız. Çok ender de olsa bazı kişiler yaratılırken ünvanları ile yaratıldıkları hayatı yaşarlar. Orhan Okay ağabeyimiz kaderinin esiridir. Yani o yaratılırken muallim olarak yaratılmıştır.

Orhan Okay ağabeyimizi tanıdığım yıllarda yaşı her halde heyecanların terk edilip; kemali yakalama çağı değildi. Daha otuz yaşını idrak ettiği yıllarda sergilediği şahsiyet; Cenab-Hakk'ın kendisine bir lütfu, bir armağanı idi. Bugün kendisine karşı duyduğum hürmet hissi zamanın akışı ile teşekkül etmiş değildir.

Bu kırk yıllık yakınlığın kayda değer bir çok hatırası ile bugünlere geldik. O da hocamız rahmetli Nurettin Topçu gibi tabiatı çok sever, fırsat buldukça genç ihtiyar demeden gönüllü olanlarla şehri terkederek tabiatın içinde dolaşırdı.

Bu gezilerin ikisinde ben de bulunmuştum. Bundan otuz yıl kadar önce aralarında Hüseyin Ayan, Muzaffer Civelek ve şimdi isimlerini unuttuğum kalabalık bir ekiple, sıcak bir haziran ayının sabahında erkenden Palandöken dağının en yüksek yeri olan Ejder tepesine çıkmak için yola koyulduk. Güzergahımız oldukça kötü idi. Dik yamaçlardan yükseklerle çıkıldıkça bitki örtüsünden mahrum kalan Palandöken dağlarının rüzgar erezyonu ile kayalaştığını ve bu kayalarında donmalar neticesinde parçalanmış olduğunu gördük. Zirveye yaklaştığımız sırada ayağım kaydı. Aşağıya doğru kayarken keskin kaya parçaları pantolonumun bir kısmını parçaladı. Zirveye vardığımızda saat 12.00 olmuştu. Mola verip, öğle yemeğini yedik. Bir saatlik moladan sonra dönüş için aynı güzergahı kullanmağı göze alamadık. Dağın arka yamaçlarında meyil daha müsait olduğu için yön değiştirerek yolumuza başka güzergahtan devam ettik. Hava sıcak, bizler ise

böyle bir yürüyüş için hamdık. Yürüyüş anında Hoca zaman zaman eski günle-
re dönüyor, bize geçmişten unutulmayacak güzel hatıralarını naklediyordu. Ze-
rafet ve kültür bu ikili ile bütünleşen insanda herşey bir başka güzel oluyordu.

Hoca'nın anlattıklarını dinlerken yolumuz bir küçük mezraya vardı. Dutçu
komu diye adlandırılan bu küçük mezra toprak bir iki yapıda mürekkep mevsim-
lik çoban barınağı idi. Duvar dibinde oturan birisine selam verip, yanına otur-
duk. Hoş beşten sonra yorgunluğa iyi gelir diye bizlere ayran ikram etti. Tekrar
yola koyulduk. Erzurum'a vardığımızda güneş batmıştı. Geziye katılanlarla ve-
dalaşıp, evin yolunu tuttum. Geziden bir kaç gün sonra Hoca'yı ziyarete gitti-
ğimde; uzun süredir güneşte böyle uzun boylu kalmadığı için vücudunda dök-
meler olmuş, yaralar açılmıştı.

İkinci sefer yükseklerle tırmanmadan, Palandöken dağının eteklerinden yü-
rüyerek, Taptuk Baba ile Yunus Emre'nin mezarlarının bulunduğu Dutçu köyü-
nü ziyarete gittik. Her iki gezide de uzun uzadıya Hoca'yı dinlemek fırsatını bul-
duk. Bu sohbetleri o gün sadece gezileri yeknesaklıktan kurtarmak için söylene-
miş sözler olarak değerlendirirken, sonraları hal ve hareketlerimizde, düşünce-
nin şekil bulmasında faydalarını yaşayarak anladım.

İstanbul Üniversitesi'nden hocası olan Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan merhum
seri konferanslar vermek üzere Erzurum'a teşrif etmişlerdi. Arkadaşlarımdan ba-
zıları Hoca'yı kendi evimizde misafir etmemi istediler. Durumu Orhan Okay
ağabeyimize intikal ettirdik. O da

— Bu akşam müsait git hazırlığını yap. Deyince, evin yolunu tuttum. Gel
gör ki, evde kimseler yoktu. Gidebilecekleri her yeri aradım. Sonunda bulduk
amma akşam da yaklaşmıştı. Arzu ettiklerimizi değil de; kısa zamanda neler ha-
zırlanabilirse onlardan bir sofraya kurduk.

Erzurum'da geçen otuz altı yılın sonunda zaman üniversitemizden bir köşe
taşını daha yerinden etti. Bugün yazdığım her satırda, söylediğim her sözde hak
sahibi olanlardan birisi olan Orhan Okay ağabeyimizle Erzurum'daki bir hatıra-
mı da anlattıktan sonra İstanbul'daki hatıralarımıza geçeceğim.

Erzurum'un düşman işgalinden kurtuluşunun yetmişinci yıl dönümü münase-
betiyle 1988 yılında Üniversitemizin tertip etmiş olduğu kültürel faaliyetlerden bi-
risinde "İbrahim Hakkı Hazretlerinde Gönül" isimli tebliğimle iştirak etmişim.
Oturumu halen Üniversitemizde öğretim görevlilerinden olan Prof. Dr. Bilge Seyid
oğlu yönetiyordu. Sıra bana gelince salona şöyle bir göz gezdirdim. Ön sıralarda
Orhan ağabeyimiz oturuyordu. Telaş ve endişe içinde kürsüye çıktım. Sözlerime;

- Salonda ilmine itibar ettiğimiz insanlar var. Onların huzurunda söz söyle-
mek haddimiz değil, onun için kendilerinden özür diliyorum. Diyerek söze baş-
ladım. Panelin hitamında çay içmek üzere Orhan ağabeyimizin odasına gittim.
Yanında yaşlıca bir bayan oturuyordu.

— Prof. Dr. Feyziye Abdullah Tansel hocamızı tanıyor musun diye söze

başlayacak oldu ki, merhum Tansel Hoca;

— Dedenin şiirleri hiç güzel okuyamadın diye beni bir güzel benzetti.

Ömrünün 36 yılını verdiği Erzurum'dan 1995 yılında ayrıldıktan sonra İs-
tanbul Levent'teki evlerinde zaman zaman beraberliğimiz oldu. Bunlardan biri-
sinde bayram tatili için İstanbul'da bulunuyordum. Yıllarca önce her bayram ar-
kadaşlarımızla toplanır önce Hocamız Nurettin Topçu'yu ziyaret ettikten sonra
zamanın elverdiği nisbette diğer büyüklerimizi ziyarete giderdik. Hocanın vefa-
tından sonra öncelik sırasını kabri almıştı. Yine öyle yapacaktık: Kurban bayra-
mının ikinci günü Çağaloğlu hamamının yanındaki kahvede toplanmağa karar
verdik. Şimdi imkanlar artmış amma sayımız azalmıştı. Mehmet Doğan, Musta-
fa Kutlu, Ezel Erverdi, İsmail Kara, Cahit Çollak, Fatih Gökdağ ve bir de ben-
den oluşan gurubumuzla Ebubekir Erdem'in Cankurtaran'daki evine gittik. Sıra
ziyaret programını yapmağa gelince koskoca İstanbul'da topluca ziyaretine gide-
ceğimiz müşterek büyüklerimizden sadece iki kişilik bir liste yaptık. Önce rah-
metli Hocamız Nurettin Topçu'nun kabrini ziyaretten sonra Levent'te Prof. Dr.
Hüsrev Hatemi ağabeyimize bilahare de Orhan Okay ağabeyimize uğradık. Tabi
gençken ziyaretlerine gittiğimiz büyüklerimizin o günkü çağlarındayız artık.

Bu sene şeker bayramını yine İstanbul'da geçirecektik. Bayramın üçüncü
günü Orhan ağabeyimizle Mübeccel ablamızı yemeğe alacaktık. Kardeşim Bel-
kis'la onları evimize getirmek üzere Levent'e gittik. Mübeccel abla;

— Önce Boğazda Kandilli'ye uğrayıp büyük oğulları Fuat'a ait eşyaları ıb-
raktıktan sonra bize gideceğimizi söyledi. Hep beraber Fuat'ın kayınvalidesinin
evine gittik. Fuat ve eşi kaynanasına beni tanıtırken;

— İşte bu ağabeyimiz gendüsüydü dedi. Bu "Gendüsüydü" tabiri Cüneyd'in
çocukluğundan kalma bir tanımlamadır. Cüneyd daha çok küçükken Erzu-
rum'daki evlerinde harita üzerinde yer bulma oyunu oynuyorduk. Benim tuttu-
ğum yeri bir türlü bulamıyordu. Sonunda

— Bizimle ilişkisi var mı? diye sorunca, Ben de

— Gendüsüydü. Dedim. Bilhassa Mübeccel abla kendisiyiz anlamına gelen
bu kelimenin söylenişine çok gülmüştü. Ondan sonra her ne zaman beraber olsak
hatırayı gündeme getirir, hazırda bulunanları güldürürdü. Fuat'ın kayın validesi-
nin evinde de aynı şey oldu, hep beraber güldükten sonra ziyarete son verip bi-
zim eve geldik. Beraber olduğumuz süre içinde öğle ve ikinci namazlarında Or-
han ağabeyimiz ailemize imamlık ederek namazımızı kıldırdı. Derken her tüke-
nen gün gibi o gün de sona erdi. Onları tekrar Levent'teki evlerine bırakmak üze-
re eşim Leyla ve kardeşim Belkis'la beraber Üsküdar'daki evimizden ayrıldılar.

Evet kırk yıllık bir zaman içinde kayda değer bir kaç hatıra ile hocamız, ağa-
beyimiz Orhan Okay'ı anlatmağa çalıştım. Bundan sonra sağlıklı günler geçir-
meleri temennisiyle, kendilerini bir kerre daha hürmetle yadediyorum.

BİR RÜYA GİBİ

MUSTAFA KUTLU

Şimdi o günleri "bir rüya gibi" hatırlıyorum.

Niçin acaba?

Olup bitenler beni son derece heyecanlandırmış, ayaklarımı yerden kesmiş, bir başka âleme götürmüştü.

İlk ve orta mektepte okuma alışkanlığı edinmiş, edebî eserlere aşırı ilgi duymuş olmama rağmen, ben aslında resim meraklısı idim. Belki de ünlü bir ressam olmayı hayal ediyordum. Küçük bir taşra kentinde (Erzincan), mütevazı imkânlar içinde ne kadar resim yapılabilir.

Lisedeki resim öğretmenimiz Nurettin Elbaşı bir iki arkadaşla birlikte bizi çok şımarttı. Bize bayağı büyük adam muamelesi yaptı. Atelyede geç vakitlere kadar çalışırdık. Sonra bir sergi açtım. Genç yaşında Rahmet-i Rahman'a kavuşan Abdülkadir adlı arkadaşım, kendi yazdığımız ilanları şehrin ana caddesinde bütün elektirik direklerine yapıştırdığımız ilanlar uçup gitti.

Mahalli lig takımlarından birinde top oynuyordum. Kütüphane Müdürü'nün oğlu ile. Şimdi tabib olan bu arkadaşın fen dersleri iyi idi ve aynı sırada oturuyorduk.

O yıllarda lise ikiye geçildiğinde fen ve edebiyat dallarından birini seçmemiz gerekiyordu. Ben haliyle edebiyata meyyaldım. Arkadaşın ailesi mutlaka fene gitmemizi istiyordu. Böylece arkadaş kurbanı olarak fene geçtik. Derslerimizin çoğuna Askerî Lise'den rütbeli ve sert hocalar geliyor, sınıf geçmek iğne deliğinden geçmek sayılıyordu. Lise bitirme sınavlarımı koca sınıftan iki kişi ilk gışte verebildi. Fizik ve cebirden kalmıştım.

O sıkıntılı yaz. Dostoyevski okuyordum. Şehir parkının tahta sıralarında Abdülkadir ile sabahlardık.

Üniversite sınav sonuçları geldiğinde İstanbul Orman Fakültesi ile Erzurum Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümü arasında bir tercih yapma durumunda kaldım.

İstanbul o yıllarda (altmışların başı) hâlâ "gurbet". Ve biz gecenin onbirbuçuğunda Erzincan İstasyonu'na gelen "ekspres"i yola vuruyoruz. Oysa Erzurum

yakın, mütevazı bütçemize uygun.

Eniştemin askerlikten kalma tahta bavulu ile Erzurum'a gidiyorum. İlk işim üniversite kütüphanesinde bulunan roman ve hikâye kitaplarına bakmak oldu. Henüz Seyfettin Özege'nin kitapları gelmemişti. Yeni Türk Edebiyatı bölümünde bir raf kadar kitap var. Şöyle bir baktım, gözüme kestirdim. "Mezun olunca ya kadar ben bunların tümünü okurum be..". Ve öyle de oldu (büyük ölçüde). Orada Sait Faik'i, Abdülhak Şinasi Hisar'ı, köy romanlarını, Yusuf Atılgan'ın Aylak Adam'ını bile okudum.

Hani "bir rüya gibi" demiştim ya, şimdi çıkaramıyorum, galiba ikinci sınıfın şubat tatilinde ol! k, rahmetli amcaoğlu Ruhi Bey'in elinde *Fikir ve Sanat-ta Hareket* dergisini gördüm.

Artık bir Nurettin Topçu hayranı olmuştum. Çünkü bir ahlak abidesi idi, bir sanatçı aynı zamanda, mazlumun âhını zalimde koymayacak bir savaşçı, bu savaşı ruh cephesinde sürdürecektir bir derviş...

Nurettin Topçu'da ve onun etrafında toplanarak bu neşriyata omuz veren insanlarda beni çeken bir şey vardı. Bir adalet duygusu belki, bir isyan; aynı zamanda bir incelik, bir rikkat...

Dergiyi bir gün *Orhan Okay Bey*'in masasında da görmeyeyim mi?

Birden onu bir baba, bir ağabey, bir dâvâ arkadaşı, bir sırdaş, bir gönüldaş olarak algıladım. İçim ısındı. Heyecanlandım.

Oysa hocamızı, kendisine saygı duyardım. Ders verişine, konuşmasına, öğrencilerle ilişkisine. Bir ayrıcalığı vardı elbette.

Ama bu öyle değil.

Çok konuşkan biri değilimdir. Hatta sıkılın. Ama nasıl oldu anlamadım. Dergi üzerine konuşmaya başladım. Hem de ne konuşma. Dergiyi eleştiriyorum, içinde resim-desen olmadığını, mizanpajının soğuk olduğunu, gençlere seslenmediğini falan. Böyle yağmur gibi dökülüyorum.

Mütebessim dinledi beni.

İçimdeki ırmağı gördüğünü anladım.

Birlikte aynı denize akıyorduk besbelli. Ama ben... Ben henüz mecrasını bulamamış bir deli çay idim.

— Madem o kadar söyleyecek sözün var, bekle biraz. Dergiyi çıkaran arkadaş (Ezel Erverdi) burada, onunla konuşursun dedi...

Çok geçmedi Ezel girdi içeri.

Kıvrıkcık saçlı, ortadan uzunca boylu, beyaz tenli, tombulca biri. Konuşurken gözlerinin içi güllüyor.

Bizi Orhan Bey tanıştırdı.

Derbeder hayatıma bir yön verdi. Beni bu günlere ulaştıran kaderin en mühim menzili oldu.

Ezel'le çıkıp Hemşin Pastanesi'ne gittik. Ben pek hatırlamıyorum ama, Ezel kendisine de yüksek perdeden bir nutuk attığını söylüyor.
 Neticede "Eh madem resim, desen diyorsun, yap da basalım" demişti.
 Ve yaptığım desenlerden biri *Hareket*'in kapağında çıktı.
Nurettin Topçuların, Ali Nihat Tarlanların, Mehmet Kaplanların, Orhan Okayların yazdığı bir derginin kapağı...
 O gece hiç uyumadım.
 Yine Abdülkadir ile birlikte parkta sabahladık...

* * *

Neden ve niçin yazdığımı hatırlamıyorum.
 İlk yazdığım hikâye "O" ismini taşıyordu ve aynen resimlerim gibi hiçbir engele takılmadan *Hareket*'te çıktı.
 Artık her yazdığımı Orhan Bey'e gösteriyor, sonra dergiye gönderiyordum.
 Orhan Bey kalbimin kapılarını açmış, dilimin bağını çözmüştü.
 Ve bir süre sonra:
 — Artık benim görmeme gerek yok, ne yazarsan gönder dedi...
 Böylece sonsuzluk kervanına katılmış oldum.
 En arkada, düşe-kalka...
 Şüphesiz "bir rüya" idi bu...
 Hâlâ devam ediyor...

ORHAN BEY HOCA

PROF. DR. MUSTAFA İSEN

Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Orhan Bey Hocamı, öğrencisi olarak sınıfta, meslekdaşı olarak fakülte ortamında ve aile dostu olarak başta evi olmak üzere başka mekanlarda yakinen tanıma fırsatı buldum. Hayatımın önemli fırsatlarından biri olarak telakki ettiğim bu alakayı, sözü edilen mekanları eksen olarak sunmaya çalışacağım: Orta öğrenimimi orta halli bir İç Anadolu şehrinde bitirdim. Çok fazla ayırım yapmaksızın bulunduğu şehrin ve yatılı okulun imkanlarını kendimce değerlendirerek elime geçirdiğim hemen herşeyi okuyarak tamamlandı, bu eğitim. Sonra yine pek çok meselenin ayırımında olmaksızın yüksek öğretimi çin Erzurum Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne kayıt yaptırıldı. Derken dersler gelip çatı. Adlarını ilk defa duyduğum genç, yaşlı hocalarla tanışmaya başladık birer birer. Bir kısmı daha ilk görüşte bizde uyandırdığı farklı havayla zihnimize nakşedildi. Bir kısmına ait intibalarımız ise zamanla netleşti. Şunu söyleyebilirim ki çok iyi bir birikime sahip olan o yılların Erzurum Edebiyat Fakültesi (1970'li yıllar) öğretim kadrosu, beni hiç hayal kırıklığına uğratmadı. Er veya geç derse gelen hocaların tamamına yakını sevdi, saydık. Onlar da bize faydalı olmak için ellerinden geleni yaptılar.

Orhan Hoca da ilk yarıyıl da dersimize gelen öğretim üyelerindendi. Kendisiyle ilgili ilk aklımda kalan, onun diğer hocalardan farklı olarak bize ilk derste dört yıl boyunca okumamız gereken bir yayın listesini dağıtması ve bu sırada bazı kitapları muhakkak, bazılarını da isteğe bağlı olarak okumamız gerektiğini anlatırken listede yer alan *İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti Beşir Fuad*'ın kendi eseri olduğunu belirtmesi anıdır. Çünkü ben o an, hayatımda ilk kez kitap yazmış bir insanla karşı karşıya idim. O güne kadar kafamda yazar olmayı nasıl şekillendirdim bilemiyorum ama her halde normal bir insan gibi değildi onun konumu. Yazarın da bize benzeyen, bizim gibi konuşan biri oluşu çok şaşırtmıştı beni.

Birinci sınıf öğrenciliği, lise ile üniversite öğrenciliğinin arasında bir yerdedir. Öğrenciler sonraki yıllara göre daha çekingen, daha disiplinli ve daha pasif bir konumdadırlar. İşte böyle bir ortamda sınıfta hocaların dersinde İslam'da mü-

şavere ve demokrasi ilişkisi hakkında bir tartışma çıktı. Hoca, demokrasinin başka bir şey olduğunu, burada halkın oyunun belirleyici rol oynadığını, oysa istişarede belirtilen kanaate uyma zorunluluğunun bulunmadığını söyledi. Buna karşılık sınıftan bir arkadaşımız, İslâm'daki istişarenin de yaptırım gücü olduğunu Uhud harbini örnek vererek izah etti ve Hz. Peygamber'in aynı fikirde olmasına rağmen Medinelî müslümanların istişaresine uyarak savaşa karar verdiğini söyledi. Bu örnek üzerine hoca derhal fikrinden rücu ederek bunun doğru olduğunu belirtti. Ben o gün, gerçekten fakültede olduğumuzu, hocanın hiç bir komplekse kapılmadan doğru gördüğünü desteklediğini, üstelik sanılanın aksine bu tavrıyla bizim gözümüzde küçülmek şöyle dursun daha da büyüdüğünü hissettim. Belki de hocaya karşı ilk ve önemli muhabbet böyle başladı bende.

Belki de yine bu tavrı ile ilgili olarak hoca daha ilk derslerde, bizde araştırma merakı uyandırmak için gayretler içinde oldu. Okumayı bilinçli bir eyleme dönüştürmek için nasıl okumamız gerektiğini anlattı, bunlardan elde edilecek bilgileri nasıl geleceğe taşımamız gerektiğini izah etti, fişleme yöntemlerini öğretti.

Bunların ötesinde ilk yılki derste çok fazla farklılık hatırlamıyorum. Ayrıca aruz vezni üzerinde çok duruşu dikkatimi çekmiş ve Türkoloji öğrencisi için aruz bilmek meziyet değil, bilmemek ayıptır sözünü sık sık tekrarlamıştı.

Lisans öğrencisi olarak bu minval üzere devam etti ilişkilerimiz. Şimdi geriye dönüp bakıyorum da hoca, normalde lisans öğrencisine karşı ilişkilerini biraz resmi tutardı. Bu çizgiyi aşmasına izin verdiği öğrenciler, kendilerinde belli ölçüler içinde farklar gördükleridir.

Onu asıl fakülteye akademisyen olarak adım attıktan sonra yakinen tanıdım diyebilirim. Atatürk Üniversitesi, bu yıllarda Cumhuriyet Türkiye'si'nin belli başlı kültür merkezlerine en uzak şehrinde kurulmuş olmasına rağmen, hiç de bir taşra üniversitesi görüntüsü şerhilemiyordu. Fakültede tanıdığım hocaların tamamı yakını İstanbul'da yetişmiş, hatta bir bölümü İstanbul'da doğmuş büyümüş şehirli aile çocukları idi. Onların bu entellektüel bakış açıları, şehirli tavır ve davranışları hiç olmazsa bir kısmımız üzerinde farklı bir hava meydana getirmiş, en azından onların bu yönleri fark edilmişti. Fakültenin ilerleyen yıllarında yoğun olarak hikâye ile meşgul olmaya başladım. *Hareket*'te başımı döndüren yazılarını, hikâyelerini okuduğum Mustafa Kutlu'nun, Hoca ile alakasını biliyordum. Hiç unutmuyorum, bir gün Hoca'nın odasında aziz Cahit Çollak'ı tanıdım. Tabii hemen Kutlu'yu sordum. Cahit Bey, Adapazarlı olduğumu duyunca yaz tatilinde İstanbul'a gel. Mustafa Ağabey'le tanışmış olursun dedi. Ne kadar sevindim, anlatamam. Gerçekten o yaz İstanbul'a gittim ve açılan bu kapıdan önce sevgili Kutlu Ağabeyi, Ezel Bey'i, hatta Topçu Hoca'yı tanıma fırsatı elde ettim. Bunlar onun sayesinde tanıdığım hayattaki kişilerdi. Odasına daha sıklık-

la girip çıktıkça bazı resimler dikkatimi çekti. Celal Hoca, İbnü'l-emîn ve Topçu'nun resimleri..... Ve onlarla ilgili hatırların ışığında aranan kitaplar, bu kez yine onun rehberliğinde yaşayanlardan ötelere intikal edenlere uzanan bir bilgi şöleni. Kısacası o, bizim için taşrada medeniyete açılan bir kapı oldu.

Fakültede hoca-asistan ilişkisi çevresinde tanıdığımız Orhan Hoca, daha farklı bir imaja sahipti. Artık öğrencilik yıllarının daha resmî ilişkisi ortadan kalkmış, odasına rahat girip çıkabildiğimiz, hatta başka hocaların tersine bizim odalarımızı sıklıkla teşrif eden, çeşitli meseleler karşısında bizim fikirlerimizi dinleyen farklı bir akademisyen vardı karşımızda. Bu aşamada o, hepimizi okumaya, yazmaya teşvik eden hali, yazdıklarımızı kırmadan eleştirerek iyiye ve doğruya yönlendirmesi, yaptıklarımıza hep olumlu yönlerden bakarak bizi motive edişi, güzel örnekler göstererek yanlışlarımızı dolaylı olarak işaret etmesiyle farklı hoca taraflarını bize cömertçe sundu. Hoca, gençlik yıllarında İstanbul'un imkanlarını çok iyi değerlendirerek farklı kaynaklardan beslenmiş, fakat bunları çok iyi mecz ederek ortaya mükemmel bir kişilik olarak çıkmıştı. Gene de dikkatle bakıldığında onda Abdülaziz Efendi'den, Celal Hoca'dan, Topçu'dan ve Mehmet Kaplan'dan gelen özellikleri görmek mümkündü. Bilimsel meselelere bakışta, Kaplan Hoca'nın yazarlık düşünme ilkesi, yahut Topçu'dan gelen meselelere idealist yaklaşımı veya yardımseverliği ilk akla gelenler. Üstelik bütün bunları hoca, katiyyen emretmeden, ama daha tesirli bir yaşama metoduyla çevresine yayar, dolayısıyla onun yakınında olanlar farkında olmadan bu yönlendirmenin etkisinde kalırlardı. Ayrıca tanıyanlar bilir, hocanın iyi tasnif edilmiş oldukça zengin bir kütüphanesi vardır. Bu kütüphane ihtiyacı olanlara, özellikle yetişmekte olan genç akademisyenlere her zaman açıktır. Kendi hesabına öğrencilik yıllarından itibaren ben imkandan dilediğim biçimde yararlandım. Hoca'yla yakın çevrenin bu ilgisi sadece birlikte bulunulan dönemlerle sınırlı değildi. Yurt dışında bulunduğumuz yıllarda bizi motive etme, yönlendirme görevini geciktirmeden yazdığı uzun mektuplarıyla sağlıyordu.

Akademisyen olarak ondan öğrendiğimiz çok önemli bir başka husus da bilimsel şüphe denilen şeyin bir bilim adamı olarak hiç bir zaman elde bırakılmaması hususudur. Ben şahsen bu konunun en müşahhas örneklerini onun sohbetlerinden, derslerinden öğrendim. Okunan bir metinde hiç tartışılmayacakmış gibi görünen bilgileri bir kere daha kontrol ettiğimizde ne sürprizlerle karşılaşabileceğimizi onun gösterdiği örneklerde gördük. Şüphesiz ondan öğrendiğimiz başka şeyler de var. Bilimsel meselelerde objektif olmak, değerlendirme durumunda olduğunuz insana ancak hak ettiği ölçüde yardımcı olmak, öncelikle onda tanık olduğumuz ve uygulamaya çalıştığımız hasletler.

Orhan Bey'in yine hocalığı ile ilgili bir başka tarafı da onun yardımseverliğidir. Hoca, Atatürk Üniversitesi'nde uzun yıllak büyük ölçüde kendi katkıları

ve meslekdaşlarından topladığı paralarla bir fon oluşturmuş ve bu imkandan çok sayıda ihtiyaç sahibi öğrenciyi yararlandırmıştır. Her ay toplanan paralar belli il-keler çerçevesinde belirlenen öğrencilere tabii bir hava içinde dağıtılırdı.

Hoca'nın bütün bunların ötesinde muhakkak üzerinde durulması gereken bir başka özelliği de şüphesiz ev hayatıdır. Hocanın evcimen bir mizac taşıdığını özellikle belirtmek gerekir. Hocalığı sırasında da Orhan Bey, başka bazı meslekdaşları gibi sekiz otuz, beş buçuk mesaisine tabi birisi değildi. Fakülteye dersleri veya tez çalışmaları için gelir, bunun dışında çalışmalarını evinde yürütürdü. Bu arada evde çalışmaları arasında güzel yemekler yapar ve onları dostlarına ikram etmekten zevk duyar. Bunların başında şüphesiz kabak tatlısı gelmektedir. Çarşıdan toplu iğne ile uzun bir kontrolden geçirildikten sonra satın alınan kabak, uzun bir işleme tabi tutulduktan sonra buzdolabındaki yerini alır ve konuklarını bekler. Denebilir ki Orhan Beylerin evinde senenin büyük bölümünde ne zaman giderseniz gidin bu tatlı hazırdır. Tatmayanlara duyurulur. Benzer şekilde yapılan bir başka yiyecek de yoğurttur.

Orhan Bey, alan itibarıyla Yeni Türk edebiyatı mütehasşısıdır. Fakat onu tanıyanlar bilir ki edebiyatın diğer şubeleri yanında felsefe, musikî, mimari ve plastik sanatlar, dinî bilimlerin hemen tamamı, rüya yorumculuğu ve bitki kültürü onun derin bilgi sahibi olduğu alanlardır. Bir şehir çocuğu olarak bitkiler konusundaki ayrıntılı bilgisi, şaşıtım konulardan biridir.

Kısacası o, iyi insan, iyi bilim adamı, iyi hoca ve eminim iyi eş, iyi aile reisi gibi uzayıp gidecek pek çok güzel hasletin sahibi. Gençliğinde ayrıldığı İstanbul'a hayatının olgunluk yıllarında yeniden döndü. Dileğimiz ailesiyle birlikte hasretini çektiği bu hatıralarıyla yüklü şehrinde velud, mutlu ve sağlıklı uzun bir ömür sürmesidir.

GEMİLERİN GEÇTİĞİ UMMAN

DOÇ. DR. NAZAN BEKİROĞLU

Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Kar kokulu sınıflarda poetika dersleri

Sizi Erzurum'da tanıdım. Sınıflarımız rüzgâr kokardı, yaşayanlar şahidimdir. Önce Yeni Türk Edebiyatı derslerinin zarif hocası olarak girdiniz sınıflarımıza. Ama sizin arkanızda "üzüri tebeşir artıklı koyu yeşil bir tahta" olmazdı, kürsünün ön tarafına geçerdiniz. Aramızdan mesafeleri mi kaldırmak isterdiniz? Bizimse arkanızda değil yan tarafımızda, denize değil dağlara açılan pencereler uzanırdı.

O zaman neler anlatırdınız? Bunlar, içimde daha sonrakilerle birleşti, bir bakıma netliğini yitirdi. Ama yine de 'o yıllar' denince aklıma ilk gelen 'siz', kimi yeni kimi eski kitaplardan bize poetikalar değerlendirirdiniz. Ve bir mısra sizinle en çok bütünleştirdiğim nedense: Om Mani Padme Hum Om Mani Padme Hum Om Mani Padme Hum. Sizden bize kadar uzanırdı. Öyle ya, aramızda ne kadar çok mesafe vardı.

Sizi uzun zaman bu mısraya sinmiş sesiniz olarak hatırladım. Sonra derslerimize gelmediniz. Başka hocalar tanıdık. Ben onları da çok sevdim ama sizi daha fazla bilemedim.

Garip (değil) ki sizi asıl tanımam, tanımak burada karşılıklı bir açılım, hiç olmazsa açılımın bir ucunun tarafınızdan kabul görmesi anlamına bürünüyor, doktora yıllarında gerçekleşti. 'Seçtiği' bölüme kadar eğitimi, galiba pek çok benzeri gibi tesadüflerle yönlendirilmiş bir çocuk olarak ben, ilk yılları sudan sebeplerle harcanmış bir doktoranın zamansızlık telâşeleri arasında, bir başka sevgili, Bilge Seyidoğlu Hocam, öyle elimden tutmuş kapınıza düştüğüm gün son şansım olduğunuzu farkediyordum. Ve yine ben, bu kapının; romanların geometrik yapı şemalarından, kahramanlarla karşılaşabilme ihtimalinin hiç de muhal farz sayılmayacağı gemiler geçmeyen bir umman tasavvuruna; Halide Edib'e biçilen ansiklopedik teferruat kuruluşundan, Nigâr Hanım günlüğünde pusu kurmuş hudutsuz santimentalizm manzaralarına kadar açılacağını bildiğimi, o za-

man bilmiyordum. Ama şimdi, buradan bakınca, en baştan bildiğimi de biliyordum gibi geliyor. Öyle ya, çok erken yitirilmiş bir babanın kitaplığında da Reşad Ekrem'in *İstanbul Ansiklopedisi* ve *Osmanlı Tarihi* vardı, sizin de. Benimse bilinç altımı çözmek için ne Dr. Breuer gerekli, ne Dr. Freud. Çünkü kendisini öylesine kolay ele veriyor. Anlatmıştınız bana;

"Reşad Ekrem benim de çocukluğumda sarıldığım insanlardandı. Her halde babanla aynı kitap ve dergileri okumuşuz. Evvvelce konuştuğumuz *Yavrutürk-ler*'de bugün bile zevkle okuyabileceğim çocuk romanları vardı, bir kısmı tarihî, çoğu tarihî, fakat çok küçük bir tarihî gerçekten hareket ederek bu kadar güzel bir macera romanı yazılabilir, hatırladıklarım, *Son Yeniçeri*, *Gizli Yol*, *Bala-bancık*. Yazarı Ahmed Bülend Koçu idi. Derken lisede Reşad Ekrem bey tarih hocamız oldu. Bize boş derslerimizde gelirdi. Ne zengin bir hatıra ve masal dünyası idi. Ahmed Bülend'in Reşad Ekrem olduğunu öğrendim. Bir daha sevdim. Bir de yine o yıllarda *İstanbul Ansiklopedisi* çıkarmağa başlamıştı. Hiç unutmuyorum, biraz lüks bir baskı, galiba iki formalık bir fasiküllü 130 kuruştı. Ne büyük para, nasıl alınabilir? Bir gün lisenin anons panosunda Reşad Ekrem'in imzasını taşıyan bir ilân gördüm. Lise birinci sınıftayım. Ansiklopedi fasiküllerinin o güne kadar çıkmış olanlarının hepsini 50'er kuruştan öğrencilere vereceğini yazıyor, durur muyum. Hemen o gün, nereden tedarik ettiğimi hatırlayamıyorum, para bulup soluğu Bâbîâli'de *İstanbul Ansiklopedisi*'nin bürosunda aldım. Bana bizzat kendisi, en temiz nüshaları seçerek verdi. Yine hiç unutmuyorum. 'Al bakalım, bu gece sana uyku yok' dedi. Hakikaten o gece bana uyku yoktu. Teker teker sayfaları keserek, o güzel gravürleri seyredip, seçtiğim yazıları okuyarak sabahı ettim. Bir şey daha yaptım, birkaç gün sonra panodaki o Reşad Ekrem imzalı ilânı yerinden alıp sakladım. Hâlâ da saklarım".

Farkettiğiniz gibi Hocam, bu yazı mektuplarınızla 'sarmal' olarak kaleme alınacak.

Mektuplar dedim de, her yeni yılın ilk mektubunu size yazardım. Bundan çocukça anlamlar çıkartırdım, bu yıl en çok size yazacağım, diye. Çünkü ödülü vardı, hiçbir mektup cevapsız kalmazdı. Başındaki 'galiba' kaydı, içimde ince bir yeri sızlatsa da, "1985 ile 1993 arasında en çok ve sürekli" yazıştığınız benmişim. 1993'den sonrasının hesabı henüz yapılmadı, bu ünvanı kimseye kaptırmak istemem, çünkü olamadığım var: Asistanınız olmak isterdim. Hem de görev sınırları gündelik kanunlarla çizilmiş cinsten değil, tam da o, hocasının çantasını taşıyan, masasının tozunu alan, aldığı nefesi defterine kaydeden cinsten (hoş siz bütün bunlara müsaade eder miydiniz). Olmadı, kısmet başka bahara, gemiler geçmeyen o ummana. Ben ümidimi kesmiş değilim.

Şimdilik bana hiç de daha az kıymetli olmayan başka bir şey kaldı: Çoğu

"Aziz Nazan" diye başlayan, "eveet, bu mektubun da sonuna geldik" ikazından sonra "gözlerinden öperim" ile imzalanan; "hocalık tecrübelerinin aktarımı"ndan "analık babalık tecrübelerinin", nihayet "hayat tecrübelerinin" aktarımına dönüşüveren mektuplarınız. Telefonların dökümüyse kolay yapılamıyor.

Şimdi ben, mektuplarınız masamın üzerine dağılmış, bu yazıyı soğuk Trabzon akşamlarında yazarken. Biraz öncelerde telefonlarda sizinle konuşup, Nietzsche'yi ve Descartes'ı size sorup, nasılsa, bu yazıyı yazmakta olduğumu az kalsın ağzımdan kaçırarakken. Atatürk Üniversitesi'nin kimbilir hangi mevsiminde ceketinizin eteğinden başka tutunacak hiçbir yeri kalmamış bir 'küçük kıızı' düşünmekteyim. Ne kadar çok bildiğimi elbet değil, ne kadarsa, bildiğimi ne çok size borçlu olduğumu artık ölçemem. Yazdıklarınıza bakıyorum da, ne kadar ince ayrıntılarla duygu ve düşüncelerinizi, kendi kadehimin hacmince yüklenmişim. Ne kadar çok yağmalamışım kelimelerinizi, cümlelerinizi. Ama siz gerçek hükümdarsınız ve Cemil Meriç haklı, gerçek hükümdarlar yağmalandıkça büyürler. O yüzden yağmalanmaya bunca kolay müsaade etmektesiniz.

"Kitaplarım gibi bildiklerim de herkese açıktır" diyordunuz. Doğru, neye ilgi duysam, neye heves etsem, önümde geniş bir kapı açardınız. Ne ayrıntılarla yüklüydü bize konuştuğunuz. Hiçbir şey sizde makesini bulmadan geri dönmezdi. Ama bilgi ve birikim, uğrunda emek sarfedilen, size bir saltanat tacı görüntüsünde değil inanılmaz bir sadelikle yakışırdı. Ve ben gayeyi kaybederek, hayranlık ve şaşkınlıkla bu defa, size yönelirdim.

Böyle olunca Hocam, ben sizin hem en vefalı, hem de en vefasız öğrencinizi biliyor musunuz? Çünkü çok zaman sizi aşır da sizin işaret ettiklerinize geçemedim, "Velleyli'de kaldım" hasılı.

İşaret ettiklerinizin arkasında insan ve tarih bilinci vardı:

"Bir Osmanlı öğrencisinin okul karnesini gördün mü hiç? Ya bir doktorun reçetesini? Eski harflerle miydi, yoksa fransızca mı? ya bir kibrit kutusu nasıldı? Acaba bakkalların kese kâğıdı nasıldı? Hep bu bildiğimiz teknikle mi yapılmıştı? Mendillerimiz, çoraplarımız daha mı küçüktü, daha mı büyük? Eb'adı? Görüyorsun saklanacak şey çok". (...) Namık Kemal'in Avrupa'ya giderken bindiği vapurun bileti elimizde olsa az şey midir?"

Namık Kemal'in Avrupa'ya giderken bindiği vapurun biletine ulaşmak için hayallerimden başka ülkelerim yoktu ama 'sararmış fotoğraflar' toplamaya kal-

kışkırdım söz gelimi. Sözü nü ettiğimde, bana anlattıklarınız sararmış fotoğraflardan çok daha dikkate değer kılınırdı içimde.

“Benim böyle çocukluk resimlerim vardır. Daha da güzeli annemin, hattâ anneannemin fotoğrafları. Hafif bir peçe, bir tarafından ihmal edilmiş gibi sarkmış bir etek hattâ gözde beyaz, mini mini bir fiyaka gözlüğü. Sıkma baş, bir tarafta yine ihmalde çıkmış numarası bir parça perçem. Duruşlar, oturuşlar, sun’i sandalye, koltuk stilleri. Elin biri yüksekçe bir sehpayı dayanır. Daha neler de neler. Mesut insanlar fotoğrafhanesi. Fotoğraflardaki bütün insanlar mesuttur”.

Eski kartpostallara heves ederdim, “her biri biraz entelektüel, biraz sanatkar ruhlu” Fransızlar’ın kurduğu “meşherlerden” kimbilir hangisinden alınmış bir yığının hem de arkalarındaki yazılarla ortaya dökerdiniz:

“(…) Meselâ 1900’lerde bir Fransız’ın İstanbul’dan annesine, karısına gönderdiği, bir kısmı hasretini, bir kısmı Türkiye intibalarını anlatan satırları. Sana bir yığın hikâye faslı”.

Bir yığın hikâye faslını işaret bana lûtfedilirdi de Hocam, sizin içinizde daha mı az hikâye vardı?

“Sevgili anneciğim, sana İstanbul’dan yazıyorum. Müslüman kadınlar burada siyah örtülerine bürünmüş olarak kıra çıkarlar ve kendi başlarına dinlenir, denizi seyredeler. Yarın posta vapuru ile Karadeniz’e gidiyorum. Kardeşime, yeğenime selâm”.

(…) Kimdir bu yazıların sahibi? Çocukları torunları olsa, onları bulsam da göstersem: İşte senin deden, senin baban, büyük amcan 1913’de İstanbul’dan nene bu kartı göndermiş. Bundan haberin var mıydı?”.

“Ne kadar çok hatıra ve insan”

Neler söylediniz, neler yazdınız? Galiba öncelik ‘insan’daydı. Kimi tanıdığım, çoğu adını bile duymadığım; yerli yabancı, kadın erkek, eski yeni bir dolu sanatkar, bilim adamı, düşünür, ehl-i dil. Veya halktan, sıradan, ama sizin içinde (sizden dinledikten sonra bizim de içimizde) bir kıymeti haiz bir dolu hayal. Mehmet Kaplan’dan, “her şeyi bir müze nesnesine dönüştüren Süheyl [Ünver] bey’e; Kaya Bilgegil’den, “gerçek bir Kamelyalı Kadın olan George Sand”a; Tanpınar’dan, “Türkoloji bölümünün hademeliğini yapan “zarif, efendi Çeşminur hanım”a kadar. Nurettin Topçu’dan, “trajedisi, hattâ, bir san’atkar’a ihtiyaç duyulmayacak kadar hayat tarafından hazırlanmış III. Selim’e; Abdülaziz Efen-

di’den, cüzdanınızın bir köşesinde silik fotoğrafı hâlâ mahfuz Celâl Hoca’ya; İbnülemin’den, Nihad Çetin’e; Çetikiçi Süleyman’dan, Rabia Hatun’a; kimi ciddi ve ağır başlı, kimi uçarı ve çapkın son dönem sultan hanımlarından, “bir müddet cariye olarak bulunduktan sonra sarayların dağılması üzerine açıkta kalıp bir çeşit nostaljiye kapılan” mahalleli saraylılara; Refik Ahmed’den, Ahmed Refik’e, Osman Cemâl’e, Servet Muhtar’a, Haşim Nezihî’ye... Size hep “geç kalmış bir müslüman ermişi gibi gelen Epiktetos”tan, “hem batıyı hem doğuyu uyandıran bir adam Eflatun”a kadar. Bize anlatacağınız “ne kadar çok hatıra ve insan” vardı. Bunlardan bizzat tanıdıklarınız sizde azalarak değil çoğalarak yaşardı ve “bir takım isimleri” kaybetmiş olmanın hüznünden belki daha ziyade, onları paylaşabileceklerinizi de kaybetmiş olmanın hüznü, size öylesine yaraşardı:

“Eskiden benimle ortak çevreleri olan insanlar vardı. Bir takım isimleri zikrettiğim zamanlar, onlardan bir yankı gelirdi. Bir sokağın, bir çeşmenin, bir mezar taşının, bir esnafın beraberce hatıralarını taşıdığımız insanlar. O arkadaşlarım veya büyüklerim gittiler. Ali Karamanlıoğlu, Muammer Özergen, Nurettin Topçu, Mehmet Kaplan. (...) Şimdi bunların hepsini kaybettim. Küllük kiraathanesinde çaycı Nimet’i, Sahhaflar’da kitapçı Nizamettin’in şakalarını, yine Sahhaf Raif Bey amcayı, Şakir Hoca’yı, Boğaz’da 65 numaranın Tahsin Kaptan’ını, Balat’ta Lâz Bakkal’ı, Beyoğlu’nda Şişman Bakkal’ı, Yavrunun çayhanesini, Mersin Efendi’yi, Fatih’te Bulgar muhallebiciyi artık kim hatırlar ve ben bunları kimlerle konuşabilirim?”

Ben hep dinlerdim Hocam. Hele içlerinde biri vardı ki, hat hocanız, onu bir başka türlü dinlerdim:

“O koca ruh, o bağ budamak zoruyla (geçim için) nasır tutmuş ellerle çizdiği hatlar, o ne harikulâde, bana şimdi Quasimodo’yu her bakımdan düşündüren eciş-bücüş vücudunun gerisindeki o san’atkar ruh, bu teneke medeniyetinin zalim bir şoförünün sürdüğü tekerlekleri altında uçtu gitti. Elli kilo gelmeyen gövdesinden ne kalmıştır? Ama o hattı tutan kalemi çeken parmakları ne oldu? Asıl onu merak ediyorum ve o zaman ruhun varlığına ve ebediyetine daha çok inanıyorum. Gemiler geçmeyen bir ummanda her halde o güzel kalemiyle yine yazıyordur”.

Sonra, bitip tükenmek bilmeyen kitap, yazar, film, müzik, şiir, mısra, güfte, beste sohbetleri. Sohbet diyorsam da, ben size muhatap konumunda değildim elbet. Yine de siz çokça dinlediniz, çünkü size mahsus bir metotdu bu, dinlerken öğrettirdiniz. Kitaplar ve yazarlar arasında Dostoyevski’nin ve onun hayata doğru uzanan açılımlarla merhamet ve sevgiyi telkininin içinde özel bir yeri vardı. “Gelmiş geçmiş asırların en iyi romancısı Dosto.”, “aman Yarabbi” nidasıyla baş-

layan ve söz gelimi *Beyaz Geceler* için sarfedilmiş kimi cümlelerinizden anladım ki sizi açıkça büyülerdi: “Aman Yarabbi! O kadar basit bir konu insanı nasıl böyle büyüleyebiliyor?” Sonra *Karamozovlar*’da kimbilir kaç dostunuzla paylaştığınız ve Forster’da da aynı dikkati sezmekle heyecanlandığınız sahne: Mit-ya’nın, tahta bir sandık üzerinde uyuya kalıp da, başının altına kim tarafından konulduğu bilinmeyen bir yastık, “bir rüya gördüm beyler” diyerek yepyeni bir hayata uyanması. “Moskova’dan Petersburg’dan kopup, Sibiryalar’a doğru yayılan bir yankılı ses gibi”ydi Rus sanatı sizin için. Sadece Dosto. değil, merhameti, hele ıztıraptan doğan merhameti telkin eden tüm romanlara açık bir yanı vardı gön- lünüzün. Hele bambaşka bir kıymet attettiğiniz, Xavier de Maistre’nin *Aoste Şehrinin Cüzamlısı*, *Odamda Seyahat*, *Odamda Gece Seferi* hikâyelerini ne kadar çok dostunuza, öğrencinize tavsiye hattâ armağan ettiğinizi yakınlarınız hep bilir.

Bir yığın da mekân girerdi mektuplarınıza arkalarındaki hikâyelerle: “Kadir-şinas” Fransızlar’ın, “Voltaire ve Rousseau, hayatlarında birbirlerini yiyen bu iki deha’yı yan yana getirmiş” oldukları “bir kaç defa zevkle” gezdiğiniz Panteon, Paris’in parkları, ille de son baharları. “Beyoğlu’nun Tünel yolunun o kalabalık insan, eşya, vasıta kalabalığı, kozmopolit, her çeşit dilin, kıyafetin, davranış tarzının birbirine karıştığı dünyası içinde daracık bir kapıdan birdenbire” geçilen Galata Mevlevihanesi. Galip ve diğerleri. Hiçbir kabristanın olamadığı kadar munis olabilen Hamûşan. Küllük’ün öyküsü, Emirgân ya da Kanlıca kahveleri, biraz daha zâdegân olanların devam ettiği Markiz yahut Löbon pastahaneleri... Ayrıntıları, mektuplarınıza dağılmış ve hiçbirini feda edemediğim, bu yazıya yedirme telâşesinden vaz geçmeliyim Hocam. Yoksa editörün sayfa kaydını ihlâl edeceğim. Ama ikisi var ki onlardan vaz geçemem: Erzurum ve İstanbul.

Sizin Erzurum’u sevdiğinizi herkes biliyor

Bu açık mektubun ilk cümlesini tekraren, ben sizi Erzurum’da tanıdım. “Senin de ömrünün bir parçasını bıraktığın bu şehir”, diyordunuz “son Erzurum mektubu”nun bir yerinde, 7 kasım 1994 tarihli. Ve ben, birazdan bahsedeceğim ne kadar İstanbul olsanız da, sizi Erzurum’a hep yakıştırdım. Gerçi siz de kendinizi Erzurum’a yakıştırdınız ya: Hem de öyle bir yakıştırdınız ki ispatını 36 yıllık bir sevgiyle gerçekleştirdiniz:

“Sevmenin alâmeti hizmet etmek ve hizmet etmekte devamdır. Şimdi 63 yaşında olarak ve hayatımın yarısından fazlasını hiç şikâyet etmeden burada geçir-diysen, sevmekte kimsenin şüphesi olmasın. (...) Benim Erzurum’u sevdiğimi herkes bilsin. (“Erzurum Üzerine Söyleşi”, *Büyük Erzurum*, 11 temmuz 1994).

Sizin Erzurum’u sevdiğinizi herkes bildi. “Birdenbire bastıran kar, tipi”, ke-silmiş elektirikler, yanmayan kaloriferler arasında ve el yazısıyla kaleme alınmış bir kaç mektubunuzdan biri olarak aldığım “son Erzurum mektubu”nuzu okur-ken, “36 yıllık Erzurum macerasının 1 kısımda noktalandığını”, size verilen il-mühaberden o güne kadar ki hocalık maceranızın “39 yıl 5 ay 1 gün olduğunu” öğrendiğinizi okurken ben de bildim Hocam.

Yarım kalmış bir rüya: İstanbul

“Taliim beni denizden değil, akarsudan bile uzak bir dağ şehrine bıraktı”, böyle diyordunuz hem Erzurum’dan hem İstanbul’dan bahseden bir mektubu-nuzda suyla bağlantılı olarak. Öyle ya İstanbul biraz da su demekti ve siz su gö-türmez bir biçimde ve 36 yıllık Erzurum macerasına rağmen İstanbul’dunuz. “İs-tanbul gerçekten acaip bir şehir. Dünyada bu kadar sevilmiş bir şehir var mıdır” diye sorabiliyordunuz ve yalı tavanlarında oynayan su ve ışığın macerasını bili-yordunuz.

“Denizi bilirim. (...) O uğultu hiç de deniz çocuğu olmadığım halde (yüzme bilmem), denizin en azgın zamanı, en sakin zamanı, hepsi benim için büyük de-ğerlerdir. Tanpınar’ın ‘deniz insanla konuşur’ sözünü basit bir istiare olarak dü-şünmem ve çok severim. Nereden diyeceksin. Ben Abdullah Şinasi gibi yalılar-da büyüdüm. Ama bir yalıda geçen hayatı uzun zaman tattım. Anneannem Çengelköyü’nde çok büyük bir yalının bir bölümünde kiracı olarak kalırdı. Ben de fırsat buldukça, hele yazları aylarca onlarda kalırdım. Bu hatıralarım 10 ilâ 16 yaşlarım arasına aittir. Bir evin içinde denizin olması ne demektir? İkinci güne-şi vurunca (çünkü Anadolu kıyısındaydık) yalının tavanında güneş pırıl pırıl göl-ge-ışık oyunları oynardı. Boğaz lodosla kudurur. O zaman yalının altındaki ka-yıkhanenin tâ içlerine kadar dalgalar güm güm vurur. Denizin sesi sustuğu za-man da ev halkı müphem bir korku ile uykudan uyanır. (...) Bu yalıyı biz o za-man Hüseyin Hüsnü paşanın olarak bilirdik. Tahmin ederim daha önceki sahibi-nin adına atfen şimdilerde Abdullah Paşa yalısı olarak restore ediliyor”.

İstanbul sizin için yarım kalmış bir rüyaydı: “Çünkü hayatımın en güzel ve rahat yılları geçti orada. Her kaygıdan âzâde. Yüzlerde nur ekinlerde bereket ol-duğu devirlerdi”. O rüyayı tamamlamak istiyordunuz:

“İstanbul benim için de, halâ yarım kalmış bir rüya. Artık o rüyayı tamam-lamak için dönüşe geçmek istiyorum. (...) O zaman İstanbul’da birçok şeyi ye-niden yaşamak, bildiğim her taşın, her yazının, her kırık minare, çeşme taşı, ka-bir parçasının, benim çocukluğumu bilen her ağaç gövdesinin, benim tanıdığım

her kedi, tavuk, at'ın, bilmem kaçınıcı torunu olduğunu düşüneneğim yavrularının bende uyandıracağı empresyonlarla 'Bayezid Camii Etrafında Yarım Asır' hatıralarını kaleme alacağımı tasarlıyorum".

(...) Kafamda zaman zaman artık yarım asrı geçen hatıralarımı, çoğu da yirmi beş yaşına kadar olanları, toparlayıp, biraz romanesk bir tarzda kaleme almak var. Her sabah uyanırken kafamda bir takım bölümleri, pasajları kıpırdıyor. Ama ne zaman? Ne zaman?"

"Bu mekânı etrafında geniş daireler, helezonlar çizerek, hemen bütün İstanbul'u içine alan bir merkez olarak düşündüm. Her şehrin, her Türk şehrinin bir arastası vardır. İstanbul'un arastası da benim için Bayezid'dir".

"Aslında bizzat yaşadığım bir ömrü benden önceki başkalarının hatıralarına kıyasla pek değerli bulmuyordum. Yani pek ilgi çekeceğini zannetmiyordum. Ama görüyorum ki senin ve daha genç olanlar için -tabii ilgi duyanlar- bir şey ifade edebilir".

Benim İstanbul haneme ay doğduğu kesindi. Bizler "Bayezid Camii Etrafında Yarım Asır" hatıralarını bekleye dururduk da her rüya gibi bunun da bir 'ters' tarafı vardı, görürdünüz:

"İstanbul'a gitme gereği artık bende bile bir tutku değil. O İstanbul var mı bilmiyorum. Halkı küçümsemem. Seviyeye de inanırım. Bu iki duygunun arasında İstanbul'da artık Türklerin müslüman Türklerin yaşadığını düşünemiyorum. Hitit mi, başka bir millet mi, onun profilini taşıyan, sanki her insanı patrona gayz ve kin dolu, sakalları uzamış, kıyafetsiz bir yığın grevci mi çapulcu mu nedir öyle bir insan sürüsü, yığın. Bizans'tan sonra beş asırlık Osmanlı medeniyetinin mahsûlü değil bu. Peki kim bunlar, bilmiyorum".

"Aslında ben Haliç kıyılarında büyüdüm. Orası bütün klasik Osmanlı ekaliyetlerinin bir arada bulunduğu koca bir semttir. Yahudi Rum ve Ermeni. Onların hepsi Osmanlı idi. Yerli istanbullular ve çok değişik yerlerden gelen Anadolu'lular da vardı. Ama İstanbul onların hepsini eritiyordu. Onlar da etraflarına bakıp nasıl eriyebiliriz düşüncesindeydiler galiba. Nasıl efendi, hanım oluruz? Bir medeniyet kolay kurulmuyor. Bir Osmanlı İstanbul'u için 500 sene gerekti. Ama kırk senede o medeniyeti kemire kemire bitirdiler."

"Sevimliliğini şimdi tamamen eskiliğine ve eskilerin ihyâ edilmesine borç-

lu bir İstanbul. Sonra...Cumhuriyet devrinin hangi romantizmi ilerki nesillere anlatılacak? Hangi pitoresk köşesi? Hangi konak, yalı, köşk? Gri apartmanlar mı? Hiç şüphesiz insan her yerde büyük duygular yaşayabilir. Fakat bu gri binalar dünyanın her tarafında aynı. Yani kozmopolit bir çevreyi, mekânı gösteriyor. Orada bizim olan ne var acaba?

İstanbul'da herşey gibi yıldızlar da yitiyordu:

"Yıldızları benim için de seyrete. İstanbul'da yıldız filân kalmadı. Ateş böcekleri gibi, baykuşlar, bülbüller, çaylaklar, hattâ kelebekler gibi yıldızlar da hayatımızdan çekildi galiba. Geçenlerde Yalova'ya gittik ve iki gece kaldık. Orada hâlâ yıldızlar vardı. Çocukluğumdan beri, özellikle Yüksek Muallim Mektebi'nde iken yani Çapa'da yatılı iken, astronomide okuyan arkadaşların yardımıyla epey yıldız tanımuştım. Bir de gök atlasım vardı. Bir şeyi sevmek için tanımak lâzımdır. Sevdığımız bütün yemekler, hayvanlar, insanlar, kitaplar vs. gibi yıldızları da tanıdıktan sonra sevdim".

Yıldızlar yitse de Süleymaniye yerindeydi, temmuz son cumalarda sizi dostlarınızla ağırlamaya alışkın kuru fasulyeci de:

"Bizim önümüzdeki cuma (temmuzun son cuması), Süleymaniye'de cuma namazı-cihan padişahının türbesini ziyaret-kuru fasulye geleneğimiz var. Ben artık sayısını unuttuğum kadar dosta bu randevuyu veriyorum. Ama oraya kaçacak bilemem".

Temmuz son cumadan bir sonraki cumanın tenhâlığı sizi incitse de:

"Temmuzun son cuması gidemediğim Süleymaniye'ye ağustosun ilk cuması gittim. Erzurum'dan gelmiş bir iki aşinanın dışında kimse yoktu. Süleymaniye, Türbe ve kuru fasulyeci eski keyiflerinde. Fakat anlıyorum ki mekân da dostlarla beraber var. Yalnız kaldığım ve kimselere anlatamadığım, anlatamayacağım, yanımda dürterek bir güzelliği gösteremeyeceğim bir şey, pek mânâ ifade etmiyor.(...) Biraz da artık herkesin yaz tatiline gitmesi, uyulması zaruri bir moda oldu. O yüzden benim kuru fasulye sevdası ile Süleymaniye seyri, kendi başına icra edilen zavallı bir hatıradan ibaret kaldı".

İçimi acıttırdı anlattıklarınız, daha çok anlatmanızı isterdim de dinlemekten başka yapabildiğim bir şey olmazdı:

"İşte ben bu mektuplarla sana, belki bunlardan çok uzak olduğun halde, bilmem hangi alâkalarla dinlediğini tahmin ettiğim bu eski hikâyeleri anlatıyorum. Kısa İstanbul gezilerinin sana, birçok içinde oturanlardan daha çok empresyon

kazandırdığını tahmin ediyorum. Çünkü orayı gözünle değil, bir çok san'atkârın anlatmasıyla tanıdın. Gözünle de bir çok san'atkârların sezdiklerini görmek istedin. Zannedirim büyük kazancın bu".

"Hepsi de yüzü Bâb-ı hümayuna dönüktüler"

İçimde hep temmuz son cuma ile birleşen bir anı var, anlatınca siz de hatırlayacaksınız. Hani öğrencileriniz, dostlarınız, nasılsa bir ucundan müdahili oluverdiğim bir halka. Ayasofya önündeki kahvelerden birinde oturuyoruz. Ben hem size yakın olmak istiyorum, hem Bâb-ı Hümayun'u görüş açım içinde korumak, şunun şurasında yılın kaç günü hümayun kapılarının önündeyim ve kaç günü sizi dinleyebilirim? Bir ara size, tam da o an, orada, ayağımızın değdiği yere, yeniçeri isyanlarından herhangi birinde kimbilir kaç yeniçerinin ayağının basmış olabileceğini tahmin etmek istediğimi sezdiriyorum, ve mahşeri bir gürültü çıkarmış olmaları gerektiğini. Siz bir an kalın mercekli gözlüklerinizin altından gözlerinizin içi gülümseyerek bir çırpıda eksik olan parçayı yerine koyuyorsunuz: "Hepsi de yüzü Bâb-ı hümayuna dönüktüler". Bu küçük ama çok büyük dikkatin, dikkatten öte bir şey olması gereken şeyin beni neden o kadar çok sarstığını daha sonraları çok düşündüm. Size eklemlediğim noktaların en güçlüsüydü bu, farkettim. Hani, lisans yıllarımdaki 'siz' tek mısraya sinmiş bir sestiniz: Om Mani Padme Hum Om Mani Padme Hum Om Mani Padme Hum. Sonrası için sizi anlatmamı isteseler, bu anıyla başladım, bu cümleyi aktarır sonra susardım, "hepsi de yüzü Bâb-ı hümayuna dönüktüler". Çünkü siz 'arkadaki'ni merak edenlerdendiniz, böyle bakıyordunuz tarihe ve hayata:

"Hep aklıma gelmiştir. O devrin bir dervîşi, bir bilgini, sarayda bir küçük insan, bir yeniçeri. Bunların hayatı neydi? Soğuk bir kış günü Üsküdar'dan Beşiktaş'a giden bir paşa babanın küçük kayığında denizi geçerken duyduklarını kim yazacak? Tanpınar'ın, Fatih devrinde, İstanbul'a girdiği zamanki baharı anlatışını o kadar iyi hatırlıyorum ki. İşte gerçek bir romancının bakışı budur diyorum. Bunu söyleyen çıkmıyor".

Hasılı benim Güzeller Güzeli Hocam, poetika ve roman tekniği dersleri vermeniz de rüzgâr kokulu olduğuna yaşayanları müşahit tutabileceğim sınıflarda, sizin bir romanınız vardı. Ve bir gün tercih mecburiyetinde kalsam, bu yanınızı akademik yanınıza değişmezliğim de, bir akademisyen olarak, benim ikinci büyük suçum. (İlki sizi aşır da işaret ettiklerinize geçemememdi ve bu noktadan bakınca ikinci suçum ilkinin bir neticesi olarak hükümsüz kalıyor).

Size eklemlediğim o noktada ben ifrata kaçardım, tam bir yolunu kaybediştin o XVI. asır aynalarının içinde. Siz bundan bir bakıma memnuniyet duyardınız, duyardınız ya kimbilir hangi sezilerle beni uyarmaktan da geri kalmazdınız:

"Osmanlı sarayına iyi daldın. 'Oda' hikâyesiyle o kapıyı bence iyi açtın. Adeta marazî bir ruh hali bir nostalji gibi seni sarıyor. Devam et ama nostaljinin son ucu melânkolidir. Kahramanını bundan koruyacak olan bugün yaşamakta olduğunu her zaman ve ya zaman zaman farketmesi olacak".

Yine de ben, yolumun düştüğü masal aynasının içinde biriken her görüntüyü önce size söyledim. Ve bana öyle gelirdi ki XVI. asır Üsküdarları'ndan bakınca, elektrikle henüz tanışmamış bir İstanbul sarayının suya nasıl döküldüğünü merak etmeyi siz herkesten iyi bilirdiniz, üstelik ucunda melankoli tehlikesi olmadan.

Yerçekimli Karanfil

Buraya kadar bütün anlattıklarım, farklı öznelere ağzından benzer hikâyelere dönüşebilir eminim. Söylemek istediğim, bilgi söz konusu olunca takındığınız teveccüh, 'talepkâr' konumuna yerleşen herkese mahsus bir haldir. Ve o anda biz tam anlamıyla 'biz' olurduk.

Hocam bilmem farkettiniz mi, siz bizim elimizde Edip Cansever'in *Yerçekimli Karanfil*'i gibi biteviye büyüyen bir sevgiydiniz, ya da "eski şiirin meş'alesi". Hatırlayın, küçük ve cılız bir suyun engin ırmağınza kavuşarak kamaştığı noktada, bana Mehmet Tekin beyin cömertliğini örnek göstermişsiniz, süre giden doktorasından dosyalar dolusu Peyami Safa esirgenmeden önümde. Etrafınızda her biri kendisinden bir öncekinden el alan ve bir sonrakine elini uzatan bir silsile uzanıyordu:

"Benim, öğrencilerimde görüp de en çok mesud olduğum hadise nedir biliyor musun, Mehmet Tekin'in sana, senin İbrahim Kavaz'a, Nazım[Hikmet Polat]'ın Hayriye[Kabadayı]'ye, elindeki bilgileri vermeleri, hem de gönülden olduğuna inanıyorum, tehâlükle vermeleri, daha da verebilecek olduklarını göstermeleri. Bunun benden kaynaklandığını zanetmiyorum. Allah lûtfetti ve sizin gibi, etrafına yardımı esirgemeyen iyi öğrenciler verdi. Emin ol çalışmalarınızın değeri bir tarafa, bu konudaki bir eksikliğiniz beni perişan ederdi".

"Bunun benden kaynaklandığını zanetmiyorum" demeyin, tam da aynı cümleyle ve hiç olmazsa kendi payıma, bu sizden kaynaklanıyordu. Biz, birbirimize el uzattıkça sizi mutlu edeceğimizi bilir, böyle onanırdık. Sizse çoğalmanın sırrına vakıf olanların geldiği ülkedendiniz, ismi bâkî kılanın ne olduğunu bilenlerin de:

"Mustafa [Kutlu] ile muhabere etmeniz beni memnun ediyor. Sizleri kendi çocuklarım gibi telâkki ettiğim için hepinizde benden birşeyler yaşadığını hissediyorum. Hattâ benden daha iyi şartlar içinde benden farklı yollara uzanmanız beni daha da hoşnut ediyor".

"Sana çalışmalarını için yardım isteyenlere el uzatacağını biliyorum. Bunu ihmal etme. Bizim dergâhımız hep verecektir. (...) Bâki kalır sahîfe-i âlemde adımız".

Netice mi?

Sizi anlatmak Hocam, bir yazının sınırlarına sığmayacak kuşkusuz. Bu yüzden ben koyu punto italiklerle ara başlıklar açıyorum boyuna, refakatinde kar aydınlığı Trabzon kışları, denize bakan odamda. Sonsuzlukta bir nokta değil miyiz şunun şurasında?

Bağışlayın, nasıl anlatsam olmuyor. Görüyorsunuz size yazdığım bu 'açık mektup' en özel oluyor ne hikmetse. Ya sizin bendeki yansımanızı anlatıyorum, kendim bir ayna yerine, ya sizde yansımasını vehmettiğim bir ben'i arıyorum, sizi anlattığımı zannederek. Ve ikisi de katıksız bir sevgiye dönüşüyor sonunda. Objektif anlatmalar için sevginin aradan çıkması elzem demek.

Ama ben objektif olmayan anlatmalara kaniyim. Kaç tane Orhan Okay Hoca var ki hayatımızda? Bunun için ya bu yazının gayesi muhatabından çok müellifine dönüyor.

Her zamanki büyüklüğünüzle anladınız değil mi ve bağışladınız. Büyük bir hocadan öğrenmedik mi biz tanımanın sevmeyi ve anlamanın bağışlamayı beraberinde getireceğini?

Sizi anlatamadım istediğimce. Kifayetsiz olduklarını hep biliyorduk ama kelimeler müstamelmiş, ben bunu bu günlerde öğrendim.

Haydi itiraf edin Güzeller Güzeli Hocam, bana bunu öğretmediniz.

ORHAN OKAY MEKTEBİ

YARD. DOÇ. DR. HAYRİYE KABADAYI

Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Her insan bir diğerine aynı: kendisi kadar diğerinin yansımalarının da toplamı. Orhan Okay'ın aksi benim aynamda çok geç yer aldı. Kendisini doktora öğrenciliğim döneminde ve herhalde doktora öğrencileri arasında en geç tanıyanlardanım. Her hafta Trabzon'dan Erzurum'a Okay ve Şerif Aktaş hocaların derslerini dinlemek için gittiğim iki günlük zaman dilimlerinden, doktora tez aşamasının gerektirdiği peryodik Erzurum yolculuklarından, benim yazma tembelliğim nedeniyle çoğu kez aksayan mektuplaşmalardan, tez sonrası telefon iletişiminden ve son olarak İstanbul'a gidişlerimden, benim aynamın payıma düşen Orhan Okay, akademik ve özel hayatımda geniş yer tutan bir hoca ve insandır. Ama, sanıyorum belgesel tad düşünüldüğünde, özellikle akademik çerçevede, kendisinin bilim vadisine lisans öğrenciliğinden başlayarak giren öğrencilerinin veya çalışma arkadaşlarının, bir şekilde hayatında yer tutan insanların söyleyeceğinden daha az sözüm olabilecektir.

Adına ilk kez Yalçın Küçük'ün Beşir Fuad bilgisi için tek kaynak olarak gösterdiği *Aydın Üzerine Tezler*'de rastladım. Lisans öğrenciliğim sırasında bana tümüyle yabancı bir isimdi. Yüksek lisans dönemine ait belleğimde kalan en güçlü izlerden biri hayranlık duyulan bir hocaya sahip olamayış duygusudur. Oda arkadaşım, yüksek lisans hocası Talat Tekin'den ve şimdi doçent, o zaman doktora öğrencisi Nazan Bekiroğlu, Orhan Okay'dan bir "hoca"ya duyulan sevginin, saygının çok ötesinde bir duyguyla, neredeyse mistik bir bağlanışla bahsederlerdi. Nazan Bekiroğlu'nun Orhan Okay'ı öncelikle "insan"dı, ama çok özeldi, sükunetti, hazmedilmişti. Yıllar sonra henüz yaşını doldurmuş kızım ve eşimle Erzurum yolculuklarımdan birinde akşam oturmasına Hoca'nın evine konuk olduğumuzda, daha eve girmeden uyuyakalan ve gece evden ayrıldığı-mızda hala uyumasını sürdüren kızımın durumunu Nazan Bekiroğlu'na anlattığımda yaptığı yorumu biraz metafizik bulduğumu hatırlıyorum ama unutmuyorum:

"İşte bu. Hoca'nın etrafına yaydığı frekansın ta kendisi. Onun olduğu yerde sakinlik ve huzur hep var."

Hoca'nın yaydığı huzur dalgalarında onun iç ve dış dünyasıyla, yeryüzü kültürü ve ötedünya inancıyla barışıklığında çelişkiye düşmemesinin, birini diğerinin aleyhine çevirip dengeleri altüst etmemesinin payı var sanıyorum. İnsanı öze karamsarlığı yakıştırmayan Hoca etrafındakilere de bulaştırmıyor. Orhan Pamuk'un *Kara Kitab*'ı üzerine teşbitlerini kaydettiği mektupta bir dikkati vardır Orhan Okay'ın:

"Bir anda kitapların, menkıbelerin, hayali kahramanların dünyasından, şehrin gerçeklerine okuyucuyu götüren bu acayip, fakat nedense gerçekten kara kitap, neden bu kadar genç bir romancı böyle bedbin sayfalar dolduruyor. Sanatın trajediye daha çok kaydığına inanırım. Din trajedidir, sanat trajedi, belki hayata bakışımız da öyle. Ama trajik olmak muhakkak karamsar olmayı gerektirmez. Sonunda Galip veya Celal yaratıcılıklarını bu bedbinlikleri yüzünden kaybedecekler" (Erzurum, 20 Mart 1991 tarihli mektup).

Ben Nazan Hanım'ın anlattığı Orhan Okay'a hayrandım ama Şerif Aktaş'ın edebiyat estetiğine öncü niteliğinde gördüğüm eserlerine daha meraklıydım. O yüzden DTCF'de yüksek lisansı tamamladıktan sonra doktora sınavına girdiğim tek yer Erzurum Atatürk Üniversitesi oldu. Sonra yakın çevrem tanındık olduğu bir cümle:

"Erzurum'a Şerif Aktaş için gittim Orhan Okay'ı buldum."

(Orhan Okay'la Aktaş'ın karşılaştırılması ve Okay'ın sükunetine prim verilmesine sıcak bakmıyorum. Herhalde farklı bir kişilik kulvarında beni de yoran ama aynı bilim çizgisinde bana en az Orhan Okay kadar verici olan Aktaş Hoca'yı yukarıdaki cümlelerin "ardından gittiğim hoca" bölümünde ve özel tutmayı tercih ediyorum).

Orhan Okay'ın karşısında kendinizi "bir şey" hissediyorsunuz. Elbette onusuz da "bir şey"siniz, daha fazlasısınız da kuşkusuz, onun sizde açığa çıkardığı başkaca bir şeyden söz ediyorum ben.. Bilgice, mevkiye sizden üstte olan insanlar karşısında genel bir ürkeklik kendiliğinden olur. Bir süre kendinizi ve karşınızdakini tartarsınız, varabileceğiniz sınırı yoklarsınız. Saygınızın gereğidir bu... Orhan Okay da bu seviyedeki insanlardan ve o sizin yoklayacağınız kapı engelini kendiliğinden kaldırıyor. Hayır, saygı mesafesini değil, konuşmanıza, düşüncenize tutukluk getirebilecek o giriş anının kapısını aralıyor sadece... Siz giriyorsunuz. Sizi o kadar ilgiyle, o kadar sanki konuştuğunuz her neyse onu sadece siz biliyormuşsunuz ve kendisi o an öğreniyormuşçasına bir tavırla dinliyor ki işte orada "bir şey" makamın ayıkseliveriyorsunuz. Sohbetin tadını doyum-suz kılan çeşni bu "naif"likte belki.. Yoksa, benim bu yaz sonu, hem de Hoca'nın evinde, "cumhuriyet"i olan kitaplığında, ir sürü şeyden yakınıırken, bir de sonra ve hâlâ kendimi affedemediğim:

"Hocam, ben hâlâ istediğim şeyleri, istediğim tarz çalışır duruma gelem-

dim. Hep jüriler, tezler, Şerif Aktaş ne diyecek, Orhan Okay ne diyecek.. kaygılarından uzak, ne zaman kendim olacağım" cümlesini sarfetmem için başka nasıl bir atmosfer gerekirdi. Başka hangi hoca ne kadar sakin ve belki bir yorgunluk anının tepkisini sezerek anlayışla dinlerdi. Bir hocanın, ilk karşılaşmada, bana "konuşurken ellerini kullanma" dediği için ellerimi nereye koyacağımı bilemediğimi ve o tedirginlikle düşündüklerimle dilim arasında da bir kopukluk olduğunu hatırlıyorum. Büyüklükle kompleks yapı arasında, sistematik yapılar söz konusu olduğunda düz orantı anlaşılır. Aynı orantı insan merkez alındığında da kurulmalı mı tartışılır.

Doğru zamanlarda doğru insanlarla karşılaşmak ve doğru kararlar almak özellikle iş dünyasının sevdiği slogan ilkelerin başında gelir. Ben bu ilkeyi bir konuda hep hayıflanarak tekrarlarım. Bir tür savunma mekânı da olabilir. Lisans öğrenimimi gördüğüm Fatih Eğitim Fakültesi yıllarımda çok yazan ve yazdıklarını yayımlayan bir "genç kalem"dim. Yüksek lisans yıllarımda ilk şunu öğrendim: Dur bakalım, daha yolun başındasın. Önce birikim... Hükmün yanlış bir yanı yok.. Ama Mehmet Kaplan'ın ve Orhan Okay'ın savunduğu bir teşvik edici yön de bu cümlede yok. Kaplan'ın ünlü "yazarak düşünme, düşünerek yazma" ilkesi Okay Hoca'nın tavsiyelerinde satır aralarına sinerek bir güzel dileğe dönüşür hep:

"Elbet yazdıklarınızda hata olabilecek, ama siz hiç yapmamayı, baştan titiz olmayı prensip edinin. Olursa da tenkitten korkmayın. İnsan ilk yazdığıyla mükemmele ulaşamaz ki. Şimdi veya bekleyerek yıllar sonra yazacağınız ilk yazı, eninde sonunda bir ilk yazıdır."

Benim akademik nitelik taşıyan ilk yazım bir doktora ödevimdir ve Okay Hoca'nın teşvikiyle yayınlanmıştır. Şu kızın da bir yazısı çıksın diye değil, hoca güzel bulduğu için.. Merak ederim, acaba Şerif Aktaş Hoca da o ilk yazıyı Safiye Erol'un güzelim *Ülker Fırtınası* üzerine değerlendirmemi beğenmiş midir de kendi dersinin ödev konuları arasında payıma Cigerdelen'i düşürmüştür. Ödevler bir yana, Okay ve Aktaş hocalar, onlarla ismini duyduğum Safiye Erol'u önüme gizli bir bilinçle koyduklarından belki de, o yolla yürünen ince bir çizgiyle bana verilen armağanlar hep mistik çağrışım yüklü oldu. Dışa yansımayan bir gizli zenginlikte Okay Hoca'dan gelen izler vardır. Hoca'dan doktora sonrası yeni bir çalışma konusu istediğimde, isimler saydı ve sözü bir isimle bağladı:

"Bir de Ahmed Rifki var. *Nakus-ı Adem* kitabı dikkate değer. Hiç üzerinde durulmadı. Bilmem ki düşünür müsün?"

Başka bir cepheden bir mistik daha Hüsrev Hatemi'nin *Dergâh* sayfalarından okurlarına "Bektaş ve Sosyalist Şair" diye tanıttığı isim.. Okay Hoca'nın belli bir fikri empoze etme huyu olmadığına göre ya tesadüf ya sezgiyle bir ana ırmağa doğru yönlendiriliyormuşum duygusunu zaman zaman yaşıyorum. *Ülker*

Fırtınası'nin kahramanını ilk okuduğumdan yıllar sonra bugün daha iyi anlıyor ve kendime daha yakın buluyorum. Merak ediyorum, Hoca da bunu sezmiş midir?

Atatürk Üniversitesi'nde doktora öğrenciliğim döneminde Edebiyat Fakültesi dekanı Ahmet Çakır'dı ve beni fakültenin koridorlarında tanıdı. Ders dışı dinlenme aralarımı geçirdiğim felsefe grubu asistanlarıyla samimiyetime, bir de hocayla yürüttüğüm çalışmalara bakarak, hangisi olduğumu anlamaya çalışmış, hangi çizgi? Çok yalın bir ifadeyle ya o felsefeci grupla o kadar samimi olmamda bir gariplik var ya Orhan Hoca'ya düşkünlüğümde:

"Sonunda dedim ki -diyor- Orhan Okay bu kıızı bu kafasına rağmen çalıştırmayı seçmişse bu kız boş değil."

Böylece tanışmışız, yıllar sonra böyle öğrendim. "Kafasına Rağmen" in çevirisi pozitivist kimliğe rağmen muhafazakar kimlikle uyum diye yapılabilir... Aynı öğrencilik yıllarımın bir dönemi, görevli bulunduğum fakülteden izinle Erzurum'da geçmişti. Misafirhane-okul-kütüphane üçgeninde bir üç ay.. Bir sabah, daha saat dokuz bile olmamı, kütüphane memurunun telefonda beklediğim yollu uyarısı geldi. Okay Hoca arıyormuş, ya bir kaynak verecek veya bilgi, hatırlayamıyorum. Şunu hatırlıyorum çok iyi:

"Günaydın hocam, burada olduğumu nereden bildiniz?" soruma gayet sakin bir cevap:

"Başka bir yerde mi olacaktın?"

Galiba bu, hoca ve ona göre öğrenci.. Çalışma disiplininiz, malzemeyi değerlendirme ve yorum kabiliyetiniz, öğrenme azminiz varsa, onun dairesine dahil olmakta çok zorlanmıyorsunuz. Şimdi çalışma arkadaşım olan bir başka alanın doktora öğrencisi hiç tanımadığı beni, Orhan Okay'ın bir konu için "Bunu yalnızca Hayriye için yapıyorum" cümlesiyle bildiğini ve ayrıca hiç bir referansa gerek duymadığını ifade etmişti o günlerde.. Çünkü Orhan Okay, insanî sıcaklıkla, bilimsel titizliği net çizgilerle ayıran bir hoca. Onun olduğu yerde bütün desteğinizin, torpilinizin güvencenizin sadece bilginiz olduğunu biliyorsunuz. Öyleyse Prof. Dr. Haluk Akalın'ın yine beni hiç tanımazken bir sohbet esnasında, "doktora hocası madem Orhan Okay, iyi yetişmiştir." cümlesi de iyi bir referans örneğidir. Antakya'daki asistanlık sınavında jüri üyelerinden biri Prof. Dr. Umay Günay'dı. Sınavdan en net hatırladığım, mülakatta doktora hocam olarak Orhan Okay ismi geçtiğinde gözüne vuran ışıltıda, "ben bu sınavı geçtim" duygusunu yaşamamdır.

Unutmadan işaret etmek isterim, Okay'ın bilimsel titizliğin yanı sıra, öğrencilerine aşıladığı bilimsel formasyonun önemli bir boyutu da bilgiyi paylaşmayı öğretmesidir. Onun öğrencileri onun "link-hatır"nda bilgiyi gereken yere ulaştırırken bir misyonu yerine getirdiğini bilir. Ben böyle ilk bilgimi, sayın Nazım Hikmet

Polat'tan sağlamıştım. Hem de Okay Hoca'yla hiç tanışmadan, onun adını dolaylı vermemi öneren yine hocanın öğrencisi Nazan Hanım'ın bilgisi dahilinde ve o zaman tanışmadığım yine Okay'ın öğrencisi Nazım Hikmet Bey'e yazarak..

Okay Hoca'nın bendeki en kalıcı etkisi edebiyata geniş bir perspektiften bakmayı öğrenmem olmuştur. Orhan Okay, "dar" bir insan değil ve "dar" bir bilim adamı.. Güzel sanatları, estetiği, felsefeyi tarihi.. kuşatan geniş bir perspektiften hayata bakıyor, size bakıyor ve edebiyata. Gündemin dışına da hiç düşmüyor. Bert, bu kadar herkesin olmadan önce ve bu kadar medyatiklik ve politika tuzağına kapılmadan önce daha bir sevdiğim, sırf dille hınzırca oynayışını sevdiğim için okumaktan haz duyduğum Orhan Pamuk'un *Kara Kitap*'ını Trabzon'dan hocama postalamıştım. *Kara Kitap* henüz yayınlanmıştı ve henüz Pamuk herkesin değildi. Okay Hoca, bir kenara koyabilirdi kitabı. Koymadı, okudu, yazdı:

"Aziz kızım, mektubun birbuçuk ay önceki tarihi taşıyor. Bu kadar da geciktirmek istemezdim ama, biraz da romanı okumaya başlamak ve bitirmek için fırsat aradım. Önce zor ilerledi, nihayet her zaman olduğu gibi, bir İstanbul'a gidiş fırsatı çıktı ve bu seyahatim kitabı tamamlamaya kafi geldi. Ne yapalım, her şeyin bir eşref saati var. (...)

Roman üzerinde her halde epey konuşmak lazım. Güzel ve başarılı bir teknik kullanmış. Epey de semboller dünyası var. Hemen bütün kahramanların, bir müddet sonra isimlerinin, tabii isimleriyle beraber karakter ve olayların da sembolik birer dünyası olduğunu farkettim. Bütün hikâyenin Hüsn ü Aşk'la çok ilgisi var. Mevlana ve Mesnevi ile ilişki de yine Hüsn ü Aşk dolayısıyla giriyor. Galip'in Şeyh Galip'le, Celal'in Mevlana Celaleddin'le yakınlığı, Şems'in kaybolmasıyla Celal'in kaybolması, Neşati, Alaaddin, Bedii Usta, hasılı bir yığın sembolik isim, kendi dünyalarında, sonra zaman zaman gerçek hayatta gidip geliyorlar. Arkada, biraz uğraştırmayı bekleyen güzel bir kültür birikimi var. Göndermemiş olsaydın belki okumak için kendimi zorlayamazdım veya fırsat yaratamazdım, sağ ol."

Okay Hoca insan ve insanî dönüm noktalarının tekrarlarında benzeşse bile sadece bir kez yaşanabileceğini bilenlerden. O öğrencilerini, çocukları olarak paylaşılabilenlerden de aynı zamanda. Kaç hoca, dünyaya bir bebek geleceği zaman bebeği akademisyenliğin önüne çekip, hem ilk anneliğin yaşanması, hem bebeğin yaşaması gereken o özel günlerin harcanmaması gerektiği yönünde telkinde bulunur. Hem kaç hoca, bir evliliğin sancılarına bütün sıcaklığıyla dahil edilebilmiş ve gösterebileceği bütün hoşgörüsüyle aksayan bir doktora sürecinde öğrencisinin moralmen ayakta durmasına destek verebilmiştir.

Benim aynamda Orhan Okay'a ait yansımalar böyle kaydedili.. Çok akademik değil belki, çok felsefî veya onun kültürünün ipuçlarını çözümleyecek materyallerden yoksun belki. Ama başta belirttiğim üzere yalnızca doktora Erzu-

rum'a ders gidişleri ve ders sonrası sınırlı görüşmelerin izleri bunlar. En çok yazı ve mektup tembeli oluşuma hayıflanırım, hele şimdi. O ki hoca yazmış ve hayat gösteriyor ki uymamışım:

"Evet, şimdilik bu kadar. Geçen mektubumda da, seninkinden fazla yazmıştım, bu sefer de öyle oldu. Haydi bakalım, öğrenciler hocalarını geçmeli. Bazen sen iki mektup yazmalısın da benden ancak bir mektup almalısın. Bak, bu noktaya gelmeden, sakın "ben oldum" deme" (20 Mart 1991 tarihli mektup).

Sevgili hocam, doğmadan günlüğü tutulan ve ortaokula başladığında günlüğü eline tutuşturulup "hadi bundan sonra sen devam et" denen şanslı çocuklardan biri iken, ne zaman ki hangi dürtüyle bilinmez bu dünyaya bana özel hiçbir şey bırakmadan gitmeyi kafama koydum, günlük yazmamaya, deneme karalamaya ve mektup göndermemeye başladım.. Bir daha da bunun üstüne çıkmadım... Ama şimdi "aziz kızım" diye başlayan mektuplarınızı önüme birer bilgi fişi gibi yayıp da birer insan sıcağına aktığım o satırlara yeniden dönünce, insana ait kültürün güzelliklerinin de saklanması ve beslenmesi gerektiğini düşünüyorum. Akademisyenliğimin sizin "mekteb"inize bağlanmasından mutluluk duyuyorum.

AZİZ HOCAM

DOÇ. DR. NÂZİM H. POLAT

Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

İyi insandır.

"İyi" sıfatının bütün manalarını düşünerek hocaya "iyi insan" diyorum. Türkçe Sözlük, bu kelime için sıraladığı anlamlar arasına, "uğurlu, hayırlı, iyilik getiren" ibarelerini de katıyor. Kendileriyle akademik çalışmaya başladığım sıralarda, üzerimde garip bir hal müşahade ettim: Hoca'yı gördüğüm günler işlerim hep yolunda gidiyordu. Yine hocadan, kişinin kendisine dışardan bakabilmesi gerektiğini öğrenmiştim, kendi içimden geçene de şüpheyle bakmaya çalışıyordum. Şüpheye rağmen müşahedelerim, bir müddet sonra tecrübeye dönüştü: Günlük çalışmalarına başlamadan önce Hoca'yı görmeye gayret ediyordum. Çoğu zaman bunu sezdirmeden yapardım. Bu cümleleri istihfafla karşılayacak olanlara verecek cevabım yok.

Ahvâli takrîre mahal düştü mü âyâ

Bîgâne mi var meclis-i tenhâ mı değildir

Nâîlî

Van'dan ayrılıp Sivas'a geçtiğim sıralarda, Hoca'yı çok ihmal etmiştim. Telefonum bağlanır bağlanmaz, önce hocayı arayıp halini hatırlarını sual edecektim. Niyetim buydu. Fakat telefonumun bağlanması uzadıkça uzuyor, tembellik peşimi bırakmadığı için bir türlü mektup da yazamıyordum. Bir gece rüyamda Hoca'mın sesini işittim: "Vefâsız Nâzım!.." Manevî bir tokat yemiştım. Artık uyku tutar mı? Kalktım, bir özür-nâme yazmak için saatlerce uğraştım. Fakat mektubumda beni mazur gösterecek bir şey yazamamıştım. "Yarın öğlenden sonra tekrar yazar postalarım" diye düşündüm. Fakülteye gittim, sabah postasından hoca'nın mektubu çıktı. Yazısını tanıyordum. Hem elim, hem yüreğin titreyerek zarfı açtım; hitap cümlesiyle kendimden geçtim: "Vefâsız Nâzım!.."

Nâmen dil-i zâre vâsıl oldu

Ok değdi vü yâre hâsıl oldu

Galib

Bir talebesi olarak onun ilmî cephesindeki parıltıları, hocalığıyla ilgili intibaları anlatmalıyım belki.. Hiç şüphesiz benden daha nasipli talebeleri, bu armağanda, onun kürsüdeki hocalığını anlatacak, işini bihakkın yapan, yani işini bulmuş bir insan portresi çizeceklerdir. Fakat muttali olduğum kadarıyla o, şahsî, ailevî hayatıyla da bir “hoca”, bir “muallim”dir. Evet o, işini bulmuş bir insandır. Bu doğrunun eksikliği şu ki o, işini bulmuş olmanın yanında eşini de bulmuş bir insandır. Samanyolu Televizyonu’nun hocayı anlatan bir programında yakın arkadaşları onun hep güleryüzlü, çok düzenli bir hayat sahibi olduğu anlamında ifadeler kullandılar. Sanıyorum ki (“muhakkak ki” demek, kendilerine ailece daha yakın olanlara düşer) bunda, mücessem bir hanımefendilik âbidesi olan muhterem eşleri Mübeccel Hanımefendi’nin payı büyüktür. O da bir “muallime”dir ve emekli olmadan önce Atatürk Üniversitesi’nde Fransızca okuturlardı. “Herkes isminden bir nasip vardır” diye buyurulmuştur. İşte bu hanımefendi, kendilerini tanıyanların “ismiyle müsemma” insan örneğidir.

*Bulur insan nihâyet lâıyıkın elbet
Gül olmuştur nasîbi bülbülün dâim*

Onlar, saadet yuvalarını taçlandıran iki çocuklarına (Fuad ve Cüneyd) isim koyarken “isimden nasiplenme”yi düşünmüş olmalıdırlar ve el-hak yakışmıştır.

Hangi vesile ile olduğunu hatırlamıyorum; belki de anlatacakları konuya uygun şekilde kendilerinin bulunduğu bir vesile ile, Rahmi Eray’ın, ancak müridinin dilinde bir müridinkine benzer hayat hikâyesini naklettiler. Çok etkilenmiş, duygulanmışım. Ben gayr-ı ihtiyarî iç geçirerek tıkanan nefesimi yeniden kazanırken, hoca, “nur içinde olsun, evliyâ gibi bir adamdı” diyerek küçücük hacimli bir kitap uzattı. Adetâ ismini aldığı insanın hayat tarzını taklid etmişcesine, içindeki cevheri boz rengiyle saklayan toprak mütevazılığında gayet sade kapaklı bir risale: *Rahmi Eray*. Bir müddet sonra *Kültür ve Sanat* (Kayseri) dergisinde ilk hikâyem “Azık Sepeti” yayımlandı. Lügatinde hiç mi hiç rüşvet-i kelâm bulunmayan hoca, bu hikâye için “güzel” sıfatını kullanınca çok hoşuma gitmişti. Fakat bu takdirde asıl pay sanıyorum ki vak’aya aitti. Kendilerinin de hemen anladıkları üzre, vak’a, büyük bir hürmet hissi beledikleri ve galiba bunu dile getirmekten de manevî bir haz duydukları Rahmi Eray’ın hayatından mülhemdi.

Aslında bu hocanın motive etme metodu idi. Benzer bir durum daha yaşadım, onu da anlatmak isterim: Doktora tezimle ilgili malzeme toplarken *Rübâb* mecmuasında, Şahabeddin Süleyman’ın “Anadolu Türküleri” başlıklı güzel bir yazısıyla karşılaşmışım. Yazar, Trabzonlu Celâl Efendi’den;

*Zeyneb'im Zeyneb'im allı Zeyneb'im
Beş köyün içinde şanlı Zeyneb'im*

türküsünü dinlediğini ve pek sevdiğini söylüyor, sonra bu ve daha başka türkülerin sosyal meselelere işaret edişine, mâserî vicdana tercüman oluşuna geçiyordu. Aristokrat bir yazarlık kültürüne sahip Şahabeddin Süleyman’ın halk kültürüne yönelmesi bana ilginç gelmişti ve bunu hocama anlattım. Kimsenin ağzından o kadar güzel çıkmayan “yaa!”, “eveeet” kelimelerinden sonra Okay hocam, Şahabeddin Süleyman’ın kasdettiği kişinin Celâl Hoca olduğunu, İstanbul Lisesi’nde birlikte çalıştıklarını ifade buyurdular. Fakat asıl anılmaya değer vak’a bundan sonrası. Hocam, “Demek ki aramızda bir kültür akrabalığı var” iltifatıyla Celâleddin Ökten’in ruhuna fatihalar okutan şahsiyetinden bahs açıp, Celâl Hoca’yı anlatan bir kitap lûtfettiler. Benim için artık Celâl Hoca, ışıkları gözümeye yeni ulaşmış, milyonlarca yıl uzaklıkta, erişilmez bir yıldız; fakat sevimli sakalına dokunabileceğim kadar kendime yakın hissettiğim bir akrabam idi.

Orhan Okay hocamızın pek çok güzel vasıfları arasında öne çıkan bir tarafı da “deryâ-dil” oluşudur. Sâhiden deryâ kadar geniş, deryâ kadar herşeye, herkese açık bir gönül sahibidir. Dinlemeyeceği, yol göstermek bâbında bir şeyler söylemeyeceği hangi tipte hangi münasebetsizler bulunabileceğini soruyorum kendi kendime... Kendilerini tanımayı ömrümün bereketi saydığım bu âlim, bu ârif insanın dinleme sabrını zorlayacak kimse tasavvur edemiyorum. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’ne başladığımız yıl (1975), “Yeni Türk Edebiyatı” yanında “Osmanlıca” derslerimizi de Okay hoca okutuyordu. Osmanlıca dersinde “aruz” bahsine gelince hoca herbir vezne bir iki örnek metin seçmemizi istemişti. Turfanda talebe ukulâlığıyla az kullanılan bazı vezinlere örnek arama zahmetine katlanmaktansa kendim yazayım dedim. Hiç şüphesiz ortaya garabet nümuneleri çıkmıştı. Hoca tebessümle onları okuma eziyetine katlandı, hatta teşvik edici şeyler söyledi. O hızla birkaç manzume müsveddesi döktürdüğümü hatırlıyorum.

Hocanın mizacında herkesin müşahade ettiği bir başka hususiyet, istiğnâ yani tokgözlülük, gani gönüllülük, kanâatkârlık hülâsa mâsivâyâ iltifat etmemektir.

Onu bir dîvan şairi olarak düşündüğümde, usûlen de olsa fahriye yazması gerektiğinde ancak *Halil Fâiz Efendi* gibi;

*Biz ki dilden emel ü râhatı dâr eylemişüz
Çekilip kûşe-i gamgâha huzûr eylemişüz.*

demekten başka bir şey yazamayacağına hükmediyorum.

Ondaki istiğnâ, halk içinde en muteber nesne olarak “devlet” diye ifade edilen zenginlik, şöhret, mevki ve büyük rütbeyi bir “nefes” mesâbesinde bile görmeyen cihan hükümdarının ruh mirasına sahip çıkarak;

*Bâğ-ı âlem içre zârîde safâdır saltanat
Dikkat etsen mânevî gavgaya câdır saltanat
Bu cihan devletine eyleme hırs ü tama'
Pek sakın İlhamî zîrâ bî-bekâdır saltanat*

mısralarını söylemiş sanatkâr pâdişah Sultan III. Selim'in gıpta edeceği cinstendir. Zira Okay Hoca'nın; kendilerini tanıma talihliliği nasip olmuş kimse-lerin ve onları dinleyenlerin gönlü sayısınca nesilden nesile çoğalacak tahtı vardır.

ÜÇ TEMEL MESELE

YRD. DOÇ. DR. MEHMET TÖRENEK

Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Hikmet bir yitiktir. Onu bulmak için yorulma bilmez bir gayret, bir çaba gerekir. İlmî isteyen, ona talip olan kendisi için zor bir yolu seçmiş, sürekli çalışmayı ilke edinmiş olmalıdır. Bu nedenle ilim adamı için çalışma, arama, hep bilginin peşinden koşma en büyük erdemdir. Bunu böyle kabul eden, yaşadığı süreçte, hiç ara vermeden bu erdemin bir bağıslı olarak hep koşturan insan, ne yazık ki, çok azdır.

Biz, bu erdemi, onun öğrencileri olarak, Orhan Okay hocamızın şahsında müşahade ettik. Söylediklerinin yanında, o kişiliğiyle de bu erdemi somutlaştıran bir insandı. Hep geçmiş zaman kullanıyorum. Bu, iki yıldır ondan uzakta, onun bıraktığı yerde bayrağı devr alanlardan biri olmanın getirdiği bir zorunluluktur. Yoksa, Allah uzun ömür versin, sık sık telefonla da olsa, ondan istifadeye devam etmekteyiz.

Hocamız, öğrenciyi hep kitapla buluşturmaya gayret eden biri olarak sürekli okumayı tavsiye ederdi. Bu biraz da sahamızın gereğidir. Bu nedenle, Türk Dil-i bölümüne başlayan her öğrenciyi bibliyografya bilgisi vermeyi gerekli görür, herkesin adeta bir araştırmacı olmasını ister gibi, bilgi fişlerinden, bibliyografya çalışmalarının öneminden bahsederdi. Bunların nasıl tertip edileceği, önemli vesikaların biriktirilmesi, notlar alınması gibi hususlarda uzun uzadıya açıklamalarda bulunur, bunu çok önemserdi. Uzun yıllar, yeni Türk edebiyatı derslerinin ilk saatlerinde bu konuları işlemiş, sonraki yıllarda Edebiyat Teorileri derslerini bizzat üstlenerek ikinci sınıflarda bu konuya daha geniş yere ayırma imkânı bulmuştur. Bu çalışmaların önemine inanmanın bir sonucu olarak, bölüme “Yeni Türk Edebiyatı Bibliyografyası” ismiyle bir ders de koymuştur.

Yüksek lisans çalışmalarının başlamasından itibaren, lisansüstü eğitimde verdiği derslerden biri yine Araştırma Usulleri olmuştur. Düzenli ve disiplinli bir çalışmayı ilke edinen biri olarak, öğrencilerine de bunu hep tavsiye etmiş, bununla yetinmeyerek kendi fişlerini, evrak dosyalarını, biriktirdiği vesikaları fakülteye taşımış, öğrencilerine göstermiş, onların da böylesi bir çalışma içinde olmalarını bizzat istemiştir. Sade bilgi fişleri değil, kendinde mevcut sürekli yayın-

ları, bakılmasına önem verdiği kitapları yüksünmeden fakülteye taşımış, bunları bizlerin de taramasını, fişlemesini temine çalışmıştır. Genelde evinde çalıştığından, derslere çantası hep dolu olarak gelir, hatta bunları lisans öğrencilerine dahi götürüp gösterirdi.

Ayrılış günlerinde, birlikte birinci sınıflara bir tanışma ve veda dersine gittik. Orada, otuz beş senedir birinci sınıflara derse gittiğini, özellikle vurgulayarak onlara bazı önerilerde bulundu. Biri hep kitap okumaları, kitaplarla sürekli temas halinde olmalarıydı. Berbere giderken dahi cebine bir kitap koymayı ihmal etmeyen hoca, öğrencilere de, sürekli okumalarını, hatta kısa yahut uzun, otobüs yolculuklarında birçok kitabı okuma, tanıma imkânı bulacaklarını söyledi. Sonra Osmanlıca, sonra zengin bir kütüphane ve hep araştıran bir dikkatle problemlere yaklaşma...

Merhum Seyfettin Özege'nin üniversitemize bağışladığı zengin koleksiyon, hocanın Erzurum'u sevmesinde önemli etkenlerden biridir. Bunu çok kıymetli bir hazine olarak kabul etmiş, bu vesileyle Özege'yi hep rahmetle anmıştır. Her seviyeden öğrencisine de burayı tavsiye etmiş, oradaki kitapları incelemesini karıştırmasını ısrarla isteyerek, onları bu hazineyle buluşturma çabası içinde olmuştur. Hatta yeterlik imtihanlarında burada mevcut bazı eserleri bizzat görüp görmediğimizi öğrenmek için ya kitabı göstererek tanımamızı istemiş, yahut da cildine, kapığının rengine ait sorularla bunu sorumluluk haline getirmiştir.

İstanbul'da doğup büyümüş biri olarak hoca, bu şehrin irfanını, kültürünü, bunun belirgin temsilcilerini daha çocukluk yıllarında tanıma imkânını yakalamış, onlardan alabildiği kadarıyla bu irfanı, bu birikimi özümsemeye çalışmıştır. Bir konuşmasında yetişmenin sadece üniversite sıralarında olmadığını, hatta belki onların dışında daha bir önemle varlığını sürdürdüğünü belirtir. "Bir kültür önce şehrin sokaklarında, vitrinlerindedir. Kitapçı dükkânlarında" diyen hoca bulunduğu şehrin sokaklarında dönemin bir "değeri" olan birçok insanla tanışmış sohbetine katılmış, gönüllü öğrencisi olmuştur. Abdülaziz Bekkine, Celâl Hoca, Nurettin Topçu, sonra sahaflar, kitapçılar. Atatürk Üniversitesi'ne bağışladığı kitaplarıyla üniversiteye eşsiz bir kaynak bahşeden S. Özege'yi de kütüphanelerde tanır hoca.. Bu kitap meraklısı zat, o yıllarda gittiği her kütüphanede karşısına çıkar. Sonradan tanıştığı bu zattan çalışmaları sırasında pek çok istifade ettiğini de ayrıca belirtir.

Notlarını eski harflerle tutan, öğrencilerinden de bunu isteyen hoca, Osmanlıca öğrenimine ayrı bir önem vermiş, özellikle lisanüstü derslerde Osmanlıca'yı ayrı bir ders olarak da okutmuş, öğrencilerinin bu konuda iyi bir bilgi sahibi olmasını istemiştir. Gençlik yıllarında, dönem İstanbul'unun hasbi ilim öğretan birçok insanını tanımanın verdiği bir alışkanlıkla, bunlardan çok az bahsetmiş olmasına rağmen, onların metodunu sürdürmeye gayret etmiş, özellikle yazıda bunu yaşatmaya çalışmıştır. Fakültede de Osmanlıca derslerini uzun yıllar üstlenmiş, hatta 70'li yıllarda Yüksek İslam Enstitüsü ve İslami İlimler Fakültesi'n-

de Osmanlıca dersleri vermiştir. Fakültenin ilk sınıflarında hat sanatına merak sardırın hoca, uzun müddet Akademi'nin hat hocası olan Halim Hoca'dan hat dersleri de alır. İcazet alamamıştır ama bu "meşk" onun "kaleminin kırılmasına" neden olmuştur. Öğrencilerinden de zaman zaman bu yazıya ilgi göstermelerini hep istemiş, böylece okuma ve yazmayı birbirini bütünleyen bir bakışla değerlendirmiştir.

Orhan Okay, gibr bir hocanın ilim öğretmede temel saydığı daha birçok konu, sayılabilir. Ancak ben bunları aruzla birlikte üçle sınırlamak istiyorum. Araştırma Usulleri, Osmanlıca ve Aruz. Şiiri seven, şiirle ilgili yazıları büyük bir yekûna ulaşan hoca, eski şiire de ilgi duyar, yer yer eski şiirin farklı yönlerine temas ederdi. Haliyle eski şiirimiz için bir temel olan aruzu bu bağlamda önemser, şiiri doğru okumanın kuralı olarak vezni bilmeyi ve hemen keşfetmeyi ısrarla isterdi. Kendisi de aruzu çok iyi bilir, ta lise yıllarından itibaren bu vezne olan aşinalığını çok özel sahbette zaman zaman vurgulardı. Onun Kaplan'la tanışması da aruz vesilesiyle olur ve hocasının dikkatini de bu meziyetiyle çeker. Hatta, kader çizgisi değişmez ama, felsefeden edebiyata geçişinde de vezne olan aşinalığının büyük rolü olduğu şüphesiz. Hocaları bu meziyetini görünce felsefeden edebiyata geçmesi için onu, kendi tabiriyle, "kandırır"lar, böylece edebiyata geçmiş olur. Yine onun aruzdaki bu üstünlüğü, kader arkadaşı Mübeccel Hanım'la lise yıllarında tanışmasına da vesile olur.

Felsefeden klasik batı musikîsi ve Türk musikîsine, sanat tarihinden sinema, tiyatro gibi görsel sanatlara kadar geniş bir ilgi ağının odağında olan hoca, özelde bütün mesaisini Yeni Türk edebiyatı sahasında yoğunlaştırmış, bu sahanın temel şahsiyetleri ve problemlerinin öğretilmesi gayretini hep taşımıştır. Gerek meslek hayatı, gerekse ortaya koyduğu eserleriyle onda, öğretme ve yol gösterme mümeyyiz bir vasıf olmuştur. Yeni Türk edebiyatı alanı için en başta gelen problem şüphesiz okuma ve kitap bilgisine sahip olmadır. Yeni türlerin ortaya çıkması, basım ve yayın işlerinin yaygınlaşması kitap dünyasını canlandırmış, periyodik yayınlar hem edebi anlayışlara, hem de edebî muhtevaya bir çeşitlilik kazandırmıştır. Bütün bunları göz önüne aldığımızda bibliyografya bilgisi şüphesiz ayrı bir önem taşır ve bu hocanın da öncelikleri arasındadır. Sonra Osmanlıca bu sahanın, zaman dilimi olarak yarısını içine alan bir yazı dilidir. Tarihi kullanımı ise ayrı bir önem ve özellik taşır. Böylece bunu bilmekle hem kültürel mirasla bir bağ kurulmuş, hem de ilmî bir tutarlılık elde edilmiş olacaktır. Osmanlıca bilmeyenlerin makale ve eserlerinde düştükleri fahiş hatalarla sık sık yüz yüze gelmek bu sahada uğraşanların hiç de yabancıları olmadıkları bir konudur. Aruz ise bizim şiir geleneğimizin yegâne ölçüsüdür. Şiirle bağımızın kapmadan sürmesinde onun büyük bir rolü vardır. Aruzu yok saymak, edebi birikimi de inkâr etmektir. Aruzun getirdiği ölçü ve ahenk, hocanın da şiirde hep üzerinde durduğu konular olmuş, incelediği şairlerde bu iki temel unsuru tercih nedeni saymıştır.

ORHAN OKAY'IN ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ'NDE VERDİĞİ VEDA DERSİ*

YRD. DOÇ. DR. DİLAVER DÜZGÜN
Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Evet, hocalığının kaçınıcı yılına giriyorum, biliyor musunuz? Kırk. Erzurum'da otuz altı. Zaten geri kalanları da Doğu Anadolu'da hep. Artvin'de bir hocalığım var. Diyarbakır'da var. Onun için kırk yıldan beri vatan-ı aslimizden uzak... Ama her yeri vatan telakki ettim. Doğu Anadolu'da hizmet verdim yükünmeden, daima memnun olarak. Hiçbir şikâyetim olmadı. Hiçbir zaman demedim, hani doğduğum yerlere döneyim diye. Son zamanları hariç tabii. Son birkaç ay içinde. Onun dışında. Belki de hocalığının getirdiği büyük bir mutluluk varsa, o mutluluğun bir parçası da yaşadığım hayattan memnun oluşumdur bütün sıkıntılarımıza rağmen.

Evet, sıkıntılar bir anda biter. Şimdi böyle kırk yıldır boyuna kürsüde konuş. En son günde yine böyle bir daha konuşmak bana zor geliyor. Ne anlatabilmiyorum. Anlatacaklarımın pek çoğunu anlattım. Derslerimi anlattım, onlar bitti. Şimdi size yeniden Servet-i Fünun'dan, Namık Kemal'den filan bahsetmeyeyim.

Evet, tabii, her ayrılış bir hüzündür muhakkak. Arkamızda bir yığın hatıra bırakıyoruz ki otuz altı sene, yahut bütün hocalıkla birlikte kırk sene az şey değil hayatımızda. Şimdi bazı genç arkadaşlarımı görüyorum da, yani buradan bakan, uzaklaşmak isteyen. Hatta sizlerin aranızda bile "dört sene burada okuduk, yeter" filan gibi şeyler düşünenler vardır. Bana o arkadaşlarım hani dört senedir burada okuyorsunuz dedikleri zaman, dört, benim kırkın içinde çok küçük bir şey

* Prof.Dr. Orhan Okay'ın Atatürk Üniversitesi'nden ayrılıp Sakarya Üniversitesi'ne naklen atanması sırasında, 27 Aralık 1994 tarihinde Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde verdiği derse son sınıf öğrencilerinin yanı sıra bölümün diğer sınıflarından da öğrenciler katılmış, şu öğretim elemanları da derste hazır bulunmuşlardır : Prof. Dr. Efrasiyap Gemalmaz, Yrd. Doç. Dr. Turgut Karabey, Yrd. Doç. Dr. Metin Akkuş, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Törenek, Yrd. Doç. Dr. Kâzım Köktekin, Arş. Gör. Dr. Dilaver Düzgün, Arş. Gör. Erdoğan Erbay, Arş. Gör. Ali İhsan Kolcu, Arş. Gör. Muharrem Daşdemir, Arş. Gör. Ömer Selim.

Prof.Dr. Orhan Okay'ın derste konuştuğu konuşmaları tarafımızca banda kaydedilmiş ve daha sonra yayın yazıya aktarılmıştır.

oluyor. Çocuk gibi oluyor yani. Yaşlı bir adamın yanında torun gibi bir şey geliyor bana. Çünkü, kırk yıl birtakım hesaplara göre iki nesle yakın bir şey. Yirmi beş yılı bir nesil kabul ederler kimisi. Yani sizler benim torunlarımsınız. Artık son çocuklarıım, torunlarıım. Yahut, tekne kazıntısı diye bir tabir vardır bizde hani, yaşlılıkta doğan çocuklarımız gibi. Sizin de öyle. Son çocuklarımız yahut son torunlarımız gibi-telakki ediyorum.

Tabii hüznün var da, yani buradan ayrılışımızın, sizlerden ayrılışımızın, bu kadar eski arkadaşlardan. Ama bu hüznün o kadar derin değil. Bunu kendim şöyle hissediyorum. Hocalıktan ayrılmıyorum, yani başka bir yere yine hocalık yapmaya gittiğim için yine kürsüye çıkacağım ümidini her zaman taşıdığımından, bu hüznün içimde fazla böyle derin bir çizgi bırakmıyor şimdilik diyorum. Samimi olarak duygularımı anlatıyorum. Ama gittikten sonra, yani bir daha artık buralara dönmek ihtimali çok zayıfladıkça bilmiyorum o duygularım hakikaten derin bir hüznün ve ızdıraba dönüşür mü, onu bilemem. Zaman gösterecek. Sizlere yazım eğer buralardaysanız yine, böyle oldu diye. Giderken de "sevinıyorum, sevinerek gidiyorum" mânasına gelmesin. Kendi hayatımca programını çizdik. Böyle gerekti ve böyle oldu. Yoksa ben aslında -bütün arkadaşlarıma söylemişimdir hep- şöyle son bir iki seneye kadar buradan ayrılmayı hiç bir zaman düşünmedim ve buradan emekli olarak ayrılmayı düşündüm. Yani planlarımız öyleydi. Ama çocuklarımız daha büyük şehirlerde okumayı tercih ettiler, okuduktan sonra orada kaldılar. Orada kalınca bizim de kendi memleketimize, doğduğumuz memleketimize dönmemiz gerekti, biraz da ondan. Yani yaşlılığımızın son yıllarında çocuklarımızdan da uzak kalmayalım diye düşündük, bu kadar. Yoksa benim her zaman biliyorsunuz herhalde...

Erzurum üzerine fazla bir şey yazmadım ben. Sosyolog değilim, bölgeyi incelemedim. Halk edebiyatçısı değilim, bu bölgenin mahsullerini toplamadım. Ama Erzurum'u sevdim her zaman. Bu mesleklerden olmayışından dolayı da Erzurum üzerine fazla bir şeyim yok. Yani yazdığım, çizdiğim filan fazla bir şey yok. Ama olanlar zannediyorum Erzurum'a yeter gibi geliyor bana. Hiç olmazsa o birkaç yazım içinde yahut radyoda vesairede yaptığım birkaç konuşma içinde sempatiyi gösterdim. Erzurum'u hem şehir olarak seviyorum, hem Erzurum insanlarını seviyorum. Bilmiyorum, Erzurum'dan yetişenler -şimdi içinde Erzurumlu olanlar da var, bölgeye yakın olanlar da var, benim gibi uzaktan gelenler de var- aynı sempatiyi gösteriyorlar mı, bilemem. Yani Erzurum da adeta bizim elimizde doğmuş, büyümüş bir çocuk gibi oldu. Tabii Erzurum'un tarihi içinde biz bir şey değiliz, ama 1959 dan beri hakikaten büyük değişimler, büyük gelişmeler gördük. Başka nesiller, ölen insanlar, ayrılanlar, efendim buradan uzaklaşanlar, burada kalanlar, esnaf, öğretmen, meslektaşımız vs. filan, bütün bunların hepsinin böyle aşağı yukarı intibalarını, yaşama hikâyelerini filan bili-

yorum. Bazan bildiğimi zannediyorum, bazan yakından biliyorum hakikaten. Bütün bunları dikkate alarak Erzurum'u çok bağlı bir hemşehrisi kadar seviyor olarak kabul ediyorum kendimi.

Evet, hikâyenin burasına geldik. Başka ne anlatayım şimdi size, söyleyin bakayım. Yani siz bir şey sorun da beni konuşturun, ille bir şey istiyorsanız. Yoksa benim anlatacak fazla bir şeyim yok. Yeni yerim Sakarya, biliyorsunuz. Ama biraz en eski yerimi anlatayım size. Şimdi burada öğrencilerimiz var: En eski öğrencim Efrasiyap Bey'dir. Yani buranın en eski öğrencisi, ilk öğrencisi. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün ilk öğrencisiydi. Eskiden bir tabir vardır, siz bilirsiniz. Şeyh diye bir şey vardı, şeyhü'l-muharririn, şeyhü'l-muallimin, şeyhü'l-etibba... Yani bu, en yaşlısı demektir. Fransızcası "duayen"dir o kelimenin. Ben herhalde şeyhü'l-profesörün filan gibi bir şey, o da şeyhü'l-öğrenciyn filan gibi bir şey. Benim öğrencilerimin şeyhi o. O da profesör ama benim de öğrencim. Aşağıda Yıldız Hanım, ilk öğrencilerimden, İngiliz Filolojisi'nde. Başka kimler kaldı, gene Banu Çiçek Kızıoğlu, Eğitim Fakültesinde. Başka kimleri hatırlıyorum? Ayten Babacan... Ayten Babacan, 59'da okuttuklarımdan.

Evet, burada belki hikâyeyi duymuşsunuzdur ama, şehirde şimdi Şair Nef'i Ortaokulu, yanında küçük bir de şubesi var. Belki bazılarınız da orada okudu. Yanında küçük bir bina daha var, cepheye döndüğünüz zaman sol tarafta. O bina da yoktu. O bina Atatürk Üniversitesi idi. Yani Rektörlük, Fen-Edebiyat Fakültesi, Ziraat Fakültesi Dekanlığı, bütün memurlar, sekreterler, hepsi, kütüphane, sınıflar, öğrenciler, herşeyi o binanın içindeydi. O binaya şimdi bir ortaokul sığamıyor, yanında küçük bir bina daha var. İşte orada biz öğretime başladık. Bugün aşağıda oturduğumuz odaların şöyle üç katı büyüklüğünde bir oda da öğretmenler odası. Yani hocalar odası demiyeyim. Çünkü liselerdeki öğretmen odası gibi bir şey. On tane masa, bir ziraat profesörü, bir edebiyat hocaları, bir edebiyat asistanı, bir sosyoloji filan, böyle on kişi bir odadayız. Oralardan buralara geldik. Fakat şimdi ben kırk sene sonra bir üniversiteye gittim, o da öyle. Yani eski bir filmi yeniden görüyormuş gibi yeniden başladım. Tabii şaşmadım, şoke olmadım. Çünkü yeni üniversitelerin bu durumunu biliyordum. Yani şu anda hiç şikayetim yok. Orada tarihçiler -biraz daha iyi yani buradan- ve edebiyatçıları bir arada oturuyoruz. On kişi kadar. Dört-beş tane tarihçi, beş-altı tane edebiyatçı olarak bir yerde oturuyoruz. Asistanlar, hocalar, profesörler, hepsi bir arada. Tabii onların şansı buradan daha iyi. İstanbul'a yakın oluşu, daha çabuk gelişeceğini gösteriyor. Ama bu kadar gelişmiş bir üniversite halini alması için epey zaman lazım. Otuz altı yılda bu üniversite bir yerlere geldi ve çok iyi bir yerlere geldi. Bunun kıymetini bilin. Hem hoca arkadaşlarıma söyleyeyim, hem de sizlere söyleyeyim, yani iyi bir üniversite burası. İstanbul, Ankara üniversitelerinden daha mı iyi dersiniz ben ondan da daha iyi derim. Yani çalışma şartları on-

dan daha iyi. Yalnız İstanbul, Ankara'da sokak kültürü var. Kötü bir mânada söylemiyorum. Sokakta giderken birtakım şeyleri öğrenmek, Babıali yokuşundan inerken sağ, sol kitapçıları görmek, sahaflardan geçerken -geçiyorlarsa tabii. Ama öyle bir hevesleri yoksa bu da yok tabii- kitapçılara uğramak, müze görmek, konser dinlemek, sergiye gitmek vs. filan. Bütün bunların imkânları çok daha fazladır. Ama oranın üniversitesi ile buranın üniversitesi doğrudan doğruya yapı olarak daha fazla farklı değildir. Yani bu sokaktaki kültürün dışında oradan bir şey beklemeyin. Onun için burası daha iyi. Kütüphane, tahmin edemeyeceğiniz kadar büyüktür. Burada Seyfettin Özege kitaplığı ve diğer bölümleriyle kitaplık artık Türkiye'de hiçbir yeni üniversitenin sahip olamayacağı bir imkândır. Bunu her zaman, daha birinci sınıflarda filan bile söylemişimdir. Seyfettin Özege dünyada bir tane. Yani bunu iddia ederim. Başka türlü mümkün değil. Belki fotokopilerle filan Amerikan kütüphaneleri de zenginleşmiş olabilir. Ama bir kütüphane sahibi olmak artık hiçbir üniversitenin kârı değil. Kaldı ki burada daha da başka imkanlar var. Genç arkadaşlarıma gene hep söylerim, şimdi İstanbul'da kütüphanelerde akşamları gidip ısmarlıyorsunuz kitabı ve size dört tane kitap çıkarıyorlar ertesi gün onu elinize almak için. Yahut da gidiyorsunuz, orada en az bir saat oturuyorsunuz, biraz sonra memurun sırası geliyor da size iki kitap çıkarıyor. Yani üçüncüsünü, dördüncüsünü vermek yok. O gün verdiyseniz bitti. Yarın bir daha gelip yeni bir hakkınız doğuyor. Halbuki burada tabii öğrenciler biraz daha kısıtlıdır, gene biraz daha dikkatli veriyorlar, ama hoca arkadaşlar istediği kitapları buluyorlar. Hele kütüphanecilerle iyi diyalog içindeyseniz kütüphane içine girip kendiniz kitapları çıkarıp -güveniyorsa size- alıp önünüze koyuyorsunuz. Günde on, on beş, yirmi, otuz kitabı bile bir anda elden çıkarıyorsunuz. Fotokopi imkânlarınız sonsuz derecede zengin. Bazı kütüphaneler fotokopi çıkarmak için fotokopi masrafının dışında ekstra bir ücret daha alıyorlar. Nadir kitap çıkarıyoruz, kütüphanenin masrafına katkı diye. Bu bakımdan böyle bir kampüs içinde, hocaların lojmanları bir tarafta, öğrencilerin yurtları bir tarafta, bir üçgen içinde böyle, fakülteler ve kütüphaneler, dünyada bir daha Türkiye'de kolay kolay erişilecek zirve değil.

Evet, bunları bilerek ayrılıyorum buradan. Yani bu yeni gideceğim yerde bu şartların çok geç ve bir kısmının ancak gerçekleşebileceğini de dikkate alarak ayrılıyorum. Evet, şimdi söyleyin bakayım.

(Öğrencilerden bir istek : Bir anınızı anlatır mısınız?)

Ooo, bilmiyorum ki... Çok anılarım vardır ama, ben bu anıları anlatamam. Nasıl olur bilemiyorum. Bir şey sorduğunuz zaman, hani birisi bir şey söylediğinde, hani falanca bir şey yapmıştı deyince hatırlarım da, şaşıyorum böyle televizyonda filan çıkıyorlar, "hiç unutmadığınız bir anınız?" Ooo, hemen anlatıyor.

Benim aklıma gelmiyor böyle bir şey. Ne anılar var, bilmiyorum ki. Belki asistan arkadaşlarımın, yardımcı doçent, profesör, buradaki eski öğrencilerimin benimle ilgili anıları vardır. Onları hatırlatırlarsa belki o zaman bir şey gelir aklıma, yoksa gelmiyor.

(Öğrencilerden bir soru : Neden edebiyatı seçtiniz, nasıl edebiyatçı oldunuz?)

Behice Kaplan, lisede hocamdı. Edebiyat fakültesine girmeden beni eşiyile de tanıştırdı. Nasıl tanıştırdı? Bakın şimdi size bir hikâye anlatayım, evet, unutamadığım bir hatıra. Daha doğrusu şöyle diyeyim, ben ortaokuldan beri hep edebiyat hocalığına hazırlıklı olarak yetiştim. Yalnız lise son sınıfta Behice Kaplan'la beraber bir hoca daha çıktı karşıma : Nurettin Topçu. Belki biliyorsunuz, Sorbonne'da doktorasını yapmış, bir filozoftu yani. Bunu her zaman söylüyorum, herhangi bir felsefe muallimi değil. Okuyun kitaplarını. Zamanımızın büyük insanlarından. Bugün siz Cemil Meriç'i filan tanıyorsunuz, ama ben size onu da okumanızı söylerim. Necip Fazıl'ı tanıyorsunuz herhalde daha çok. Ama Topçu'yu tanımayabilirsiniz. Çünkü felsefe daha farklı bir şey. Kolay okunan bir metin değil ama tavsiye ederim her zaman, yirmi küsur kitabı var. Evet, aynı zamanda üniversitede doçentliği kazanmış, fakat üniversiteye almıyorlar ve lisede hoca, lisede doçent. Bakın bu büyük bir talih. Bugün öyle üniversiteler var ki hocası lise hocası gibi, bunu biliyoruz. Ama o öyle bir liseydi ki Paris'te doktora yapmış ve doçent ünvanını almış bir felsefe hocası lisede derse giriyor. Ne harikulade bir şey. İşte o beni felsefeye sevketti ve liseden mezun olduktan sonra İstanbul Üniversitesi'nde felsefe bölümüne kaydoldum.

Evet, şimdi o sene gene ben Vefa'ya gidip geliyordum hocalarımı görmek üzere. Bir gün Behice Hanım'la buluştuk ve Vefa'dan Süleymaniye filan yollarından Eminönü'ne ve Galata köprüsüne kadar yürüdük konuşa konuşa. Ne anlatıyoruz bilmiyorum yollarda, her neyse. Kadıköy'de, karşı tarafta oturuyorlar. Kadıköy iskelesinde Mehmet Kaplan'la buluşacaklar. Mehmet Kaplan, Fransa'dan yeni dönmüş. Ben pek tanımıyorum, yani tanışıklığımız yok daha doğrusu. Dedi "seni Kaplan'la tanıştırayım", "peki" dedim. Kadıköy iskelesinin -şimdi bilenler bilirler- üst katı gazinoydu. Pastahane filan, arkada oturulacak yer. Oraya çıktık oturduk. Kaplan geldi, tanıştık. Ondan sonra başka kimler?.. Bir ara Trabzon mebusu olan Mehmet Arslantürk, sanat tarihi hocalarının hepsi bilir, halen hayatta olan Oktay Aslanapa, genç bir doçent. Başka kim vardı?.. Evet neyse, şu anda aklımda kalanlar. Onlar da geldiler. Hep bunlar Kadıköy yolcuları. Kadıköy vapuru da böyle şimdiki gibi on beş dakikada bir gelmiyor. Orada oturuyorlar, vapur saatine kadar bekliyorlar. Ben de orada onların arasında kendime bir yer buldum.

Şimdi, ben aruz veznini çok iyi biliyorum, biliyorsunuz değil mi, çok iyi bilirim yani. Öyle daha birisi okurken kafamda bulurum. Ben zannederdim ki hep

böyle kolay şeydir. Fakat sonra öğrettim, öğrettim, baktım bu tekniği birçokları yakalayamıyorlar. Demek ki bu, Allah vergisi gibi bir şey diye düşünüyorum. Şimdi öyle geliyor bana. Çünkü benim çocukluğumda bir adam vardı. Böyle göğsüne bir pafta asardı, "matematik yapılır", "hesap yapılır" gibi bir şey, şimdi unuttum. Böyle geziyor. Biraz meczup gibi bir şey. Bu, gelir, böyle kahveden çağırırlardı "gel bakayım buraya" filan, bir parayla, "söyle bakayım 379 çarpı 887?" Tıkır tıkır tıkır hesabı söyler ve herkes hayret içinde böyle. Yani zihninde tıpkı. Ben şimdi şaşmıyorum ona, siz nasıl altı kere dokuz elli dört diye söylüyorsunuz. Yağut on iki kere on iki yüz kırk dört şeklinde bazı ezberlenmiş şeyler var. O zihninde, tabii hele bilgisayar denen şey çıktıktan ve insan beyninin de bir çeşit bilgisayar olduğunu düşündükten sonra inanıyorum ki bazı kafalarda bu kendiliğinden oluşuyor. Ve bu hesabı çabucak yapardı bu adam. Biraz da para verirler, herkes gönlünü hoş eder.

Neyse, bir müddet sonra düşündüm, herhalde böyle bir şey var ne bileyim yani, bilemiyorum. Daha ağzınızdan ilk kelimeler çıktığı anda ben onun sonunu biliyorum. Yani o veznin ne olduğunu yakalayabiliyorum, hatayı buluyorum filan, neyse. Lisede de böyleydi. Behice Hanım daha ilk sınıfa geldi, vezin soruyor "sen oku, sen oku" diye, elinde kitabı var. Bana da bir şey okuttu. Ben o zamandan biliyorum vezni. Ama bilmediğim bir vezin var, şimdi anlatacağım onun hikâyesini. Bir şey soruyor söylüyorum, bir şey soruyor söylüyorum filan. Sonra benim ismimi "mef'ülü" koymuşlardı. Dedi ki "getir bakayım kitabını, onda mı yazıyor?" filan. Zannetti ki kitabımda şiirlerin hepsinin yanında yazmışım vezni. Baktı, yok, hayret etti, bir müddet sonra da anladı bildiğini.

İşte dedi ki orada oturanlara "Orhan vezni çok iyi biliyor, zihninden" filan. Oktay Bey dedi ki "yahu falan hoca bile bilmez". O hoca o zaman asistan, şimdi hayatta kalan hocalarımın sonuncularından. Öyle mi, böyle mi, filan diye böyle konuşurlarken şimdi gene içime bir şey doğdu. Radyo çalışıyor, radyoda bir şarkı söyleniyor ve ben, aklıma geldi ki bana bunu şimdi sorarlar. Nasıl geldi bilemiyorum. O şarkıyı hiç unutmuyorum :

*Dûçar-ı hicre yâr olalı dîdem ağlıyor
Dîdemle müşterek dil-i gam-dîdem ağlıyor*

Hiç unutmuyorum. Yani duymadığım bir şarkıydı. Ondan sonra biliyorum artık o aklıma gelince. Ve ben bir tek vezni bilmiyordum o sırada, bu vezni. Yani bu vezinden bir şiir gelirse bulamıyordum : Mef'ülü Fâilâtü Mefâilü Fâilün. En güzel vezin, en zorlu vezin, en komplike vezin. Hep değişiyor, dalgalı. Hep söylemişimdir vezin bu bahislere geldiği zaman. Ve aklımdan hesap ettim. Hem mânasını düşündüm böyle, hem de veznini çıkardım. Bilemediğime göre, zih-

nimden böyle nokta, çizgi filan koyarak bu vezin odur diye çıkardım ve biraz sonra Kaplan sordu "söyle bakayım bu şarkının vezni ne?" Filan diyince ben hemen pat diye söyledim. Ve bu sırrı kimse bilmiyor, ilk defa size açıklamış oluyorum. Aferin maferin dediler.

Sonra Behice Hanım dedi ki "Orhan çok idealist" dedi. "Öğretmen olmak istiyor, felsefeye girdi, ama öğretmen de olamayacak". Neden? Türkiye'de herhalde otuz tane mi ne lise var. Yani on beşi İstanbul'da, on beşi Anadolu'da. Nerede var? Trabzon, Erzurum, Kars... Maraş, var mı bilmiyorum, Diyarbakır. Mesela Artvin'de ben 1955'te hocalığa gittiğim zaman Artvin'in birinci sınıfı vardı, Artvin Lisesi'nin. Yani bugün kazalarda, hatta belediye olan köylerde bile lise var. O zaman vilayetlerde bile yoktu. Ve şimdiki üniversite karşısında takınılan tavır, hani her vilayette açılıyor ya... "Yahu her şehirde lise olur mu, bir müdür, bir mühür, lise açıyorlar". O zaman bu dalga başlamıştı 50'den sonra. Yani kurulan da ne, belki beş tane lise açıldı diyelim. Evet o devirde böyle otuz tane lise. Hocalık arslanın ağzında. Eğitim Enstitüleri diye bir kurum kurulmuş, iki yıllık. Üniversite biraz daha bağımsız. Eğitim enstitüleri, devletin kontrolünde, tek parti hükümetinin icraatı. Kendisine daha bağlı memur yetiştirme zihniyetinden, eğitim enstitüleri. Eğitim enstitüleri ile üniversite arasında birtakım çekişmeler var bu bakımdan. Yani "bizim öğrencilerimizi de hoca tayin edin". Çok nadir, üniversite mezunu olup da hocalığa tayin edilen. Ve hakikaten bir idealistlik ama o zaman aklıma gelmiyor ne olur felsefeden mezun olunca.

Ondan sonra Mehmet Arslantürk dedi ki "Çapa'da yüksek öğretmen okulu açılıyor". Ay da Kasım filan. Yani üniversite başlamış, yahut da Aralık bu konuşmalar olduğunda. "Oraya gidersen" dedi "öğretmenliği garanti altına alırsın". Yüksek öğretmen okulu, yatılı mektep. Akşamları pedagoji dersleri var, sabahları fakültenize devam ediyorsunuz. Şimdi artık böyle bir kurum yok, kalmadı. Beni orada kandırdılar böyle. Yalnız bir püf noktası var, felsefeye öğrenci almıyorlar. Nereye? Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne. "Buraya girersen böylelikle hocalığı garanti altına alırsın". Mecburi hizmet oluyor çünkü, bakanlık hoca olarak tayin ediyor. Evet, ondan sonra imtihan açıldı şubatta. Ben felsefeyi bıraktım. Ağladım mı bilmiyorum, zannetmiyorum, felsefeyi seviyorum hep. Bütün hayatım boyunca o sempati devam etti. Derslere filan hep girdim.

Türk Dili ve Edebiyatı'na girdim. Çapa'nın Türk Dili ve Edebiyatı'na. Ve şubatta girdiğim için 1955 şubatında mezun oldum. Şubattan şubata mezun verirdi, ondan sonra düzeldi kasım filan diye. Evet oradaki arkadaşlarımdan dur bakalım kimler vardı? Yani meşhur olmuş kişiler var mı diye düşünüyorum. Birinci sınıfta yok. İkinci sınıfta, Kemal Eraslan ismini duydunuz mu? Üçüncü sınıfta, Mehmet Akalın, buranın eski hocalarındandı. Necmettin Hacıeminoğlu, belki dörtteydi o. Karıştırıyor olabilirim. Neyse oraya girdik ve böylelikle felse-

meden edebiyata döndük. İşte bizim zamanımızda sertifika usulü vardı. Dört sertifika almak mecburiyeti vardı. Sertifika bir ders grubudur. Her bölüm iki sertifika veriyordu. Bunun dışında da başka bir bölümden iki sertifika daha alma mecburiyetiniz doğuyor. Bakanlık bunu zorluyor öğretmen olmak için. Diyor ki "evet, ben yeni açılan bir mektebe edebiyat hocası tayin edeyim ama zaten vereceği ders altı saat. Altı saat için ben hoca tayin etmem. Bir sertifikası daha olsun. Mesela tarih yapsın, felsefe yapsın, coğrafya yapsın, bir de o derse sokacağım ben onu". Çünkü dolduramıyor dersleri. Yani 18, 15, 20 saat filan. Mecburi olduğu dersleri dolduramadığı için her fakülte mezununun hiç olmazsa bu sertifikaları yapmasını istiyor. Edebiyata geçince Türk dili ve edebiyatı, yani Türk edebiyatı bir sertifika, Türk dili bir sertifika, eski, yeni hepsi birden. Bir de Arap dili ve edebiyatı, bir de Fars dili ve edebiyatı. Böylelikle Doğu dillerinden de mezun oldum o zamanki ölçülerle.

Böylece hayatımın çizgisi o Behice Hanım'la, Mehmet Kaplan'la tanışmamızla başladı. Yani her iki hocamın da, Kaplan'ın da, Nurettin Topçu'nun da hep özel öğrencisi, hani, tabii yaşımız yakışmaz böyle bir şey söylemeye ama dost olduk, dostluklarımız bütün hayatları boyunca devam etti. Kendilerine büyük minnet duygularım vardır. Yetişmemde büyük rolleri olmuştur.

Haa, bir şey daha söyleyeyim. Hayatımın bir şeyi daha. Yine bir çoklarımızın bilemeyeceği Fakülte'den mezun olurken Arapçam iyiydi. Şimdi tabii azaldı. Yani hiç bilmiyor değilim ama ilgi kalmadığı için... Arapçam iyiydi. Farsçam da fena değildi. Fakat Arapçam daha iyiydi. Arapça daha zor ama daha kaideli bir dil olduğundan daha kolay benimsemiştim. Fakülte'den mezuniyetim sırasında başka bir insanı daha tanıdım, büyük bir insanı : Fuat Sezgin. Siz belki bilemezsiniz. Arap-Fars filolojisinde olanlar bilirler, ilahiyatta olanların hepsi bilir. Fuat Sezgin, yani dünya çapında, halen Almanya'da yaşayan ve dünya çapında yayın yapan bir dev bilim adamı. Belki birçoklarımız duymadınız. Şimdi Arap-Fars'taki arkadaşlarınız, öğrenciler bilmez ama hocalarınız muhakkak bilir, hele ilahiyat'taki hocalarınızın hepsi bilirler. O zamana kadar Brokelman adlı bir Alman'ın hazırladığı üç ciltlik *Arap Edebiyatı Tarihi*'ni aşarak şu anda 15 cilt olan *Arapça Yazılı Eserler Tarihi*'ni yazdı. Kendisine her türlü imkan veriliyor ve çıkıyor. Arapça'da bütün yazmaların kataloğunu veriyor ve o bilgi alanıyla ilgili olarak malumatı da vermek suretiyle. Evet, onu tanıdım. Asistandı o zaman. Ama yine birkaç dil bilen, Arapça'sı olan, Fransızca, İngilizce, Almanca, üçünü de bilen, biraz Latince bilen, filan, böyle cins bir kafa. İslam Tedkikleri Enstitüsü diye bir enstitü kurmuştu. Müdürü Zeki Velidi Togan'dı. Türk tarihi profesörüydü ama profesör olarak onun başkanlığında kurulmuştu, o da onun yardımcısıydı. Sonra doçent oldu, sonra profesör oldu. Fuat Sezgin beni yanına almak istedi bu öğrenciliğimin son yıllarında. Ben de bayağı heveslendim. Me-

zun olduktan sonra bir ilan, gazeteye. Yani asistan olarak İslam Tedkikleri Enstitüsü'ne. Oraya müracaat ettim, imtihana girdim, başarılı oldum. Sıra geldi bakanlıktan mecburi hizmetimiz var ya onun muvafakatını almaya. Bakanlık diyecek ki işte o.. hayatımın çizgisini değiştiren hadiselerden biri de o. Hatta nerde ise alınmış gibi muamele görüyordum. Yani oraya bir asistan gibi gidip geliyor, bazı işlere bakıyordum. Doktora konusu bile verdi. Kendisi Buhari'nin kaynakları diye bir çalışma yapmıştı, bana da Müslim'in kaynakları diye bir konu düşmüştü. Bambaşka bir şey olacaktım, bambaşka. Olmadı, bu yüzden iki kere Ankara'ya gittim. Hani bir şarkı var ya "Ankara Ankara güzel Ankara/Seni görmek ister her bahtı kara/Senden yardım alır her düşen dara". Hakikaten çok acı bir şarkı. Çocukluğumuzda bunu ezberledik ama ben o zaman anladım niye bunu söylüyorlar. Yani bir işini gördürmek için Ankara'ya gideceksin. Ne tuhaf bir şey değil mi? Tam işte tek parti bürokrasisi. Bugün de öyle ya, çok parti oldu, gene de değişmedi. Ama benim gidişim pek bir işe yaramadı. Demek ki torpilimiz zayıfmış. Torpilim de kimdi biliyor musunuz? Geçen senelerde vefat eden Kasım Küfrevi. Bu ismi biliyor musunuz acaba, hiç duydunuz mu? Kasım Küfrevi, Ağrı mebusuydu o zaman. Bakan filan değildi, fakat bölgenin nüfuzu ona mecliste de bir nüfuz sağlamıştı. O vasıta ile umduk ki benim mecburi hizmetimi kaldırır. Yani mecburi hizmetim üniversiteye devredilecek. Bugün o kadar kolay yapılıyor ki bunlar, hiçbir şey değil. Yani kredi gibi bir şey. Kaldı ki kredi de almıyorduk yani yatılı bir okul, orada yatıp kalkıyorduk, yiye içme, ama devlet bakıyor ya size, o yüzden bir mecburi hizmet bağlıyor altı sene. Neyse, o zaman böyle oldu, giremedik, edebiyat hocasına döndük.

Artvin'de hayatımın büyük bahtiyar senelerinden birini yaşadım. 1955'te Artvin çok küçüktü, üç bin küsur nüfusu vardı. Şimdi bilmiyorum kaç çıktı. (Öğrencilerden "yirmi bin" sesleri). Küçük küçük, böyle adeta köşk diyebileceğiniz beyaz boyalı evlerden meydana gelen, aralarında büyük büyük boşlukları olan bu evlerin her tarafı yeşil, her taraftan su akıyor, meyvası vesairesi falan bol. Şimdi ben ikinci gidişimde Ankara'ya -iki defa gittim dedim ya- Milli Eğitim'de orta öğretim şube müdürü vardı, ondan sonra, o bana adeta böyle özür dilercesine "gidin" dedi yani "bir sene sonra gene asistanlığımıza dönersiniz, fakat maalesef mecburuz" filan, "prensibimiz böyle, asistan olanların da en azından iki sene çalışmasını istiyoruz, beğenip, memnun kalacaksınız" dedi. Hakikaten ben de memnun kaldım. Yani o devirde nasıl gidiliyordu Artvin'e? Vapurla. Vapurlar nasıldı? Dört günde filan gidiyor ve mesela karaya çıkamıyorsunuz. Vapur açıkta duruyor. Bir Trabzon'da liman var. Onun dışında Samsun'da bile açıkta duruyorsunuz, motor yanaşılıyor. Bakın otuz beş senelik hikâye bu. Motor yanaşılıyor dalgada oynaya oynaya filan, nasıl inilir, kadınlar, çocuklar, eşya nasıl iner, biner? Bereket bizimki Hopa'daydı, ama Hopa'da bile öyle bir havada

motora binerek karaya çıktık. Karadan sabahleyin yani Hopa'dan şimdi gidenler bilirler, iki saatlik yol, öyle mi, dağlarda bir yol vardır, babalarınız filan söylediler mi bilmiyorum? Geçen seneler ben bir gittim, dağın üst yamacında bir çizgi gibi görünüyor. Artık o yolu kullanan kalmamış. O yollardan filan dolaşa dolaşa sabah erken saatte bindik akşam dörtte filan indik oraya, Artvin'e. Mesela bir dağın tepesinden dediler ki "işte Artvin göründü". O "göründü" dedikten sonra iki saat geçti. Bira sonra kayboldu. Derenin dibine indik, tekrar yukarı çıktık. Öyle şartlar altında. Fakat, hakikaten çok güzeldi. Yani bana kartpostallarda gördüğüm İsviçre'yi hatırlattı. Çok güzel bir ev tutmuştuk bir arkadaşımızla beraber. Dört odalı bir ev bizimdi, o köşklere biri yani, bahçe içinde. Artvin, her mevsimde her meyvanın bulunduğu bir şehir. Büyük seviye farkı olduğu için nehirle -Çoruh geçer aşağıdan- Çoruh'la tepe arasında, mevsimler o seviyelerin arasında. Aşağıda üzüm çıkmıştır, yukarıda daha kiraz vardır, mevsimi böyle. Yalnız karpuz olmaz, çünkü yokuş olduğu için karpuz yuvarlanıverir. Evet, bunun dışında herşey var.

Ondan sonra askerlik görevimi yaptım Merzifon'da, Astsubay okulunda. Ahmet Çakır da o sırada orada talebeymiş, ben tanımıyorum. Yani talebem olmadı ama başka bir sınıftaymış. Hesap ettik aynı senelere geliyor. Benim talebelerimden onun tanıdığı arkadaşları var. 1956-57 filan. 57 de Diyarbakır'a tayin oldum. Bir buçuk sene kaldım orada. Artvin'den sonra bana Diyarbakır bayağı zor bir yer geldi. Sıcak da...

Sonra, işte oradayken bu üniversite açıldı 1958'de. Ziraat fakültesi 58'de açıldı. Fransız, İngiliz, Alman filolojileri 58'de açıldı. Ama Türkoloji 59'da açıldı. Hocam bana mektup yazdı. Kaplan, buranın dekanı oldu ilk defa, kadrosu İstanbul'da kalmak üzere. Bana, daha birkaç kişiye yazmış "gelin, buraya asistan olun" diye. Eh, İstanbul'da olmadı, Erzurum'da olsun bari filan diye. Bir kış günü, 1959 Şubat'ında, sömestr tatilinde galiba, geldik imtihana girdik. Lisenin revirinde yattık. Rahmetli Haluk Bey vardı sizin bilebileceğiniz. İmtihana girenlerden bir Haluk daha vardı, bilmem bilir misiniz? Haluk Eser. Evet, lisede hocaydı. Mehmet Akalın, rahmetli, o da Mardin'de hocaydı, beraber girdik. İmtihana girdik, kazandık, fakat o gün bile bana Erzurum'u sempatik gösteren bir küçük hadise oldu. Dedi ki Kaplan "biz" dedi "burada bir kahveye dadandık, seni de götürelim" filan, "bir aşık kahvesi". Erzincan Kapı, Erzincan Çarşısı dediğimiz yerde, sağ tarafta böyle yan yana birkaç kahve vardı, onlardan birinde. Girdik, sigara dumanı, fenerler asılı.. Elektrik yoktu Erzurum'da biliyor musunuz o devirde. Var ama sönüyor, efendim 150 mumluk ampül koyuyorsunuz, gene bir odayı aydınlatmıyor. Gece yarısı birden bire çoğalıyor, filan, lambaları patlatıyor, böyle acı bir şey. Tortum hidroelektriği yok henüz. Şimdiki Rüstem Paşa hanı içinde bir tür jeneratör Erzurum'a elektrik veriyor. Öyle bir yerde, iş-

te orada sizin ismen tanıyacağınız Behçet Efendi'yi gördüm ilk defa. Hocam daha fazla görmüş. Hepimize şiirler okuyor geldikçe irticalen. Kapıdan içeri birisi girdiği zaman hemen onun ismine, tanımıyorsa cismine göre, bakarak filan bir şeyler okuyor. Bana çok güzel geldi. Berna Moran da buradaydı. Sizin çok iyi tanıdığınız, geçenlerde vefat eden. Hanımı buradaydı, bir Beyaz Rus'tur, Tatyana Hanım, İngilizce hocası. İbrahim Kafesoğlu buradaydı. Daha epey hocalar vardı. İyi bir atmosferdi.

(Dersin sonuna yaklaşılana bu bölümde Prof. Dr. Orhan Okay, öğrencilerin sorduğu sanat, edebiyat, bilimsel araştırma gibi konuları gündeme getiren çeşitli sorulara kısa cevaplar vererek dersini tamamladı).

Prof. Dr. Orhan Okay'ın 1956 yılında Milliyetçiler Derneği'nde verdiği seminerin metnini sunuyoruz. Bu metin Milliyetçiler Derneği'nin 4. yayını olarak neşredilmiştir.

SAN'AT VE HAYAT

Kabaca bir tasnifi yapılmak istenirse insan hareketlerinin başlıca dört gayeye çevrilmiş olduğu görülür. Bunlardan biri, gayesi insanın kendisine kendi menfaatlerine yönelmiş olan hareketlerdir ki bunları menfaat adı altında toplayabiliriz. İkinci tip hareketlerin gayesi kendinden başka insanlardır. Buna da fazilet, iyilik etme duygusu diyebiliriz. Üçüncü çeşit hareket, gayesi hakikati bulmak olan hareketlerdir ki bunları da ilim adı altında toplayabiliriz. Nihayet dördüncü bir gaye güden hareketlerimiz var. Güzel sanatların çeşitli kollarını meydana getiren bu hareketleri de gayesi güzeli bulmak olan hareketler olarak vasıflandırıyoruz. Hiçbir insan bu dört hareketin herhangi birine yabancı kalmış değildir. Hepsine karşı az çok bir temayülü vardır. Birinci guruptaki hareketler doğrudan doğruya kendi şahsını gaye edindiği için, yani günlük menfaatlerin dışına çıkmadığı için terbiyenin gayesi bunları azami haddine indirmek ve diğer üç guruptaki hareketleri meydana getiren duyguları geliştirmek olmuştur. Böylece insan üç ulvî duygu vasıtasıyla, gerçek duygusunun, iyilik duygusunun ve güzellik duygusunun vasıtasıyla üç ulvî gayeye yahut bir gayenin üç görünüşüne varmaya çalışmıştır. Mutlak güzel, mutlak iyi ve mutlak doğru. Hakikati arayanlar âlim, iyiyi arayanlar velî, güzeli arayanlar ise sanatkâr olmuştur. Bunların hiçbirine sahip olmayıp sadece günlük menfaatlerin endişesiyle hareket edenler ise sonsuzluk duygusunu hissetmemiş olanlardır. İhtimal ki onların bir çoğu tücar olmaktadır.

Biz bugünkü seminerimizde insanın hiçbir kayda bağlı olmaksızın güzeli arama ve araştırmasının. Tek kelimeyle sanatın, hayat ile olan münasebetleri üzerinde konuşacağız.

Sanatkârın hayat karşısındaki davranışlarını tetkik edecek olursak bunların başlıca iki grupta toplanmış olduklarını görürüz. Sanatkârın hayat karşısındaki davranışları bu iki gruptan birine girmektedir. Hayata koşmak ve hayattan kaçmak.

Hayata koşan sanatkarların çoğu, hayatın üstünde bağlanacak değer bulamayan sanatkarlardır. Bununla beraber bunların arasında da birbirine tamamen zıt görüşlerle hayata bağlananlar vardır. İzdırapla bağlananlar, zevkle bağlananlar, insanları sevenler ve cemiyete doğru koşanlar, insanlardan nefret edenler ve kalabalıktan kaçanlar gibi.

Hayata koşanların başında Alman filozofu ve sanatkarı Nietzsche'yi görüyoruz. Hayatın bütün azap ve ızdıraplarını yüklenerek yaşamayı terennüm eden Nietzsche, insanı, iradesiyle varlığının üzerinde bir hayat yaşamaya davet etmektedir. Apollon ve Dionizos sembolleri, onun hayata karşı olan aşkının ifadesidir. Birinci rüyayı, ikinci kudret iradesini temsil etmektedir. Cemiyet ise insanın hür olarak yaşamasına mâni olmaktadır. Ahlâkın kaideleri ferdi bağlamaktadır. Bu sebeple insanın kedisinden üstün bir hayat yaşaması için ahlâkın dışına çıkması ve cemiyetten uzaklaşması lazımdır. Böylelikle Nietzsche'nin (üstün insan) tipi meydana gelir. "Üstün insanlar cemiyet içinden uzaklaşınız", diyordu. Nietzsche, bir immoralist, daha doğrusu bir amoralisttir. Hayata karşı koşuşunu gösteren en mühim eserlerinden biri de (*Zerdüş'te Böyle Dedi*) isimli kitabıdır. Bu kitapta insana kalabalıktan uzaklaşmayı, kendi kendisini ızdırapla yaratmayı, tavsiye eder.

"Kendini kendi alevine yakmaya mecbursun! Kül haline gelmeden nasıl yenileşeceksin?"

"Üstün insan, hayatın gayesidir. İnsan kirli bir seldir ve kirlenmeden kirli bir seli içine alabilmek için deniz olmak gerekir. Üstün insan, bu denizdir. Dili ile sizi yalayacak olan yıldırım nedir? Sizi aşılması lazım gelen delilik nerededir? Üstün insan bu yıldırımdır. Üstün insan bu cinnettir."

Nietzsche, nihayet hayatının son senelerinde delirerek ölmüştür.

Yine hayata koşan Fransız sanatkar ve filozofu Guyau, hayatın bizden taşıp etrafa yayılmasında ahlâkın ve sanatın idealini buluyordu. Sanatı bu görüşle gören -estetikçe dair, *Muasır Estetik, Sosyolojik Noktai Nazardan Sanat, Yarımın Dinsizliği* gibi eserleri dışında- *Bir Filozofun Şiirleri* isimli şiir kitabında hayata koşmayı terennüm etmektedir. Fakat bu koşuş Nietzsche'de olduğu gibi ızdırap ve irade ile yüklü değil, hayatın tatlılıklarına hayatın güzelliklerine doğru bir koşuştur. Sürur, neşe, saadet, satıhta kalış, şekiller, renkler, letafet, temaşa zevki... İşte, Guyau'nun sanatında bulunan unsurlar. Guyauya göre sanat bizim bütün hayatımızın enginliği ve şiddetidir. Sanatın prensibi, hayatın ta kendisidir. Güzel, hayatın tam bir surette idrakidir. Dolu ve kuvvetli bir ömür sürmek, esasen estetik bir şeydir. Sanat teksif edilmiş hayattır. Hayat, sanatın hakiki gayesidir. Daha kolay, daha şiddetli ve engin bir hayat duygusu olan her yerde güzellik vardır. Sanat, insanlığın maddi ve manevi bütün mevcudiyetine karışmış bulunmalıdır.

Asrımızda hayata koşan sanatkarların en müfridi André Gide oldu. Daha evvel Schélegel, Stendhal, George Sand ve André Maurois gibi sanatkarlar eski Yunun filozoflarından Epicure'un zevk ahlâkını terennüm ederek yeni bir hedonisme kurmuşlardı. Gide ise ahlâkın tamamıyla dışına çıkarak *Immoralisme*'ni kurdu. Esasınca Gide'nin hayatı birbirine zıt iki devre göstermektedir. Birinci devrede *Dar Kapt, Elhac* ve *Senfoni Pastoral* romanlarının müellifidir. Burada Gide'yi malsistik bir sanatkar olarak görmekteyiz. Bu devrede o, konuşmamızın ikinci kısmında göreceğimiz hayattan kaçan sanatkarların, hayattan kaçıp sonsuzluğa sığınan sanatkarların zümresine girer. Fakat Gide'nin Afrika seyahatinden sonra herşey değişir. O bütün zevkleriyle hayatı yaşayan, hayatın üzerine çıkamayan ve hayata koşan muharrirlerin arasına girmiştir. Fakat buradaki hayata koşuda da na Nietzsche gibi ızdırap ve irade, ne de Guyau gibi tabiatı kucaklayan kalbî bir neşe vardır. Egzotik bir dünyada yaşayan, arzularını tatminden başka bir şey düşünmeyen, iradesiz bir böcek hayatı... İşte onun bütün zevk felsefesini döktüğü kitabı olan *Dünya Nimetleri*'nin kahramanı. Orada hayat ne mazidir ne de istikbal. Bütün mesele anı yaşamak ve bu yaşayışı bütün hazlarıyla duymaktır. *Dünya Nimetleri*'nde bütün bedenî istihalar tebci edilmektedir. *Corydon* isimli kitabında ise cinsi sapıklıkların müdafidir, bunun felsefesini yapar.

Onun hayata bu şekilde koşuşu Şark edebiyatında çok evvelden beri işlenmiştir. El-Maarrî, Ömer Hayyam ve Hafız Şirazî bunların başında gelmektedir.

Şark edebiyatında hayata karşı sevgiyi ilk terennüm eden şairler İslâmiyet'e tekaddüm eden senelerde Câhiliye Devri Araplarında mualleka şairleri olmuştur. Bununla beraber bunları pastoral bir şirden fazla bir şey değildir.

Hicretin II. asrında zuhur eden El-Maarrî'de ise maziden ve âtiden kurtulup ânın içinde yaşamak fikri vardır. Bu fikirleri daha sonra İran'da Ömer Hayyâm şiirleştirdi. Hayyâm, Şarkın "Gün Bugün Saat Bu Saat" diyen şairidir. Kompri-me fikirlerini din ve ahlâkla istihza eden nüktelerini ihtiva eden Rubâileri bu bakımdan Gide'den daha kuvvetlidir, denilebilir.

Geçmiş günü beyhûde yere yâd etme
Bir gelmeyecek an için de feryâd etme
Geçmiş gelecek masal yalan bunlar hep
Eğlenmene bak ömrünü barbâd etme.

Mâdem ki hakikat ve yakın cümlesi boş
Şek üzere bütün ömr ise geçmez pek hoş
Mey nûş edelim ki bîhaber kaldıkça
İster ayık olsun kişi ister sarhoş.

Hayyâm'ın ânı yaşama felsefesi, gerek şark, gerekse Garp sanat muhitlerinde müessir olmuştur.

Yine Şark edebiyatının mühim simalarından Hâfız Şîrâzi ve asrımızın şairlerinden Hintli Tagor, hayat ve tabiat sevincini terennüm ettiler. Divan edebiyatında bunun en büyük mümessili Nedim oldu. Nedim Lale devriyle beraber:

*"İç bâde, güzel sev var ise akl-u şuurun,
Dünya var imiş, yâ ki yoğ olmuş ne umurun?"*

hikmetinin şairidir. Nedim, yaşayan, yaşadığını tam ifade edebilen bir sanatkârdır. Bütün hayata koşan sanatkârlar gibi onda da devrinin din ve ahlâk kaide-leri dışına çıkış ve istihza vardır.

Bugün Hayyâm'ın ve Nedim'in muakkibi Yahya Kemal'dir. Her ne kadar onda "Yürü hür maviliğin bittiği son hadde kadar", "Gel kurtul o dar varlığının hendesinden" gibi mısralar varsa da o rubai ve gazellerinin ve diğer şiirlerinin bir çoğuyla Hayyâm'ın ve Nedim'in görüşlerini terennüm etmiştir. Yalnız bir hususiyeti, ân içinde yaşamış olmakla beraber ruhun ebediyetine ve devamlılığına da inanmış olmasıdır.

Böylece Avrupa'da ve bizde hayata koşan sanatkârların en mühimlerini tanımış oluyoruz.

İkinci grup sanatkarlar hayattan kaçan ve başka bir âleme sığınan sanatkarlardır ki, sanatkarlar arasında büyük bir ekseriyeti bunlar teşkil eder. Hayatın ve sanatın dışına çıkmak ve tahayyül edilen başka bir âleme veya sonsuzluklar âline kaçmak bu sanatkarların hemen hepsinde görülür. Bu, realiteden kaçmak, mevcutla tatmin olmamak duygusu insanlığın felsefede ve güzel sanatların her kolunda asırlardan beri işlediği bir duygu olmuş ve bu duygunun psikolojik sebepleri araştırılmıştır. Psikolojik izahları bir tarafa bırakarak bir sanatkar filozofun Eflatun'un, sanatkarın realiteden sıyrılmak arzusunu izah eden fikirlerini görelim.

Eflatuna göre içinde yaşadığımız şu gözle görünen âlemin dışında, varlıkların ideal örnekleriyle dolu başka bir âlem vardır. Bu ideler âlemidir. Bu dünyanın varlıkları orada ilahi tefekkürün yarattığı ideal örnekler, ideler halinde mevcuttur. İnsan ise ruhlar yaratıldığı zaman ezelde bu ideler âleminde bulunuyordu ve varlıkları ideal şekilleriyle tanıdı. İdeler âleminden bu âleme sukut edince buradaki varlıklar ona ideler âlemini hatırlattı. Fakat buradaki şekiller noksan ve kaba idi. Şimdi sanatkarın karşısında iki model bulunmaktadır. Biri yer yüzündeki, yok olmaya mahkum eşyanın taşıdığı cevher. İkincisi şimdi eşyanın şimdi güzel bir hatıra olan ideal örnekleridir. Ve sanatkar bu iki örneği birleştirerek, birinciden uzak ikinciye daha yakın birincide ikincinin hatırasını yansıtan üçüncü ve orijinal bir eser meydana getirir ki işte bu sanat eseridir.

Böylece Eflatun'un metafizik izahına göre sanatkarın yaşanılan hayattan kaçıp, kendi yaratıkları sanat âlemine sığınır. Sanatkarların çoğu bunlardan birinci gruba girer. Yani hayattan kaçıp sanatlarına sığınır. Cemiyetin bunaltmalarından kaçan sanatkar kendisini sanat dünyasına atar ve aradığı kurtuluşu ve sadeti orada bulur. Esasen büyük sanatkarlar, büyük mustaripler değil midir? Hayatın maddi ıstırapından azade, daha ahenkli, daha güzel bir âlemin hayali, insanlarda bu âlemi keşfetmek ve onun unsurlarını bulmak ihtiyacını doğurmuştur.

Gerçekleşmesi mümkün olmayan ideal bir dünyanın romanını yazan sanatkarlar pek çoktur. İngiliz şairi Tomas Moore Latince yazdığı *Utopia* isimli kitabında mutasavver bir dünyanın romanını yazmıştı. Bu romandan sonra, utopia kelimesi, gerçekleşmesi mümkün olmayan idealler için kullanılmaya başlandı. Aynı şekilde yine XVI. asırda Fransız muharriri Rabelais Gargantua et Pantagruel isimli romanında kahramanlarını hayali bir adaya seyahat ettirir. Bizde, Payami Safa, son romanı olan (*Yalnızız*)'da bunun bir tecrübesini yaptı ve kahramanına Simeranya isimli muhayyel bir âlemi tasavvur ettirdi.

Fransız romancısı Balzac da dünyamızda haşin ve merhametsiz bir istihza vardır. Flaubert, kendisini geçmiş hayatın içine attı ve *Selambo* isimli romanı ile tarihin yaşayışı içine girdi. Aynı şekilde İngiliz muharriri Walter Scott kendisini yaşadığımız dünyanın içinden sıyrıp mazinin hayatı içine bıraktı.

Baudelaire'in realistik âlemden nefreti küfür ve iğrençlikle kendini göstermektedir. (Seyahate Davet) isimli şiirinde dünyadan uzaklaşmak duygusunu şöyle ifade eder:

*"Yavrucuğum, kardeşim,
Tahayyül et zevkini
O beldeye gitmenin,
Beraber yaşamının,
Sana benzeyen yerde,
Kana kana sevmenin,
Sevişerek ölmenin."*

Geçen asrın şairi Verlaine, şiirleriyle sanki bulunduğu âlemde yaşamayan bir insandı. Verlaine ve devrinin diğer sembollerini hep realitenin korkunçluğu içinden sıyrılıp kaçmak istediler. Onların mesleklerini yine Verlaine'in şu mısraı ifade etmektedir:

"Mai diarlara gidelim, pembe ışıklar içinde..."

Bu mısradaki reel âlemden kaçıp sükun dolu başka bir diyara gitmenin hasreti çok güzel ifade edilmiş bulunmaktadır.

İtalyan piyes muharriri Pirendello: "Hayatımdan kurtulmak için yaşıyorum." demektedir.

Fransız estetikçisi J. Segond sanatkarı realiteden kaçıp kendi sanat dünyasına sığınma duygusunu şöyle anlatıyor: "Estetik hayat, varlıkları rüya içinde tanımaktadır. O anda uyku bizi sürükler eşya anlatılması imkansız bambaşka bir tarzda görünür. Rüyamızı, meydana getiren formülünü ele geçiremediğimiz bir his halidir. Bu an varlığın ulvileştiği andır. Sanat işte bu estetik kainatı, bu eşya ve hayatı yeniden yaratmak değil, kendi tecrübe ve hissiyatımıza göre ona muadil olabilecek yeni bir dünya yaratmaktır."

Bizim Divan edebiyatımızda da bu nevi şiirlere rastlanır. Fuzuli, maddi dünyayı terk edip, aşk dolu bir alem tasavvur eder:

"Gelin ey ehli hakikat çıkalım dünyadan..."

XVIII. Asır divan şairi Şeyh Galip'in bir çok şiirlerinde, bu duygu görülür. Bilhassa *Hüsnü Aşk*'ta Fuzuli'de olduğu gibi kahramanlarını bir aşk dünyasında yaşatır. Bununla beraber Şeyh Galip daha çok hayattan kaçıp sanatına değil, sonsuzluğa sığınan sanatkarlar gurubuna girer.

Daha sonraki dönemlerde Servet-i Fünuncular, bilhassa Tevfik Fikret, hayata karşı bezginlik ve bedbinlik ile bakmak ve (Ömr-ü Muhayye) şiirinde olduğu gibi sakın, herkesten uzak bir dünyaya çekilmek arzusu duyulur. Aynı devrede Ahmet Haşim, Avrupa'da sembolistlerin yaptığını Türk şiirine getirdi. Onda bir sanatkarın, samimi olarak, hakir gördüğü dünyadan uzaklaşmak istemesini, tahayyül ettiği bir âleme doğru koşmasını fakat ıstırapla bu dünyada kalmaya mahkum oluşunun ifadesini görüyoruz. "O belde", "Yollar", "Şafakta", "Merdiven", "Ölmek", "Yarıyol" gibi şiirlerinde bu görülür.

Necip Fazıl da eşyanın, realitede olduğundan başka bir mâna kazandığını, sanatkarın ruh halinin sanatkardan çıkıp eşya girmiş olduğunu görüyoruz.

Hayattan kaçan sanatkarların diğer bir kısmı sanat âlemine sığınmakla tatmin bulmuyorlar. Hayatın ötesinde bulunan ve sanatkara ebedilik vadeden bir sonsuzluğa sığınıyorlar ki, artık bu, sanatın son merhalesidir. Hatta beki sanatın da dışında, üstünde birşeydir. Bu sanatkarlara göre, sanat insanın, sonsuzluğun kudreti karşısındaki aczidir. Bir sır dünyasına gözlerini açmanın şaşkınlığı ve hayranlığıdır.

Hegel'e göre, "ruhun derinliğinden hürriyet ihtiyacı fıskırır, hürriyetin herkes tarafından istenmesi hukuku, mülkiyeti, ceza kanunu doğurur. Hukukun kuvvetli temelleri üzerine ahlaki müesseseler, aile, cemiyet, devlet yükselir. İlk önce insan doğuştan egoizmi içine kapamış bir ferttir. Sonra kendinden çıkarak ve diğer insanlarda kendini görerek, topluluk, cemiyet, devlet halinde teşekkül etti. Nihayet kendine dönerek varlığının temelinde sanat idealini yahut güzeli,

dinî ideali yahut tanrıyı, felsefî ideali yahut gerçeği bulur ve üç idealin gerçekleşmesinde özendiği yüksek istiklale kavuşur.

Eflatun'a göre "İdeal güzel, ezeli ve ebedidir. Başlangıcı ve sonu yoktur. Ne büyür ne zeval bulur. Değişmez, olduğu gibi kalır. Mutlaktır. Her münasebetle ve her bakımdan güzeldir. Daima güzel her yerde ve herkes için güzeldir. Her halitadan, her kirden uzaktır, maddi değildir. O ne sadece bir mefhum, ne de sadece ferdi bir bilgidir. Fakat ezeli ve ebedi bir varlıktır."

Amerikalı şair Poe, "Sanat eseri, 'sonsuzluk dünyasına açılmış bir penceredir.'" der.

Alman edebiyatının Aydın Devri'nin sanatkarı Goethe, Faust piyesiyle sonsuzluğu arayan sanatkarıdır. İnsanın, bilinmeyen, gaibi, büyük hakikati aramak için yaptığı mücadeleleri anlatır. Faust, bütün insanlığın sembolüdür. Bilinmeyen bir çok şeyleri öğrenmiş fakat bu onu tatmin etmemiştir. O, bu hayatın üstünde bulunan bir şeyin, sonsuzluğun sırrını bulmak istiyor, şeytanla anlaşıyor. Faust'ta iki ruh var: Biri toprağa ve bayağı zevklere bağlı ruh, diğeri sonsuzluğa, ebedi hayata erişmek isteyen ruh. Şeytan birinci, Faust ikinci ruhu temsil eder. Daima birbirleriyle mücaele ederler. Faust zaman zaman dünya zevklerine mağlup olur. Fakat neticede bütün günahlarından sıyrılır, melekler onu göğe yükseltirler.

Yine Alman edebiyatının altın devrinde yetişen diğer bir sanatkarın, Schiller'in şiirlerinde de sonsuzluk duygusu kuvvetle hissedilir. Bu sınıfa sokabileceğimiz bir kısım sanatkarlar sonsuzluk arzusunda umdukları halde daima şüphe içinde kalmışlardır. Shakespeare'nin büyük trajedilerinde sonsuzluğun kapısına kadar yaklaşmış, fakat içeri girememiş bir insanın ızdırabı vardır. Otello, Romeo-Juliet, Kral Lear, Hamlet, Makbet gibi trajedilerinde Shakespeare'nin ruhundaki bu şüphe bütün dramıyla görünür. Onun (olmak veya olmamak) diye başlayan meşhur tiradı bu şüpheler içinde nasıl çırpındığını gösterir.

XIII. Asır İtalyan şairi Dante, sanatkarın sonsuzluk arzusunu gösteren büyük bir beşeri eser meydana getirmiştir: *İlahi Komedi*. Bilindiği gibi bu eser cehennem, cennet ve araf olmak üzere üç kısımdan mürekkeptir. Birinci kısımda Dante, Latin şairi Virgil ile beraber cehennemi dolaşır. Burada beşeri ıstırapların en korkunçları görülür. İkinci kısım araftır. Burası tövbe için bir geçittir. Dante buranın denizinde yıkanır. Üçüncü kısım olan cennette Virgil, Dante'yi terkeder. Bundan sonra imanın sembolü olan, Dante'nin sevgilisi Béatrice şaire refakat edecektir. Şair sonsuzluğun kucığına atılır. İlahi tecelli bütün haşmetiyle şaire görünür. Fakat şair bunu ifade etmekten acizdir.

Sonsuzluk duygusu insanlık hizmetine koşmak arzusu ile beraber yürür. Dünyanın yetiştirdiği en büyük romancı olan Dostoyevski bunun en güzel örneklerini vermiştir. *Suç ve Ceza*, *Karamazov Kardeşler*, *Ölü Bir Evden Hatıralar*

gibi romanlarında cemiyetin bütün ıstıraplarını yüklenmiş, insan ruhunun derinliklerine inebilmiş olan sanatkarı, görürüz. İnsan ruhunun derinliklerine inip oradan büyük hakikatleri temaşa etmek de sonsuzluk duygusunun bir başka görünüşüdür. Shakespeare ile Dostoyevski'yi karşılaştırsak, burada inanmış ve inanmamış insanların farklarını görürüz. Shakespeare'in piyesleri çoğu defa hep ölü veya cinayetle biter. Karanlıktır. Şüphe içindedir. Dostoyevski ise kahramanlarını çamurların içinden alır, temizler ve bir ideale doğru götürür. Kahramanlar eserlerinin sonunda pırıl pırıl ışıklı bir istiklale doğru giderler.

Türk edebiyatına gelince... Bizde sonsuzluk duygusunun en eski ve en kuvvetli ifadesini Yunus Emre'de buluyoruz. Dünyadan kaçıp kurtulmak isteyen Yunus'un hemen bütün şiirlerinde görülür. Varlıktan sıyrılmak arzusuna da tem olarak bir çok mısralarında rastlarız.

*"kemdürür yoksullukdan nicelerin varlığı,
Bunca varlık varken gitmez gönül darlığı."*

Sonsuzluğa yükselmek isteyen sanatkarların hemen hepsinde görülen merhalelerden biri de bir yalnızlık duygusuna sahip oluşturma. Mesnevi'nin 17 beyitlik giriş kısmında bu yalnızlığın, herkes tarafından anlaşılmayışın ıstırapı görülür. İlahi âlemden ayrılışın ızdırabı.

Yunus ile aynı devirde yaşamış olan Mesnevi şairi Mevlana'nın Mesnevi'sinde yeryer bu sonsuzluk duygusu görülür. Daha sonra Şeyh Galip de, kendi varlığına sığamayıp taşmak, sonsuzluğa doğru gitmek isteyen insanın ifadesi görülür.

*"Bir şûlesi var ki, şem-i cânın,
Fânusuna sığmaz asümânın."*

Nihayet yakın zamanın birbirinden farklı iki büyük şairin de Abdülhak Hamit'in Makberiyle, Mehmet Akif'in Yedinci Safahatı olan Gölgelelerde bu duygu görülür. Akif, Gölgeleler'yle büyük mistikler arasına karışmıştır.

Bütün bunları toplayacak olursak hayat karşısındaki durumlarıyla üç gruba mensup sanatkarlar şu karakterleri gösterir:

Hayata koşan sanatkarların büyük bir hayat neşesi ve yaşama sevinci ile dolu olduğunu görüyoruz. Bunların bir kısmı iradesizce hayattan zevk almakta, bir kısmı ise ıstırapla hayatı yüklenmektedir. Fakat hepsi immoralisttir. Dini ve ahlaki kaidelerin dışına çıkmak isteyen insanlardır. Çünkü hayat nefse ait duyguların tatminidir. Ahlak ise bu arzuların gerçekleşmesine mâni olmaktadır.

İkinci grup sanatkarlar hayattan kaçıp kendi sanat âlemlerine sığınmış olan sanatkarlardır.

Nihayet sanatkar, sanatında bir adım atarak sonsuzluğun kapısına varıyor ki, bu, sanatkarın artık büyük meseleler içinde eridiği devirdir. Yunus da olduğu gibi kendi varlığının derinliklerinde sonsuzluğu bulur.

*"Beni bende demen ben bende değilim,
Bir ben vardır benden içeri."*

Yahut yine Yunus Emre'de olduğu gibi bütün insanlığı içine alan bir duyuya sahiptir:

*"Bir çeşmeden akan su,
Acı tatlı olmaya."*

Yahut büyük hakikat karşısında aciz kalışı onu dünyasının üzerine çıkarmıştır. Mehmet Akif'te olduğu gibi:

*"Bana sor sevgili kari sana ben söyleyeyim,
Ne hüvviyetde şu karşında duran eş'ârım.
Bir yığın söz ki samimiyeti ancak hüneri,
Ne tasannu bilirim çünkü ne sanatkârım.
Şi'r için gözyaşı derler, onu bilmem yalnız,
Aczimin giryesidir bence bütün âsârım.
Ağlarım ağlatamam, hissederim söyleyemem.,
Dili yok kalbimin ondan ne kadar bizarım.
Oku şayet sana bir hisli yürek lâzımsa,
Oku zira onu yazdım iki söz yazdımsa."*

Yine bu grup sanatkarların müşterek bir karakteri de yalnızlığın, anlaşılmamış olmanın ızdırabını duymuş olmalarıdır. Bu sebeple artık insanlar arasından ayrılma arzusunu duyuyorlar ki, işte bu mistisizmin kapısıdır. Yine Mehmet Akif de:

"Bana dünyada ne yer kaldı emin ol ne de yâr."

Yahut Mevlâna'da olduğu gibi:

*"Herkes kendisine göre beni dostum olduğunu zannetti.
Fakat hiçbirisi içimdeki sırrı anlayamadı."*

Yahut şu anda ismini hatırlayamadığım bir şairin kıt'ası:

"Söyleyemem derdimi hem derdim olan âha bile."

Nihayet sanatkârlar sonsuzluk âlemini zikretmeğe başlar. Fakat nasıl zikre-diş. Bu, vaktiyle yaşanmış bir hayatın hatırlanışı gibidir. Burada, Eflatun, Mevlâna, Yunus Emre, Mehmet Akif hep aynı şeyi terennüm ederler.

"Kendi aslından ayrılmış olan herkes vaktiyle orada geçirmiş olduğu zamanı hasretle arar" diyor Mevlana.

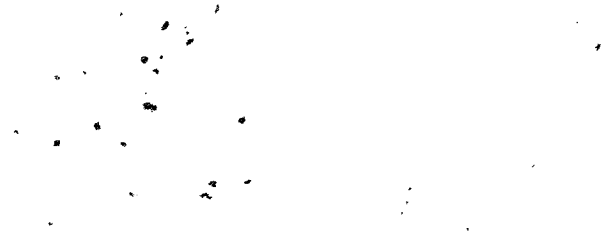
Aynı şeyi Mehmet Akif:

"Ezelden sunduğun şekli nigahın mestiyim hâlâ,
Gel ey saki-i bâki, gel elestin yâdı şâd olsun,
Yarım peymâne sun, bir cür'a sun tek aynı meyden sun"

ifadesiyle söylüyor.

Ve o hasretini duyduğu âleme gitmeğe hazırlanıyor. Bu, sonsuzluğun davetidir.

FOTOĞRAFLAR

"Bir nazarda kalmayalım
Gel dosta gidelim gönül
Hasret ile ölmüyelim,
Gel dosta gidelim gönül.
Terk edelim il-ü şâri
Dost için kılalım zâri
Ele getirelim yari
Gel dosta gidelim gönül.
Biz bu cihandan göçelim
Ol dost eline uçalım
Arzu havâdan geçelim
Gel dosta gidelim gönül.

Kılavuz ol gel sen bana
Görülelim dostan yana
Bakmayalım önden sona,
Gel dosta gidelim gönül.
Ölüm haberi gelmeden
Ecel yakamız olmadan,
Azrail hamle kılmadan
Gel dosta gidelim gönül.
Gerçek erine varalım
Hakkın haberin soralım,
Yunus Emre'yi alalım
Gel dosta gidelim gönül."

Dedesi H. Hüsnü Efendi'nin kurucusu olduğu Rehber-i Tahsil Mektebi ve öğrencileri

Dedesi Erzurumlu Hüseyin Hüsnü Efendi ve oğulları (1921)

Babası Salih Okay (1921)

Annesi Naciye Okay
(1936)Ailesi ile Beykoz çayırında (1933)
Orhan Okay 2 yaşındaAblası (Melahat Şuyun) 1935
Ankara-SamanpazarıDoğduğu evin kapısı önünde ailesi ile 1937,
Balat-İstanbulAblası ile 1942
Balat-İstanbulAnneannesi (Binnaz Egeli) ve büyük teyzesi
(Nafia Korkuteli) 1941
Balat-İstanbul

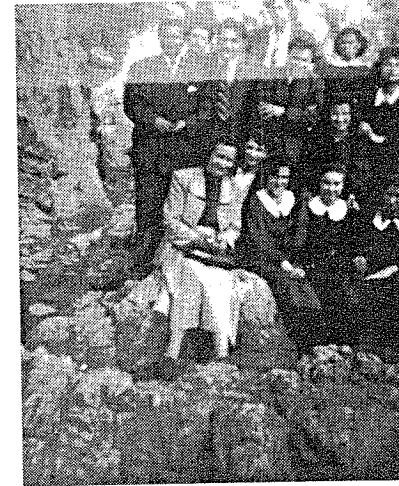
Orhan Okay
birinci sınıfta, 1939

İstanbul 17. İlkokul 5. sınıf öğrencileriyle
1943, Balat-İstanbul

Edirnekapi Ortaokulu 3. sınıf, 1947 İstanbul

Vefa Lisesi son sınıf öğrencileri
öğretmenleri Behice Kaplan'la, 1950

Lise son sınıf (6 Ed-A) arkadaşları ve Mübaccel
İnce (Okay) ile

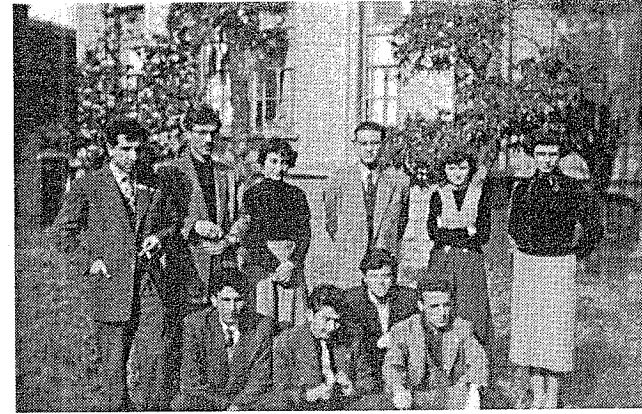
Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. Sınıf öğrencileri, 1951, Fındıklı-İstanbul
(Şinasi Tekin, Ali Karamanlıoğlu, Muammer Özer, Suzan Özcengiz, Şükran Özer
ve diğer arkadaşları)

Yüksek Öğretmen Okulu, 1953, Çapa-İstanbul
(Nihat Sami Banarlı, Mehmet Akalın, Kemal Eraslan, Yedigöller Ateş
ve diğer arkadaşları)

Edebiyat Fakültesinde, 1953

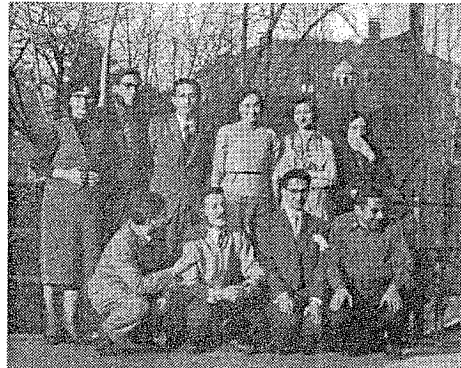
Yüksek Öğretmen Okulu'nun önünde, 1954
(Kemal Eraslan, A.Necdet Sözer, Mehmet Akalın,
Zeki Palabıyık ve arkadaşları ile)

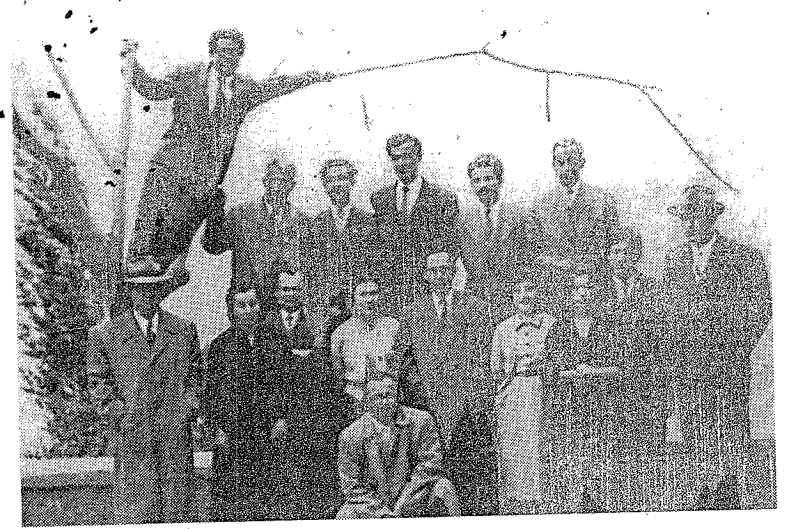
Üniversite yıllarında gezide, 1954
(Kemal Eraslan, Ahmet Ateş, Fikret Ateş, Toktamış Ateş,
Ali Karamanlıoğlu, Nihat Çetin ile)

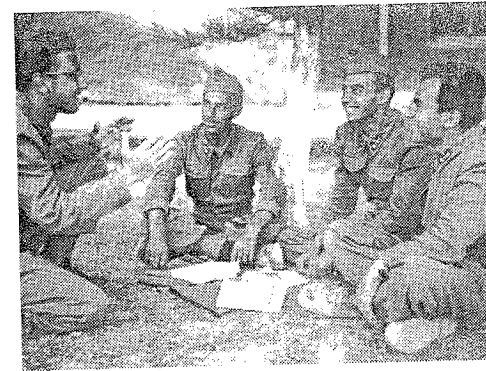
Üniversite yıllarında, 1954

Vefa Lisesi boza gününde, 1955

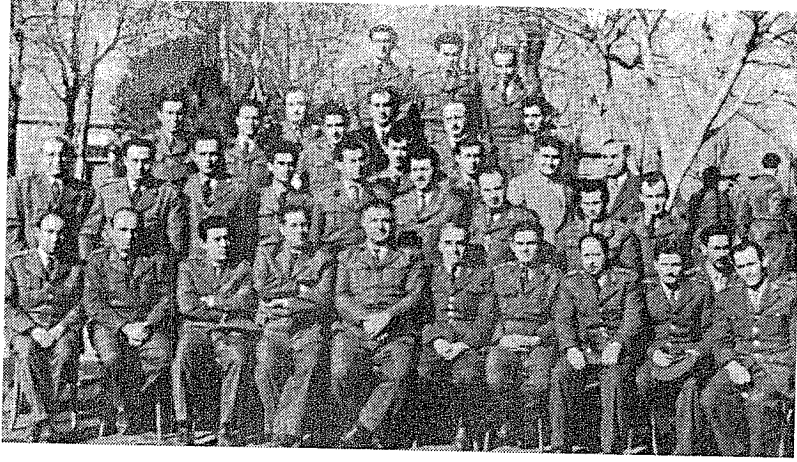
Artvin Lisesi öğretmenleri ile, 1955

Polatlı Topçu Okulunda, arkadaşları ile, 1956

Teğmen O. Okay, 1957

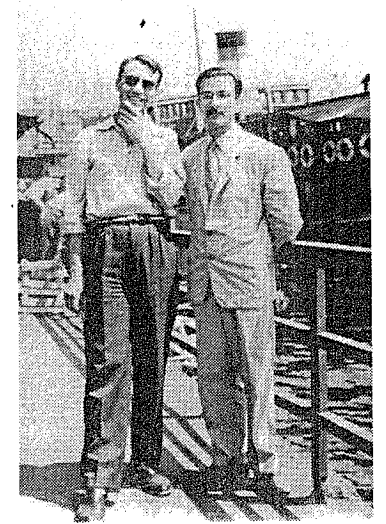
Merzifon Astsubay Okulu, 1957

Sabri Sözeri'nin nikahı, 1953
(Mehmet Kaplan, Rahmi Eray, Emin Acar, İlhami Karayalçın, Gökhan Evliyaoğlu,
Cemal Külahlı, Nurettin Özdemir, Celal Hoca, Nurettin Topçu)

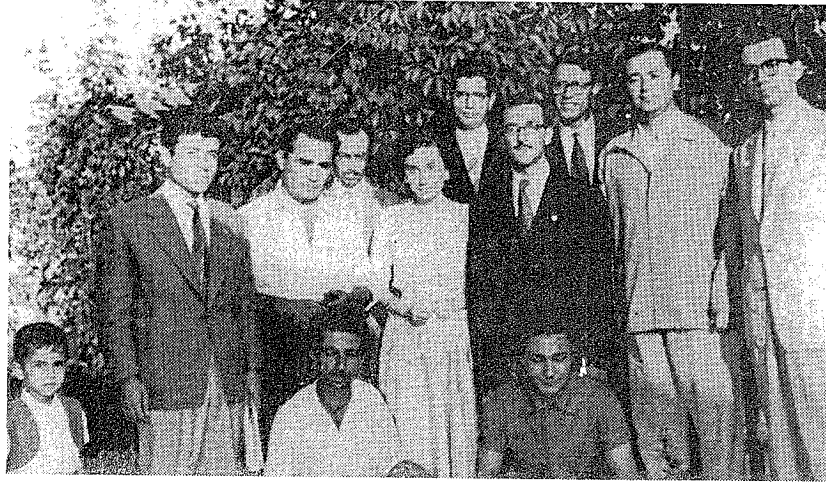
Rahmi Ağabey (Eray)
1957

Ferruh Bozbeyli ile İstanbul
Galata Köprüsü'nde, 1957

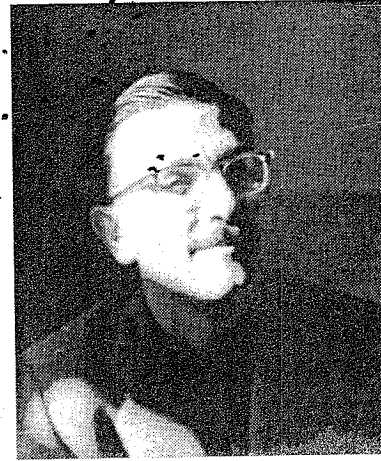
Nurettin Topçu'nun evinde bayram ziyareti, 1957

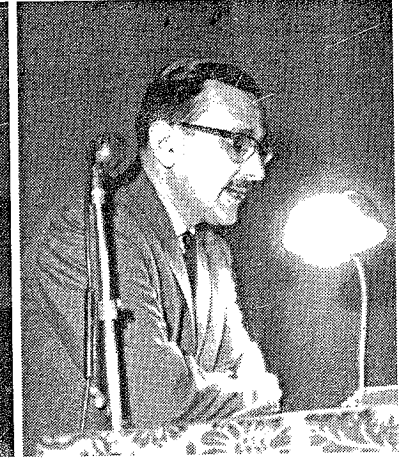
Mübeccel İnce ile nişan merasiminde, Levent, 1957
(Mehmet Akalın, Muharrem Ergin, Akif Öncül, Sabri Sözeri, Ferruh Bozbeyli, Faruk K. Timurtaş,
Ali Karamanlıoğlu, Sadık Göksu, Bülent Erbaşar)

Düğün töreni, Marmara Lokali 1959-İstanbul
(Nurettin Topçu ve Ferruh Bozbeyli ile)

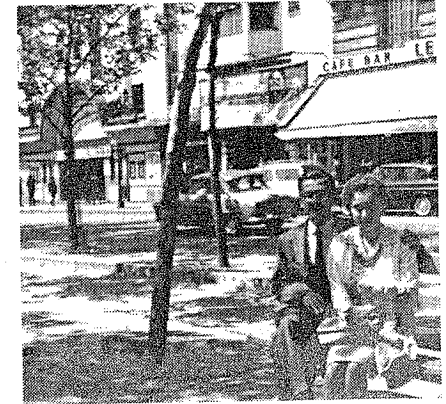
Erzurum'da, 1962

Mehmet Akif anma toplantısında, 1967,
Erzurum

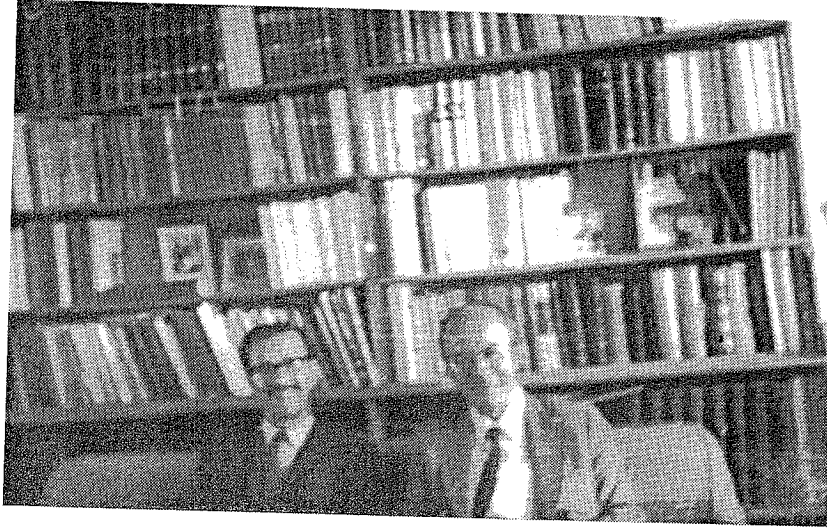
Atatürk Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi'nde ders verirken, 1962

Mübeccel Okay ile Paris'te
1964

Ailesi ile Hasankale'de piknikte, 1971, Erzurum

Mehmet Kaplan'la Erzurum'da, O. Okay'ın evinde, 1972

Ailesi ile
1973, Erzurum

Ahmet Bican Ercilasun, Ali Özçelebi, Samim Sakaoglu, Harun Tolasa
ve eşleri ile, 1973, Erzurum

Öğrencileri ve Kaya Bilgegil, Haluk İpekten, Muhan Bali ile 1975, Erzurum

Türkoloji Kongresi, Ömer Seyfettin oturumu
Eylül 1984, İstanbul

Erzurum, Şubat 1990
(Efrasiyap Gemalmaz, Recep Toparlı, Turgut Karabey, Zehra Bilgegil,
Erdoğan Erbay, Dilaver Düzgün)

Prof. Dr. Nazif Şahinoğlu'nun ayrılış yemeği, 1990, Erzurum
(Ömer Okumuş, Sadi Çöğenli, Adnan Karaismailoğlu ile)

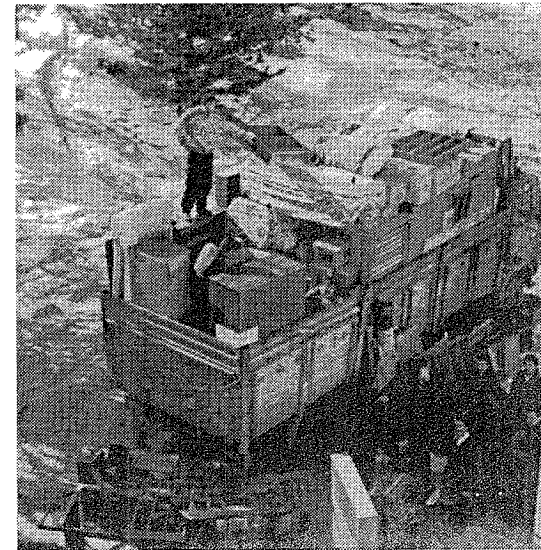
İş Bankası, Çocuk Edebiyatı Jürisi, 1991-Ankara
(Bozkurt Kuruç, Ülker Köksal, Ferruh Bozbeyli, Semra Sağnak,
Meral Alpay, Yalvaç Ural ile)

15 Ağustos 1992, Fuad'ın düğünü

Rıdvan Canım'ın doktora imtihanında, 1992, Erzurum
(Mustafa İsen, Haluk İpekten, Turgut Karabey, Hasan Ali Kasır)

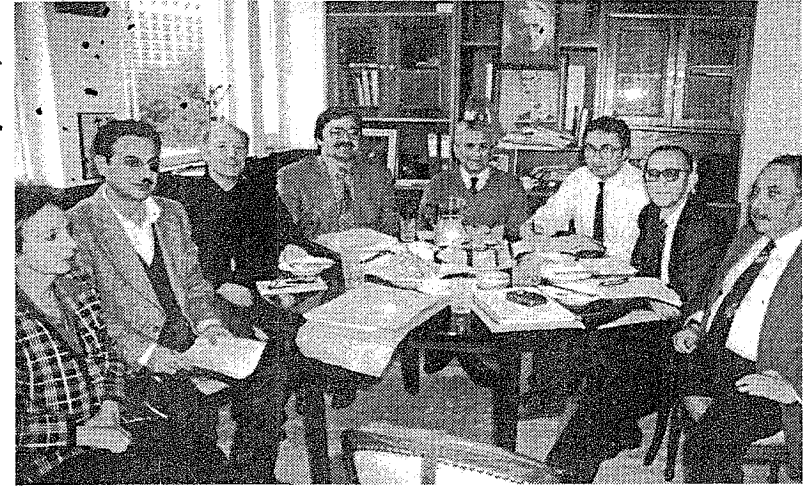
Denkder sarılmış, eşyalar
kamyonu yükleniyor,
Erzurum'dan ayrılış
4 Ocak 1995

4 Ocak 1995, Erzurum'dan ayrılmadan önce
(Dilaver Düzgün, Metin Akkuş, Erdoğan Uludağ, Muharrem Taştan, Erdoğan Erbay,
Ali İhsan Kolcu, Osman Gündüz ve diğer dost ve arkadaşları)

Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi ayrılış yemeğinde.
Ocak 1995, Erzurum

Şehir Tiyatroları Repertuar Kurulu 1995, İstanbul
(Fusun Akath, Erol Keskin, Şenol Demiröz, Turan Oflazoğlu,
H.Zafer Şahin, Üstün İnanc'la)

Dostları ile bir bayram ziyaretinde, 1996, Levent-İstanbul
(Ebubekir Erdem, İsmail Kara, Ezel Erverdi, Mehmet Doğan, Nurettin Doğan ve Tevfik F. Göncüler)

1 Aralık 1996, En küçük Okay, 5.5 aylık.

29 Mart 1997, Malatya'da yapılan şiir gününde.

Kıtabevi
1997

